

На твердій землі

Самчук Улас Олексійович

We measure history by its catastrophies, we recall the weather by its storms, but the periods of peace and joy — who can describe them?
hugh MacLENNAN

I

Коли я наважився на цю карколомну авантюру — набути власний будинок із шости кімнат з пивницею, за дванадцять тисяч і сімсот доларів, маючи на конті Королівсько-Канадського банку всього лиш тисячу сімсот готівкою — мені здавалося, що я наважився, як не на справжнє самогубство, то в кожному разі на якусь довічну каторгу, з якої не було вороття. Це коштувало мені не тільки багато доларів, але ще більше безсонних но-чей, ніби я збирався ограбувати банк, або виконати атентат. Причин для цього було чимало, а головне — що після довгого одісейного блукання по широкому, розбурному світі, я ступив нарешті на тверду землю великого, спокійного континенту з його іншим, відмінним ладом, до якого я не мав доступу і на грані якого стояв грізний, вогненний напис: Небезпека! Вступ заборонений!

Але я відважився ту заборону порушити, жереб кинуто і ось я вперше за всі свої тридцять вісім років життя, зробився власником пречудного кусника нашої планети, тридцять два фути широкого, сто вісім довгого, під кокетливим горбиком звивистої вулиці Глен, де пишався в західньому сонці, на два поверхи, "мій дім — моя фортеця", з верандою колоніального стилю, до якої від хідника вело тридцять двоє че дуже надійних, бетонових східців.

Напочатку цей дім і ця фортеця уявляли собою лишень містерійне занедбану порожнечу з атмосферою запаху тютюну, правдоподібно "огдону", зі стелями, розписаними примарними розводами, які понуро, кожної хвилини, погрожували звалитися на голову, з помостами, які мало чим різнилися від звичайного хідника на вулиці, і кухнею, у якій, можна припускати, замість варити їжу, тридцять років кували кінські підкови.

Агент продажу реальностей новозаснованої, але вже відомої агенції "Снилик і Ко", з вулиці Дандес-Захід 33, якого я просив щось подібне для мене вичарувати, виконав своє завдання зразково і тим самим заощадив мені принаймні дві і пів тисячі готівкою.

Бо засадничо, мій дім (дозвольте на майбутнє його так величати), робив цілковито вдовольняюче враження, містився в непоганій частині міста, поблизу Гай-Парку не позбавлений фантазії в топографії, два, спереду і ззаду, травники, залишки квітника, пара тінистих дерев, а головне, вище на взгір'ї за межею, справжні джунглі фльори і фавни, де крім дубів, берез, сосон та іншої рослинності, водилося також чимало сірих, ледачих ракунів, які лазили поруч з домашніми котами, перістих, кокетливих скунксів, які тероризували йоркширських пуделів і цілі зграї сірих та бурих вивірок, які, мов блохи, стрибали не тільки по деревах та телефонних дротах, але також по кухнях та їдальнях.

Пернате населення цього строкатого царства, було заступлене не менш вражаюче. По травниках, куди не глянь, трудилися запряжені, невтомні ловці-молодці всілякого хробацтва, добродушні робіни, як фурія налітали зграями расові імперіялісти і агресори темно-бурі шпаки,

між галуззям молитовне перегукувались, у своїх пишних червоних сутанах, педантично-важні чубаті кардинали, на телевізійних антенах різко і зловіщо скреготали синюхи і багато інших дивовижних крилатих сотворінь, між якими особливо визначне місце займали різнобарвні колібрі, які, час від часу, блискавично з'являлися, обцілювали кожану квітку і так само блискавично зникали.

А коли додати, що в зарослому кленовим гаєм, давноневживаному ґаражі сусідки Грінвуд, водилося кілька осячих гнізд, а під моїм столітнім дубом за хатою незалежно і гордо росли червоні з білими крапками мухомори і височіла темно-бура піраміда муравлища — картина буде завершена. Бракувало хіба індіан-сиуксів, які б вийшли з пралісу сусіда Фіцджеральда, отаборилися на моєму травнику, розложили багаття і під звуки там-таму почали танцювати свої загрозливі гугі-бугі.

Така картина далєбі могла проймаєти і найчерствішого суб'єкта, особливо коли западала ніч і з-за побитої громами сосни на пригірку висувався щербатий диск місяця під гімни міріядів цвіркунів, які нагадували дикий захід, ковбойські фільми, Гарі Купера і гавкання куйотів.

І подобався мені не лишень краєвид, настрої, довкілля, а також весь, його величність, дім, бо ж це значило не тільки "дах над головою", не тільки "домашнє огнище", а також копальню золота, бо ж між моїми генеральними операційними плянами, був ще й такий, що для свого особистого вжитку я беру одну, щонайбільше дві кімнати, а решту житлової площі віддаю в комірне, що за моїми математичними обрахунками мусіло покрити всі мої будинкові витрати, включно з податком міської управи. Після цього, я мав би жити на плянеті, як спадкоємний паразит, зовсім задурно, у просторі двох кімнат з трьома вікнами і різними вигодами, гідними будьякої капіталістичної акули.

Але дорога до цього зворушливого парадизу проходила досить тернистими місцевостями: весь той дім, ціле те огнище і славетна копальня золота, вимагали не лишень захоплення, а також поту і крові. Критий зеленими квадратиками папи дах над головою, невідомо яким правом, дозволяв опадовим стихіям просякати до верхніх кімнат і розписувати по їх стелях фрески гідні фантазії помпейських майстрів, а його ринви, як тільки полив перший дощ, спричиняли на всі боки такий водоспад, що до деякої міри нагадував Ніяґару. Не маючи ніякого досвіду з ніякими дахами, я також не мав зеленого поняття, що в таких випадках треба робити. Мені завжди здавалося, що всі дахи, яких стільки набудовано по всій землі, красуються собі між небом і землею, як ті птахи небесні, що піклуються ними сам Господь Бог, а їх власники розкошують собі під їх благодатним покровом і покурюють люльку з "огденом".

Щойно аж тепер і на власні очі, я побачив і я переконався, що це соціально — філософське питання виглядає аж не так ідилійно. Стіни, стеля, помости, ринви, накриття, сходи включно з пивницею і убиральнею, обступили мене зо всіх боків, "як та чорна хмара", не давали пільги ні вдень, ні вночі, вимагали ремонту, не зважаючи на сумний факт, що моє конто в "Роял-Кенедієн" безнадійно ізсякло і нічого не залишалось, як надолужити його моїм власним кривавим потом.

О, той дах і ті ринви! І хто їх таких вигидав? Першим моїм природним відрухом було вдатися до відповідних майстрів цього діла і віддати цілу цю морочливу проблему у їх досвідчені руки. І дуже до речі, на це навинувся один мій знайомий, старий емігрант, поважний громадянин, власник будинку і тягарового авта "Дженерал моторе" з Ошави, який саме цим ділом займався. Я, розуміється, представив йому весь мій клопіт, він уважно досвідченим оком позирнув на дах, кількакратно обійшов весь будинок, відходив на віддаль, дивився з перспективи, мов би на абстрактний малюнок, похитував загадково головою, прицмокував зловісно язиком; я, розуміється, слідував за кожним його магічним рухом, моє серце, розуміється, боляче

завмирало і майже завмерло зовсім, коли мій експерт, з виглядом чародія, вирік своє остаточне рішення: причина злочинного діяння моїх ринв таїться в тому, що весь той будинок, коли дивитися на нього спереду, похилений на доброго пів інча на правий бік.. Така прецизна докладність цієї експертизи викликала у мене зрозумілу пошану до її майстра, а разом з цим спричинила наглу паніку, бо ж чи не значить все це разом, що весь той будинок безнадійна тандита, пізійська вежа, кандидат на руїну, і що втиснули мені його несумлінні агенти, як гнилі яйця, та чи не прокинувся я одного разу під його звалищами, як кіт, який заліз у невластиве місце і обвалив на себе склад череп'яних горшків. Я обережно висловив свої сумніви експертові, на що він, з авторитетним виглядом, мене потішив, що для песимізму нема причин, бо, мовляв, коли він простояв в такому вигляді три десятки років, він зможе простояти і ще стільки і що тут залишається — дати нові ринви і піднести правий бік на пів цяля вище.

— А скільки б це коштувало? — поквапився я запитати.

— О... — казав той, розтягаючи кожне слово, — коли брати діло поважно і зробити, як слід... О! Сто двадцять...

...долярів? Сто двадцять... Чекайте, чекайте... Це щось... Я замовк.

Це, мабуть, щось справді не те. Я не мав ні стільця, ні горшка, в моїй кишені... Словом — звідки візьму сто двадцять долярів на такі другорядні, тридцять років за давності справи і коли та вода свобідно лилася стільки часу — хай ллється далі, не буду їй перешкоджати. Я розпрощався з експертом дуже чемно, подякував дуже щиро, а разом з дуже виразним наміром не турбувати його більше.

Одначе ті трикляті ринви отруїли весь мій спокій особливо, коли я вертався з нічної зміни і мусів хоч трохи заснути; чортові ринви, без огляду на втому, зривали мій сон і хоч-нехоч я мусів ними більше цікавитись, ніж небезпекою атомової бомби. Я виходив на оглядини, я наподоблював експерта, вдивлявся спереду і ззаду... Знизу, розуміється, не багато побачиш, треба б вилізти на дах, а це значило — як-не-як, а два поверхи, до того не було драбини, а ще до того — щоб я порадив, коли б виліз наверх? Коли треба все міняти, підносити на пів цяля — вагання оправдані. Лишень через мою дурну і вперту вдачу, мене зачепили за живе, я все таки зарискував, а що не мав драбини (голота хитра на вигадки) я використав вікно убиральні, яке дуже доречно виходило на дах сусіда, звідки без труднощів можна потрапити куди слід.

Відповідно причепурившись, озброївшись генеральним знаряддям, молотком і обценьками, без яких я не сідав навіть снідати, витиснувся бочком крізь вузьке вікно, подрапав до крові носа, викарабався на сусідський гарячий, як сковорода, дах і мої злочинні каналії ринви опинилися перед самим моїм носом у всій своїй первобутній подобі. І що я побачив? Мої ринви по вінця завалені гнилим листям, залиті водою, що в них посходили клени і можливо навіть водилися дикі качки. З пересердя я забув свої страхи, переліз на свій дах, навколішках обслідував усе довкруги і після цього почувався далєбі не гірше, ніж дослідник Стенлі, який віднайшов початок ріки Конґо.

Я абсолютно й незаперечно ствердив, що мої ринви давно обірвали будьякі ділові стосунки з рурою, яка у свою чергу, була старанно забита всіляким добром, включно до якогось дитячого черевика і залишків мертвого птаха. Вимагалось негайної операції і я мусів її негайно виконати.

І я без надуми взявся за діло. Великого мистецтва не вимагалось. Звичайною голою рукою я звільнив ринви від вікових нашарувань органічних і неорганічних пород, ручкою молотка пробив вхід до рури, і на моє радісне здивування застояна вода полилася до рури з таким щирим плюском, ніби ви одного соняшного ранку відчинили клітку і випустили зграю

ув'язнених птахів. За кілька хвилин мої обездолені ринви пишалися чистотою, мої руки, обличчя й сорочка нагадували смаровоза, а сам я, коли знов опинився внизу на твердій землі, був годрий, ніби еспанський матадор, який переміг найсильнішого бика.

А коли прийшов черговий дощ, я з приємністю ствердив, що вода з мого даху захоплено стікала законними дорогами, не зраджуючи ніяких ознак спротиву, а ще згодом я мав шану ствердити, що достойний будинок був невинно обвинувачений, що він стояв бездоганно, а що висліди експерта з Ошави були звичайним наклепом.

Після цього я внадився на той дах, ніби до парку на прогулянку, я полюбив цю благородну місію рятування занедбаних і занепалих, я безоглядно полював за кожною підозрілою щілинкою, несамовито замазував все таке асфальтом, аж поки весь той дах не став плямистий, як леопард, а стеля не звільнилася від втручання стихій і зовсім висохла. Перша рішальна і безперечна перемога була за мною.

Але далеко не остання. Усі мої п'ять кімнат, убиральня, кухня, пивниця і навіть сходи вимагали допомоги. І то негайно, бо ж від цього невмолимо залежав успіх усіх моїх господарських затій. Час не стояв на місці, відсотки неблагано росли і по хижацьки пожирали всю мою платню на фабриці чоколяди "Равнтрі"; я мусів негайно поробити всі можливі заходи, щоб уникнути цілковитого провалу. Бо ж, як сказано, весь мій нижній поверх, а також поважна частина верхнього, були остаточно й ритуально призначені в жертву богам наживи й добробуту, але це могло дати ефект лиш тоді, коли там все заблещить і засяє всіма барвами веселки.

Годі справді вгадати, хто були ті суворі аскети, які призвели це затишне приміщення до такого консеквентного сюрреалізму. Коли ми вперше зайшли сюди з агентом, тут було тихо, мрачно і порожньо, нічого не вказувало на присутність будь-яких мешканців цього простору, історія про це також мовчала, а деякі залишки археології у вигляді черепків вазонів та деякі уривки ієрогліфів по стінах не казали багато. Правдоподібно це були нащадки суворих предків, напевно з бородами, не конче соняшного характеру, для яких задимлений ватран, порядна люлька крутого бакуну, добра чарка "Скол"-у спричиняли багато більше насолоди, ніж естетика й гігієна.

Деякі натяки на вияснення ситуації вносили, як сказано, залишки древніх написів, ось як "Джюлієт" зі серцем пробитим стрілою, накреслені крейдою зі зовні під кухонним вікном, як таке ж "Дейвід" з таким же серцем і такою ж стрілою видряпані на цеглі веранди. Таких сердець і таких стріл, переважно майже затертих часом, зустрічалося більше і це могло створювати легенди про лицарів закованих у панцері, про закоханих красунь у замкових вежах і взагалі про любов, молодість, щастя навіть у цих суворих кліматах.

І можливо моє втручання до цього світу романтики не було виправдане. Я, наприклад, озброювався щітками, шкарабульцями, фарбами і як тільки приходив з роботи, чи ввечері, після денної зміни, а чи рано, після нічної, (мої зміни мінялися що три тижні), я одразу наряджався у одяг жреця і містерія перезміни клімату починалася.

Було літо, термометр показував переважно понад 80 Фаренгайта, безнастанно пились "севен-апи", лились поти, найхоробріший із зулусів не мав краще розписаного, ніж моє, лиця, паркету були встелені "Дейлі Старами", заставлені бляшанками "Старляк Пейнтів", ні одна з моїх поклонниць не могла б повірити, що цей брудомаз є той самий денді, якого звикли бачити у найкращих одягах найкращих фірм.

Зате по двох чи трьох тижнях такого діяння, весь мій нижній поверх і частина верхнього, напrawdę сяяла чистотою аптечної склянки, кухня нагадувала наречену у білому вельоні,

готову під вінець, вітальня пишалася кольорами "дрифтвуд-у 162" (фахівці це знають), їдальня сяjala барвами оливків, гол оздобився шпалерами під стару бронзу, а верхня спальня соняшними красотами "саншайн 54". Не рушені зісталися мої власні покої — господар може зачекати, але поза тим не забуто нічого. Все довкруги блищало, раділо, сміялося.

Залишалося — заповнити все це життям, найкраще б парюю молодих, бездітних, без собак, котів і канарків людей — вимоги, як бачите суворі, але наш модерний, рафінований час не визнає сентиментів, він важить вартості цифрами, вигодами, як мав сказати один філософ, що модерна людина це синтеза бетону, нейлону, нікотину, у якої почуття й співчуття заступлені примхами, димом і алькоголем. Не переконаний, чи це справді так, любимо перебільшення, але якась частина цієї філософії можливо виправдана, бо мені самому не раз настирливо видавалося, що від певного часу мій будинок і я сам втілилися у одну химерну істоту, у якій мої нерви і його цегла, починали жити самостійним ритмом і творити якісь своєрідні токсини щастя. Не маю діла з нікотиною і не люблю диму, але в таких обставинах, не знаю чому, сама собою напрошується добра гаванська цигара, яка б доповнила упокорюючі пристрасті бетону й нейлону і тим самим сприяла б вростати у твердінь нової землі на новій планеті..

І нарешті "фініс коронат опус" — драма відігралася, завіса спадає, перший розділ моєї патетичної сонати закінчився іділійним фінале.

II

Якийсь, здається, китайський мудрець, мав сказати, що для того, щоб зробити тисячу миль дороги, необхідно зробити один перший крок — мудрість очевидно незаперечна, але інший жидівський мудрець, біблійний цар Давид, додав до цього, що "шляхи твої, Господи, неісходимі і мудрість твоя незбагнута".

Проходимо не тисячу миль, проходимо десятки й десятки тисяч, шукаємо свого місця і ось знаходимо його під горбиком, записане на, вас у актах адвоката Гуменного. На цьому місці стоїть невелика споруда з дверима і вікнами. У ній ви маєте право сидіти, спати, їсти, читати газету і мати тривалу адресу, на яку посилають вам рахунки, пакунки і листи зо всіх континентів світу. Місце, яке ви вважаєте своїм.

Зрештою, я завжди подивляв і любив будови, ще з часу, коли будувались вони з сірників, патичків, піску, болота на спілку з мамою в імперії дитячої уяви. Пізніше, захоплювався ними і в книжках, і в житті, у великих містах, у малих селах, як у себе дома, так і далеко поза домом. І однаково чи це були древні таємничі замки, незбагнуті піраміди, розкішні палаці, а чи просто струнки теперішні мешканеві і не мешканеві споруди, якими обросла, як губками, ціла планета.

В зарисах будови таїться містика людського серця, вибухова сила душі, напруженість м'зів, це нарешті філософія безконечно видозмінного пульсування таємничих законів, що приковують нас до землі на самому дні атмосфери. Ми, як поліпи, прилипаємо до тіла планети, вгризаємося в її твердінь, обкладаємося мурами, стінами, дахами, щоб протиставитись велінню стихій і ворожості протидіяння. Разом з домом виростає в нас і біля нас безпека, сила, твердість, оборонна наснага.

У моїй уяві всі матеріальні споруди, чи були спорудами людей на землі, чи коралів у воді, чи птахів на деревах, чи звірят під землею, будили такий же подив, як споруди атома, космосу і цілого всесвіту.

Я жив у одній системі пробіркового життя, у якій людині засадничо відібрано право дому. Цю привілею інтимного, особистого, радісного будування дитини, людини, комахи, птаха

присвоїла собі збірна, обезличена кабалістично-нетерпима істота, яка обернула будівництво у камінь і бетон, а мешкання у "житлову" і звузила його до кімнати, пів кімнати, а чи просто місце на лігво. Мільйони майстрів будівництва опинилися поза межею будування, прикованні на все життя до холодної, безобличної доктрини.

До цих мільйонів належав також і я. Будова для мене була мрією, я ніколи не жив у помешканні, я ніколи не сягав поза одну кімнату, я тридцять вісім років затратив в тузі за місцем людини.

І, здається, щойно тепер на цьому місці під горбиком я перемиг цю тугу. Це чиста, справжня, намацальна реальність. За певну кількість років, я звільнюся від боргів і стану неподільним паном цього, закріпленого за мною законом Божим і людським, місця. Я витисну свою форму, засную родинну сітку і дам нащадків.

А тим часом, після початкових кроків моєї блискучої комерційної операції, на мене насторожено чигали нові драпіжні завдання. Я належав до секти "ді — пі", насильно вирваних, штучно пересаджених, а з ботаніки знаємо, що такі рослини вимагають часу і уваги, щоб пустити коріння в новий ґрунт і почати нове органічне зростання.

Я був втомлений, розуміється... Ще не встиг висохнути піт попередніх тижнів, але разом з цим не хотілось навіть думати про відпочинок. На мене напала пропасниця діяльності, ніби я потрапив у тенета, з яких намагався як найскоріше вибратись. І прикметна властивість: чим більше витрачалось на це зусилля, тим сітка ставала непереможнішою. Але мене це бавило, я відчував насолоду борювання, в ньому завжди ж таїлась нова несподіванка.

Я займав дві кімнати — передня з двома широкими вікнами, з виглядом на вулицю, на забудований протилежний простір і задня, звернена вікном на травник, на квітник, на зарослий пригірок. І, розуміється, не мав ніяких меблів. Ціла моя рухома посілість вміщалася у двох великих, ще з Еворпи, валізах та кількох картонових коробках з військових "кер — пакетів", і складалася з кількох одягів, пари плащів, кілька тузинів білизни і вслякого іншого майна, а в тому кількох десятків книг мішеневого видання і пари оригінальних малюнків Лени Глідерс.

Після мого останнього мешкання при вулиці Маркгам, у будинку, де крім мене мешкало інших шістнадцять душ, моє теперішнє житло справляло враження, ніби я вирвався з Шангаю на широкі прерії Саскачевану. Я мав стільки місця, що далєбі не знав, що з ним робити. Мою коштовну гардеробу непомітно проковтнула вмурована у стіну шафа, за стола правила скринька від мила "Люкс", у меншій кухонній кімнаті зворушливо красувалась ще одна подібна меблева споруда "санкіст", на якій знайшла приміщення електрична, портабельна плитка на два пальники.

Спальню в головній кімнаті репрезентував вживаний, стовчений матрац, розложений просто на підлозі і прикритий універсальним накривалом військового походження, ще з таборів, фабрикації "Меркур Вул Ко" з Філядельфії.

Харчування, машина для стриження трави, кишка для поливання травників, рискалі, лопата, сокира і безконечна черга безконечних потреб і всляких наглих несподіванок. От хоч би такий клясичний приклад: ні з сього, ні з того в туалеті відмовилась текти вода... Сам Алах знає, що там сталося, туалетні механізми не вашої компетенції і ви змушені кликати експерта. Він приїжджає пишним фургоном з безліччю барвистих написів, входить до вас з виглядом, ніби прибув рятувати вас від смерті, заходить до туалети, хвилин десять там чарує і, відходячи, залишає на п'ять доларів і двадцять п'ять центів рахунок. Або яканебудь одна паскудна ганчірка, яка випадково потрапить до стічної рури ватеркльозету, наробить вам більше халепи,

ніж ціла холодна війна між Сходом і Заходом. Повна пивниця води, все плаває, викликаєте пожежну сторожу, з гуком і ревом приїжджає величезна споруда з помпами, вриваються кілька у гумових одягах і сталевих шоломах дядьків, починається ходження, тупання, помпування і рахунок на 25 доларів... І так без кінця. Ванни, крани, електричні втички, телефон, розвалені сходи, зарослі квітники, спізнений молочар, настирливий газетяр... І свідки Єгови, які чи не кожного дня, саме коли ви, після нічної зміни, наміряєтесь спати, приходять наvertати вас на справжню віру і спасати від пекла.

Але питання меблів можливо найбезоглядніше... Наприклад, валятися в куті на старому матраці у своїй власній хаті, або їсти на скриньці, яка пахне милом, в наш цивілізований, нуклеарно — атомовий вік, і кому це може імпонувати... Хтось колись відвідає, котрась з тих поклонниць в капелюсі з вуалькою... і взагалі життя без меблів не життя, а тому коли я, з великими жертвами, у одного череватого добродія на тій самій вулиці Маркгам, за двадцять доларів, роздобув антикварну, ще з перед першої світової війни, канапу, я вважав це за величезне господарське досягнення.

Спочатку я не знав, де ту чудову річ поставити, дарма що всі мої кімнати були порожні (проблема місця, особливо коли його багато, завжди морочлива), але коли я нарешті це вирішив, я не міг нею вистарчально налюбуватися. Це була справді благородна древність, добре збережена, з мішаним запахом тютюну, поту і собак, яка так доречно заповняла порожнє місце під головною стіною і тим самим дала початок мого меблевого устаткування взагалі. Я міг сидіти, спати, лежати горілиць і мріяти про іщасливе майбутнє.

І приблизно до цього ж часу належить ще одна подібна подія, трохи правда харитативного забарвлення: коли я одного вечора вернувся з праці, то побачив перед моєю верандою зовсім доброго кухонного стола, який безрадно лежав догори ногами на травнику. Ніхто не міг пояснити, як він сюди потрапив, ніякі мої здогади не дали роз'яснення, але після певного вагання я вирішив, що це добродійство і що стосується воно мене, а тому я підняв стола, заніс його до передньої кімнати і поставив перед канапою. Не знав хто був цим благородним добродієм, але хто б він не був, я був йому вдячний, бо після цього засадничо я мав вже меблі сливе в повному комплекті... І в основному був вдоволений.

Не можу сказати, щоб я не був вдоволений взагалі. Мій район, моя вулиця, мої сусіди і взагалі ціле оточення, атмосфера, середовище, топографія, кольори... Це лагідна, довірлива, упорядкована картина з привітальних листівок, з перевагою густо — зелених і цегляно — бронзових барв, похилена до півдня, дуже часто освітлена ласкавим полудневим сонцем. Коли падав дощ, а особливо коли приходила злива, тоді ціла вулиця оберталась у бурхливу ріку, яка з погрозлигим шумом гналася униз і далі, на перехресті вулиць, западала до стічних отворів. Будиночки ще так виразно нагадували добу Вікторії, забувалося, що ми на континенті Форда й Рокефелера, виложена червоною цеглою вулиця натякала на Європу, квітники й городи заросли гірськими соснами, глодом, ялівцем, туями, вересом, мохами, повзучими рожами, чорнобривцями і цілими гніздами петуній. І все це старанно вирізьблено, мовби на добрій бронзовій гравюрі, на тлі широкоплечих дубів, які статечно і певно, мов середньовічні лицарі у панцерах, заступали весь краєвид.

Розуміється, гострий контраст вносили численні "форди", "даджі", "монархи", "морріси" і інші різнобарвні, рівноцінні механізми, які протягом круглих двадцяти чотирьох годин, бігали, або стояли здовж бетонових хідників, але зогляду на округлі таблиці, що попередливо казали зараз на перехрестю — "етап", "спід 25" — все це особливого шуму не спричиняло... Мотори намагалися бурчати пошепки і ступати на пальцях, за винятком хіба, коли сюди втискалася така базарна си-духа, як цистерна ogrівальної оливи, або той робот у рудій уніформі, зі своєю танкеткою, який безнадійно намагався ранками, поміж автами, підмести цей метушливий

форум. І це, здається, було б усе.

О! Ще населення... Люди. Законно і справедливо, це мало б бути те основне, але моя вулиця, зо всіма її прерогативами, людьми не була перевантажена, а ті, що були, не конче висувалися на кін її діяльності і творилося враження, що це здебільшого жінки і переважно старшого віку, можливо трохи затінені домашніми звірятами. Можливо, це вулиця пенсистів, ідилійний притулок залишених батьків, яких діти, давно вилетіли з цього теплого гнізда і розлетілися по широких просторах турбулентної землі канадської... За винятком хіба одного симпатичного шотландця з його не менше симпатичною, перманентно вагітною, французькою дружиною, та їх пречудовими, округленькими, замурзаними п'ятьома дітьми. Наші старші пані дивилися на це незвичне видовище з вибухом страху й здивування. Як і звідки вони тут з'явилися? Ті зворушливі малі сотворіння, які кожного ранку, гарно вимиті і причесані, висипалися гурточком — малі — менші і найменші, від шости до двох років, на вулицю і верталися звідти, часто під вечір, замурзані і розхристані, ніби вони весь той день працювали на копальні вугілля. Що вони десь там робили, що їли, ніхто цим не цікавився і в загальному вони нагадували тих реклямних експертів бруду, на яких звичайно покликаються фірми пральних порошків.

Для мене цей мальовничий виводок спричиняв багато приємности, особливо той найменший його представник, маленький, розкарякуватий, білоголовий хлопчик, який звичайно не встигав за своїми старшими друзями і був змушений наздоганяти їх, притримуючи свої штанята, дуже часто наповнені чимсь таким, що спричиняло йому виразну неприємність. Зворушувала його особиста ініціатива і недоторкальність, що запевняло йому повну незалежність діяння. Ніхто збоку, за винятком їх матері, не втручався до їх довірочних справ.

Найближчою моєю сусідкою з правого боку, була елегантна, неодружена, горда міс років тридцяти з пишним червоним волоссям, яка носила завжди модні капелюхи і мала забавного, кудлатого, сірого йоркширського пуделя. Вона жила зі старою, завжди хворою, бурчливою матір'ю та молодим пристойним племінником, студентом медицини, який мав новеньке авто кольору кави, що постійно стояло на вулиці перед будинком. Вона була незвичайно чемна, офіційно товариська, зайнята лиш собою і своєю посадою у одній летунській компанії і винятково не зацікавлена своїм зовнішнім господарством, особливо своїм задвірком, який заріс кленовим гаєм, де водилися оси і де знайшли своє постійне приміщення пара скунксів. Вечорами звідти доносились концерти котів, а часом повівало не зовсім приємним запахом.

Сусідкою зліва, була старша, солідна пані, вдова, яка займала невеличкий будинок зі скляним ґанком, разом зі своїм, років вісімнадцяти, сином, акробатом якогось цирку і малою, років п'ятнадцяти, дочкою ученицею "гай — скул". Вона не мала ні собак, ні котів, але мала темно — синього, не зовсім нового, "Меркурія", яким часто кудись виїжджала, була помітно заклопотана, але не дивлячись на це, старанно плекала свій невеличкий, скелястий квітничок і тим самим творила радикальну протилежність до моєї сусідки зправа.

А ще... ще крім цього багато інших сусідів, чи радше сусідок, таких і інших, переважно солідних пань, напевно з цікавим минулим, при зустрічі з якими ми дуже чемно і привітливо віталися, мінялися враженнями про погоду і розходилися кожне своєю дорогою. Їх напевно інтригувала моя поява у цьому просторі, як також напевно вражала моя жорстока вимова їх рафіновано плеканої мови.

Я не мав часу для глибших спостережень, знайомств чи розмов, як також для вільних прогулянок, але все таки мені траплялося інколи перекинутися кількома словами з моїми сусідами, або навіть гарного передосіннього вечора пройтися ввєрх вулицею, полюбуватись квітниками, дійти до Гай — Парк авеню, повернути вправо і поволі та спокійно пройтися здовж геть до самого парку. Мені імпонувала ця широка, колись мабуть, люксова алея висаджена

старовинними дубами з її вичовганими, вгрузлими в землю хідниками, на яких виразно виднілися печатки "сіті 1911" — дати не великої давности, але великої мотивації. Перед тим, на цьому самому місці, можливо ще паслися дикі кози і таборували індіани. Здовж хідників, на чималій відстані, попереджені стриженими травниками, спокійно і солідно, стояли муровані здебільшого з цегли й переважно дво — поверхові з мезаніном та просторими критими верандами, котеджі, що своєю подобою виразно стверджували їх англо — саксонське походження. З них можна було читати трагіку Шекспіра, містику Мільтона, романтику Байрона, вони оповідали понуру загу про твердих людей, міцні темпераменти, наснажливі характери. Видавалося, що тепер вони залишені, оповиті сторожкою тишею, але в кожному їх примруженому вікні, десь в глибині, під чорним абажуром, світилось таємниче світло, а у кожному ґаражі стояло завжди готове до послуг авто і це свідчило, що тиша цих будинків, це лиш стримана пристрасть закованих у тверду форму аргонавтів.

І між цим, невідмінно появлялася ще одна з'ява, яка не залишала мене ніде й ніколи, при всіх нагодах і погодах, а особливо при таких ось ліричних прогулянках, під осінь, коли все довкруги торкалось моїх нервів. Звичайно в такий час, вечірньою, імистою добою, ввижалася мені Лена Глідерс. Її великі, нервові, скорше сірі, ніж сині очі дивилися на мене зо всіх вимірів, я зупиняв думку, закривав свідомість і поринав у блаженну нірвану особливого, опалюючого почуття, яке мудро і дотепно ліпило з мене найхімернішу подобу рабської креатури. В моїх вухах звучала її картава, бляшана мова, хвилююче тепло наповняло кров, я намагався бути романтичним і цікавим, а робився безбарвним і безглуздим.

Один тільки раз ми пройшлися були цією алеєю, десь також під осінь, перед її виїздом до Монтреалу і ця наша прогулянка, робила мені це місце привабливим. Легка, струнка, незалежна, осінній кремової барви плащик, білі на високих закаблуках черевички, намагання ступати в ногу і звичайно, ми не йшли, а бавились, грайливо оглядали музейчик Говера, кормили верблюдів і бізонів, говорили про мистецтво Кокошки і на кожному кроці фотографувалися, особливо в одному закутку під білими березами.

Останній її лист з Монтреалу найкоротший з коротких: "Павле, я вийшла заміж", з невідмінним додатком "ніколи — ніколи не забуваюча". Розуміється, що це за того лікаря шведа, про якого іноді згадувала і з яким, минулого літа несподівано й демонстративно літала до Нью Йорку, жила в готелі Асторія і писала мені ту саму листівку з Імперським будинком при нічному освітленні. "Тішуся вашими успіхами і ґратуюю" — відповів я їй телеграмою, але це мене вдарило, пригнобило, не хотів вірити, не годився, відійшов від людей, замкнувся сам в собі і сталося це з кінцем травня, а вже сьомого серпня, зі зневіри і розпачі, замість впитися горілкою, я підписав свій перший договір на купівлю моєї першої хати.

III

Пригадую середину вересня, точніше суботу чотирнадцятого числа, як це занотовано у моєму записнику, сльотистий, сірий день, піднесений настрій, у моєму домі багато руху, хідники і сходи затупані брудом, інженер — архітект Михайло Бояр і його дружина Марта вселилися до нижнього поверху і тим самим засадничо й революційне змінили мій соціальний статус. З традиційного, уродженого пролетаря — піднаємника, нараз стаю домовласником і наємником, порушуючи основні засади моєї клясової непорочности.

Годі сказати чи це поєднання було влучне — старе знайомство, за давніми клопоти, різноманітні вдачі, скомпліковані взаємини. Родинна доля моїх комірників не конче ідеальна — не мали дітей, забагато претенсій, екзальтовані настрої, напружене шукання виходу. А разом — здібний, порядний, ініціативний, з надійним майбутнім, знавець свого діла і метка, зарадна комерційна бухальтерка з добрим знанням англійської мови.

Я не був переконаний, чи це спілкування вийде нам на здоров'я, але так сталося, що це мусіло статись, ми мали забагато спільного — війна, Європа, земляцтво, втікацькі табори, небезпечні роки. Такий час і такі умови зливають людські долі в одну долю і роблять їх взаємно зобов'язаними.

І мені здавалося, що основним і рішальним ґросмайстром цілої гарячкової інтермедії була Марта. Недавно ми всі троє їздили на Ніаґару і подорозі, у малій, придорожній освіжальні, за чашкою кави, ми цю справу порушили, обговорили і зробили постанову. Марта, як звичайно, була захоплена, мала багато плянів, малювала прекрасні картини майбутнього, а вже першого вечора їх переселення, коли ще нічого не було на своєму місці, ми вже сиділи внизу перед ватраном при столику, частувалися "рай-віски" і, під шелест дощу у листі широкого клена, що доносився до нас через відчинене вікно, завзятуше на цілу вулицю сперечалися.

Мали звичайно безодню дразливо — актуальних тем, ми ж ще гарячі європейці, у наших очах ще не згасла війна, ми були розтерзані, розкидані, розбиті, ми мали багато партій, забагато рецептів, безліч домагань, ми ставили їх завжди руба, не конче трималися логіки, часто губилися в суперечностях, а наша чарівна диригентка Марта, повна свого бурхливого темпераменту, на думку Михайла, все знала і все знала краще, а тим самим позбавляла нас якоїбудь можливості додати до цих рішень також щось від себе.

Наприклад, я був схильний, прийняти основну вину за нашу поразку і наше вигнання на нас самих, ми, мовляв, гонимосся, як сліпці, за винними і не бачимо, що вина перед нами, вона у нас, у нашій крові, на що Марта сардонічне вибухала гострим протестом заявляючи абсолютно, що вина поза нами, у наших ворогах, в ідеологіях, більшовизмі, москалях. Цитуючи Достоевського, якого Марта знала лишень з прізвища, я намагався доказати, що подібні явища лежать в натурі буття і щоб їх розуміти треба розуміти їх природу, на що Марта вибухала, що Достоевський москаль, дурень, епілептик, загарбник і в цих питаннях він нічого не розуміє.

В цьому ж тоні і дусі ми рішали проблему наших визвольних політичних партій, угруповань, середовищ, цілого визвольного руху, емігрантської єдності, мельниківців, східняків, західняків, католиків, православних і за кожне з цих безконечних питань ми зчиняли з Мартою смертельний бій.

А також вона була дуже добре обзнайомлена з моїми приватними справами і особливо її бентежили мої стосунки з Леною Глідерс. Звідки і як вона про це довідувалась — її патент, вона його нікому не зраджувала, але при першій нагоді, вона неухильно зводила мову на цю вражливу тему і дуже прямолінійно, з виразним наміром мене перестрашити, питала: — Чи знаєте хто вона? — При чому Михайло, який напевно не раз чув це питання, сидів збоку, заклавши ногу на ногу, з розхристаним коміром, спокійно, іронічно посміхався. Я, звичайно, не знав що сказати, не бажав це питання розгортати взагалі, на що Марта давала остаточну і рішальну відповідь: — Вона советська шпигунка! — Звідки ви це так упевнено знаєте? — питав я дуже скромно, щоб не викликати ще більших вибухів. — Я це знаю! — казала вона рішуче, при чому її пристраст-ні пивні очі дивилися на мене гостро й виразно. Я замовкав ще більше і ця демонстративна мовчанка зривала її ще виразніше. Вона накидалась на свою жертву, ніби та стояла перед нею: — Розуміється! Ви не вірите. І як повірити... Можете не вірити... Але я знаю і не одна я. Всі знають... Вона хоче вас звабити, знищити, вона має завдання...

— Яке там завдання, — не витримував я.

— Вас знищити! — повторяла Марта.

— Для чого знищити? — щиро дивувався я.

— Наївний. Дитинка. Він не знає. О, бідний, бідний! Ну, а скажіть, — намагалась вона вложити у свої слова цілі тонни сарказму, — як ви відчуваєте тепер? Покинула? Що? Не вдалася місія? А що, не легко забувається, чи вона вам бодай пише? Мужчини дивні істоти, їм лиш зовнішність... Суконка, капелюшки, лиш кивни пальчиком — о, так! Вигляд у неї — що й казати. Артистка. Але що вона до самої глибини душі зіпсута, запродана...

— Ви не маєте права цього казати! — перебив я їй.

— Але ж, Марто! — озвався також Михайло.

— Бо мені це болить! — не здавалась вона. — Павло не звичайна людина. Він холостяк. Він заангажований громадське. Йому це шкодить. Про це говорить ціле місто. Мене постійно питають...

Я поблажливо, намагаючись втримати рівновагу, посміхався, але мені було не до сміху. Хотілося встати, не сказати нічого і відійти. Але це значило б розрив з першого дня, це значило б лишень катастрофу. — Дорога пані Марто, — казав я, щоб закінчити мову. Такі явища не мають пояснень.

— Чому не мають? Я вам це виразно пояснюю.

— Але я не розумію, — казав я.

— Бо ви засліплені. І я з вами не погоджуюсь.

— Маєте на це право.

— Вдаєте наївного. Не бачите, не чуєте.

— Це чужі, особисті справи. Чому вони вас цікавлять?

Вона не мала відповіді, але вона мала темперамент.

Це помагало їй не давати відповідей, а разом перешкоджало думати взагалі. Її заливало почуття, вона плавала у цій стихії без вітрила і без керми і не було вигляду на якубудь зміну положення.

Це і було те, що мене бентежило, я майже знав, що так буде, лишень не думав, що це так різко, з першого дня, почне діяти. Зроблено помилку, але шкода — похід початий, повороту нема, мусимо йти далі. Єдине, що лишалося — змінити мій статус парубка і в цьому шукати рятунку.

Бо ж треба, либонь, розуміти, що становище парубка у певній стадії його розквіту, вийняtkово дразливе, його містерійне — притягальна флюїдальність може стати загрозою нормального курсу навігації навіть дуже цнотливих аргонавток, а стіни, за якими він перебуває можуть перевтілитись у стіни зачарованого замку і стати мрійливою привабою не лишень дівчат і дівчаток, але й не в меншій мірі — жонам, жінкам і жіночкам з досить загрозливою перевагою цих останніх.

За парубком звичайно полюють, намагаються залучити в тенета, обернути його в знаряддя одруження... Рої завжди вишукано — модних спідниць, галереї ніг, плечей, прикрашені і неприкрашені! смішки, обіцяючі погляди, сконцентровані атаки терору і облати.

У природі явищ не існує більш досконалого поєднання хижачтва, естетики й насолоди, як в одному примірникові вродливої жінки, коли вона виконує свою місію ліквідації парубоцтва.

Тим більше, коли надходить мелянхолійно — отруйлива осінь з її запоморочливою анархією сентиментів поржавілого листа і партизанське — підступних ночей. Хто може встояти перед таким Бродвеем нахабства і драпіжних законів цієї тиранії.

Саме така осінь наближалася, все отямлювалось після літнього запаморочення, магазини звільнялись від позіхальних "розпродажів", вулиці запихалися автами, Йорки танцями, "Александри" оплесками, Одеони фільмами. І безмежно, як китайський тайфун, бушував барвистий чад неонові реклями.

О, ті з'їзди, конвенції, конференції, всі ті сходини, зустрічі, засідання! І торнада балів, і повені твіста, і громи весільних алилуїв. Кожного ранку ваша поштова скринька запихалася закликами, запрошеннями, зразками пральних порошоків і — праця-не-праця — ви не вилазили з вечірнього одягу, прощалися з відпочинком, а їхали, спішили, засідали, танцювали.

Але цієї епохальної осені, я можливо знайшов вихід. Я ж маю, вибачте, власний берліг, як хитрий лис, я замів за собою сліди, я почувуюся ображеним, я напоєний гіркотою цикути, я нарешті зрікся світських спокус. Я намірився затверднути в певній формі, набути свідоцтво одруження, зайнятися збільшенням населення країни і помноження її податків.

До цього суворо виміряного клімату мого серця, був не менш суворо допасований мій господарський бюджет. Він був безоглядно підпорядкований диктатурі конечностей, кожний цент мав точно визначене місце, ніякого лібералізму не допускалося. І єдиного, чого я не міг перемогти, це спокуса музики. Я люблю цей солодкий гомін, як іспанець бій биків, а тому, не дивлячись на всі мої анахоретські затії, я не міг зректися настирливої думки набути власний радіо — апарат. І не тільки взагалі набути, а набути добрий, найкращий без огляду на його ціну.

Така ось бачите категорична наглість, і в цьому напрямку я почав негайну акцію. Я вчитав в "Телеграм"-і, що фірма "Юроп Редіо Саплай", при вулиці Бей, мабуть збанкрутована, робить випродаж радіо апаратів марки "Філіпс", яку я знав ще з Європи і мав до неї довір'я, за дуже провокуюче зниженими цінами. При найближчій нагоді їду на вулицю Бей, нахожу потрібну фірму, оглядаю апарати, вони мені справді подобались, їх ціни справді доступні, але керуючись відомою істиною — сім раз відмір, а раз відріж, вирішаю оглянути також і інші цього роду об'єкти, щоб мати повніше уявлення про дійсну суть справи. І випадково, при вулиці Батерст, недалеко схрещення Дандес, натрапляю на невеличку, мабуть, нововідкриту крамничку з симфонічною назвою "Батерст Редіо енд Телевіжен ЛТД", деякі зовнішні ознаки якої дискретно вказували, що її власником міг бути хтось з моїх новоприбулих ланців. Я не помилився. Її власником був не лишень новоприбулий, але й мій земляк і навіть знайомий, дуже симпатичний рудоголовий добродій на прізвище Коваленко, з яким ми інколи зустрічалися, який мав не тільки цю мініятюрну торгівлю найблагороднішими винаходами електронне — музичної техніки, а також майстерню для їх направи.

Ми дуже радо привіталися, а до того, коли він довідався, що я не прийшов збирати на ніяку благородну ціль пожертви, а лишень купити один з його дорогоцінних апаратів, ми стали цілком друзями. Великого вибору не було. Не дивлячись на виключно музичну вивіску, на складі значилось: два холодильники "Леонард", три газові печі "Полей", дві електричні печі "Дженерал електрик" і один єдиний радіо — апарат якраз тієї марки "Філіпса", який провокативно займав центральне місце головної вітрини і належав до "духозапираючої краси стилю, довірливого достосування до кожної хатньої обстановки, з надзвичайно багатю гамою

звуко — тонів", як говорилося в газетній рекламі. Що ж до апаратів телевізії, то їх покищо не було, але завжди можна було набути в іншому місці за посередництвом мого благородного земляка.

Я заявив, що керуючись гаслом "свій до свого по своє", я маю добрий намір позбавити його цього самотнього "Філіпса", якщо він матиме не менше добрий намір... І показав йому випродажні ціни "Юроп редіо"... На що мій земляк відповів, що це ціни дефіцитні, можливо та фірма набула свій товар з якогось погорілого складу, що його апарат значно дорожчий, але... в кожному разі, не бажаючи випустити з голими руками свого "першого клієнта", він погоджується "нічого не заробити" і вже завтра доставити товар до мого дому. А був це великий, з патефоном на три скалі, з короткими хвилями суперсонік, яким я можу слухати навіть Європу.

Це була грандіозна комерційна трансакція, яка так успішно започаткувала стабілізацію мого домашнього устаткування предметами першорядної вартості. Не всі можливо відповідно мене зрозуміють, але буває і так, коли вартості треба розуміти релятивне з різних точок погляду, а один мудрець до цього додав, що за новою математикою, 2 і 2 може творити 22. Зрозуміло, що нова математика дуже пасує для інтерпретації нової економіки. Для мене ця заплутана філософська фраза аж надто зрозуміла і проста.

Як було домовлено, вже другого дня, мій новонабутий суперсонік стояв у моїй головній кімнаті на почесному місці, від чого ця кімната засяяла радістю і помолодшала принаймні на два десятки років, а увечорі того ж дня, вона вже була по вінця заповнена симфонічною оркестром міста Нью Йорку під диригентурою самого Артура Тосканіні, яка з такою прецизністю виконувала мою улюблену "Недокінчену симфонію", що мені дослівно розтавало в грудях серце і при тому я не міг вистарчально надякуватись тим добрим первомайс-трам, які змайстрували таку просту на вигляд скриньку, яка уможлиблює мені ловити з повітря не тільки кисень і водень, а також Шуберта.

Марті моя музикальна пригода, розуміється, не подобалась, я міг купити щось таке за двадцять доларів і слухати ту саму музику, по друге, коли йдеться про справжнє мистецтво, вона не визнає виконання "мертвого апарату", а воліє "живу музику" піяніна чи скрипки, виконану "живою людиною". Я одразу з нею погодився, лишень обережно зазначив, що не кожному дано можливість володіти цим мистецтвом і що я, наприклад, позбавлений цього дару взагалі. Вона не годилася. Якщо вже ви любите музику, — казала вона, — якщо ви маєте слух — можете також грати. — "Само грати", — казав я, — ще не вистарчає, треба "могти грати" і "вміти грати". Інакше, це буде не музика, а партацтво, а тому я вже волію радіо — апарат і найкраще виконання.

Не дивлячись на ці наші гострі розбіжності, Марта все таки запрошує мене на вечерю. Не можу відмовитись, це значило б легковаження гостинності. За вечерею переходимо на "модерне мистецтво", якого вона також не визнає. На її думку, це лиш безглузда базгранина телячого хвоста. Я хотів було щось заперечити, але пригадав, що її відношення до модерного мистецтва має деякий зв'язок з Лениою, тому залишив цю проблему. Марта деякий час провокувала мене; — Ну... Розуміється. Ви напевно лишень за модерне, — казала вона з ноткою кпинів. — А як вам подобається Рубенс? — відхилив я мову в інший бік. — Рубенса я розумію, — відповідала вона. — Але його сучасники не конче розуміли, — відповідав я. — Як можна не розуміти Рубенса. Там все ясно, — казала вона. — Наші нащадки те саме казатимуть про Кокошку, — відповідав я. Останнє прізвище не справило на Марту ніякого враження, вона напевно його не чула і це допомогло нам відчепитися від модерного мистецтва.

Я мав необережність зазначити, що суперечки не конче найкращий засіб для плекання добрих

між людьми стосунків, на що моя гаряча опонентка виголосила цілу промову на захист суперечок. — Я з вами не погоджуюсь! Я з вами рішуче не погоджуюсь! — патетично казала Марта. В суперечках огострюються погляди, родяться нові думки, постають ідеї. — Для цього існує дискусія, — обережно перечив я. — А яка різниця? Це лиш питання темпераментів, — вибухала Марта. — Дуже істотна різниця. Суперечки не так виявляють думки, як спричиняють конфлікти, а дискусія навпаки... — казав я тим же самим стриманим тоном. — Життя це і є конфлікти, — казала Марта. — Погоджуюсь. Лишень коли вони не самоціль, а засіб до цілі, — не здавався я. — А що по вашому любов? — тоном прокуратора питала Марта. — Вимагається точнішого визначення: до кота, до брата, до ближнього? До доброї печені? — легковажно казав я. — Ви добре знаєте, що я маю на увазі, — нетерпеливилася Марта. — О! Розумію! Розумію! Кохання, ревності, зрада! Ніж в серце. Це вже конфлікт. Але є ще й інший варіант цієї штуки: Адоніси, гармонія сердець, пастушка, сопілки, соловейки...

І соловейко щебетав, німіли квіти опівночі, коли весною серед ночі, твої я очі цілував... — Але це вже не конче конфлікт, — казав я. — Не маю на увазі цієї солодкої патоки, — гарячувала Марта. — Так і кажіть. Вогонь. Вулканні вибухи. Без сумніву і це любов. Любов коси до каменя. Але тут вже можна спекулювати. Тут вже годі сказати, де любов, де нелюбов, можливо ненависть хоч би й з любови. Іноді це патологічне. Вам це імпонує? — питав я поблажливо. — А що імпонує вам? — питала вона різко. — Не можу окреслити точно. В кожному разі не самий конфлікт, а й гармонія. Вимоги серця, крові, гормонів. Можливо також мрія... Туга. Також романтика. Навіть спорідненість душ. А в молодості, це солодкий чад серця... Зрештою, це знані речі, чи варто повторятися, — казав я переконливо. — Але ж ви кажете, що це вимога крові, гормонів, — не здавалася Марта. — Так каже медицина. І я їй вірю. Є ще й закон розмноження, — казав я зверхницьким тоном. — А скажіть: чи ви насправду такий черствий, а чи тільки вдаєте, — робила свої висновки Марта і її наміри були виразні. За її бажанням я мусів бути зовсім іншим — покірним; слухняним, піддайним, романтичним, героїчним, лицарським, вона любила гарні слова, поетичні образи, які вона слухала, не спускаючи великих, пивних очей з мене, що мене і бентежило, і разом інтригувало. — А як ви думаєте? — питав я на її питання. — Думаю... Що ви... вдаєте. Ви не такий, — казала вона. — Цікаво, який, — казав я далі. — Ви... Можете бути гарним... І добрим... Але ви не хочете. І я знаю чому.

Я відгадував також, що мала вона на думці. Це була Лена. Марта це чула дуже виразно, її це виводило з рівноваги, не знала, чим і як мене покарати і остаточно зводила все до впертого, засадничого протесту. Розуміється, я намагався позбутися Лени, вона була для мене тягарем, але Марта не була в силі мені допомогти. Дарма, що ми були так загрозливо близько, двері її спальні проти моїх дверей, коли вона входила до ванни і пускала воду, я не тільки її чув, я її бачив, тонка наша стіна не давала охорони, а до того легкі кроки, шелест халату, запахи парфюмів. Михайло мав працю за містом, він вставав раніше, ми з Мартою виходили пізніше і майже одночасно.

Трохи згодом, ці наші ранні збирання прибрали виразу таємної гри двох невидимих привидів, які порозумівалися між собою стуканням речей, скрипом помосту, шумом води, дзвоном посуду. Кожний і той найменший порух тиші мав своє значення, атмосфера була наладована електронами контактів, я виразно відчував присутність іншої сили, яка тиснула на мене зо всіх боків і гамувала свободу всіх моїх рухів.

А одного разу, чомусь, несподівано до моїх дверей застукано. Моя постіль була розбита, моя піжама розхрістана, на електричній плитці варилась кава, а Марта не чекаючи відповіді, у своєму пишному, жовтому халаті, стояла у дверях і командувала: — Павле! Ми з Михайлом домовились, що ви будете снідати у нас.

— Але ж... Слухайте! Ви ще не домовились зі мною, — навмисне намагався я бути нечемним.

— Мій друже! Там у кухні чекає сніданок! — і вона відійшла униз по сходах.

І що за терор? Що мені залишилося? Гасити плитку, натягати одяг і квапитись вниз. — Ви не конче мусите одягатися, як на баль, — казала Марта. Ми дома. І не будьте дурним. Я готую собі — чому б не одна особа більше. І взагалі — чому ви це берете так формально? Сідайте. Я вже поснідала, — і вона вийшла до другої кімнати.

Я з цим не годився, я ніяк не годився, я весь протест, але разом я безвольна істота, яка не знає, як на це реагувати. — Як по вашому сьогодні погода? — питала з другої кімнати Марта.

— Думаю, що гаразд. Шістдесят п'ять, казало радіо, — відповідаю, заїдаючи яєчню з ковбасою.

— Я вчора змокла, — казала Марта.

Слідував діалог про погоду, час тікав, Марта виходила в повному наряді — білий з чорними крапочками, новенький плащик, яскраво підмальовані уста і чорний, легкий, солом'яний капелюшок. — Допобачення, — казала вона. Не сумуйте.

— Правдоподібно не буде часу, — відповів я.

Вона кивала на мене пальчиками в білій рукавичці, кокетливо посміхалася, відчиняла двері, у дверях ще раз кивала пальчиками і відходила. Я кінчав накинутий сніданок, розважав, як від цього звільнитися на майбутнє, йшов наверх, збирався на роботу, шановний пан Белбасі зі Сі-Бі-Сі розважав мене розмовами, музичними вставками, інформаціями про час, про погоду, перед вікнами на піддашші вже метушилися зграї горобців, я кидав їм кришки хліба, метушня збільшувалась, я посміхався, надягав макинтош і виходив.

Вулиця в цей час звичайно завантажена школярами, різного віку хлопців і дівчат, які течуть довгою течією в напрямку заходу, де там далі на пригірку видніють дахи двох великих шкільних будівель, на хідниках вже повно листя кленів, в обох напрямках обережно проїжджають авта і на розі, біля напису "стап" пустує гурток найменших школярів, що очікують на шкільний автобус.

Я звичайно доходжу до найближчого перехрестя, повертаю вліво, йду zdeформованим хідником, на яко-кому завжди після дощу стоять калюжі води, доходжу до зупинки на краю Гай-Парку і вулиці Блур, намагаюся як найскоріше зловити зелене світло, переходжу динамічно-рухливу вулицю і біля станції бензини "Санок", під величезною реклямою Домініяльного банку, чекаю на трамвай.

Набирається багато людей, згори надходить великий, червоний з білими обводами, завжди переповнений трамвай, люди повільно й обережно втискаються до його нутра, а в середині тісно й невідно, трамвай рушає, тягнеться поволі здовж парку, пересікає перехрестя Гай-Парк авеню, пару разів зупиняється... На перехрестю Дандес я пересідаю і по короткому часі вже висідаю біля крамниці продажу горілок, звертаю на вулицю Стерлінг, де маєстатично вітають мене цегляно-похмурі будови фабрики, до яких я входжу головним, широким входом з почуттям незамінної важности, направляюсь вужчими сходами вниз до своїх машин, де завжди несе сильним запахом спаленої оливи, знаходжу свою залізну шафку з одягами, передягаюся в робочий темно-синій комбінезон і починаю операцію.

Моїми клієнтами були завжди гарячі, пітні колеса і вальці машин, які своїми потужними м'язами приводили в рух ціле це багатопверхове, многолюдно, солодке царство. Моїм завданням було пильнувати, щоб всі ті залізні органи цього механізму безперебійно діяли, щоб весь складний комплекс пульсував ритмом досконалого швейцарського годинника.

І признатися, я любив це життя машин, мене інспірував їх наснажуючий рух, їх точність наподоблю-вала професора математики при шкільній таблиці, коли він урочисто розв'язував складну формулу кількох невідомих, їх темпо нагадувало диригента Стоковського, коли він диригував "Ді Цавберфлете", їх сила уявляла клітку з хижими звірями. Вони для мене не мертві шматки мертвого металу, а живі, органічні, творчі, слухняні сотворіння і друзі, як кінь чи собака, а головне, вони були інспіраторами моєї настирливої філософської концепції майбутнього, коли то їх велінням і силою земля скоротиться до розміру футбольного м'яча, а космічні простори перетворяться у квітник Адама і Єви.

По обіді, біля години п'ятої, приблизно тоді ж, коли появлялися мої співмешканці, я звичайно заклопотано, пригашений восьми годинами праці, приходив до дому. Відкривалися вікна, радіоапарати, у ванній шуміла вода, на кухні сковорода. Над будинком з грюкотом пролітали в напрямку Малтону тяжкі чотиримоторовці, вулиця вверх і вниз гарчала автами, над широкою короною пожовтілого клена заходило сонце. Інколи ця картина міняла тло, сіріла, гасла, або загорялася, звучала кокетством і примхами.

Вечерю їв дома, переважно наспіх, по вечері переважно в городі оберталось землею, вкладалось тераси, вмощалося скелястого квітника для наступного року. Було вже повно жовтого листа, по дубах гасали череваті вивірки, по сусідських городах з диким вереском хлопці вели корейську війну. Вибухали гранати, цокотіли кулемети, по кущах грізно мигали могутні постаті воїнів.

IV

Бояри несподівано набули елегантного, як цигарничка, темно-синього Шевролета і вечорами заклопотано й кокетливо виїжджали на прогулянки. Запрошували також мене і, як тільки мене звільняв мій город, ми всі троє всідалися на передньому, сіро-срібlistому, новенькому сидженні, Михайло напружено тримався керівниці, Марта випростано возсідала між нами, я ж виконував роль вірно-підлеглого пажав завжди готового до послуг. Михайло щойно недавно дістав дозвіл їзди, набирав практики, при кожному звороті мав вигляд самогубця, Марта підкреслено намагалася не торкатись до мене і всі ми троє нагадували дерев'яних фігурок вирізблених ескімоським різбарем.

Наша машина постійно наривалася на якусь халепу, на неї скрізь чигали підступні пастки, але вона все таки вперто, як осел, продиралася крізь усі митарства і ми переможно відвідували все, що тільки було варте уваги — парки, квітники, побережжя озера, цікавіші дільниці... А також розуміється, кав'ярні, ресторани і кіна. У кав'ярні звичайно ми з Мартою зводили бої за кожну нісенітницю, коли я, наприклад, випадково сказав, що блоха богопротивне, огидне сотворіння, Марта негайно починала патетично доказувати, що блоха вінець Божого творіння і її естетична сила неперевершена. На фільмі "Валентіно", коли темпераментний Антін Декстер виконує з Еленорою Паркер свою приголомшуючу "Компарсіту", Марта до крови вп'ялася нігтями в мою руку і мало не вміла. У квітнику Едварда, вона могла зупинитися, стояти непорушне, дивитися вперед зі сльозами на очах і дуже гніватись, коли хтось з нас вривався до її надхненного екстазу якимсь зауваженням.

Коли ж ми після того вечеряли у японському ресторані Фулі Матцу десь на вулиці Ионг і їли тсакі-які, у дуже невідгідних позах, сидючи на подушечках помосту з ногами під низеньким столом, ми зрізались з Мартою у жорстокій суперечці на дуже неозначену, заплутану балаканину про все і ніщо. — Вибачте, але я вас зовсім не розумію, — міг я розпачливо казати, коли наша суперечка тратила всякий глузд. — Ще менше розумію я вас, — відповідала вона, а очі її світилися небезпечним огником. — Тому навіщо ми витрачаємо слова, — питав я. — Це мусіли б знати ви. Ви ж твердите, що все знаєте, — казала вона. — Я ніколи такого не твердив,

— відповідав я. — Як не твердили? Ви абсолютно все знаєте. Ви ж чудодій. Перед вами нема оборони. Ви єдиний у цілому світі, що пізнав всі істини. Чому ви, наприклад, так задоволене посміхаєтесь? Тому, що ви цинік! Ви нічого не шануєте. Ви знов посміхаєтесь. Дарма. Знаю, що хочете сказати — великий альтруїст, любить дітей, птахів, звірят, квіти музику, малярство. Вій все любите. Ви лишень не любите людей. Як може людина щось любити, яка сорок років лишається неодруженою?

Марта захоплювалась своїм красномовством. Михайло сидючи на помості, намагався закурити цигарку, (він чомусь недавно почав курити!), мені починали мліти ноги під столом. — А! Мовчите. Розуміється. Що можете сказати? — невгавала Марта. — Я ж вам не перечу, — казав я підпираючись обома руками об підлогу, щоб якимось втримати рівновагу. — Не перечу! — кепкувала вона. Чому ви на мене так дивитесь? — додавала по хвилині. — Хочу краще бачити людину, яка говорить правду, — казав я. — А ви її не любите! Ух, не любите! — казала вона. — Знаєте ж, що за правду тяжко любити, — дражнився я. — Що хочете, щоб вам казала? Компліменти? — Те, що вам хочеться. Що мусите казати. Те з душі. А ще краще — від серця. — О, не вдавайте мораліста. Це вам не личить. — А що мені личить? — Ковпак блазня. Паяца. Арлекіна! — виривалось у неї майже щиро. Вона тратилась. — Ля-ля-ля! — втручався Михайло. Чи не час нам вставати. У мене вже задубіла спина.

Опісля ми вставали, ми платили, властиво платив Михайло, я подавав Марті пальто, наші обличчя були червоні, Марта поглядала на мене засоромлено і разом вибачливо, я вдавав, що нічого не сталося. А дома, вже затемна, поки Михайло заводив до сусіднього гаражу авто, Марта проводила мене геть на сходи і казала навздогін притишеним голосом: — Добраніч, паяцо! — На що я відповідав: — Добраніч, Касандро!

А вже вневдовзі вона пропонувала їхати кудись на танець. Куди на танець? Куди небудь. До "Панами", до "Куби". Вам імпонує Південна Америка? Бо там гарячий клімат. Досить мені тих кліматів, міг сказати Михайло. Наговориться, а потім цілими ночами не спить. А хто винен? — могла запитати Марта. У домі два чоловіки і ніодного справжнього.

Нищівне обвинувачення, але ми його переочували. І на танець не їхали. Тим більше, що Михайло майже не танцював, а я мав велике бажання по можливості рідше зударятися з моєю шановною антагоністкою... І ще тим більше, що вона починала помітно мене непокоїти, по своєму розкладати мою інтегральність, позбавляти мене незалежності. Я бачив її зачасто, заблизько, задоторкально. Коли ми були дома, ми тільки те й робили, що постійно одне одного для чогось потребували. На кухні, в пивниці, на городі, у ванній і навіть у спальні, де завжди щось ставалося і конче вимагало нашого спільного втручання. Я мусів радити, де і як замовляти меблі, направляти газового пальника, помагати вішати фіранки, відчиняти пляшку шампанського. Михайло поволі переставав існувати, він лише приїжджав з роботи, випивав склянку холодної з льодом води, вечеряв, скидав черевики, натягав капці, всідався у фотелі під лампою, читав улюбленого Рабіндраната Таґора, або газету "Свобода" з Нью Джерзі і зникав зі соціального обрію родинного на весь вечір. Зате Марта одягалася у свій атласний злото-жовтий чи вишнево-червоний халат, займала своє командне становище і чергове випробування моєї терпеливості починалося. І признаюсь, що це діяло. Я був весь час нею зайнятий. Я не мав часу на щось інше. Я ще не знав, чим все це мало скінчитися, але відчував виразно, що нічим добрим. Заносилось, щось, як на бурю.

До того наближався сезон балів і в тому також наш щорічний, невідмінний баль інженерів. Марта виразно дала зрозуміти, що цьогорічний цей баль — її баль, а тому ми мусимо бути відповідно приготовані. Але я мав також і своє рішення. Я вирішив цього сезону відмовитись від всіх балів без огляду на їх походження. Марта дебошила. — Траур! Траур! Розумію. Добре! В такому разі я йду сама! Знайду собі кавалера. Скажу, що мої не годяться. Подумаєш, втратив

такий скарб!

Вона мала на увазі Лену, я не перечив, Михайло тратився, не знав, в чому справа. — І чого ти казишся? — питав він Марту. — А того, що ви такі... такі... — вона не знаходила відповідних слів. — І чого тобі так залежить на тому балі? — питав він далі. — Для тебе. Тож твій баль! Ти ж там членом правління. А я твоя жінка! — сердито вибухла Марта.

— Ну, гаразд. Гаразд. Заспокойся. Поїдемо. Кожний рік їздили... — казав добродушно Михайло.

Лишень я мовчав і мовчав уперто. Марта позирала вогнем, але мовчала також. А одного разу, до моєї поштової скриньки, разом зі всілякими рахунками на газ, телефон і таке інше, потрапив один конверт, у якому, на диво, я знайшов запрошення на цей баль — (новозбудований, елегантний готель Парк Плаза замість Роял Йорку) і до того вступний квиток вартости п'яти доларів. І ні слова хто і чому мені це посилає. Здивування велике. Підозріння падало на Марту, вона на таке здібна, але конкретних даних ніяких і приходилось мовчати.

Марта все таки гарячкове готувалася, замовила сукню, не зважаючи на протести Михайла, безконечно сиділа на телефоні, замовляла фризієра, накупила всіляких парфюмів... А одного вечора, незадовго перед балем, Михайло від'їхав на засідання організаційної комісії, а я збирався простягнутися на канапі з томиком Дюрелля, коли до моїх дверей застукано і на моє "прошу" увійшла Марта у своєму пишному домашньому халаті і прекрасних чорних, зі золотою китичкою, виступцях, які їй так чарівно личили.

— Чи можу я до вас? — запитала тоном, у якому вичувалось певне рішення.

— Розуміється! — зірвався я на ноги і розлився чемністю. — Прошу ласкаво сідати! — і вказав на канапу. Вона делікатно, виструнчено присіла, старанно прикрила коліна полами халату, загадково посміхнулася і рішуче запитала: — Павле! Чому ви не хочете їхати з нами на баль? Ви нами не вдоволені? Михайло дивується. Може нам треба вибратись?

— О! Ні! Я вами зовсім вдоволений, — запевнив я її патетично.

— То в чому справа? Чим пояснити ваше вперте небажання дотримати нам товариство?

— Не тільки вам. Взагалі. Я вирішив цього року...

— Чому якраз цього року? Що це за такий фатальний рік? — перебила вона мене.

— Просто не можу. Без пояснень.

— Дуже дивно. Ну, а коли б я вас гарно попросила? Щоб зробили це для мене? От хочу з вами танцювати. Ви ж знаєте, що Михайло не танцює.

— Чи вам бракувало коли партнерів?

— Але я хочу з вами.

— Дуже дякую, але не розумію чому.

— Знаєте, що я... вперта.

— Гідна уваги чеснота. Але не так давно ви окреслили мене, як зразок егоїста. Чи цього не досить?

— Ви образились. Бідний. Вибачте.

— Справа далеко не в образі.

— Ну, а в чому?

— Впертість, егоїзм... Коса на камінь. Ваше рішення, моє рішення. Небажання компромісів. Словом, конфлікти.

— Але ж я... хочу! Я хочу! Що ви не бачите?

— Бачу.

— Для чого така жертва? Для людини, що вас покинула?

— Ніяка жертва.

— Жалоба!

— І не жалоба. Просто не хочу. Маю інші наміри.

— Може збираєтесь до монастиря?

— До монастиря, до пекла, до дідька — байдуже куди, — відповідав я рішуче.

— Ви дивовижно неможливий.

— Ви ж це давно знаєте.

— Але ніколи не думала, що ви аж такий. Вона дивилася агресивно, очі горіли гнівом, щоки червоні. Гарна, розлючена пантерка, яка все таки викликала співчуття.

— Але ж, пані Марто! Чи варто сердитись?

— Скажіть, як не сердитись.

— З ласки, милосердя, любови.

— Для вас це жарт!

— Який жарт?

— Жарт! Не любите! Ненавидите!

— Але ж пані Марто!

— Не зношу виправдань. Я люблю ясність. Одвертість. І відвагу. Чому б не сказати просто: ви мені не потрібні — ідіть геть! Для чого ці церемонії?

— Але ж, пані Марто.

— О, ти мій Боже! Мовчіть! Мені соромно! — викрикнула вона, зненацька вибухла плачем, рвучко зірвалася і вибігла з кімнати. Я був приголомшений, хотів було бігти за нею, нараз отямився, мене проймала злість. Марта перебігла до своєї спальні напроти і голосно затріснула за собою двері.

Настала сторожка тиша, безладдя, непевність, хотілось щось зарадити, думка напружено металася, шукалось виходу, заносилося на гострий конфлікт, повітря насичувалось електронами.

Була година восьма, найкраще б піти і пройтися, або ще краще одягнутися і піти до парку, перечекати пару годин десь на самоті, а там на роботу. І коли я одягнувся і мав намір відійти, двері насупротив відчинилися і в них появилася Марта. — Чи могла б вас на хвилину задержати? — запитала вона злагіднено, голос її тремтів, очі мала заплакані, щоки червоні.

— Дуже прошу, — відповів я в тон її голосу.

— Зайдіть на хвилиночку, — попросила вона до себе.

Чергова вражаюча несподіванка. Щоб не викликати враження надзвичайности, приймаю запрошення. Спальня виглядала чистого, свіжого, двоспальне ліжко старанно застелене, перед великим дзеркалом асортимент одяку, м'яка, рожева табуретка, нічний столик, рожева лампа.

— Не зважайте на місце, — казала вона. — Я вас задержала, бо хотіла перед вами вибачитись.

— Переді мною? За що? Вина моя, за мною вина, — відповів я.

— Ні-ні-ні! Моя поведінка... Це дико. Я розумію. Інколи трачуся... — її настрій містерійне мінявся, обличчя набирало вигляду візантійської ікони, голос м'якість шовку. Хвилинку я непевно й упокорено вагався, мене раптом збито з лінії. — Я вас розумію. Вибачте, — казав я. На мене найшло дивовижне стурбування, єдине, що залишалось обірвати цю розмову і відійти. Марта миттю відгадала мій намір.

— Зачекайте. Ви ж ще маєте час, — похапцем сказала вона.

— Маю багато справ, — мимрив я невиразно.

— Встигнете. — Її настрій далі мінявся, очі швидко загорялися, появлявся лукавий посміх. Свіжа, кольорова, соковита, гарний стан, бентежлива лінія, болюче відчуття, наші погляди вперто змагалися, тіло наливалось гарячою втомою. Хіба кинутись і зім'яти, як хижак, свою жертву. Ні, краще відійти. Усе це таке провокуюче. Я стояв з течкою під пахвою і з наміром відійти.

— Зачекайте! — викрикнула вона. — Я ж хочу з вами говорити.

— То ж я вас слухаю, — відповів я з наміром захисту.

— Колись ви казали, що... любов не вимагає виправдання, — казала вона з тією напруженою увагою ловця, який ось-ось зажене свою жертву.

— Не заперечую цього й тепер, — відповів я.

— То чого боїтесь? Чи я аж на правду така страшна?

— Для цього є причини.

— Певно. Причини. Не любите мене. Любите іншу.

— І не це тільки.

— О, Боже! То скажіть! Ви сердитесь? То ж чого?

— Ви самі добре знаєте! — викрикнув я. Вона різко на місці повернулася, закреслила рукою над ліжком дугу, механічно схопила маленьку, вишиту подушечку і кинула її в кут під вікно. І присіла спонтанно на ослінчику, поли халата відкрили гарні коліна у нейлонових панчохах, які вона намагалася швидко закрити. Моє вагання робилось нестерпним.

— Добраніч! — вирвалось у мене і я повернувся до виходу.

— Павле! — зірвалась вона і схопила мене за руку. Її рука була гаряча й нервова. — Я ж ще не все сказала... Я вас не пущу. Я вас просто не пущу... І що ви мені зробите? Павле! О, Павле! Я ж вас люблю! Я люблю! — Вона кинулась мені на шию, її халат розіпнувся, під легкою, нейлоною сорочкою вигиналось її пружне, гаряче тіло. Я опустив свою течку, схопив її на руки. — Павле! — злякано викрикнула вона. Я швидко поклав її на ліжко, зірвався, підняв течку і вибіг з кімнати. Я ще чув за собою її викрик, але я вже швидко сторч головою біг вниз по сходах, шарпнув вихідні двері і вирвався назовні.

Це вже був просіяний сьйвом недалекого ліхтаря вечір, здовж хідника стояли авта, сходами вгору поважно ступала моя сусідка у великому чорному капелюсі зі своїм кудлатим песиком Рості. Вона була напевно приголомшена швидкістю мого бігу і неухвально привітанням, ніби за мною гналася погоня.

Отже те, чого я сподівався і перед чим інстинктивно боронився, стялося. Воно мусіло статися і воно напевно на цьому не скінчиться. Я не святий і ніякий сторож моралі. В мені сила бунтівливих противенств і це був я, що засадничо призвів до цього. Марта зо всіх сил намагалася боротися, вона тікала, билася в розпачі, а я лишень своєю лукавою поведінкою розогнював її спокусу.

Тієї ночі я вертівся біля своїх машин, як розбурханий робот виповнений динамітом. Я був ходяче ті-ен-ті, граната на двох ногах, безглузда торпеда під божевільним тиском. Що мав робити? Мораль, етика, пристрасть, гормони, закони — метелиця чеснот, а сам я плоска реальність, стандартна норма звичайнісінького побуту з ідеалами — я, моя жінка, мої діти, мій дім — альфа й омега і замкнене коло.

Але коли це і де це я вперше зустрівся з цією долею? Чи було це тут у Торонті, а чи де інде у наших судьбоносних мандрах? Це було ще в Європі, у Ляйпцігу, Фулді, Франкфурті. Це було під час ісходу у вирі шаленого стовпотворення, на тлі епохальних руїн континенту, серед метушні ді-пі кемпів, в атмосфері затруєння, ненависті, противенств. Хто пив це смертельне вино епохи, не легко збавиться його оп'яніння.

І мене цікавило це приречення, не пригадую вже, як і коли ми зустрілися, але було це завжди поєднане з певними хвилюючими складниками, навіть, пригадую, тоді в Берліні у бункері Ангальтер-Бангоф, коли на наші голови з висоти небес, ніби з рогу добробуту, сипались тонни вибухових об'єктів, а ми, побравшись за руки, намагалися лізти живцем у сиру землю, дихали диханням могили, тремтіли разом з планетою і мали лиш одну-однісіньку мету зберегти биття серця і не зірватися в безодню смерті.

У Торонті ми зустрілися на ґрунті громадської роботи; у товаристві ше однісі синьоокої молодиці, чи не жінки мого приятеля Бойка, Марта появилася одного весняного дня, у моєму анахоретському логовиську на вулиці Маркгам у ролі делегації однієї жіночої організації з місією завербувати мене для доповіді у їх організації на тему поетеси Лесі Українки — карколомне, як на мене, завдання, але я погодився. Вона була у блискучій жовто-гарячій

сукні, як втілення турбо-динамічних сил своєї статі зі соромливими поглядами з-під густих, довгих повік і пригадую виразно, що це опікало мене цикутою спокус і в моїй уяві вже тоді вирували чортики, які нарперейми нашіптували мені скористатися з цієї добродійної нагоди. Я, здається, частував своїх гостей голляндським "болс"-ом, показував таборові фотографії, говорив про поезію і розпачливо намагався бути привабливим, що мені не тяжко давалося.

А потім, як пригадую, я випустив її з поля зору... Але пізніше на одному з наших початкових танцювальних вечорів, вона підійшла до мене і запропонувала якусь метушливу румбу. — Ви, здається, мене щасливо забули, — казала вона тим своїм упокірливо-кокетливим тоном, що звичайно діяв на мене паціфістично. Було далєбі невинуваним, що я міг щось подібне вчинити і я почав незграбно виплутуватись з цього ганєбного становища. — Як можна забути таку чарівну жінку! — несумлінно брєхав я і не пригадую, що ми там говорили взагалі, але пригадую, що ми найбезбожніше взаємно залицялися і навіть, здається, домовились нєлєгално зустрітися, чого одначє нє сталося з моєї вини.

Бо опісля я був паралізований іншими корчами вжє на ґрунті Лени, яка стихійно опанувала моєю свобід-ною волею і обернула мене в механізм, що нє могло уникнути уваги Марти. Вона, з непомильністю радару схоплювала мої найвразливіші точки опору і засипала їх тоннами нищівної зброї. Пригадую на іншому балі, вона знов виявила ініціативу, запросила до танцю і, з виразом жіночого Мефістофєля, шєпнула мені на вухо:

"Як можна забути таку чарівну жінку?", на що я відповів зливою щє зухваліших компліментів, запєвняючи її, що моє забуття цє лиш одна з форм захисту перед нєвмолимістю її чарів. — Нє хочу вірити, що ви лякаєтєся таких нєбезпєк, — казала вона з виразною ноткою кєпкування. — Ви щє матимєтє нагоду перєконатися, що я нє належу до перєборщєно героїчних суб'єктів, — відповідав я на цє. — І вам нє соромно? — питала вона наступально. — Нєвимовнє, — відповідав я. — А чи цє стосуєтєся до всіх, а чи тільки до мене? — питала вона зі зловіщим натяком. — Розумієтєся — до всіх, — відповідав я щиро. — Якєсь моє шостє чуття підказує, що ви все таки брєшєтє, — посилювала вона свій наступ. — Ваше шостє чуття виразно займаетєся наклєпами, — боронився я розпачливо. — А мені показували одну обліплєну косметиками дівчину і впєвняли, що вона має силу порушити ваші засади, — казала вона і одразу схамєнулася, бо відчула, що цєй натяк може порушити також мою рівновагу. — Гідні уваги спостєрежєннє, — відповів я з виразним натяком, що ця тєма мені нє імпонує.

Ми танцювали до кінця з насторожєною упєредливістю і розійшлися трохи наїжєно, ніби двє покєраних котів. Після того ми оминали зустрічі. Присутність Лени змєншувала значєннє відсутности Марти.

І навіть, коли Бояри вирішили наймати у мене мешканнє, я з досить лєгким сєрцєм погодився на цю операцію бєз ніяких особливих докорів сумліннє. Можливо в цьому була затаєна задня думка, можливо на цєй раз, присутність Марти могла б злагіднити відсутність Лени. Питаннє, як обійти загрозові ситуації, було таким настирливим, що забувалися всі інші нєбезпєки і от останній вибух стихійних сил, був такий вражаючий, ию, далєбі, поставало питаннє, чи вдасться їх спрямувати у відповіднє річищє. Рішала справді одна мить... Тяжка, гаряча сєкунда, удар кулі, яка лєтіла, вдарила, але лиш зранила... Але вжє завтра може статися криза.

Питаннє, чи йти на баль, лишалося загрозово відкритим. А може справді йти. Порушити мовчанку нє тільки задля Марти, а й для сєбє самого. Минулого року на цьому ж балі, який відбувався в готєлі Роял Йорк, ми були разом з Лєною, вона прибула тоді з Монтрєалу, зупинилася в тому ж готєлі і ми провели разом дві гарячі, як спрага пустєлі, доби. Цє був сон, і баль, скажєні хвилини, і шалєний порив. Цє був верх нашої піраміди, тріумф сєрця, найвищий

акорд почувань.

І коли я сьогодні не пішов би туди ж, я опинився б у порожнечі відчаю, а коли піду — знайду порожнечу місця. Мені смертельно не хотілося б втягати до цього Михайла.

V

Вирішальної суботи одного дня жовтня, ми троє, ніби члени однієї родини, заклопотано вибиралися на той самий баль інженерів, який тяжів над нами, ніби знак Зодіяка. Від полудня Марта на сцені одягання, її повно скрізь, не виключаючи і моєї кімнати, вона розбурхано, від голови до ніг, ніби вітер, бушує в цілому просторі, її суконка творить альфу й омеґу цілого биття, її бронзова зачіска хижо, ніби грива лева на статуї перемоги, тероризує увагу, її профіль — профіль біблійної Рахелі, а все разом, це різьба богині Ра з головою яструба.

Нас з Михайлом майже не стало, ми розчинилися в атмосфері Марти, наші одяги і зачіски блідли в сяйві її пеличності.

Вона мені надзвичайно подобалась, головне коли пишно входила до моєї кімнати, свідомо бажаючи викликати подив, вона сяяла сяйвом міді і, здається, дзвеніла, як натягнута струна. Вона була неймовірно вдоволена цією процедурою збирання, переливне граючись, як чара шампанського.

— Чи ви розумієтесь на брильєнтах? — питала вона.

— Ні, — відповідав я.

— Шкода, що ви не можете купити мені брильєнт за тисячу двісті доларів. Дивіться, дивіться! — показувала вона число "Ляйф"-у і в ньому гарні пані у багрянному оксаміті з брильєнтами на пальцях гарних, як фантазія, рук.

— Це рекляма, — казав я.

— Все рекляма. Ви рекляма, я рекляма. Гелена Рубінштайн. Пері Комо... Налийте мені чарку... І собі...

— Я не маю, — казав я.

— Але я маю. Михайле! — гукала вона вниз. Налий нам по чарці... Що хоч... Я хочу мати настрій.

— Ви ж маєте настрій.

— Я хочу мати... Над... Над... Наднастрій. Як вам подобаються мої парфуми? Правда? Чудові! Пахнуть весною. Півднем. Ви ж були на півдні...

— Ні. Я був лише на заході.

— Давайте поїдемо на південь.

— Давайте.

— А ви б зі мною поїхали?

— Куди хочете. До Єгипту... В Сагару.

— Ні. На Флориду... Лежати під пальмами на березі океану. Ви ще ніколи не лежали під пальмами на березі океану.

— А ви?

— Я багато разів.

— Я й забув. А правда. Легкий бриз, чудова фігура.

— Ха-ха-ха! А правда? Чи я вам подобаюсь?

— Більше, ніж дозволено.

— Ха-ха-ха! Не питайте дозволу!

Вона схопила мене за руку і ми, невідомо чому сміючись, пішли вниз сходами. Марта своєю широкою сукнею виповняла весь простір, для мене залишалось лиш окраєць сходів, внизу у кухні, переодягнутий у вечірній одяг, Михайло наливав чарки "канадського клубу" з джінджізелом і льодом.

— Знаєш, Михаїле, що він мені обіцяє? Брильянтовий перстень за тисячу двісті доларів і поїздку на Флориду. За брильянти! За Флориду! — підняла вона чарку.

Вона була втіленням запавної, рожевої радості і запавного, рожевого щастя, Михайло спокійно сміявся, я достосувався до загальної атмосфери, ми всі троє випили і почали збиратися до відходу. Марта, дарма що цілий день приготувлялась, все ще не була готова, побігла ще раз нагору до спальні і довго там барилася... А мене Михайло покликав до телефону, дзвонила одна мало знайома пані і питала, чи я буду на балі, я був трохи здивований, а одночасно вдоволений — хтось десь і для чогось цікавиться мною.

Ми з Михайлом чекаємо. Але ось, у всій своїй стихії, як пишний розпущений павич, сходить вниз Марта, я подав їй тепле, легке, зі сірим каракулевим коміром пальто і ми, ніби троє жреців, які збираються приносити криваву жертву, урочисто виходимо і сходимо вниз, де нас чекає нове, блискуче чудо з назвою Шевролет. — То я маю сидіти сама? Ніколи! — протестувала Марта, коли ми намірялися примістити її на задньому сидженні. — Але ваші роби, — перечили ми. — Но-но-но! Це вам не вигорить, Павле, ви тут зі мною, — протестувала вона.

— До ваших послуг, мадам! — відповів я. Ми заняли заднє сидження, Мартина сукня, як лютий звір, загнала мене в самий кут, Михайло залишився сам за керівницею.

Відчувався піднесений, густо-рожево-оксамітний настрій свята, змішаний із запахом французького одеколону, все бундючно настобурчене, вулиця, як звичайно в суботу, завантажена машинами, наше слухняне авто терпеливо і вперто продиралося крізь гущу механіки, розливно й невротичне мигали неонові реклями, був, мабуть, вітер, бо хідниками під ногами пішоходів, металось зграйками сухе листя.

Ми з Мартою сиділи рівно, як фараонська пара вирізьблена на кольонах святині, її вольовий профіль з вольовим носом, час до часу обливався сяйвом світел, в темноті зо всіх боків мигали кольори. Ми мовчали, але моя безбожницька думка бавилась спокусами уяви, нервова рука Марти мордувала мене своїми дотиками, її сукня наводила терор і я не мав сили розірвати цієї течії єднання з чемности, з приемности, з легковажности, ця гра виразно нас бавила і ми просувалися крізь ту масу настрою і чим ми більше наближались до готелю Парк-Плаза, що на розі вулиць Блур і Авеню Роуд, тим та маса ставала густішою, гарячішою, бентежливішою.

І ось нарешті вісімнадцять поверхів готелю, а з ним не менша проблема паркування. Його офіційна паркувальна площа цілковито вичерпана, залишалось шукати місця де інде. Машини поволі підїжджали до входу готелю, висипали на хідники одягнених у бальові сукні жінок і відїжджали в невідоме шукати для себе пристановища.

Ми вирішили не розбивати нашого товариства, одразу їхати за пошуками паркування, а потім пішки вертатися до готелю. За чверть години нам це пощастило осягнути, ми залишили нашу машину на одній з бічних вулиць і почали боротьбу з вітром, що дув нам напроти. Особливо терпіли сукня й зачіска Марти, її легкі, на високих тонких закаблуках атласові черевички вимагали милосердя, ми з Михайлом дивилися на цей садизм природи, нас гризло сумління, щб ми все таки не залишили її одразу в готелі, але ради не було і ми наполегливо прокладали нашу путь назустріч сліпучому фасаду кіна "Універсіті", яке горіло пожежею реклями фільму "Антоній і Клеопатра". Цікаво чи Єгипет мав свої кіна? Ні. Але він напевно мав своїх жреців моди, чарівну Марту, боротьбу з вітром і готель Плазу з балем інженерів. Чому я не родився одночасно тоді і тепер, щоб міг порівняти.

Другу чверть години ми затратили, щоб добитися до середини готелю, але ми цього доконали, заля була вщерть заповнена, зо всіх боків чулися нарікання, було тісно, півтемно, чорні мармурові стіни, висока заля, ряд світляних дисків, що звисали з темноти, блискуча, освітлена прожектором оркестра в далині і безпервний, повільний, густий танець в атмосфері диму, алькоголю, парфумів.

Знайти місце при столику не було надії, наша трійця розгублено, без напрямку продиралася крізь масу, траплялися знайомі, мінялися привітаннями і серед тієї гущі облич я побачив одно, яке мене більше зацікавило — округле, ластовинясте з міцно підмальованими устами, обличчя Мані Зарубовської, приятельки Лени, яка звичайно на мене гнівалася і уникала зустрічі. Але на цей раз, помітивши мене, вона залишила свого партнера, протиснулася навпрост до мене і шепнула мені на вухо: — Є Лена. — І не чекаючи відповіді, знов поринула у розтанцьовану стихію.

— Що вона вам сказала, — швидко й сполохано запитала мене Марта і схопила мене за руку. — Комплімент, — відповів я механічно. — Кого ви шукаєте? — питала далі Марта. Я не відповів, я дивився понад голови людей і мені здавалося, що я помітив одно особливе обличчя, яке мене вразило, але воно дуже швидко знов розчинилося в масі. Терпка, гарячкова напруженість, требаб зірватися й бігти. — Ей, паничу! Що з вами? Чи ви мене чуєте? — непокоїлась Марта. — Чую. Я вас чую, — відповідав я непритомно.

Оркестра зробила малу перерву, танцююча маса зупинилася, але не розходилась, чекаючи на другу половину танцю. За хвилину з глибини залі донеслась проймаюча мелодія танґо-роз і маса знов почала рухатись. — Відкривайте баль, — звернувся я до Михайла. Він запросив Марту, вона з ваганням погодилася, докірливо глянула на мене і я залишився сам у гущі людей.

Відчувалось багато надзвичайного, я любив феномени, фантастичні реклями, літаючі тарілки, любив гру серця. Вимагалось більшого ефекту і я почав шукати буфету. Продираючись крізь масу людей, я ще раз наткнувся на Маню Зарубовську з її гарними, оголеними плечима, які під штучним сяйвом світляних дисків, мали кольор старої бронзи. — Вона вас шукає! — шепнула вона знов і так само зникла.

Я рішуче не міг дати зі собою ради, це обурювало. Не піти ж і не кинутись у прірву. Я ще збільшив зусилля, щоб прорватися до буфету, знайшов його у відлеглому куті зліва від голосної оркестри, обложеного армією людей із склянками ситого, лукулівського настрою. Моя поява викликала сенсацію, знайшлося багато знайомих. А! О! Давно не бачились! Купили нову хату!

Гратулюю! Виклики, оклики, ґратуляції, ніби я переміг боксера Люїса. У моїй руці механічно з'явилася склянка з рай-віскі, появилася друг і приятель ще з Європи Степан Снулик, той самий що "оформив мою хату", який встиг оформитись також і виглядав, як американський футбольний м'яч з округлим теплим носом і білою пінгвіновою маніжкою на тлі чорного, англійського одягу.

— Прогресуємо, — казав Снулик. Як хата? Не бери цього поважно. Маю для тебе солідніше діло. Випий ось чарку і бери другу. Я сьогодні "целебрую". А все таки в Роял Йорку було краще. Цей готель... Нічого, нічого. Мода... Щось, як вірші Полусонцевої, але там було де розгорнутись. Наша громада множитья. Хати йдуть, як нейлонові панчохи, купив — двадцять, продав — тридцять. Раджу і тобі ворушитися.

До нас підходили, відходили, творили гурти, реготали. Власник "Луців енд Брос Ко.", власник "Дженерал Клінінг", власник "Дженерал Вуд Стор". Безодня власників, мої кишені заповнились візитівками, колишні хлібороби України, всілякі в'язні всіляких тюрем, таборяни Ді-Пі, націоналісти, соціалісти, монархісти, праві, ліві, об'єднані залею Парк Плаза, надхненні рай-віскі і оркестрою Ябця Яблонського.

Мене замотали у вир алькоголю і бізнесу, ніби медальйон ватою, моє обличчя набрало кольору полуниці, язик розв'язався і молів, як жорна, що лиш не сип, здавалось я потрапив на іншу планету і закрутився солодким крутіжем блаженного буддійського раю.

Та все таки я не зрікався туманного наміру вирватися з цього буфетно-бізнесового едему, бо десь там у непроглядній далечі майоріла одна згадка, яку я намагався піймати рукою. Я робив зусилля прорватися і знайти щілину у мурі білих маніжок, можливо я зробив щось в цьому напрямку і зовсім не помітив, коли і як, знечев'я, як привид, як царівна підводного царства, з модерно-атомовою, сіро-попелястою зачіскою, появилася передімною Лена.

Наскільки все таки жінка відважніше від нас, чоловіків, єство, вона стояла переді мною у модній, сірій, мішкуватій, а ля Париж, сукенці, зі сартрівською екзистенціалістичною усмішкою, зовсім незалежно і виразно дивувалася виглядом моєї спантеличеної подобі. І єдине, що мене рятувало від загибелі, це алькоголь з його чудодійними властивостями позбавляти людину людського вигляду. Лена невмолимо стояла передо мною, ніби кат зі сокирою, її широкі уста розтягалися у зніяковілу посмішку і я почув, ніби з-за стіни, її гаркавий голос: — Не пізнаєте мене, Павле? — і простягнула мені руку, яка видалась мені неймовірно довгою.

— Чи я пізнаю? О! Це їй-богу вона! Звідки? Як? Коли? Лено! — я захлинався, ніби потопельник.

— Шукаю вас цілий вечір, — далі чую її намацально — реальний голос, ніби я чув його учора. — Де ви пропадете?

— Де пропадаю? П'ю. Ось з тими капіталістичними акулами. А де ви тут взялися? Чи можна торкнутися? Так! Лена! — театралью казав я, що її бавило і вона-поблажливо підсміхалася.

— Приїхала навідати друзів, — казала вона.

— А як з недрузями? Наприклад, я? А де ваш шановний чоловік? Як приємно звучить: чоловік, газбенд, ман, муж!

— Чоловік, газбенд, ман — дома, — казала вона. — А ви, бачу, виключаєте себе з числа моїх друзів.

— Це хочете сказати — я? Провокація.

— Ви так поставили питання... Не я.

— Горда невинність. Вибачте. А газбенд дома. І як ви могли? Забуваєте куди ви попали. Чи ви знаєте, що ви між піратами? Професійними контрабандистами? Насильниками й людожерами?

— Не забуваю. Мені саме такс товариство імпонує.

— Що вас тут розірвуть?

— Готова на розтерзання.

— А коли ви з'явилися? Маю на увазі Торонто.

— Учора.

— Грішниця! Мій телефон Джі-Ю 3252.

— Звідки могла знати? В телефонній книзі вас ще не має.

Ціле Торонто знає. Спитайте на вулиці першого газетяра. А де ви зупинилися?

— У Мані.

— Зарубовської? Та що вперто мене бойкотує? І не каже, за що.

— А може ви знаєте, за що.

— Я ще не є аж такий ясновидець.

— Ціле Торонто знає.

— То кажіть! То кажіть! Щаслива і радісна, мадам...

— Соренсен.

— Ясно — Соренсен. Нарешті. І щаслива.

— Ясно, щаслива. Може запропонуєте якийсь коктейль... Для більшого щастя, — казала Лена.

— Вибачте! Розуміється. Що ви п'єте? Чи по старому?

— На цей раз звичайна віски. Без нічого.

— Пам'ятайте, що ви між піратами. Розірвуть.

Я кинувся в атаку на віски, проломив буфетну чергу, роздобув дві склянки "рай" зі содою і льодом (дабл і ще раз дабл!) і вирвався назад — переможний і радісний, по дорозі натрапив на Михайла, який прибув сюди, мабуть, з тією самою місією, нагадав мені Марту, побачив Лену, все зрозумів, вдоволено посміхнувся і зайняв місце у лавах буфету.

— Павле. Але я просила... — кинулась до мене Лена.

— Чистої. Розумію. Зараз дістанемо ще. Вибачте.

— Добре й так.

— Зараз! Зараз! — метушився я невідомо чому, зі склянками в обох руках, оглядався за місцем і на диво нам пощастило — столик залитий кольоровою рідиною і заставлений порожніми пляшками з дуже бурхливим краєвидом у куті під чорною стіною. Я згорнув набік пляшки, паперовою серветкою витер калюжі "севен-ап"-у... — Чи ж не чарівне гніздечко, — захоплено казав я.

— Ідеальне, — сміялась Лена.

— Лиш погляньте, що отам діється, — вказав я на публіку.

— Веселяться.

— Чи ж не бурхлива радість? Бачите, що діється з нашим Торонтом? Чуєте? Розтяжна, степова... Чудово! Отже за радість! — і ми підняли склянки.

— За радість, — казала Лена.

— Ох, та безбожна флейта. І як вона баламутить "Розпрягайте, хлопці, коні". Тож ви також з Харкова!

— З Харкова — казала Лена.

— І скажіть... Признайтеся. За яким таким циганським законом, ви так ганебно мене залишили? Чи вас не мучить сумління? Отже за зустріч! — і я підняв склянку. Лена пила також.

— Павле, — казала вона по хвилині надуми. — Я ніколи вас не залишила.

— Мовчіть! — стукнув я по столі кулаком.

— Я вас не залишила, — спокійно повторила вона своє і зосереджено дивилась на мене. І я раптом замовк. Мені вдалось, що вона говорить якусь правду. Я відчув знайомі нотки її мови... Наші очі визивно зустрілися, було замало світла, щоб бачити їх вираз, але я відчував. Наступило раптове відпруження.

— Мені хочеться когось вдарити, — вирвалось у мене.

— Перед вами стіл, — відповіла Лена.

— Чортова справа! І кому це потрібно? — лютував я.

— Ви ж тоді обіцяли, — казала далі Лена.

— До чорта ясного... Коли і що обіцяв?

— Телефонувати.

— Куди і кому?

— Ви! Мені! Після балю в Каса — Ломі. Я ж просила. І дала вам телефон. І чекала цілий день. І чому ви не телефонували?

Я був п'яний, моя голова варилася, як котел з брагою, але я враз задубів. Що справді сталося? Чому я задубів? Чому мені занімів язик? І я враз пригадав.

— Я ж телефонував! — вирвалось у мене сливе розпачливо. Цілий день.

— Але куди і кому?

— На Шша!

— На Шша! Я ж вам... — і вона замовкла. Я мовчав також. Я зрозумів. Вона дала мені телефон Зарубовської, а я переплутав.

— Леночко! Знаєте! Мене мало повісити! Мене треба розірвати на шматки! — викрикнув я, схопив свою склянку і випив до дна. Але моє оп'яніння швидко проходило, я був приголомшений, не мав ніяких слів пояснення. Ані виправдання. Я вперше зрозумів цілу цю винятково безглузду, безмірно судьбоносну ситуацію.

— Фу! — вирвалось у мене. Чи ви будете тут ще завтра?

Вона подумала і відповіла: — Ні.

— Прокляття! — відповів я. Чому б вам не зістатися? Один тільки день.

— Який сенс?

— Сенс? — вирвалось у мене.

— Як би ви це назвали?

— Маєте рацію, маєте рацію. Вибачте.

— Ви ж мене так добре знали.

— Як і ви мене. Що власне сталося?

— Мабуть помилка, — казала вона.

— І ви не могли... перевірити?

— Як було перевірити? — казала вона. Не було часу. Не було сили. Я боролася... До останнього. Ви знаєте, що все це... Все це важилось роками. Зрештою, я не хочу сподіватися.

— Не треба. Я зрозумів. Вина за мною і тільки за мною. Я був ганчірка. Сам не знаю... Я... Я... не раз! У мене завжди так складалося, це моя якась патологічна хиба. Ви знаєте, що я був... Зрештою, ви це добре знаєте. Я був ненормальний і я є тепер ненормальний, я був вирваний... Я вас люблю! Я вас... вами хорий. Я хорий! Я хорий! Лено! — Я мав руки сперті ліктями на стіл, голову обняту долонями, дивився невідомо куди. Лена мовчала.

— Можливо нічого не сталося, — проговорила вона по часі.

— Як ви це розумієте? — глянув я на неї.

— Бо я ще та сама, — відповіла вона.

— Як це справді розуміти? Я це вдруге чую. Вперше, коли ви вернулися з Нью Йорку.

— Бо це правда, — казала вона. Не знаю, як ви, але я та сама, на правду та сама... Мене

виповняє мистецтво, інакше я б... здохла.

Я глянув на неї і хотів вгадати її справжню думку. Вона дивилася на мене довгим, впертим, рівним поглядом. — Так. Я та сама. Ви для мене той самий, — казала вона.

— Можете працювати? — запитав я спокійнішим тоном.

— Дуже добре.

— Він розуміє?

— Дуже.

— А як мама? Вдоволена? Напевно.

— Не знаю, Можливо. Вона в нас німа. Говоримо на митах.

У цей час хотілося сказати дуже і дуже багато, сказати все повною, ясною, чистою мовою, висказати невисказане, пояснити непояснене. Але не було ніякої для цього сили. Я бачив перед собою Лену, вона на досяг моєї долоні, але вона була поза межами досягнення і я не міг їй нічого, абсолютно нічого сказати. Як знайти доступ, або вихід, або вхід, або відхід, щоб вона зрозуміла. І я знав, що вона розуміла, і напевно так само, як я, і так само нічого, крім коротких, холодних, сухих слів не могла сказати. Ми замовкли. За нами і біля нас бушувало те чорне море музики, танцю, співу, розкриті і закриті пристрасті гойдалися, як хвилі великого океану, набридлі та одноманітні. Ми сиділи в куті, під стіною, завалені і заставлені масою ніг, спин, животів, голів, рук, нами на щастя ніхто не цікавився і ми на щастя ніким не цікавились. Я вигнав з пам'яті все, що було до цього, я заставив всі входи сторожею своїх найінтимніших проблем, я мав на досяг долоні Лену... І завтра її не буде.

— На якій мові говорите? Дома. — запитав я її.

— Англійська. Трохи німецька.

— Лена Соренсон, — відповів я.

— Вам це подобається?

— Це так є. Інтернаціональне. Ми проти Інтернаціоналу.

— Можливо проти. Але ми Інтернаціонал.

— А як там мій портрет?

— Висить на стіні.

— Поруч з вашим?

— Ні.

— І не скаржиться?

— Іноді.

— Як саме?

— По різному. Я з ним воюю. Дуже настирливий.

— І маєте успіх.

— Не дуже.

— А чому?

— Ах, Павле!

— То може затанцюємо? Така грізна Ча — Ча.

— Знаєте, що я її не зношу. А ви без музики?

— О, ні. Маю "Філіпса".

— О... Зачекайте. То ж ви власник нової хати! Ґратулюю.

— Дякую. Хто вас інформував?

— Маю розвідку. Тепер лиш женитися. Чи запросите на весілля?

— Не маю нареченої.

— Наречених безліч. Он у тій гущі...

— А як по вашому з любов'ю?

— Виберіть християнську. До ближнього.

— Може подумати.

— А до речі... Ви писали чудові листи. Чому перестали?

— Бо я не письменник, а механік. І стратег.

— Стратег чого?

— Боїв за одну... мрію.

— О, я вас знаю... Хороший Павло... апостол. Проповідник любови.

— Не конче до ближнього.

— Будемо мати і це на увазі.

— Лено Сопенсен.

— Вам сподобалося мое прізвище.

— Щоб не забути.

— Це заучить, як погроза, що можете забути. Але я не забуду. Пам'ятайте.

— Для мене цього не досить, — казав я.

— Ми купили дорогий спогад... А все решта можливо не таке суттєве. Інколи люди каються, що не вміли зберегти вартостей, а по-моєму найбільшою нашою вартістю є все те, що ми з вами пережили.

— Для мене цього не досить, — повторив я вже сказане.

— Ви гарно вмієте писати... листи. Згода?

— Але ж ви "не вмієте писати".

— Зате вмію читати... І розуміти.

— Це значить говорити з порожнечою.

— О, як це суворо сказано. Пам'ятайте, що де б я не була і що б че робила, я буду з вами. Може це звучить сентиментально, але разом правдиво. Павле! Одружіння це найбанальніша справа.

— Не для мене.

— Знаю, знаю. Тому ви й затягнули цю справу так безжалісно. Коли б всі люди так на це дивилися — не було б сімсот мільйонів китайців на землі, а в небі не було б спасіння... від цієї повені гріха.

— Таким я є. Я вибрав спротив. Не кількість, а якість.

— Кількість, якість — яка різниця. Головне... Не знаю, як це назвати. Чи це може бути "щастя"? Якщо це є взагалі.

— По-моєму є. За далекими світами, за глибокими морями, за високими горами. Чи наша зустріч не був гарний доказ?

— Ви були зі мною щасливі? — питала вона по надумі.

— Ні.

— А чому?

— Бо ми не скінчили початого.

— В такому разі ми маємо ще надію. Коли б скінчили — що далі?

— Розуміється, коли б дивитися крізь такі окуляри. Для мене не лишень пристрасть. Для мене поєднання, злиття. Маю на увазі два бігуни. Якась умовна вічність, ще одно людське життя. Я знайшов початок, але не знайшов кінця. І не це хотів сказати... Не кінця, а закінчення, чи продовження, чи тривання. До кінця всіх кінців, у межах нашого тривання. Не погоджуюсь на цю хвиливу зустріч з вами, з першої хвилини нашого знайомства, я відчув приречення. Ми мусіли бути цілістю. Мене не треба переконувати, що ви не були б ідеальною жінкою, матір'ю, дружиною, я не шукав у вас саме ідеального ідеалу, але я шукав і знайшов щось значно більше, чого не висловиш словами, але що виповняє мене по самі вінця і що робить мене щасливим. Може це і є любов. В кожному разі це одна з найбільших дорогоцінностей, за яку безконечні покоління людей вели, ведуть і будуть вести безконечну боротьбу. Для мене це основне.

— О, як це гарно, Павле! — вирвалось у неї її знане речення, яким вона звичайно висловлювала своє захоплення.

Наші очі зустрілися, ми дивилися крізь морок одне одному в глибину глибин і хотіли сказати правду правд... Між нами запала мовчанка, яка тривала деякий час, наші склянки були допиті, збоку далі, бушувала цілковито п'яна заля, між нами лишалася недосказаність.

— Чи міг би просити? — перебив я мовчанку.

— А чи ви вже все сказали? — запитала вона. Мені здавалося, що вона не наставлена на танець.

— Пригадуєте, як ви часто казали: я це вже чула? Чи ми вже все сказали?

— Я помилялася.

— Не можемо все сказати. Не в нашій силі.

— Котра година?

— Скоро кінець.

— Ну, так ідемо.

І ми танцювали. Лена танцювала байдуже. Зовсім інакше, ніж колись. Я чув її такою, як звук її чути, вона мала своєрідне темпо, дивне дихання, виключні дотики, ми робили засвоєні кроки, посміхалися знаною вибагливою посмішкою... Інколи забувалися і тоді наші тіла механічно зливалися, я гостро відчував її дихання і биття її серця і при тому не мав сумніву, що вона органічно, навіки, безповоротньо моя.

У цьому танці нас застала година дванадцята і "Боже хорони королеву". Все зупинилося і стояло непорушно. Ми з Леною трималися за руки. Її примхлива зачіска була порушена. Біля нас стояло довкруги багато людей. Впотілі, зім'яті, гарячі. Коли скінчився гімн все знов змішалось, лишень ми стояли далі тримаючись за руки. — Ну? — сказала вона і глянула мені у вічі. — Не будемо сентиментальні, — повторив я знане її прислів'я. Вона кивнула головою. Я потиснув обидві її руки і сказав: — Допобачення Лено! — Вона відповіла: — Допобачення, Павле! — І ми розійшлися з цього місця. Я відійшов перший. Не оглянувся і не бачив, коли і куди відійшла вона. Існує один такий, можливо, фізичний закон: наше тіло стає тяжким, ноги наливаються оливом, м'язи відмовляють послуху. Саме цей закон діяв в мене з неймовірною силою. Останні мої слова я витиснув крізь цілу небулю туманности, в мені відбувалися космічні процеси розбиття сузір'я, я нічого не думав, а тільки маячив.

Але все таки я пригадав, що у мене було якесь товариство, а в тому також Марта, яка за ці пару годин перестала зовсім для мене існувати. Я пішов, чи краще незучасно поплентався їх шукати і не був здивований, коли хтось мені сказав, що вони вже давно від'їхали. Не тяжко уявити, що думала про це Марта, але мої власні протиставлення були такі великі, що виповнили цілу мою світосферу і для інших не залишилось простору.

До дому я їхав трамваєм Блур, без пересідки, сам один і я міг цілу дорогу перебувати в туманності мого зачаровання, передумувати все бачене і сказане і марити чорти-зна якими дикими надіями. Уявляю, як тоді виглядав і можливо назва ідіот найбільше мені личила.

Доїхавши до Гай-Парк авеню, я залишив трамвай далі поплентався здовж улюбленою алеєю. Головне, що було порожньо і безлюдно, здовж хідників сонно стояли машини, більшість будинків понуро спала, тмяно і абстрактно світились ліхтарі і поривно дув північний вітер, який, як сірий, дурний кіт, ганявся за кожним сухим листком. Під ногами, по старих, зачовганих

плитах хідника, було повно тих нервових шелестів, що їх продукує кожна сумлінна осінь. На цій широкій, анатомічній вулиці я найбільше відчував Лену. Я уявляв, що вона йде поруч зі мною, що вітер підриває її сукенку, я бачив її гарні, елястичні лінії, її гнучку реклямно — вражаючу постать. Мені хотілося вгадати, які саме сили приковували її до мене, ким і для чого я вибраний нести цей тягар, через безмежну вигорілу пустелю туманної далекости і безнадії. О! Це ганебно! Лено! Я не сентиментальний, я дико наївний і стихійно щирий.

Я не квапився одразу до дому. 1) Щоб не зустрітися одразу з Мартою, 2) щоб довше побути з Леною, 3) щоб подумати і видумати вихід. Я виразно зрозумів, що мої маленькі пляники, якими я до цього часу питався, безнадійне ніщо. що я мушу дерзати значно більше, що Марту я мушу назад залишити, а Лену назад здобути. Це є закон законів і відступу нема. Бурі не бурі, громи не громи, а я ламаюся вперед. Бачили ви коли, бодай на екрані телевізора, гігантський сталевий танк, який бездушно, вперто, наосліп продирається крізь лісову хащавину, ламає пальми і бананові дерева на якомусь острові Тихого океану? Засадничо, це я. Не дивлячись на мої мімозні прикмети тонкошкірого лицеміра.

Я був вдоволений, коли всі вікна мого приголомшеного будинку були безоглядно темні і я не мусів одразу наражатися на зустріч з Мартою. Я не думав, що вона вже спала безтурботним сном, але був переконаний, що вона втекла, замкнулась, стероризувала Михайла за те, що він минулого року, такого то дня і такої то години не виконав такого то її завдання, нарешті розплакалась, що "він" мало нею турбується і тепер десь причаїлась за дверима і наслухує за кожним звуком будинку. Коли я обережно, як тать, піднімався наверх, сходи під моїми ногами не скрипіли, а кричали гвалту, на що щілини дверей спальні Боярів погрозово світилися, наводили на мене терор і намагалися видати мене на езекуцію конкляве чеснот, що закаптурено засідало за дверима. Я швидко по злодійськи, тікав до своєї кімнати, обережно закривав за собою двері, не світив світла, не роздягався, а чим скоріш біг до вікна, відчинив одну його третину і стояв закам'яніло проти ночі, вітру, прохолоди. Внизу, залиті блідим сяйвом ліхтарів, стояли в черзі "Меркурій" і Форд", а напроти через вулицю, на городі сусіда, маяла в темноті на шнурах залишена наніч білизна.

VI

Яка справді дивовижно — незбагнута дорога від вулиці Авіяції в Харкові на Україні, де я родився, до цієї ось вулиці Глен в Торонті, Онтаріо... Через Миколаїв на Чорному морі, через Ванкувер на Тихому океані, її найкраще простежити на глобусі здовж п'ятдесятої паралелі — Ванкувер, Харків, десятки тисяч кілометрів віддалі... Але справа тут не у віддалі, а в часі.

Мій час — час анти — розуму, анти — правди, анти-людини, засадничого проти, час коми. Невротичні правди і гістєричні закони в кліматі інквізиції творили інферно, в якому одно слово могло значити смерть. Життя стало кредитовим білетом і ним платилося за кожний невчасний вислів. Сорок мільйонів батьків, матерів і сестер принесено цьому в жертву. А в тому також моїх батька й матір.

Я ж опинився в порожнечі, між небом і землею, без права на власне місце. Моїм завданням було знайти таке місце і я його знайшов.

Третього жовтня 1948 року, військове - пасажирське, бачу також і себе. Мені тридцять чотири роки, у моїх руках дві валізи. Я легкий, молодий, здоровий... Я на березі Америки, в Канаді з призначенням Ванкувер. Америка для мене не просто Америка, а амбіція, фантазія, ідеал. Належу до тих, що шукали тут правди, свободи — кращі і гірші, святі і грішні, але завжди сильні і завжди рішучі.

Всідаючи вечірньою порою в Галіфаксі до довгого, окремого потягу, мене розварювало почуття надмірного зворушення. О шостій годині, під смеркання, потяг рушив, вісімсот пасажирів, десятки мов і рас і невідомість простору. Пригадувався Колумб, аргонавти, романи Купера, ковбойські фільми. С це світ, що виломився з істокий корабель американської фльоти "Генерал Стюарт" у годинах ранніх причалив до причалу міста Галіфаксу. На його покладі 810 пасажирів з таборів Ді-Пі Німеччини. Сірий, туманний ранок, скиглення мев, рев сирен, запах вугільного диму, невиразні зариси побережжя.

Між цими прибульцями, у сірому пом'ятому плащі, рії, покинув традицію, знайшов свої власні дороги і пішов далеко наперед у простори нових епох.

Так, далєбі, не легко окреслити той насторожений настрій, що весь виповняє мою істоту. Можливо, жалію, що я вже не належу до тих перших, які пройшли цей континент. Це було так недавно. Праліси, озера, дикі ріки, прерії, індіани, комарі. Сьогодні мене везуть вигідним, теплим спальним повозом, я не мушу знати дороги, шукати напрямку за зорями. Біля мене все солідне, спокійне, привітливє. Увійде людина у темно-синій уніформі, запитає чи мені вигідно, чи я чогось не потребує. У мене на грудях картка з номерком і призначенням і за п'ять днів і п'ять ночей, вона заведе мене на другий кінець континенту.

За вікном вже ніч, потяг біг і кричав, мов гігантська потвора. Довкруги втомлені, зібгані, мовчазні обличчя. Хотілося б розгадати їх думки, звідки вони і хто вони і чого залишили минуле. Їх очі зраджували пережите. Вони не здивовані, байдужі, смутні. Можливо вони все ще бачать табори Колими, Авшвіцу, гарячі пристрасті, холодні бункери, танки, літаючі фортеці. Неймовірні свідки неймовірного суду, що його скликано судити віки і епохи.

Потяг женеться далі, на ранок він перетяв границю Сполучених Стейтів, земля вкрита інеєм, минають будови, гаї, поля, ферми. Згодом знов вернулися до Канади, а на вечір зі зменшеним темпом, обережно в'їжджаємо до великого міста Монтреал.

Після Європи, приємно бачити ціле, не зруйноване місто, ніде ніяких руїн, яскраві неонові реклями, многолюдні вулиці і безконечна кількість моторових возів. На пероні чути англійську, французьку, німецьку, українську мови, я пручаюсь з кожним написом, мої настрої розгублені, почуття осамітнення.

Пересідання на нормальний "Кенедієн Пасифік" — експрес, якого завданням пересікти континент і викинути мене на березі Тихого океану. Неймовірні простори, ґраніт, ріки, озера і ліс. Вони лежать спокійно, вони стоять задивлено, вони течуть задумано, вони чекають, виглядають, сподіваються. Земля жива й насторожена, вона плянує свою казку майбутнього і розказує її вітрам, деревам, воді... І довга, провокуюча дорога крізь ґраніт і ліси до людського серця і мізку.

То знов появляються і розгортаються до обрїїв прерії, покраяні ланами й дорогами, де і звідки взялися ті майстри, що зробили з цього таку шахівницю. Царство тракторів, пшениці і тяжких, дійних коров. І широкого, синього неба.

А далі велетні гір і сяючі снігом шпилі. Бритійська Колюмбія з її купами порваної на кусця плянети. Ціла розпука, що після Бенфу, ніч закрила цей маєстатичний катаклізм від мого гарячково-ненаситного ока. Але з ранком потяг еластично вривається у стихійно-величну долину Фризера, що нагадує епоху динозаврів. Ввижалося, що з її гігантських гаїв червоної сосни, неграбно висунуться бронтозаври, здіймуться почварні ящурі й заревуть мастодонти. Забувалося, що їдеш найдосконалішим потягом нашої цивілізації і не вірилось, що тут же поруч бігли асфальтові дороги, білі будівлі, телеграфні стовпи і барвисті написи.

Останній ранок моєї дороги океану й континенту, два тижні часу і мільйони вражінь. На диво ясний, прозорий, рахманний, обіцюючий. Скоріше встаю, уважніше голюся, одягаю найкращий одяг, зав'язую найпривабливішу краватку. І готовий до найсудьбоноснішої зустрічі.

Нарешті і сама зустріч. Година дев'ята і сорок п'ять хвилин ранку. Субота. Восьме жовтня. Ці дати, як граничні, кам'яні стовпи, врізались у мою тямку. Величезний, впотілий дізелевий льокомотив зупиняється. Багато людей і між ними троє міцних, повнолицих добродіїв, які кинулись мені назустріч. Моя матірня мова виразно зазвучала в повітрі. Мій на грудях квіток нарешті виконав свою роль. Добродії кинулись до мене і ми обіймались, ніби рідні брати, які цілу вічність не бачились.

Далі, звичайно, ми їхали просторим, не дуже новим автом, я сидів спереду з моїм "спонзором" Сенишином, який вів машину, а наші друзі, зі своїми власними машинами, творили нам ескорту. Минали багато вулиць, багато машин і нарешті довга до самої затоки вулиця висаджена кленами й каштанами з однородними будинками і біля одного з таких будинків, ми зупинилися. Не встигли ми висісти з авта, як біля нас набралось багато інших чоловіків і жінок, всі мене голосно вітали, я почувався героєм, який вернувся переможцем з поля бою, ми гармідерно входили до гарного, чистого, просторого будинку, мене засипали питаннями, я почувався розгублено, під моїми ногами все ще хитався Грунт. І вимагалось відпочинку.

Але про таке не було й мови. У просторій їдальні препишно, незалежно і визивно стояв широкий, білий, заставлений посудом стіл з парою тузинів стільців, і все це разом з драпіжною гостинністю чекало на мою настовбурчену істоту. Згодом я опинився на головному місці стола, я був приголомшений стихійною кількістю їжі, різноманітністю пиття, чисельністю гостей обох статей, ми пили, ми їли, ми підносили тости, ми виголошували промови, з мене зроблено сенсацію року, найбільшу людину століття, опісля все перейшло на вокальну частину церемонії і наші горді, буйні, степові і гірські пісні розлягалися широко над затокою св. Георгія і напевно досягали Гавайських островів.

І це протягнулося далеко до пізньої ночі, і коли я, десь по другій годині, лягав до своєї білої, чистої, просторої, а головне не рухливої, постелі, я був не тільки смертельно втомлений, але разом цілковито переконаний, що час моєї безцільної мандрівки скінчився, а почався час шукання певного, остаточного місця на цій благодатній, ситій землі.

А згодом, з почуттям гордості і вдовolenня, мене обвозили оглядати пречудове, амфібійне зелено-іржаво-бронзове місто розложене на зазубнях широкого побережжя зі сніжно-перламутровими верхів'ями гір, білими на схилах будівлями, гостроверхими секвоюми, містерійними тотемами, дзеркальними водами. Я ще не бачив більш вражаючого поєднання творчості стихійних сил природи і людського плянування, у якому б хмарочоси природного ґраніту і хмарочоси залізо — бетону, на тлі сіро-синього моря, творили таке панорамне зосередження краси і маєстату.

Одначе цей закуток нашого континенту, зо всіма його сліпучими далями обріїв, з його рухливими кораблями і спокійними причалами, не став місцем мого остаточного оселення. Не можу сказати чому. Коли нам визначаються путі, ніхто не знає, чи має це бути путь Маґеляна, чи Емануеля Канта, а чи звичайного волоцюги з під мостів Парижу. Чоловік, який вибрав мене з таборів, у якого я почав працювати, як механік авто-майстерні на ім'я Іван Сенишин, не дивлячись на його королівську для мене зустріч, не був призначений долею на мого супутника життєвих вимог. Ми зійшлися з різних бігунів планети, з різних залогень душі, ми по різному бачили кольори, по різному чули тони. А тому ми мусіли розійтися.

Це мусіло статися з неухильністю смерти чи биття серця. Чи вмів я працювати і чи працював

вистачально? За моїми поняттями вмів і вистачально, але наші з Сенишином амбіції ніяк не мирились. Він ніяк не хотів повірити, що я приїхав до Ванкуверу не тільки "доробитися", не тільки мати "гавз", "кару", багато на стелі, багато в холодильнику, але також довідатись, хто був Джордж Ванкувер, чого він тут шукав, чого сміявся Бернард Шов, чому плакав паяц. Для Сенишина подібні проблеми видавалися верхом безглуздя і я його розумів... Але він не розумів мене.

Взагалі, я не знайшов тут, чого шукав. За професією, я майстер корабельного будівництва, але закон вимагав і я на це погодився, перебути рік у мого ручителя. Я став авто-механіком, спочатку помічним, а згодом фаховим з наміром одного разу стати незалежним. І не кажу, що ця роля мені не сприяла. Я мав що їсти, у що одягнутися і не тільки ладив авта, а й ходив на засідання "Народного дому", помагав ставити "Наталку Полтавку", співав Петра, дописував до "Свободи", залицявся до всіх дівчат і завів старого, надійного, кремової барви, "Олдсмобиля".

По рокові такої чинности, я вже почав міркувати про власні дороги, плянував власне підприємство, Сенишинові це не конче смакувало, він почав дорікати, скаржитись, не хотів мене відпустити. Я не мав наміру з ним сперечатися і щоб зійти з очей, почав думати про інші місця цієї широкої землі.

Так чи інакше, по двох несповна роках, після не дуже дружньої розмови з моїм господарем, навесну у кінці квітня, я залишив Ванкувер. Для Торонта.

У Торонті я мав приятеля таборових часів Степана Снилика. Ми були з ним у контакті, він писав мені пеани про своє Кольорадо, не міг нахвалитися своїми успіхами, повідомляв, що туди з'їжджається чи не ціла нова еміграція і, після деякого вагання, я продав свого "Олдсмобиля", спакував валізи, заручився квитком Транс-Канадської повітряної лінії і пустився ще раз через континент назад. Це була велична увертюра до мого Торонта. Я вертався, як король з іноземних відвідин, зав-зятюще ломав англійську мову, я читав "Лайф", я розмовляв з пасажирами про Котаею, я мав на собі новенький одяг, а в кишені книжку Канадсько-королівського банку.

У Торонті мене ніхто не зустрічав, але на летовищі Малтон я взяв таксі і направився просто на вулицю Маркгам, де Степан Снилик замовив для мене приміщення у мого прекрасного земляка Пилипа Стецика, який вже встиг обложитися гіпотеками і стати власником на десять кімнат будинку, знизу до верху виповненого, як дорожна валіза, такими ж, як я, мадрівцями. Я заняв кімнатку розміром пуделка сірників, без вікна, зі скляними дверима, що виходили на маленький балькончик поруч з мініатюрною, зашкленою верандою. Цим урочистим актом, я збільшив цифру населення цього гостинного дому на вісімнадцять, я мав заклопотаного земляка-господаря, пречудову його пані господиню, їх зворушливу донечку Оксанку і лінивого, сивого kota "Сталіна", який дістав це грізне імення за те тільки, що замордував канарка моєї сусідки, колишньої акторки Лідії Парфен.

А сам будинок, як назовні так і знутри, виглядав велично. Його пишні вхідні двері були зашклені кольоровим склом, його сходи нагору були застелені м'яким, мишатої барви, килимком, він мав гомінку, завжди заняту, убиральню і завжди занятий, з двома відгалуженнями, телефон.

Ззаду за будинком красувався невеликий шматок тінистого городу, там цвіло чимало квітів, росли помідори і буяв широкий, пишний куц бозу.

Перший розділ моєї епопеї був закінчений. Починався другий. У пошуках за працею, яка тривала пару тижнів, я мав менше щастя ніж у Ванкувері, з автомеханіка, я став машиністо-

механіком чоколядної фабрики "Ровнтри", що на вулиці Стерлінг, з не дуже придатними умовами трьох різних змін, які мінялися що-три тижні.

Вростання не тривало довго. Наша етнічна група рясніла безліччю потрібних і менш потрібних партій, груп, парафій, товариств, скрізь вимагалось ділових людей і по короткому часі, я вже набув звання активного громадянина і моє ім'я вимовлялося з певним акцентом.

І не лишень активного громадянина, але й не менш активного холостяка, привабливого кандидата на жениха. З наших втікацьких таборів наїхало чимало не лишень вовків-сіроманців, але й не менше сіроманок — вовчиць, на забавах, на балях роїлося від агресивних наречених і моя кімнатка штурмувалася арміями прекрасної статі з не меншою наполегливістю, ніж англійська фортеця Мальта за останньої війни. Не знаю, чому любов втілюють у вигляд Венери, коли на ділі, це жорстокий Тома де Торквемадо саме тоді, коли він допитує і палить відьом.

І от на полях цих судьбоносних боїв, в розгарі най-впертіших змагань за бути чи не бути мого парубоцтва, на краю прірви мого одруження, я несподівано, дивовижно і провокативно зустрів Лену.

ЛЕНА

I

Моя Олена, яку буду звати автентичне Леною, не мала мітологічної біографії, за неї не змагалися царі і не було спалено Трої, але її минуле до певної міри оповите не менш фантастичною містиккою, ніж і Олени дочки Зевса і Леди, дружини царя Менелая, бо і вона належала до тих загадково-чудодійних сотворінь, яким приречено творити легенди і приносити в жертву не одну Трою.

Досить часто трапляється, що химерне життя, ні з сього, ні з того, втне з вами дивовижну штуку, напутать на химерне діло, наведе затемнення думки, оплутає глузд і зробить з вас гротескового паяцика вашої власної пристрасти. І це не мусить бути конче щось небажане. Навпаки. Це може бути здійснення вашої най-припабливішої мрії... Це може лишитися вашим найкращим спогадом... Це може стати легендою вашого життя.

Містерія моєї Лени починається з того факту, що вона народжена, як і я, у місті Харкові і що її батька так само, як і мого, одного разу "не стало", їх серед ночі забрано з хати і кудись вивезено, з тією тільки різницею, що мого батька, народного учителя, "не стало" за "буржуазний націоналізм", тобто, що він трохи більше, ніж було урядове дозволено, вживав української мови, а її батька, відомого інженера, за будинок у Харкові і віллу в Криму, а до того чужинецьке прізвище, що на мові тієї доби значило "чужоземний шпигун". Саму ж Лену, з її матір'ю і старшим братом, після арешту батька, так само, як і мене з моєю матір'ю, викинуто з мешкання на вулицю і залишено на призволяще, лишень, що вони виїхали, не як ми, на село, а переїхали до Одеси, де її мати стала кондукторкою і десять років водила одеський трамвай, що зберегло їх при житті, а моя мати на селі, підчас колективізації, загинула з голоду.

І родилась Лена рівно десять років пізніше, ніж я, тобто вона вже не знала "проклятого царського часу" взагалі, а я ще мав на собі маленьку плямку "ганебного минулого", хоча дуже можливо, що ми не раз зустрічалися на вулиці Сумській, де стояв їх злочинний дім, а з її старшим, струнким, білявим, ластовинястим братом, ми разом ходили до народної школи, грали "гилку" і вчилися курити.

... і напешті, ми однаково затратили пів життя "для добра майбутніх поколінь", об'їхали пів світу, щоб знов зустрітися на перехресті вулиць Батерст — Дандес в Торонті, Онтаріо, біля зупинки трамваю насупроти німецької аптеки "Медіка".

Коли я приходив з нічної зміни роботи, я звичайно до обіда спав, а потім одягався і простував вниз по Маркгам до вулиці Квін, де на розі містилася харчівня "Йорк", власником якої був мій господар Пилип Стецик. Це була пісна, одноманітна вулиця, заселена переважно сірим людом, з численними синагогами, висаджена берестами, з будинками історичної давности, зі всілякими хитромудрими ганочками, балькончиками, прнбудівками, яких цегляна барва від часу перетворилася у брудно-буру, яких малювання порепалось, а травники злисілі за бпаком сонця. За повір'ям більшості мешканців закутка, сміття значило гроші, тому до нього ставились, як у Індії до святих корів, гігієна не вважалася чеснотою, а на естетику не збувало часу. І дивно, чому саме в таких місцях водиться стільки дітей. Можливо, рід людський такі самі бактерії, як і всі інші, і смітники є ля них найближчою стихією.

Я, звичайно, проходив сюдою не для розваги, це моя щоденна путь до їдальні, між дванадцятою і першою годиною. "Гріл Йорк" пишався численними написами, неоновим світлом, реклямою цигарок "Прогрес". Це привабливий, кольоритний, ніби з оповідань Джека Лондона, вертеп зі запахами тютюну, олії, риби, цибулі, це стовковисько типів й характерів, це щедра долоня, що за маленькі гроші, пропонувала вам ситість, це місце, де, крім "гамбургів" і "гот-догів", ви дістали рідні борщі й вареники, а до того зустрілись "зі своїми" і наговорилися до хрипоті про найважливіші проблеми світу.

Саме того часу це мальовниче пристановище істотно поширилося, подвоїлась кількість стільців бару, стіни змінили свою тютюнову барву на сіро-небесну, додано збоку кубічну, без вікон, оббиту фанерою кімнату, запроваджено мікрофони з безконечною музикою і вістями на різних мовах і подвоїлось кельнерок, які заклопотано бігали у своїх ясно-кремових халатиках, обвантажені посудом і харчами.

З поміж них контрастове виділялась звинна, елегантна русявка зі синіми очима, червоними устами і вольовим, вражливим носом, родом з Донбасу, яка часто до мене зверталася і звала мене Павлом Івановичем.

Одного разу вона несподівано мене запитала: — Павле Івановичу. Чи ви знаєте Лену Глідерс? — Ні, — відповів я незучаснено — Не знаєте Лени Глідерс? Це неможливо. Це ж відома малярка, — казала вона здивовано. — Ні, — відповів я тим же тоном. — Вона малює різні такі... знаєте... Модерна, — вияснила вона. — А вона вас знає, — вияснила виразніше. — Мене? Як і чому? — питав я здивовано. — Як і чому. Ви ж парубок. Ми з нею разом живемо. І про вас говоримо. Вас усі знають.

Аргумент був засильний, я замовчав, але моя співрозмовниця не вмовкала. — Дуже гарна, — казала вона, маючи на увазі ту саму Лену.

— Навіть дуже, — пробував я жартувати.

— Уявіть, що дуже. І шкода, що ви її не знаєте.

— Можливо й шкода.

— А може б ви хотіли з нею познайомитись?

— А чому б ні.

— Вона недавно прибула з Монтреалу.

— О! З Монтреалу. Розуміється. Ви, здається, також з Монтреалу.

— А ви, здається, з Ванкуверу.

— Маєте рацію, — відповів я з посмішкою. — А чи міг би я знати ваше імення?

— Зіна.

— А далі?

— Далі нема. Зіна.

На цьому наш діалог на тим часом скінчився, я був задавнений скептик, відкриття Зіни мене не зворушувало, мені соромно признаватися, але засадничо, я не належав до тих, які легко загоряються, я вірив в любов, кохання, пристрасті, я читав про них, бачив їх у (фільмах, але лишень бачив, не конче сприймав, моє тіло було на таке загартоване, душа імунна, гормони ситі. Лишалась мрія, а в мрію не вірилось дослівно. Хотілося чогось незвичайного, сильного, вражаючого, з глибоким, як казав один поет, віддихом.

Зовсім недавно, я, було, щось подібне зустрів. І не так далеко. На тій самій вулиці Дандес, повертаючи до ліва, де розбиті хідники, брудні калюжі, жидівські й італійські крамнички зі сушеною, солоною рибою, оселедцями, прісним запахом оливок, грушкоподібних сирочків, майже в перемішку з червоними кожушками, цяцькованими поясками, спальними мішками, юхтовими черевиками... На самому розі при виході на Баторст красується запорошений кіоск журналів, газет, кишенькових видань, курильного краму. Тут я часто зупинявся, мене приваблювали європейські ілюстровані журнали, ремінісепції минулого, спогади війни, знайомі прізвища...

І саме на цьому місці, зовсім ненароком і зовсім випадково, я побачив молоду, гнучко-струнку, в повітряно-легкій суконці дівчину, з римською, у вигляді кінського хвоста, зачіскою. Така мимолетна з'ява. Вона щойно висіла з трамваю Дандес і чекала, видно, на Батерст. Унікальне вражаюча і безкомпромісово гарна. І закоштовна, щоб зватись жінкою, це просто квітка-самоцвітка, не Мадонна і не господиня, а вияв мистецтва, брильянтовий перстень на пальці уяви.

Це можливо мариво гіперболічне, можливо це просто шахрайська льоторся, яку годі проглянути. За ціле моє різно-многогранне буття на цій строкатій землі, не так часто приходилось бачити зблизька подібні явища, за винятком на екранах голівудських колекцій... Але в самому автентичному, доторкальному вимірі, на брудних хідниках давнтавнів, на станціях транспортації і взагалі, під ясным синім небом моєї домени, подібні явища зникаюче рідкісні. І тоді вони вражали, і наводили переполох і підносили температуру.

Хоча звичайно — дяка Богові, такі феномени появляються, торкаються, віддаляються і забуваються. Залишається далі те саме переконання нездійсненности, гіркий присмак невіри і нсвиразно-тьманне шукання нової точки у плоскому просторі. Але ці ого разу, це звичне правило було порушене. По кількох, можливо, двох-трьох днях, на тому самому місці, у той. самий чаг, лишень з деякими несуттєвими змінами (сіра, обтікальна, як рукавиця, суконка зі загостреним підкресленням форм) я мав нагоду вдруге переконатися, що мої попередні спостереження не були переяскравленням. Це не була антика, ніяка Венера Мілоська, але це була прекрасно витримана синтетична субстанція жіночої подоби нашої атомової епохи, продукт мейд ін Нью Йорк, свідомого поєднання вітамінів з аптечних баньочок і контрольованих

калорій. Я б це назвав скромно, як Чорчіл назвав одну із своїх книг — "Тріумф і трагедія". Тріумф цивілізації і трагедія моєї неспроможности.

Подяка творцеві, що і це минулося. Залишився довший, гостріший спогад і трохи бурчливих філософських розважань за чашкою кави в кубічній кімнаті "Йорку", солідної людини, яка вперто тримається переконання, що судженого не об'їдеш конем, а не суджену не привабиш ніякими чарами чемлі. Я не виявив паніки від пропозиції Зіни минулого разу, але згодом ми цю справу порушили наново. — Як ваша малярка з Монтреалу? — запитав я її. На це, Зіна виняла з маленької кишеньки свого білого плаща візитівку одного зубного лікаря з годинами прийняття пацієнтів і на її звороті, енергійним письмом, написала: "Лена Глідерс, 370 аве Шша, 00-4117". І подала мені.

Я прийняв картку і заховав її до кишені своєї робочої блюзи. Нічого не сталося... Нема заперечень. Але й нема запевнень. Цілковита безсторонність. І що це справді за така мармуровість? Можливо наш нуклеарний час трохи запересичений любов'ю — книги, радіо, телевізія, рекляма... Зо всіх екранів і гучномовців на нас женуть любов, ніби отари худоби у ковбойських фільмах, нагі жінки переслідували нас навіть у... Вибачте. Не будемо ризикувати словами. Не хочемо опинитися перед лавою присяглих святої інквізиції.

Але де, скажіть, поділася колишня, справжня, запашна з гітарами, соловейками, повним місяцем... І зідханнями. Коли ще стрілялися і вмирили від отрути? Невчасне питання. Вибачте. Нема коментарів.

У моєму випадку це перевантаження відчувалося досить виразно, моя шановна господиня Надія Петрівна раз-пораз мусіла кликати мене знизу: — Павле Івановичу! Толехвон! (Вона полтавка). Я мусів накидати халат і прожогом бігти до першої площинки задніх сходів, де збоку у ніші дискретно містилось відгалуження телефону, який засадничо мав місце у кухні і був під неподільною контролею генерального штабу Надії Петрівни. Вона мені співчувала, але разом і скаржилась:

— Коли ви нарешті округитесь, — казала з виразом щирого докору. — Хоча б залюбився... А то лиш зводить інших.

А на початку травня, як звичайно рано, після нічної зміни, я спав довше, прокинувся без настрою, снилося ніби я садив дерева у якомусь стадіоні, був розтріпаний, як кіт після нічної мандрівки, лежав, потягався, думав про це і те, а далі вставав, мився, голився, на дворі було ясне сонце і співали робіни, я хотів було посидіти на своїй верандочці з томиком доброї лектури, коли знизу долетів знайомий співочий контральт Надії Петрівни: — Пане Пааавле! Телехвон! — Невдоволений, відложив лектуру і вдався до відомої ніші на сходах. — Гальо! Данилів! — буркнув до слухавки.

— Добрий день, Павле Івановичу! Тут Зіна! — почув я відповідь.

— А! Дуже приємно! Чим можу служити?.. Слухайте, пане Данилів...

— Слухаю.

— Але слухайте уважно!

— Уважно!

— Тут біля мене гарна, атрактивна дівчина...

- Винятково зворушений.
- Яка хоче з вами познайомитись...
- Чи не завелика честь для такого мрачного схимника, як ваш слуга?
- Ніяких коментарів. Так чи ні?
- Розуміється — так! До ваших послуг. Де і як можу бачити панну...
- Лену Глідерс...
- Панну Лену Глідерс?
- Вона навідає вас.
- Навідає мене? Чекайте, чекайте! У мене забилося дихання.
- Ніяке дихання, це абсолютно серйозно.
- Розуміється. Абсолютно. Коли матиму шану її вітати?
- Завтра. Будете дома?
- Хіба увечорі
- Розуміється — увечорі.
- Година восьма?
- Домовлено!

Це для мене сливе удар, разючий шок. Та Зіна, та Зіна з її вольовим носом. І що за агресія, чому так спішно, який сенс і що це за така малярка і навіщо я їй здався? Головокружна сенсація, загадкова тема, двадцять чотири години роздумів, огненний знак питання... Я ще ніколи не затратив стільки часу на подібні справи, як цього разу, а другого передвечора я старанно зброївся, щоб належно зустріти інвазію і бути у формі, як посадник Лондону, коли його урядово відвідує королева. Чисто голене обличчя, легкий, ясно-сірий, так званий тропік, одяг виняткової елегантії, в тон одягу краватка і легкий, ажурний, кокетливий загальний тон і вигляд. Я так звик. Це ж бо либонь тільки дівчина... А я зіпсутий успіхами парубок. Тра-ля-ля!

Я чекав тієї восьмої години з нахабною певністю, мов би султан турецький, який чекає свою одаліску, але разом, на цей раз, я винятково чомусь боявся зустріти це явище для мене ще небувале, по своєму загадкове з виразними ознаками містерії, а одночасно приходило на думку, чи це не є якийсь жарт, придуманий легковажною Зіною, або, можливо, щось зараз станеться, хтось застукає до дверей, якась Ніна чи Валя, або ось-ось почую знизу голос "телехфон" і та сама Зіна насмішкуватим тоном заявить, що наше домовлення ніщо інше, як звичайна її примха. Я панічно нетерпеливився, нетерпляче поглядав на свою "Омегу", ступнював напруження, сам на себе за це сердився і не міг цього зупинити. Восьма година, восьма година, восьма година, так повільно йде час, я весь слух і увага, там десь внизу мають відчинитися двері, я почую невиразні жіночі голоси, легкі сливе нечутні кроки по м'якому килимку сходів і тривожне, делікатне застукання до моїх дверей. Це має ось-ось статися, чекання, олив'яно тяжке чекання, біжить секундна стрілка, але знизу ніякої реакції. Там усе мовчить винятково глибокою мовчанкою, хоча я мусів би розуміти, що ця візита далеко не

належить до звичайних і що такий дів чині не так легко вибратися на таку авантюру з такими відчайними намірами. Години виразно показують її довгі, складні вагання, її нерішучість важиться секундами, час вайлуватє сприяє її відвазі... Восьма рішальна година, п'ять довжелезних хвилин по восьмій, нестерпні десять інших хвилин і нарешті п'ятнадцять тяжкостопих секунд, відчеканених, як вистріли з рушниці і ось те, що мало статися — співуче, знайоме "Пане Павле! Телехвон!". Зриваюся, як чорт. Напевно якась мара втискається до мого чекання, якийсь фатальний зрив. Намагаюся втримати гідність і достойність чоловічого накорінка, силуваними широкими кроками йду до фатальної ніші, беру слухальце телефону, кажу "гальо" і чую незнайомий, легко картавий, нерівний, притишений жіночий голос. — Пане Данилів. Вибачте мені. Ми ще не знайомі. Я Лена Глідерс. Моя приятелька Зіна, без моєї згоди домовилась про мою з вами зустріч. Я не погоджуюсь. Вибачте. І прошу мене не чекати!

Кліп-кляп і телефон замовк. І кінець. Мене набито по морді, я весь обурення, я біжу до своєї кімнати, я зриваю з себе одяг, краватку, розпатлую волосся. Чортяка має забрати цілу ту Зіну з її маляркою, це виразне знущання і такого не можна дарувати. Ось піти й подзвонити їй і на гарячу голову відчитати їй свою думку! Но, но, но! Тільки не це. Краще стриматись, залізний спокій, льодове мовчання, повна, вбивча ігнорація. Я вже було вибіг до телефону, зупинив себе перед самою нішею і саме в той час, коли він задзвонив знову, а я без надуми, механічно схопив слухальце, я почув голос Зіни. — Чи Павло Іванович? — Так! Це я! — вибухнув я сердито. — Вам дзвонила Лена? Що вона не прийде? Помилка. Кокетство! Страх! Не беріть поважно. Вона ось тут твердить: хочу бути людиною! Хочу бути людиною! Самостійною! А разом боїться. Просить вибачення і просить зачекати. За п'ятнадцять хвилин вона буде у вас!

Що це все значить, що це за тон, за мова, за нахабство. Якийсь виразний скандал, я нікого не хочу бачити, ніякої малярки, ніякої людини, ніякої авантюри. Як тільки прийде — покажу двері і справа скінчена, я був лютий, я хотів виглядати бридко, я розщібнув сорочку, виставив свої зарослі груди і навіть скинув штани та надів свій бурячково-китайський халат. Побачить і втече. А тим часом, розлігся на канапі, заложив ноги в нічних капцях на поруччя і вирішив за ніяку ціну не вставати, навіть коли мала б прийти сама Бригіда Бардо.

Але все таки я нервово поглядав на годинник і нервово чекав! Що за чортяча проба нервів! Ті прокляті п'ятнадцять хвилин гатили по моїх нервах, як молоти по ковадлі і були вони не п'ятнадцять, а двадцять, двадцять п'ять, я навіть знов почав сумніватися і мій настрій дуже гостро почав мінятися з буревійно лютого, на непевно-переляканий і я навіть почав вагатися чи цей мій розтріпаний вигляд зможе вистачально виправдати мене перед судом невиможливості і коли ті фатальні п'ятнадцять хвилин наближалися зовсім, я зненацька, мов опарений, зірвався на ноги і почав поспішно натягати штани. Та було вже пізно. До дверей справді делікатно застукано, я не розумів, як це і коли сталося і хто там за дверима, але я з поспіхом натягнув штани, як на зло плутався в кожній холошні, назував черевики, ледве накинув піджак, але краватки так і не встиг зав'язати, як і не встиг привести до ладу своє густе, темно-каштанове волосся. Я передчасно, механічно відчинив двері і дослівно... Так. Повірте мені. Я заанімів. Перед мною, як у якійсь брутальній казці, стояла свіжо, демонстративно, вишукано одягнута, дуже молода, газельно перелякана дівчина, яку я пізнав на перший погляд... Та сама, з того перехрестя Дандес — Батерст, яку я так подивляв і яка мене так вразила своєю динамічно-визивною подобою. Я, мабуть, зробив провокативно великі очі, моє обличчя, мов з гуми, розтягнулося у здивуванні, а на мене дивилися перелякані, великі, не знаю якої вже барви, очі і дуже непевний, мало не дитячий, уривний голос запитав:

— Чи це тут?

— Лена Глідерс? — перебив я її вигуком, але мій голос зірвався, раптово упав і я розгублено заанімів. Дурнішої, банальнішої, наївнішої сцени в моєму житті я ще не переживав. Школяр

початкової школи напевно, на моєму місці, виглядав би достойніше.

— Чи можу зайти? — почув я скромне питання.

— О! О! Вибачте! Розуміється! Прошу... І вибачте... Я... Я вирішив... що ви... Той телефон... Але прошу, дуже прошу. І прошу сідати. Тут, тут... — я почав поспіхом звільняти від газет і книжок мої обидва стільці. Така маса друкованого паперу, я щойно тепер це помітив. "Лайф", "Франкфуртер Іллюстрірте", Віккі Доґан у купальному костюмі, королева Фрідеріка в регаліях, дивовижні риби зі синіми смугами, гола, рожева дівчина з Таїті у прозорій воді з віночком червоних азалій на смуглявій голівці, голова Молотова з кирпатим носиком, задиракуватими вусиками, в окулярах і підписом "нет!" і різні, прерізні ілюстровані, як "Пост", "Тайм", "Меклейн" — все це поспіхом, ніби осіннє листя, я згортав обома руками і робив місце моїй містерійній гості, яка скромно і здивовано стояла біля дверей, одягнута у легку, коротку, сріблясту суконку з високим, під саме підборіддя, китайським коміром і великими очима гляділа на мою метушливу безпорадність.

Звичайно, я не звик бути безпорадним, ані розгубленим у таких випадках, де в дідька ділися мої уславлені ароґанції і що це за дивовижа діялась взагалі. Моя гостя також, як мені вдалось, не відзначалася великою відвагою, я вказав їй місце і вона слухняно, як школярка, присіла на краю канапи, стиснула щільно свої гарні стрункі ноги у прозорих нейлонових панчохах, на яких делікатно тримала невелику округлу солом'яну торбинку, мов би хотіла цим закрити свої провокуючі коліна. Я намагався безуспішно заціпнути комір своєї сорочки, який настирливо не хотів слухатись і розпачливо шукав дотепніших слів, щоб розпочати розмову.

— То це ви є та легендарна Нора Глідерс, — нарешті вирвалось у мене.

— Не Нора, а Лена, — почув я спокійну відповідь.

— Ах, вибачте! А чому справді Нора? Чи не ремінісценції з Ібсена? Ваше прізвище скандинавське? — намагався я виправдати свою розгубленість.

— Ви знаєте Ібсена? — легковажно запитала вона і враз спохватилася, намагаючись затерти свій нетакт. — А чому легендарна? Ви ж мене вперше бачите? — питала вона з ноткою, в якій проривалися її природні властивості спротиву і насмішки.

— О! — хотілося мені вийти з непевності. — Можливо не вперше... І багато чув...

— Багато чув? Хіба що від Зіни. Це вона творить легенди. Не розумію, де могли ви мене бачити.

— Де небудь... На вулиці... Випадково. Чим можу вам служити?

— Нічим. Хотіла вас бачити.

— Мене?

— Ви здивовані?

— Смертельно. Чому? — я починав входити в свою нормальну роллю, мені відмикався язик.

— Мені сказали, що ви знаменитість.

— Це також творчість Зіни, у неї багатий язик.

— Можливо... Що ви винятково твердий, зарозумілий парубок, якого не бере ніяка зброя. І я

читала вашу статтю.

— Та, та, та! Виходить, я танк, сталевий тигр, мені ця місія імпонує у наш мілітарний вік. А яку статтю ви читали?

— Вже не пригадую.

— Це добрий знак... Щоб не перебільшити моєї зарозумілості. І ваше післанництво мені імпонує... Хто його автором? Чи також Зіна?

— Розуміється.

— Не тільки багатий язик, але й багата фантазія. Чим пояснити її агресивні наміри?

Вона не відповіла а питала своє: — А чи це правда, що ви аж такий...

— Зарозумілий? — перебив я її.

— Ну, хоч би.

— Хіба не бачите? Зіна і тут не помилилася. Зарозумілість, моя професія. Зіна і це прекрасно врахувала.

— Ні, це ширша опінія.

— Чи не агенція Галюпа? Як тут не бути зарозумілим... Стільки уваги. Але вибачте, чим можу вас погостити? Курите?

— Ні.

— Не курите? — вирвалось у мене щире здивування. — І напевно не п'єте?

— Чай, каву.

— Маю "рай-віски", "скач-віски", коньяк, чері...

— Не вживаю.

— Може належите до "свідків Єгови"?

— Можливо.

— То може перейдемо до кав'ярні?

— Хіба тут погано? Маєте гарне мешкання.

— Гарне мешкання?!

— Багато книжок, журналів. Де берете час на читання?

— Просто читаю. Без часу. Інколи просто в роботі.

— На роботі? Коли?

— Я механік, мої машини крутяться, а я під їх шум читаю Міченера.

— І Франсуа Саган.

— Також. Вона забавна дама, шматок парижських парфумів не зашкодить. Але вибачте... Знаєте що? Мене дуже кортить піймати вас на фото,

— Зжальтеся. Я фатально не фотогенічна. Говоріть щось далі.

Але я схопив апарат, що лежав на столі готовий для вжитку і не встигла вона отямитись, як блиснула лямпка.

— Це буде жах! Я протестую.

— Запізно! Я люблю жахи!

— Я ж перелякана, як коза.

— Це те найкраще. Безпосередність.

— Ха-ха-ха! — вперше засміялась вона. — Ви невмолимий... І неможливий.

— Вибачте. Я обіцяю надалі бути можливим.

— Обіцяйте, що як вийде погано — покажете мені. Я вражлива на фотогеніку.

— Обіцяю. Також, як вийде гарно. Ви ж, здається, абстрактна...

— Тільки не в фото.

— А чи фото не може бути абстрактним? Малювати кретинів чи фотографувати кретинів, яка різниця?

— Це точка сприйняття. Краса кретинізму з фотографії не конче відповідає мистецькій точці.

— Я цього, вбийте мене, не можу збагнути, моя дубова естетика мертва, як камінь, ви мусите втаємничити мене у ці первородні сили доброго чи недоброго, добра і зла, бо інколи видається, що ці точки так переставились, що ми забули куди вони властиво належать. Чи моя проповідь щось вам каже?

— Дуже багато, лишень цього не можна пояснити. Це можна лишень відчувати.

— Відчувати, відчувати і відчувати! А де зрозуміти? Пояснити? Чи математика непояснювальна?

— Я не математик, але думаю, що її пояснення остаточне і воно не міняється.

— А мистецтво? Ілюзія? Естетика?

— Це засадничі зрадники. Їх завдання — мінятися.

— Вибачте. І сама краса?

— Назв'їм це злуда. Або точка бачення. Ваша краса, моя краса, Божа краса!

— Розумію, розумію. Чи ви часом не належите до... Як би вам сказати? До переорганізаторів космосу? З довгим волоссям і довгою бородою?

Я був винятково здивований, звідки і як взялося моє красномовство, чому так розв'язався звичайно спутаний язик, де поділось моє пригноблюче розгублення. Я також помітив, що моя гостя, звичайно не говірлива, попала в тон і на її личках появились протуберанчики захоплення. Вона прийшла до себе, всілась вільніше на канапі, звільнилась з пози. На останнє питання я не дістав відповіді, бо знизу почув "телехвон", і мусів відійти, а Лена переглядала мої розкидані купами книжки, а коли я повернувся з розмови зі ще однією кандидаткою на наречену. Лена питала мене, який літературний жанр мені найбільше подобається, на що я відповів незучаснено, що всі жанри за винятком історичного. А який стиль? Всі стилі за винятком нецікавого. Ми говорили про все і стридали з теми на тему, як метелики з квітки на квітку. Про курення, про собак, про жінок, про одруження. Час біг невмолимо і швидко, і непомітно, я був пара-схвильований і мав настрої зривати гори своїм душевним динамітом. Я висловив навіть думку, що ця наша зустріч для мене значить відкриття.

— Чому? Чого? — питала вона безпосередньо здивовано.

— Цього хіба не вискажеш. Ви до мене прийшли. Ви мене не знали. Вам сказали, що якась сенсація... Ви цьому не повірили... Ви належите до великих наречених і засадничо ви вже одружені. Такі "парубки" як я для вас нонсенс. Вас хтось для чогось піддував. Ви, здається, з того самого простору, що і я... Ми перепливали океан... Ви мене розмієте! Ви мене прекрасно розумієте. Йдіть! Тікайте. Бо я розплачуся!

Але вона розсміялася вдруге, була помітно заторкнута і вражена, я це виразно бачив і відчував, це можна бачити і відчувати, хто має око і дотик. І що я помітив, і цілком зрозуміло, що вона не любить клясичної патетики, ані театральних великих слів. Вона повільна, назверхньо холодна, штучно байдужа, модно-ресентиментальна. Її кабалою є шорстка, сіра, ломка скромність і ґранітно-настирлива мовчазність. Вона може бути цинічна, скорше гірка, ніж солодка, скорше сахаринна, ніж медова. Я помітив також, що вона має сильно повзбудливі акторські прикмети, вміла "грати ролю", гамувати почуття і вдавати протилежність себе самої. Ці дві постаті — бути в житті і бути в дзеркалі, прикметні її природі. Я бачив виразно, що вона розгадувала мої думки. — Чи ви не займаєтесь часом кабалою? — запитала вона несподівано.

— Займаюсь, — відповідав я спонтанно.

— Дуже цікаво. Навчіть і мене цієї штуки.

— Хочете?

— Навіть дуже.

Я чув приливи і відливи моря, я дивився в її очі, взяв зі столу шматок паперу, взяв олівець і сказав: — Напишіть мені ось це речення — "я є людина вперта".

— Чому якраз це?

— Не питайте, а напишіть.

Вона погодилася і написала. Під її написом те саме речення написав я. Потім я відрізав окремо обидва написи, змішав папірці і подав їй.

— А тепер вгадайте, котрий напис мій, а котрий ваш.

Вона була гостро вражена подібністю обох стилів письма, вона розуміється, вгадала свій напис, але дивлячись здивовано мені у вічі, казала: — Але ж ви вмієте наподоблювати.

Я заперечливо похитав головою.

— А що це по вашому? — запитала вона.

— Звичайна спорідненість вдач.

— Як вам це прийшло на думку?

— Можливо відчув.

— В такому разі ми ніколи не... зрозуміємось.

— Ви хотіли сказати — не зійдемося. Бо ми вже розуміємось.

— Ви так добре знаєте людей. Чи вмієте читати з долоні?

— Можливо, — зблефував я, бо нічого такого не вмів.

— Ви в це вірите?

— Вірю.

— Давайте руку... Ліву... — Вона подала свою руку, я взяв її делігатними, ніби якусь святість, дотиками і положив її догори долонею на свою гарячу ліву долоню. Її рука була тонка, з довгими музичними пальцями, біла, костиста з делікатним зап'ястям і гарно полірованими нігтями. Її долоня була покреслена справді цікавими, дуже несподіваними і примхливо вложеними, ніби інкрустованими рисами з виразним трикутником по середині, довгого "лінії життя" і вулканічне опуклим так званим верхом Аполона, з виразним на ньому, дуже своєрідним, хрестиком. Я нічого на цьому не розумівся і не конче в це дослівно вірив, а лишень цікавився, як певним явищем справді загадковим і інтригуючим. Я дивився на цю містерійну картину спокійно, роздумливо, можливо, здивовано. Лена була помітно зацікавлена. — Будете довго жити, — обережно почав я. І, можливо, успішно. Але турботливо, інколи бурхливо. Ваші бажання будуть вдоволені аж у високому віці. Будете хворіти. Маєте великі здібності... Передусім мистецькі. Здобудете позицію... Видатні акторські прикмети... Ще не були залюблені, але... були одружені... — тут рука її помітно здригнулася. — Тепер ви не вдоволені, шукаєте гострих почувань і, можливо, пригод. Хочете бути оригінальною і складною, але любите простоту... І навіть щирість. І навіть сентимент... Засадничо, маєте добру вдачу, яку намагаєтесь не виявляти... Будете мати двоє...

— О! Досить! — вирвалось у неї і вона відняла руку. — Ви в це вірите? — питала збентежено.

— Розуміється — ні. Це лиш жарт.

Це був справді жарт, але він давав ефект, Лена була виразно заторкнута, не помагало навіть її акторство. Була розчервоніла, на устах непевна усмішка, на виду безпосередність і щирість.

Вона встала, що значило кінець відвідин, я визвався її провести, була година десята. Час минув невмолимо швидко. Ми вийшли на нашу не дуже чисту, слабо освітлену, заставлену автами вулицю, відчувалась свіжість весни з чистим, вимитим небом і серпиком місяця в його глибині, я відчував вдоволену, провокуючу, егоїстичну приємність. Ми повільно і мовчазно пройшли до звороту вулиці Гарборд, повернули вліво, заговорили невиразною мовою про погоду, ступали нога в ногу, вичували ритм, здоров'я, силу, молодість, певність.

Ми дійшли до авеню Шша, повернули вліво, минули кілька будинків і зупинилися перед одним звичайним, дуже подібним до решти, будинком з кам'яними, сірими східцями. Лена жила на другому поверсі, її вікно виходило на задній двір і спереду не можна було його бачити.

Ми попрощалися дуже спокійно, я дістав дозвіл "заходити", не домовились коли, не зраджували поспіху — дуже знайома і нормальна процедура в таких випадках з бажанням затримати незалежність, хоча на цей раз мені дуже хотілося щось в цьому змінити. Обіцяв "дзвонити" і провів її поглядом аж на її сходи, до самих дверей, за якими вона сховалась... Перед тим вона деякий час нетерпеливо возилася з ключем, який, видно, не хотів її слухатись.

А коли я взнесло і надземне вертався назад з почуттям легковірного переможця, я вперше за довгі роки цієї практики, відчув своєрідний надрив, ніби в мені щось дошкульно повернулося іншим не звичним боком. Вражало, що я так опукло і виразно пам'ятав сливе кожне її слово і що якимось так діткливо і безнастанно відчував її присутність. Ось я сам, але здавалось, що вона поруч. Її астральність була незаперечною.

II

Я дістав імперативне, абсолютно незаперечне завдання: як тільки не був у фабриці, я був на вулиці Шша. Це не давалося легко і не виглядало гладко. Лена ставила спротив, була в постійній опозиції, грала певну роль, яку виконувала зворушливо майстерно. Постійне "завтра", постійне "після завтра", постійне "у вівторок". Вона завжди "не буде дома", завтра "не може", післязавтра "зайнята". О, до чорта з такими примхами! Не відомо, звідки взялося у мене стільки терпеливості, стільки настирливості і стільки часу. Усе, що я мав, я вкладав на ту задрипану Шша. Можливо — вона справді зайнята, особливо вечорами, але мене це не переконує, а її не виправдує, головне, що я не втаємничений в її справи, я перебуваю у туманній непевності, вона має своєрідну вдачу наполегливої відокремленості і практикує разючу техніку визивної поведінки. Не можу з цим погодитися не маю сили бути терпеливим, хоча мусів бути терпеливим.

І прикметне, що я все таки був терпеливим, можливо, вперше в подібній ситуації. Розуміється протестував усіма клітинами мої істоти, вимагав більшої уваги до своїх вимог, але не думав здавати позицій, ані навіть робити відступу. У мене з'явилась незвично задавакувата впертість, така невластива моїй вдачі в таких справах, я вимагав, я дзвонив, я заходив, я чекав, я годився. Лена мешкала не сама, бував у неї по вівторках, Зіни в той час не було дома, її кімната мала, вузька, проста, чиста. Келейний столик, канцелярських пара крісел, спартанська канапа, вояцьке ліжко, набита сукнями шафка в стіні і недокінчені, з великими переляканими очима постаті у вигляді механічних портретів на сірих, чистих стінах. Вузько, високе, розсувне вікно виходило на подвір'я, заставлене посудом на сміття і на невеликий зелений квітник, з якого опукло виділялося кілька кущиків півонії, відцвілих тюльпанів і нерозцвілих фльоксів. Високе, вигляду старого дуба, дерево затіняло миршавий, невеликого розміру, подібний до спонтаного килимка травник.

Вся сила, всі розкоші і ціле багатство цих двох загадково дівочих і чарівно недівочих дівчат, заключа-лися в їх суконках, капелюшках, черевичках, торбинках, халатах, піжамах. На вулиці вони могли правити за зіпсутих модою вибагливих багацьких дочок, але тут у цій вузькій щілині, це була дуже плястично висловлена пара чарівних жертв останньої великої світової метушні, яка пробиралася крізь драпіжні життєві хащавини, не затративши почуття оптимізму, чарів жіночості, гіркоти цинізму і навіть с'яйва проміністого гумору. У них була надія проломити спротиви і знайти своє Гарантоване місце ситого, безжурного, по можливості легкого, хай це буде одруження, а взагалі щось родинне у великому новому не знайомому просторі, де всі люди мають ті самі основні прикмети множення, здобування, чарування,

насолоджування. Їм притаманні були тисячеліттями випробувані, драпіжно-неугавні властивості дівочих мрій, наступальні сили, наставлені на найвищі ставки, їх метою було увійти в місця завалені долярами, завішані мільйонерами, заставлені ка в'ярнями, курортами, яхтами, переплутані світовими лініями доріг моря, суші, повітря, з дотиками світу великого, модного, завуальованого "нічим" мистецтва...

У випадку Лени це ще ускладнялося її особистим приреченням до мистецтва, без сумніву вона не була лишень гарненьким дівочим тілом з ледве розвиненими горбиками грудей і такою цілющою силою її ніг і цілого містерійного єства, без сумніву в ній разом з мрією, мільйонерами і яхтами, сиділи ще інші чорти з гарячими вимогами світу, слави, безсмертності, задавакуватости, корчів творення і мук родження. Здобути позиції трилінійної вимірливості і разом не затратити однієї прямолінійності! — дуже не легкі завдання молодій, гнучкій, хтиво-привабливій істотки з цією назвою Лена, яку ми можемо вимовляти як щоденне і буденне імення, а разом в якому криється глибинна, надглибинна, підглибинна містика богів і над-богів буття всіх вимірів і всіх просторів... Це не пояснимо і ми даремно намагаємося знайти йому якийсь пояснення.

Що ж стосується мене, то за цей один короткий, як непомітна мить, час, я сливе переродився, тобто не переродився фізично, але дістав, наприклад, гарячку чепуритися, ганятися, мов ідіот, за модами, хапаючи кожну краватку з якоюсь патетичною ненаситністю, старанно і пристрасно голитися, отетеріло чесатися, надокучливо сторчати в дзеркалі, розглядати кожного прища на своєму обличчі, мов би це була планета Венера і я мусів довідатися, чи здібна вона втримати тягар мого існування, мене потягнуло до занудливої, ностальгійної, засадничо легкої, але кривавої і драпіжною музики, певних любовних, звичайно неправдивих, фільмів, томливих, просторо завантажених сексом романів і мельодійно, музично-млосних і кабалістично-надхненних віршів. Не знаю, чи яка інша жива істота — кінь, слон чи бегемот, могла б перетравити таку кількість подібних потрав, коли я заводив патефон і годинами дозволяв себе батюжити звуками Маляґени, що врізалася в мої пори, жили, тільця крові гарячим приском і творила там шуми верхів'я гір, тиснення глибин океанів і гойдала мною, як кораблем на розбурханих водах. Все видавалося надреальним, надфізичним, наддоторкальним, почував себе не на твердій груді земного підложжя, а у висотах і надвисотах неуявного хаосу й безконечного всесвіту. Такого сакраментально дурного положення не видумати і не висказати найбезбожнішому фантастові, навіть коли ми лежимо десь під плотом залиті алькоголем. Не має бо шаленішого оп'яніння, як оп'яніння власною кров'ю.

І простір поміж вулицями Маркгам і Шша, став для мене священно-проклятим, я включив його в гармонію своєї істоти, в музику биття мого серця, його хідники видавались іноді тріумфальними килимами, які так чарівно вгиналися під моїми легкими стопами, але не провалювались і трималися твердості бетону. Іноді він видавався мені надто довгим і тоді я нагло вривався до трамваю з дуже відчаєним виглядом самогубця для того тільки, щоб пролетіти три короткі зупинки, а потім метеликовим стрибком випурхнути і стрімголов гнатися вниз вуличкою Шша. Так хотілося блищати — червоним, багряним, золотим — байдуже яким кольором, мати якогось огнедишного "Ягуара" чи "Скай-Грен Тандер" а, як це показують в ілюстрованих журналах, бути поривом, вникати, входити, брати, злити свої власні сили з силами машин і творити одну сугубу невмолимість.

Лена звичайно позірно байдуже чекала на мене, здебільша сходила вниз і відчиняла вхідні двері. Не було зворушливих сцен зустрічі, мода не дозволяла патетики, вдавали грубоватих, мішкуватих, забарвлених цинізмом, ходульних суб'єктів, помпезно холодних й дерев'яне байдужих. Бути штучними входило в нашу естетично-моральну програму, ні одного природного руху, ні шпетки щирости. Найбільше Лена могла наставити щоку для летючого поцілунку, або в ще більш розпачливих випадках, схопитися за обидві руки і не знаючи що далі,

вирікати: — Ви сьогодні Боб-Гоп. Або: — Ви понурі, як стара вежа. Або: — О, Павле, Ви знов пригналися за скоро! Або: — Сідайте і мовчіть. Набридли! — Або: Не підходьте, не підходьте! Я колюча! — Читали ви Сімон де Бовуар? Або: — О, це вже старе, як світ. Це вже знала моя бабця.

Іноді я ганебно розгублений, як останній бевзь, не знаходжу слова, розпачливо намагаюся рятувати престиж і вдаюся до вульгарного нахабства: — Не вдавайте, Лено, дурня, будьте піжоном. — Ха-ха-ха! А що таке піжон? Ні. Ви скажіть, що таке піжон!? — О, Боже! Голуб. Голубиця! Мені радісно бути дурнем, а не голубом, — картавить вона. З дурнів ллють бетон людства, — підносить вона голову з примруженими великими очима, які здавалося, хотіли б мене з'їсти і на яких поблискують сльози безсилля. Ми йдемо поруч, інколи обнявшись, незручно вузькими, навоскованими сходами наверх до її відчиненої навстежінь кімнати, де вітає нас розпачливо-жахлива подоба її останнього малювання, переважно жінка у вигляді горилі, яка напружено, як надутий бальон, родить дитину.

Мені здебільшого хотілося б схопити її і розіграти бурхливу сцену любови, кинути її на тапчан, роздерти на шмаття її одяги, мене роспирала жага розогненого бика, але я тримав себе за роги, кидався на твердий, застелений гуцульським килимчиком тапчанчик, надувався, як міхур, і вдавав розгніваного за те, що вона на моє запитання, де була вчора, давала завжди ту саму відповідь: — І як вам не обридне завжди те саме питати. Знаєте ж, що була зі старим любовником у Роял-Йорку. — Чорт би тебе забрав! — Мене найбільше сердить те "зі старим", бо я не можу супоставити її свіжого, ясного, чистого тіла з чимсь старим, це блюзнірство, це знуцання з естетики, а її це, мабуть, бавило і, мабуть, вона знала, що саме в цьому її підозріваю... Але коли я вже доходив до певної точки невдоволення, вона миттю, мов найвразливіший сейсмограф, починала реагувати, вона могла підійти до мене, стати передо мною навколішки, взяти мою руку в обидві свої долоні, ніжно її погладити і ще ніжніше її поцілувати. — Не цілуйте моїх рук! — сердито казав я. — Я не друїд — Для мене друїд! — відповість вона, посміхаючись.

Звичайно вона дуже вишукано і оригінально одягалася, але найбільше вона мені подобалась у її домашньому, робочому, обмазаному фарбами халатику, узута на босу ногу у старі, скривлені і стоптані виступці, з волоссям голови, зав'язаним ззаду конячим хвостом. Звичайно вона не курила й не любила курити, але щоб подразнитись зі мною, вона могла демонстративно закурити цигарку і, кашляючи, докурити її до рубчика. Я звичайно в таких особливих випадках наполегливо мовчав. — Вам не подобається? — питала з кривою посмішкою. — Дуже цікаво, коли з рота гарної дівчини йде дим. Це нагадує індустріялізацію. — А чому ви не курите? — питала вона. — З бажання бути оригінальним, — відповідав я. — А може з моральних причин. Спасіння людства від рака легенів? — кпилась вона далі. — Плювати мені на ваші легені, — відповідав я тим же тоном. — Але ви любите проповіді... Моралі... Рятувати світ від загибелі... Щось таке — га-га-га! — невгавала вона. — Но-но-но! Не будемо сваритися з модою, — додавав я. — З модою? А що мода? — питала вона. — Вдавати зіпсутих. Мати жовті зуби... Давитися димом... Смердячий рот... Розпатлане волосся, — казав я. — Ваші прилизані добродійні сентименти? — питала вона... — О! Прекрасно знаєте, що це забобони! — казав я. — Ви незносний, ви святий, мені соромно вас любити, — отруйно казала вона. — Я дивуюся, що ви ще не в бітниках, не маєте сифілісу і не протестуєте проти війни, — казав я на це.

— Дуже гарно, — казала вона. Я вже маю дозу опію і записуюсь в бітники... І піду демонструвати за мир. Вам подобається війна? — казала вона. — З такими, як ви, — відповідав я. — Ви за атомову бомбу? — питала вона. — Мені соромно на це відповідати. Ви відьма! — відповідав я і я одвертався.

То знов ми мали іншу тему, вона виймала з-за ліжка Зіни котрусь із своїх звичайно недомальованих картин, ставила її на порозі насупроти вікна, відходила на бік, поглядала

лукаво на мене і вдоволено мовчала.

— Хочете, щоб щось сказати? — питав я. — Ні, — відповідала вона, — Поясніть, що це таке? — казав я. —

Атомово доба, — відповідала вона. — Чому ті корчі? — питав я. — Вона страждає... З радости. Вона родить. — казала вона. — А чому атомово доба? — питав я. — Уууп! Просто! Життя буде вічно. Коли люди курять, мають сифіліс і навіть атомову бомбу. Жінка завжди буде родити, а чи не так? — питала вона. Я втягнув у себе повітря і великодушно вирікав: — О! Надхнення! Коли ви напишете мій абстрактний портрет? Де я виглядатиму, як кретин майбутнього. — Потерпіть. Ще намалюємо і вас. Побачите, — казала вона. — О, ви отруйна тарантула, — відповідав я на це, а Лена вдоволено посміхалася...

Вона вдоволено посміхалась, коли я сидів на тапчані, підходила до мене, обома руками куйовдила моє волосся і казала: — Слухайте! Ви лисієте... Ви сивієте, — негайно реагував я. Вона кидалась на мене, боляче кусала мене за рамя, рвала на моїх грудях волосся, я зривався на ноги, хапав її за обидві зап'ястя і схрещував їх за її станом. Вона зі всієї сили, як пійманий хижак, намагалася вирватись, завзято пручалась, я міцно відчував її груди, ноги, живіт. — О! Пустіть! Пустіть! Я здаюсь! Здаюсь! — кричала вона цілком щиро, перелякано і сердито, а коли її пустив, вона намагалася вдарити мене в живіт коліном, я знов хапав її і наші обличчя так наближались, що я ледви втримався, щоб не поцілувати. — Не смійте! — кричала вона. Вкушу! — Я кидав її на постіль Зіни, відходив на бік, сідав в куті на тапчані, закладав ногу на ногу і з зніяковілою усмішкою спостерігав її борсання. — Я не знала, що ви такий сильний, ви сильний, ви сильний, як кінь... Мало не зломив моїх рук, — скаржилась вона. Я ствердливо похитував головою і все посміхався. Щоб віддячитись, вона ставала в позу манекена, знімала над головою обидві руки і виграючи долонями якісь вихляси, оберталася перед мною, ніби на крузі. Її гнучке, здорове тіло плястично, поволі вигиналося, вібрувало, це виходило вражаюче і майстерно, я був захоплений, але далі мовчав. Тоді вона зупинялася і питала:

— А чи знаєте ви цей вірш? — і не чекаючи відповіді, деклямувала німецькою мовою:

Я живу життям всезростаючих кругів,
що піймають всі речі.
Можливо до останнього не хватить напруги,
але не буде втечі.
Я кружляю круг Бога, круг древньої вежі,
я кружляю тисячоліття;
і я ще не знаю чи я сокіл, чи стежа,
а чи лиш пісня — молитва.

Це Рільке, і передав я його не конче дотепно, в моїй особистій мові нема адекватности його настроїв, але мені подобалась та деклямація, яка гармонійно зливалася з її тілом і з її настроєм. Я розумів той її, як повинь, як гірська лявіна, всепориваючий, нестримний гін її сильного жіночого пориву і її прагнення цілою гамою загравань накинути мені свою волю. О, я знав, що вона і така сильна, що її гра майже зайва, але я також не бажав продати себе дешево і без змагання.

Це наше напружене борюкання перервав знов дзвінок телефону знизу, їй зачасто дзвонили, мене це сердило і я не міг цього заховати. Вона з місця зривалася і навіть не вибачившись, прожогом бігла вниз, ніби там вибухла пожежа, інколи довго барилася, а коли верталася мала таємничу, змовницьку міну, що мене нервувало ще більше. — Ви щось кажете? — могла вона невинно запитати, коли я не озивався першим. Я відривав погляд від її картини і питав: — Чому

ви тримаєтесь якраз цієї теми? — маючи на увазі картину.

— Я вам сказала.

— Тим віршем?

— Народження. Зростаючі круги.

— Ви не песимістка?

— Але ви песиміст. — Вона виразно натякала на мою нетерпеливість... На її телефони... На її незалежність. Я намагався забути довгі телефони, не питати, з ким вони і для чого, тримати стиль і рівновагу. А коли відходив, вона несподівано казала: — Приходьте завтра. Хочу вас малювати. — Вона ніколи ще не казала прийти "завтра". Звичайно це мав бути тиждень, або хоч кілька днів різниці...

Другого дня вона справді мене малювала, у хаті було душно, ми вийшли на задній двір і примістилися на травнику під дубом. Лена була у своєму замашеному фарбами халаті, їй це дуже личило, я сидів на стільці непорушне й спостерігав її фігуру, рухи, вираз. У цій своїй ролі вона виглядала чарівно, або чаруюче і я, можливо, вперше почав думати про одруження з нею — єретична, боязлива, непевна думка, бо уявити її в ролі дружини, господині і матері покищо не було можливості. — Слухайте, Павле... Прошу мене не роздягати, — казала вона між іншим. — Вибачте. Хто вам сказав? — питав я. — Ваші ласі, котячі очі. Це може вплинути на портрет. Мовчіть, мовчіть!

По двох годинах роботи, вона залишила мольберт, відложила палітру і простягнулась горілиць на траві, заложивши під голову обидві руки. Її груди плястично випиналися з під халату. — Лягайте, Павле. Дивіться який високий... Що це? Дуб?

— Дуб, — казав я.

— Яка велична рослина. Як він такий виріс і для чого? Звідки він взявся?

— Мабуть, зі землі, — відповів я виминаюче.

— Зі землі, — і вона здивовано свиснула. Не з неба? А чому не з неба? З сонця. З повітря. З атомів. Як приємно відчувати простір будучи на землі. Весоч. Безконечна весоч. Чому ви не летун?

— Бо я виробляю чоколяду, — відповів я.

— Чо-ко-ля-ду! О, Боже! — і вона засміялась.

— Вибачте.

— О, но! Ви чудовий! Чи ви любите птахів?

— Особливо горобців.

— Ви покпиваєте. Чому не орлів?

— Бо орли не цвірінькають. Горобці сіра, робоча маса. Масса, масса! А орли? Хіба це птахи? Це лиш на гербах, на монетах... В зоологічних парках. У клітках. За ґратами. Символ минулого.

— А горобці — символ сучасного. Але є птахи, не символи. Сині сенички, жовті жовтобрюшки, червоні кардинали, пузатенькі робіни, меткі шпаки... Це така безмежна жива краса. Ви думаєте, що я також горобець.

— Ви? Ні! Я... Ви напевно з породи орлів.

— О, напевно. Орлиця... Ради Бога, ради Бога. Ми довго лежали, погиркувались, сонце було за верховіттям дуба, але наша розмова значно різнилася від розмов попередніх. Менше, значно менше впертости, протиріччя. Навіть змінився тон. Всі ті горобці, синички й кардинали, кольори і тони зраджували зміну погоди, проривалося сонце, ще раз розцвітали бози. Я лежав боком опертий на лікоть, спостерігав лінії фігури Лени, її виразні, провокуючі частини і форми свідомо пропоновані моїй розогненій уяві. Збоку стояв мольберт з барвистою плямою на шматку картону де сильними, гострими кольорами висловлено картину нутра, ніби цей шматок людської подоби лежав на операційному столі. Можливо в цьому баянс думки, розбурханої уяви, яка не вміщається у звичні межі і шукає обрії поза обряями.

Пригадую, казала вона, — краса таїться в кожній формі і чим вона незвичніша, тим разючіша. Кінь гарне сотворіння, але октопус, бегемот, крокодил — вибагливіше. Жаба-ропуха зразок вибагливих кольорів, а павук феномен винахідливості фантазії. Дехто думає, що люди з Марса мають вигляд павуків. Не любимо павуків, бо вони малі і слабкі, але коли б вони були такі, як коні, ними їздили б верхи і вони правили б за зразок гарного. Верблюд чи осел не естетичні ші від павука, бо хто бачив павука з довжелезними ногами, коли він сидить під листком цинії, над яким зверху цвіте барвиста квітка, не зможе забути його надзвичайної напруженості і уваги ніби він є втіленням найглибшої думки природи. Він глибоко закутаний в таємницю, а коли його зауважиш, він миттю зривається і, як блискавка, зникає. Або чи бачили ви в лісі між галуззям філігранну тканину павука? Бачили, що з нею діється, коли ранком на ній збираються краплинки води, а збоку, згори на неї спадає промінь сонця? Павук сидить збоку — великий, сентиментальний, напружений і співає баяди. Це сотворіння епічне з великим почуттям історичности. Воно напевно мало предків ще в часи девону.

Я слухав ці розважання, як школяр, без руху. Цього передвечора, коли сонце зайшло за сусідні будови, ми неохоче залишили це місце і спокійно та вдоволено відійшли до кімнати. Було тепло, безтурботно, почували себе інтимно, вдоволено, по родинному. Коли я відходив, вона дивилася на мене з тією своєю лукавою усмішкою, але без іронії, голова похилена, і питала: — Ну? — Це значило — вдоволений? А що ж далі? — Завтра? — запитав я. Я ніяк не чекав позитивної відповіді, але вона відповіла: — Можливо. Я до вечора вільна. — А ввечері? — не втримався я з питанням. — Не дома. — похитнула вона головою. — А де? — ступнювало моє нахабство. — До побачення, сказала вона і наставила примхливо, обережно уста. Ця провокація мене зірвала, я схопив її в обійми і міцно, пристрасно пригорнув її до себе. — Хижак! Хижак! Схаменись! — викрикнула вона різко і вирвалася від мене. — Ніколи не робіть цього. Не люблю коли мене мнуть, як губку! — сердилась вона. Я був збентежений. — Але ж Лено... — почав було я. Вона перебила: — Що, Лено! З мене ніколи не буде забавки. Ані коханки. Ніколи!

Це зірвало в мене гострий вибух протесту, хотілось, не прощаючись, відійти і не вернутися більше, але цього не сталося, я не був на таке здібний, а лишень слухняно замовк, церемонно вклонився і повільною, зрезигнованою ходою пішов вниз сходами, тримаючись рукою за поруччя. За мною нечуїно, насторожено і злегка засоромлено йшла Лена і за хвилику я відчув на своїй лівій руці на поруччі, легкий, теплий дотик її долоні. Внизу ми на хвилинку зупинилися, мовчазно поглядами розпрощалися і навздогін мені, коли я був у дверях, Лена кинула: — Завтра вас чекаю!

Цього не було досить, моє почуття невдоволення примхливо розросталося, дома, а також на роботі, я весь час про це думав, хотілося щось "вияснити", ставити спротив, творити опозицію. Я розумів не легкість такої процедури, моя контрола над собою була втрачена, але разом з цим находила впертість, обурення, я хотів "ясности", домагався "свого права"... А властиво чого я домагався? Того "ніколи, ніколи"? Намагання володіти нею, зробити її своєю коханкою?

Не тільки це. Часом вечорами з роботи я дзвонив до неї, але її ніколи не було дома. Цього вечора я також подзвонив і з такими ж наслідками. Це мене найбільше непокоїло. Де вона була і чому уникала пояснень? Чи я не мав права хоч що небудь про це знати? Вони з Зіною кудись відходили, щось там і десь там робили, але ніколи про це ніодного звука для мене. Таємниця гробова. Що це за поведінка і як її пояснити? Тим часом я почав відчувати до Лени все більше і більше п^етенсій, почав впаяти її мало не своєю нареченою, почав зважувати за і проти, плекати ілюзію, вдавати володаря, мріяти про спільне майбутнє. Ціла довга, велика, багата скаля фантастичних уроень, для яких фактично не мав виправданих підстав за вийнятком її примхливого кокетства і бажання зі мною зустрічатися.

З чого вона живе. звідки бере засоби на коштовні одяги? Безліч подібних питань. Старий, багатий коханець з патетичним Каделяком, якась аґентура підозрілої репутації, якесь нічне підприємство — ми в такому справді не звичному світі, так багато дивоглядних ситуацій, особливо там у тому ж Монтреалі, звідки вони сюди прибулі і особливо з такими легкими істотами, одірваними від ґрунту, викинутими на такий широкий простір.

Але чому я мушу цим так беззастережно перейматися, будучи таким "реальним", "нормальним", "пересічним" типом; що за примхи і що за вподобання, звідки ті вимоги і прагнення і, зрештою, я десь чув чи читав, що жінки типу "вамп" це лиш зовнішня машкара, що вони безрукі мармурові Венери, або манекени у вітринах мод, чоколядові личка на окладниках журналів, але внутрішньо, це холодна невражливність, жорстока безчуттєвість, математична розрахованість. І що мене ще поважно лякало — її мистецтво — туманність і абстрактність, небулярність, невмолимість, хижацькість. Ця андромедна небулярність, дезорганізована і безвладна, паралізувала мов певність, я тратив почуття міри і правди, відчував розгубленість. А до того "ніколи не буду коханкою". Що за гістерія, навіщо ті конвульсійні заперечення? Я розторощений цілковито.

Я мав злісне бажання не прийти завтра без попередження і без вибачення. Просто нахабно й щиро не прийти. Це інтригувало, це надавало присмак авантюри, це бентежило.

До речі, той другий день, коли я намірявся виявити цей свій балаганний спротив, був наш вівторок, отже день приречений, так само, як і вчорашній, гарячий, у моїй передній, темній кімнаті було душно й нудотно, а тому я лежав у своїй стовченій постелі, що стоїть у малій соняшній веранді, широкі вікна якої були завішені жовтими занавісами і думав всілякі ворохобницькі думи. Перед мною на задній стіні висіла моя улюблена карта Європи воєнного видання, внизу під нею столик заложений книгами, на дворі за вікном співали робіни і скреготіли сині птахи, з сусідньої вулиці Батерст долітали шуми машин. Сонце вже зробило головну частину своєї дороги, я міг відхилити трохи занавіси, звичайно обережно, бо звичайно в цей час там внизу під широким кущем бозу, бавиться маленька дочка моїх господарів Оксанка, яка пильно чатує, коли в моїй кімнаті появиться рух. Це одна з моїх найнастирливіших поклонниць, яка при кожній нагоді намагається увірватися до мого замку і почати там свої веремії. Не дуже помагали всілякі заборони "не перешкоджати дядьові", або "дядьо спить", або "дядьо працює". Для Оксанки це не резон. Вона звичайно бавилась своїми ляльками, поглядала на вікна дяді і як тільки помітила в них порухи, негайно кидала ляльки, прожогом бігла на

другий поверх до моїх дверей і голосно домагалася "дядю відчини!" Коли ж я не відчиняв — лягала від дверима і кричала те саме до щілини, коли ж і це не помагало — вона починала гірко й докірливо плакати. Дуже мила маленька істота, яка чинила одначе чимало мороки, особливо коли я був зайнятий далеко іншими оксанками.

Цього дня моє лежання було демонстративне, ліниве, наполегливе і протягнулось воно майже до першої години, опісля я ліниво зводився, відхилив краєчки занавісок, впускав свіжіше повітря, більше світла, більше шуму. За дверима одразу почув "дядю впусти", на цей раз не ставив спротиву, появилася старанно обмурзана моя фея, яка відразу почала розкидати і так розкидані мої речі, чесатися моїм гребінцем, засипати питаннями, чому я довго сплю, чому маю на грудях волосся, чому не маю мами, kota, чи не хотів би я мати одну з її ляльок, чи міг би я дати їй свого гребінця. Мій гребінець, перо, гаманець творили для неї найбільшу привабу, а до того вона зо всієї сили намагалася втиснутися мені на руки і почати чесати моє волосся. Я звичайно відкуплявся чоколядою, яку вона пристрасно любила, одразу споживала і обмазувала нею своє заклопотане обличчя.

Я ледве звільнявся від Оксанки, мав намір ще купатися, це звичайно кращий для цього час, більшість мешканців на роботі і я можу повільно й ліниво, мов ледачий тюлень, користатися ванною, дармащо я ще не обідав і дармащо саме в цей час можна сподіватися найбільше телефонів. Звичайно в таких випадках на обід йду пізніше, або обідаю дома, а від телефонів хоронить мене господиня, яка на кожний дзвінок заявляє, що мене нема дома, або я купаюся, або пішов обідати, але цього разу сталося щось несамовите.

Коли я сидів у ванній, за її дверима в коридорчику щось враз загрюкало, ніби стався землетрус і обвалилася стеля. — Що там таке? — закричав я, маючи на увазі Оксанку, яка могла залісти без мене до моєї кімнати і наробити там гармідеру, але на це відгукнувся з-за дверей досить знаний, загрозливий альт однієї з найдавніших моїх поклонниць, такої інженерки хемії Галини Дуб. — Ей! Там! Святий схимник! Вилазь!

Що за делікатність вислову, подумав я, а в голос закричав: — Я купаюся!

— Знаю! Але скоріше. Я жду.

— Це ти, Галино? — питає я виминаюче.

— Не вдавай дурня!

— Слухай! Я хворий!

— Я принесла пілюлю, яка тебе вилікує негайно.

— Я дістав гострі корчі.

— Бо став гострим брехуном.

Я все таки виліз з ванни, почав натиратися рушником, коли враз, крізь усі стіни долетіло до мене відоме звучне "телехвон". Це значило, що дзвонила Лена, бо тільки їй було дозволено дзвонити без відмовлення. А це також значило, що я мусів якось вирватися з ванни в одному халаті і прорватися до ніші на сходах. Не було часу на роздуми, я вискочив з дверей, мало не збив з ніг Галини, наткнувся на обшмаровану чоколядою Оксанку і схопив слухальце телефону. — Гальо! Слухаю, — намагався я говорити спокійно. — Шановний Павле! Я ж вас чекаю! — почув я категоричний гаркавий голос. — А котра це година? — хотів я виграти час. — Від коли це ви почали дбати за години? — чув я далі той самий тон. — Вибачте! Не в цім справа. Я... я...

властиво. Мені трохи соромно... За вчорашнє. — Яке вчорашнє? Що ви дитина! І більше такого не станеться! У мене для вас усе. Негайно приходьте! Я ще не обідав... — Пообідаєте у мене! Що любите? Маю рибу, шинку, шпараги, чорний хліб. Чекаю! — і положила слухальце.

Вона не дала мені змоги говорити, такого ще з нами далєбі не бувало, і що там могло справді статися? А до того в моїй хаті інженер хемії Галина Дуб, я дуже добре знаю, хто цей Дуб і він мене не так скоро випустить. Мені ж хочеться справді бігти на Шша і справді негайно, нехтуючи всі мої найгрізніші постанови. Я швидко біжу і то просто на вогонь. Галина чекала на мене з виглядом інквізитора, що має проголосити мені смертний вирок. — Бачу, ви зовсім виздоровіли, — перейшла вона з "ти" на "ви" зі сильним призвуком смертоносної іронії. Спішу зазначити, що ця сама інженерка мала на мене здавна "дуже поважні претенсії", ми були справді старі, ще з Європи, близькі знайомі.

— Я забув зовсім, що маю ще одно важливе побачення, — почав було я тоном не зовсім переконливого шахрайства, але мене різко перебила Галина: — Не забудьте також, куди потрапите на другому світі за таку нахабну брехню.

— До пекла! На саме дно! Але... Але я мушу одягатися і прошу вас ласкаво одвернутися. — Я дивився їй у вічі з виразом Купідона, який тільки що викупався і дістав нову місію любовної пригоди.

— Добре! Одягайтеся. Я також не маю часу. Я вийшла лиш на хвилинку з інституту... Але коли думаєте, що я прийшла вам ґратулювати — глибоко помиляєтесь. Я прийшла лиш сказати, що ціла та ваша романтична пригода, велика ваша любов, за якою ви вмираєте, ніщо інше як звичайна інтриґа совєтських аґентів...

Я саме натягав штани і почувши таке, мало не полетів сторч головою.

— Кого маєте на увазі? — запитав я по можливості спокійнішим тоном.

— Лену. Нікого іншого, — випалила Галина категорично-незаперечним голосом.

— Ви, мабуть, з'їхали легенько з глузду, моя шановна приятелько, — відповів я на це не менш категорично.

— Перевірте краще в психіатра, чи з вами все в порядку. Вона є на послугах совєтської агентури для розкладу нашої еміґрації і її не раз бачили в товаристві совєтського консула.

Коли це було? — вирвалось у мене люте питання.

— Навіть учора.

— Ви бачили?

— Я.

— Де?

— На озері Сімко.

— Коли це було?

— Ввечері.

— Ви бачили?

— Не я, а інші.

— Ви сказали, що ви!

— Це були мої друзі.

— Хто вони?

— Це моя справа.

— Слухайте, Галино, ви добре знаєте, що це ніякий жарт, що між нами всіх обзивають агентами, а в тому також вас, мене і кого хочете. Це і є той розклад еміграції. Кажете — бачили її з консулом?

— Це міг бути під-консул, скажемо інженер Трухлий.

— Що Трухлий?

— Всім відомо що Трухлий.

— Аґент, розуміється.

— А ви невірите?

— В такому разі, чому прийшли до мене, не до поліції.

— Поліція сама знає, а вас треба попередити. Щоб не було запізно. До побачення многострадальний Ромео!

І вона швидко відійшла.

Я залишився і стояв, як вкопаний. І не знав, що робити. Навіть, що думати.

Розуміється, що та дурепа розіграла найбезглуздішу сцену ревности, яку тільки можна придумати, але гакол; розуміється, що є тому також багато безглуздої правди, яку так само годі легко заперечити. Між нами роїлося від підозрілих суб'єктів, етикетки агентів роздавалися направо й наліво, певним політичним чинникам смертельно залежало на тому, щоб нас тут спаралізувати і обезвладнити... Поведінка Лени лишень посилювала мої і так тривожні підозріння, а після цієї візити Галини, вони почали розростатися до розмірів катастрофи. Мене лишень могло дивувати, чому б саме я мав стати жертвою подібних аномалій.

Що мав робити? В кожному разі все як слід обдумати, не бути покvapним, не зловитися на провокацію, не датися взяти голими руками. А чи значило це відмовитись від побачення з Леною? Яким чином? В мені вже сидів біс, якого сила непереможна. На мене напав шал безоглядного діяння, хоч би просто з мосту у воду. Саме вилізла знизу мала Оксанка, яка намірялась засипати мене питаннями і була не мало здивована, коли я, досить безцеремонне взяв її за ручку, вивів на коридор і казав їй бігти вниз. А сам я кинувся до телефону з наміром вибачитись за спізнення. Та коли я набрав число Лени, я одразу, майже механічно, почув її голос. — А! Це ви! — що звучало так, ніби вона сподівалася когось іншого. — Я ж вас чекаю! додала вона нервовим, наказовим голосом. — Лено... Я не можу, — почав було я, але вона перебила. — Чому не можете? Що з вами сталося? — Я не можу, — мимрив я своє. — Я все приготвила, що з вами? Кажіть, що з вами? — Я просто неможу! Вибачте! Іншим разом! —

підняв голос і відложив слухальце.

Це був вчинок відчаю проти власної волі. Йдучи до телефону, я мав інші наміри, змінив їх підозрілий запит Лени. Я був безпосередньо схвильований, не пам'ятаю. коли я ще був у такій незручній ситуації, до того мене вражав тон голосу Лени, в якому не було ні жалю, ні розчарування, а лиш гнів, що я зіпсував якісь її пляни чи наміри. Але все таки чи не було б краще саме тепер її бачити? Питання і контра-питання швидко чергувалися, наростав гнів, спротив, але також біль і покора, по нервах проходив алярмуючий страх і навіть серце билось з переборами, ніби я стояв над якоюсь безоднею. Як можу її залишити? Не бачити більше? Не чути? Ніколи! Такого не міг би я знести. І байдуже хто вона — агентка Москви, проститутка Шангаю, гангстерка Чикаго, яке це має значення, коли вона вже в мені, в моїй крові, моїх мислях і звільнитись від цього вже немає сили.

Мої борюкання самого в собі не тривали довше ніж пів години, далі я не видержав, зірвався раптом, мов ужалений і як був без краватки з розхристаним коміром, побіг вниз по сходах. По вулиці Гарбор проходив саме трамвай, я погнався за ним до зупинки і влетів до нього з розгону саме тоді, коли він майже рушав, кондуктор робив якісь докори, я їх не чув, ледве встиг купити квиток, як вже мусів знов висідати і бігти далі мало не під авто, що пролітало під моїм носом.

Під будинком Лени ще одна несподіванка: перед входом стояло невеличке спортове авто "Спріт" біло-червоного кольору, що належало, я знав, інженерові Трухлому. Знов той Трухлий. І що він тут робить? Що він тут до чорта робить? І що це за кара? Але ці вагання не тривали довго. Яке, зрештою, моє діло що він тут робить, він такий же холостяк, як і я, і хто може заборонити йому тут бувати? Мене ця вимівка вдовольняла і я швидко побіг по сходах до вхідних дверей... І подзвонив. Схвильовано чекав і намагався вгадати, хто відчинить.

І на цей раз, як звичайно, і досить швидко, відчинила сама Лена, яка була, мабуть, внизу, як звичайно при телефоні, здивована моєю появою і, як мені здавалося, помітно вдоволена. Її очі виразно засвітилися. — Можу? — питав я схвильовано.

— О! Це ви! Дуже гарно! Прошу. Розуміється. Заходьте до моєї кімнати, я зараз там буду.

Я пішов по сходах вгору, Лена зосталася біля телефону. Двері її кімнати були відчинені, було душно, вікно на город відчинене також, і коли я глянув вниз, побачив Зіну і Трухлого, які мальовничо лежали на травнику. Я швидко відступив від вікна, не хотів, щоб вони мене бачили, намагався прийти до нормального вигляду, і в той час непомітно появилася Лена — розчервоніла й сяюча. — О, як це гарно! — викрикнула вона захоплено, чого з нею рідко траплялося. — І скажіть, що з вами?

— Що робить тут Трухлий? — запитав я гостро й несподівано.

— Мабуть те, що й ви. Залицяється. Зіна має сьогодні пів дня вільного.

Лена дивилася на мене здивовано, мені здавалось, щиро, намагалась вгадати, що справді сталося, щоб могли відповідно реагувати. Вона мала дар відчувати людей і вгадувати їх думки. — Ви вчора дзвонили? — запитала вона спокійно.

— Де ви були?

— Що за тон?

— Я вас питаю.

— На Сімко, — відповіла вона вперше прямою відповіддю.

— З ким?

— О, з ким... Ні з ким. На котеджі Лисого. Ви ж знаєте Лисого. З УНО, що має готель на Бей. У нього на Сімко гарний котедж.

— Що ви там робили?

— Купалися.

— Вечором?

— Чому не вечором? Найкращий час для купання.

— І Трухлий був з вами?

— О, Павле! Що з вами? Розуміється був. Це ж... Як вам не соромно! Він же... Просто не хочу пояснити, бо це глупо. І між іншим, Лисий хотів би і вас запросити. На моє бажання. Чи ви хотіли б? Допустимо в суботу.

З кожним її словом мені відлягало, ніби біль голови після аспірини, робилося ясніше і лекше, я шукав відповіді на останнє питання, але Лена перебила: — Але ж ви голодні! Хочете? Я маю.

— Ні, дякую.

— Маєте недобрий настрій.

— Бо мав недобру візиту.

— У зв'язку зі мною?

— Можливо.

Її погляд зраджував зацікавлення, на устах тремтіла іронічно-вдоволена посмішка, очі міряли мене знизу до верху, але не питала нічого. Я стояв перррд нею зніяковілий, дивився їй у вічі і мовчав також. Вона легко, криво посміхнулася, підійшла до мене, театральню піднесла свої довгі, нагі руки, зложила їх мені за шию і легко, ніжно, з тією самою іронічною посмішкою, поцілувала мене в уста. І запитала по німецьки: — Варум зінд зі зо безе? — Я посміхнувся, обняв її і пригорнув до себе. — Но, но, но! Не так завзято. Ви мене зломите, — казала вона і намагалася визволитись з моїх обіймів. — Хочете говорити по німецьки. Або по російськи? — казала вона. — Яка вам з цих двох мов більше подобається?

— Навіщо вам це треба знати? — запитав я.

— Ні-на-віщо. Просто, щоб вам докучити. Ми ж можемо говорити на кількох мовах, чи це не гарно?

Я не міг позбутися підозрілого, питального вигляду, здавалося, що вона мене в чомусь випробовує, робить допит і хоче замаскувати це невинними жертвами. Я не міг бути одвертим, а разом не хотів видаватися недовірливим, що мені не легко вдавалося і Лена це прекрасно бачила.

— Ви мені не вірите? — питала вона.

— Що не вірю?

— Щось не вірите.

— Може тому, що все таки вірю.

Вона посміхнулася ясною, доброю посмішкою, інколи в неї це гарно виходило — вишнево і соняшно. — Як гарно, — відповіла вона. Це її "як гарно" значило, що їй щось справді подобалось. — Ну, так що? Їдемо купатися?

— Лисий може нас забрати... Або просто ми самі, автобусом. Ви і я. Чи не зворушливо. Двоє закоханих... На пляжі... Гарячий пісок... Бронзові тіла... Оранжеві купальники... Ви ж маєте суботу вільну.

— Не тільки суботу, маю вільний тиждень. Це моя відпустка, — відповів я.

— Разпрекрасно! Еврика!

— Т я маю ідею.

— Ов!

— А що коли б декорації трішки ускладнити. Скажемо: котедж... озеро... Ранні тумани... Вечірні зірничі... Двоє закоханих...

— Це спокусливо.

— Я міг би замовити котедж... На цілий тиждень.

— А ви не боїтесь?

— Чого?

— Пам'ятайте моє "ніколи-ніколи". Це поважно.

— Двоє... скажемо... Є таке слово "платонічний"... Допустимо, ми не з живого матеріалу, а, скажемо, астральні з'яви, або, скажемо, боги з мітології, такий божественний Аполон і така божественна Афродіта...

— Но, но, но! Не залазьмо на Олімп, тримаймось краще астрального.

— Скоряюсь. Двоє астральних синдерел живцем з казки, як зійде жовтий, надутий місяць, в тумані берега зі струнками тополями, з подувами могильного холодку, з повітрям, що його пронизують кажани, побрязкуючи кістяками...

— Стоп! Стоп! Стоп! Кажани побрязкують кістяками?

— Не кажани... з'яви.

— Чи астральні з'яви мають кістяки?

— Мають. Танець кістяків на березі холодного озера, під жовтим місяцем у фіолетовому тумані.

— А що далі?

— Кидаємось в льодову воду і зникаємо. Лишень два круги на воді. "Я живу у зростаючих кругах". І глибока, могильна, космологічна тиша!

Лена виразно була зацікавлена, очі і уста посмішалися, голова заперечливо похитувалася, це її інтригувало і бавило.

— Ви не погоджуєтесь? — питав я її.

— З вами — так. Лишень не з собою. Бо я... погоджуюсь.

— А чого нам боятися?

— Запитайте краще себе.

— Я вже давно помітив, що ви в мене не вірите, — казав я агресивно.

— О, Павле! Маю вірити у вас? Як? Ви не вірите мені.

— Я вам не вірю, але я у вас вірю.

— Ви пропонуєте мені провести з вами тиждень...

— Не пропоную і не провести... І не тиждень...

— Я вас не розумію.

— Не розумієте? Що можуть бути вищі, кращі, могутніші слова, як "провести", як просте "жити". Є ще утопія, казка, мрія... Є чудо! Чому не хочете погодитися, що поезія, краса, щастя, радість це реальні явища?

— О, Павле! Ви божевільний! Ви не знаєте мене.

— Не знаю і не хочу знати. Допустимо, я вас відкриваю, як Колумб Америку. Не знаючи наперед, куди це заведе — у прірву, в Індію, у пекло. Допустимо, я з вами одружуються, і за пару тижнів виявиться, що я одружився з відьмою. А може це цариця Савська, або Клеопатра. Або просто пригода. Не все на світі стандарт. Можемо бути найгіршим подружжям на планеті, але найкращим у соняшній системі. "Я живу у зростаючих кругах" і ви цього не забувайте. Допустимо, ті круги розходяться, розходяться, сягають далі і далі...

— Аж куди?

— У безконечність. Туди, де нас ще не було.

— Що це все значить?

— Уявіть самі.

— Я не можу.

— Оооо — ви можете! Лишень... Я розумію. Плачете, що вас кинуто за океан, боїтесь простору... Що не матимете гарної спіднички...

— Вибачте, — я не плачусь.

— Ви плачетеся! Лишень вдаєте хоробру. Вас вислано сюди, викинуто в стратосферу і не дано можливості повороту. Вас викинуто в чужий город, ви побачили, що тут краще і збунтувалися. В Нью Йорку? Не може бути! Що таке Нью Йорк? Купа каміння. А от там у нас... Але скажіть, моя Клеопатро, чи наш сліпий бунт проти дійсності не є признанням нашої слабости...

— Що хочете цим сказати, шановний Уліу? Я людина самостійна. Хочу жити в свободі.

— Казати все одверто. Все! Маєте болі — кажіть. Смієтесь — кажіть. А хочете продатись — продайтесь, але дорого. Щоб було знати пальці. Не розмінюйтесь.

— Замовчіть! Павле, замовчіть! — І вона одвернулася. Цей поворот був меткий, рвучкий, разучий. Її прекрасна фігурка виконала цей рух з балетною досконалістю. Я був вражений остаточно. Мені хотілося вірити, що Лена ні в що не замішана, що це певний дивовижний збіг обставин і моя не менш дивовижна на це вражливність. Лена ж своїм мімозним чуттям відчувала мої турботи, але уникала якихбудь роз'яснень. Ми ловили одно одне з зав'язаними очима, оминаючи основні небезпеки, годилися на Сімко, на інтригуюче, споскусливе, прагнули бути незалежними, відповідати перед самими собою, не зважати на ніякі конвенціональні догматичні вимоги. Жити "по своєму", не в'язатись з думками інших, відповідати лишень перед власним сумлінням. Лена розуміла становище жінки, відчувала моє до неї наставлення, була свідомо своєї відповідальності. Але ми мусіли, ми хотіли, ми прагнули себе випробувати, між нами стояла невловна неясність, це нас інтригувало, вимагало виходу, круги наших зацікавлень весь час зростали і втягали нас у свій концентричний вир. Це нас в'язало, це нас бентежило, це нас гнало вперед.

Цього дня ми не винесли рішення, але наш загальний настрій був за рішенням, ми віджили, повеселішали, були грайливі, Лена кілька разів атакувала мене своїми поцілунками, кожний раз боронилася перед моєю агресивністю. Непомітно появилася Зіна, якась розхрістана, розбита, розм'якла, вона була здивована, що застала мене і нас у такому яскравому настрою. — О! Ви тут. А Лена казала, що ви не прийдете. — Наш добрий, грайливий настрій виводив її з рівноваги, і вона помітно не знала, як на це реагувати. Мені здавалося, що вона була невдоволена і мала претенсії до Лени.

Коли я вже за темна відходив, Лена провела мене не лишень вниз до дверей, як і кожного разу, але й далі вулицею до перехрестя Гарбор — Осінгтон, де я звичайно брав трамвай. По дорозі я запитав її, чому Зіна була невдоволена, на що я дістав несподівано — відрухову відповідь: — Не питайте! Ніколи вам цього не скажу! — Це вийшло на диво різко й нетерпеливо, що мене дуже вразило, я замовчав, саме підходив трамвай, я кинув "добраніч" і без потиску руки, швидко залишив Лену.

У трамваї я деякий час був під враженням останньої сценки, "ніколи вам цього не скажу" гостро й тривожно звучало в моїх вухах, підозріння і сумніви отарами тиснулись до моєї уяви, рої бентежливих думок малювали найтемніші картини справи. А що, як справді я заплутався у якусь містерійно-підірзрілу аферу, у якій ціла та моя Лена ніщо інше, як звичайний поганий жарт, її загальна поведінка від першого дня нашого знайомства вийнято не звична, можливо все це за-пляноване, зрежисероване, награне, можливо, що й ті перші мої зустрічі на вулиці не були випадкові, а те знов непрошене посередництво Зіни, весь той таємничий Трухлий, те настирливе бажання Лени бачитись зі мною, а разом відпорна, майже гістична реакція на кожний мій дотик... І нарешті ціле те казкове Сімко з тим лицарем Лисим та його дивовижним котеджем. Все це було насичене загадковістю, відганяло інтригою, насторожувало непевністю.

І що мене ще особливо вражало у цілій цій гротесковій комедії — якась дитиняча, наївна і щира

безпорадність Лени, не дивлячись на всю її рафінованість, гострий розум і талановитий артизм. Здавалося, що вона грає фальшиву, не свою, накинуту роллю, яка їй абсолютно не личить і якою вона не цікавиться.

І ще мене вражала її щирість. І чесність. Не дивлячись на всю її балаганну революцію проти щирости. Бути, вдавати, підроблятися, позувати, лицемірити, всі ці чесноти нашої втомленої доби, які вона так старанно штучно, незграбно наподоблювала і плекала, не були їй властиві, вони їй перечили, вони з нею не мирилися. І вона хотіла на правду бути зі мною і можливо... Не хочу забігати наперед. Час все виявить.

У трамваї я також пригадав, що я ще фактично сьогодні не обідав. Йдучи до Лени, я лиш нашвидку й легко перекусив. На мене чекала нічна зміна моєї праці. Я мусів бути готовий. Тим часом я був голодний, до ґрілу "Вікторії" було задалеко, я пригадав собі, що на вулиці Батерст, нижче Дандесу, зараз за крамницею "Пласту", недалеко комуністичного "Дому праці", відкрилася нова їдальня "Домашні обіди" з "дуже поміркованими цінами", "європейського", а властиво українського стилю.

Я не поїхав до дому, а одразу, пересівши на Батерст, поїхав на "Домашні обіди". О, та вайлувата, незграбна вулиця Батерст! Не знаю її минулого, правдоподібно, вона правила колись за один з кращих осередків заможніших міщан, організованих масонів, середніх підприємців. Тепер же тут, як за домовленням, оселилися мої невсипущі земляки, натворивши цілий ряд різноманітних установ, підприємств, церков, шкіл, організацій — Православна церква св. Володимира, крамниця квітів "Мак", домівка й редакція гетьманців, крамниця "Пласт", їдальня одна, їдальня друга, медична клініка одна, медична клініка друга, комуністична книгарня, католицька книгарня, комуністична домівка, націоналістична домівка, редакція "Гомону України", друкарня одна, друкарня друга. Все це і багато іншого скупчилось на цій шановній, просторій, старій вулиці, і я почуваю себе зовсім, як дома. Трамвай швидко завозить мене на місце, фактично три зупинки і я висідаю — маленька, чистенька, чепурненька їдальня, кілька столиків, кілька гостей і між ними бачу... І що це справді за мана... інженера Трухлого, того самого, що його недавно бачив на вулиці Піша.

— А! Павло Іванович! Добрий вечір! Присідайте! — заговорив він на моє привітання. Був дуже чемний, радісний, гомінкий, беру біля нього місце, підходить кельнер, замовляю борщ і вареники.

— І як це ви сьогодні зайшли аж сюди? Я знаю, що ви волієте "Вікторію", — говорив він далі тим самим бадьорим тоном.

— Просто тому, що ближче. Спішу на роботу, — відповів я.

— Робота. Павле Івановичу. Знаю, що ви прекрасний механік, ви працювали на корабельні, а тепер чомусь взяли за чоколяд, — продовжував Трухлий.

— Пришилося, — кажу виминально.

— Чи не хотіли б змінити заняття? На щось краще? По фаху? Марнується така сила, — казав він далі.

— Розуміється, хотів би, але як? — відповідав я.

— Є багато можливостей... Змінити і все... Можна б знайти протекцію, якесь добре, прибуткове місце, от хоч би на корабельню.

— Де тут корабельня?

— Не конечно тут. В Монреалі, Квебеку, Галіфаксі. Між іншим, я маю деякі знайомства... В Оттаві. Можна б влаштуватись. Все таки набути добру кваліфікацію, доброго фаху... Коли б навіть повернутися до дому...

— Повернутися? — запитав я здивовано.

— Можливе і це. Як не кажіть, а... Не кажу, що нам тут погано, але все таки дома є дома.

Кельнер приніс мій "обід", я почав їсти, Трухлий розгорнув філософію повороту, я слухав, мовчав, не перечив. — Все таки, де людина родиться — там її місце, яке б воно не було, — закінчив він свою мову.

— Єдине, чи ми знаємо, де ми родились, — спокійно відповідав я. Нас вигнано з нашого місця ще дітьми, батька заслано, мати померла з голоду. Чи таке місце можна вважати своїм?

— Пам'ятаймо, що це була революція, — казав Трухлий з ноткою виправдання.

— А чи вона вже скінчилась? — відповідав я.

— Але напевно скінчиться.

— За дві-три генерації. А чи нам тут погано? Навіть на своїй чоколядні я дістаю чотири рази більше, ніж там на корабельні, — казав я спокійно.

— Не все міряють долярами, — відповідав Трухлий.

— Погоджуюсь. Є вартості моральні, наприклад, свобода, справедливість. Чи ви не погодитесь, що, наприклад, ми тут на вулиці Батерст, більше чуємо нашу рідну мову, як у Києві на бульварі Шевченка. Це також вартість.

— Не все в мові.

— Також погоджуюсь, але інші не так думають. Мого батька фактично за мову й заслали. Що він хотів у рідному Харкові більше чути рідної мови... Але цього не хотіли інші. Чому? І мого батька послали за це на Сибір.

— Але, наприклад, у нас у Вінниці, як я працював на цукроварному заводі, нам ніхто не боронив української мови.

— Але ви напевно нею мало розмовляли, як що розмовляли взагалі. І напевно знали чому. І без заборони. І напевно між вами були такі, які за це поплавилися Сибіром. Все це є чимсь подиктоване і ми знаємо чим. Не вдаваймо наївних. Мірою цих чеснот є реальна, намацальна дійсність і її ми не можемо заперечити.

Наша розмова не тривала довго, я квапився, на мене чекала робота, ми попрощалися з Трухлим дуже коректно, але згодом, пізніше, на роботі я ще довго міркував над цією нашою розмовою. І становище Трухлого ставало для мене багато виразнішим. Я не мав сумніву, що в якійсь мірі і з якимись намірами він мною цікавиться значно більше, ніж цього вимагало звичайне знайомство, тим більше, що наше знайомство не було ніяк близьке і ніяк доужне.

А все це разом ще більше згустило мої попередні розважання з приводу "ніколи вам цього не скажу". Мені здавалося, що і так ця мова ясна і що я її перфектно розумію.

Але все таки озеро Сімко мене цікавило. Воно так близько від Торонта, а разом так близько від моєї якоїсь приреченої мети. Було, розуміється, прикро, що все це чомусь пов'язане з такими нісенітними ускладненнями, але разом я вже був переконаний, що ніякі ускладнення взагалі не зможуть нічого тут перерішити. Моє рішення вже запало і не так тверде, і не так незломне, як неухильне, коли хочете — фатальне, можливо навіть давно призначене долею...

Отже озеро Сімко. Назване іменем першого губернатора провінції, між затокою Джорджа і озером Онтаріо, двадцять вісім миль довге і шіснадцять широке, з трьома островами, оточене лісами, фермами з добрими місцями для відпочинку, веслярства й рибальства.

Чого більше треба? Я був захоплений, легковірний, щасливий. Це мала б бути перша моя така пригода, я не був зіпсований курортами, товариством, вигодами, я не бачив ні Кан, ні Маямських бічів, ані ніяких інших рів'єр, а тому ця моя несподівана проекція п'янила мою уяву абсолютно. Розуміється, що ті різні "ніколи-ніколи" давали багато поживи для роздумів, але разом з цим, в мені вже пустила корінь і почала розростатися нестримна думка одруження з нею, в яку я почав навіть по своєму вірити.

Лишень я довідався, що саме в цей час, дістати котедж на тому озері не така вже легка справа, що це найвищий сезон, що всі котеджі зайняті, що про це треба було подбати скоріше. Але це не значить, що справа програна, я ще не починав цієї гри взагалі. А також, чи це мусить бути конче на озері Сімко? Онтаріо має тисячі пречудових озер і сотні тисяч котеджів, варто лишень заглянути до оголошення будьякої газети. І почав я думати не лишень про котедж... Про одруження... Про нове мешкання... Можливо власний будинок. Мої круги зацікавлень справді шалено розросталися. Лена любить все гарне і наше домашнє вогнище не повинно з цього правила виділятися.

Лена... моя жінка? Дружина! Той пречудовий примірник елегантції, примхи й вибагливоти. Чи це правдоподібно, чи це в природі речей? Гаразд, гаразд — мовчу, не роблю виклику долі, під сонцем все можливо, але разом багато несподіванок.

Тим часом насторожено вслухаюся в повідомлення бюро погоди — "гаряче і душно, температура вісімдесят, легкі хмари і легкий південно-західний вітер. В середині тижня можливі громовиці". — Ідеально. Я весь рух, зацікавлення, напруження, я переповнений думками, настроями, інтересами.

Вже другого дня, саме з цими вибуховими настроями, значно скоріше ніж було домовлено і значно нетерпеливіше, ніж належить, з'являюся перед дверима будинку на вулиці Шша, Лена на диво не була здивована, здавалось вона мене ждала і саме тепер, вона зустріла мене, мов ясного князя, її усмішка знову со-няшно-вишнева, вона одягнута по домашньому в робочому капоті, можливо щойно скінчила прибирання кімнати, зовсім цим не збентежена, а з небувалим, безпосереднім захопленням, ніби школярка, яка успішно здала іспити, була піднесена і мало не кинулась мені на шию.

І вже на сходах, коли ми, тримаючись за руки, піднімалися до її кімнати, вона захоплено повідомила:

— Отже знаєте що? Їдемо! Маємо котедж! На цілий тиждень!

Вона любила подібні гураганні несподіванки, але ця була найгураганніша. Розуміється, що першим свідомим, конечним відрухом з мого боку, мав бути протест, справа котеджу — моя справа, але Лена очевидно все це пророчо передбачувала і старанно обдумала. Вона піднесла свою гарну, зарозумілу головку і дивлячись на мене резолютно, прорекла: — Но, но, но! Ніяких

запитів і ніяких протестів, мій милий! Нічого не станеться! Все буде добре! Я деспот і нема відклику!

Я зрозумів, що це мав бути той самий котедж Лисого з тими різніми примарливими духами в стилі Трухлого, це був деспотизм і я не мусів на це погодитись, але весь той деспотизм був піднесений у такій чудовій, шовковій рукавичці і з такими вийнято спокусливими інтенціями, що відоме легендарне яблуко Єви, виглядало проти цього дитячою блискоткою. І мій язик не мав сили повернутися, щоб сказати якебудь слово спротиву, він був цілковито паралізований невмолимістю цього тиранського приречення. — Добре, гаразд, мовчу, — сказав я, коли ми вже були в її кімнаті, — насолоджуйтесь вашим деспотизмом, але запам'ятайте добре, що всі інші бюджетові проблеми цього карколомного підприємства рішення виключно засобами мого грубого банкового konta!

— Ідеально! Я цього тільки й чекала! Чи ви вже маєте купальник?

— Два. А в якій стадії розвитку ваше бікіні?

— Думаю без. Чи погоджуєтесь?

— Лишень в рямцях "ніколи — ніколи" і в абсолютному вигляді. При місяці, в тумані.

— Танець кістяків.

— Щось в цьому напрямку.

— І пам'ятайте, що я маю намір бути дуже скучною — набирайте більше книг.

— Наміри можуть мінятися залежно від погоди.

— А що кажуть боги?

— Канадська радіо-компанія твердить, що має бути ідеально.

— Але все таки будьте озброєні.

— Читали ви "Бридогук" Сартра? — запитав я.

— Думаєте, що це найвідповідніша лектура проти скуки?

— Ні, лиш маючі на увазі вашого партнера.

— Маю намір і це перевірити.

— Дуже запобігливий намір.

— А вам рекомендую Франсуа Саган. "Бонжур Трістес".

— Зворушливо вдячний, але я вже зайнятий, — казав я.

— Чим?

— Лена Глідерс.

— Повторюю — вона наміряється заморити вас скукою.

— Пам'ятайте, що я також трохи поет, не пишу віршів, виробляю чоколяду, але скука є також частиною мого надхнення. Я еґоїст.

— Вважаєте, що скука — привілеґія постів? — питала вона.

— Взагалі муз.

— Це звучить розпачливо.

— І еґоїстично. Це свого роду люксус, засолоджене марнування часу, на нашому континенті не поплатне.

— А що поплатне?

— Залізо. Бетон. Дороги. Великі, довгі, безконечні земні і небесні дороги. Т ще будови. А "і скучно, і ґрусно, і некому руку пожать", це вже не грає більше... Навіть коли запустити бороду. Борода пасувала московським боярам, але ню-йоркським бітнікам це лиш сліпа кишка. Місце для бруду і сміття.

— Бога також малюють з бородою.

— Не всі і не завжди. І залежить якого. Наприклад, мого Бога не можна змалювати. І всі ті, що намагаються намалювати Бога — беруть на себе завелику відповідальність.

Лена любила такі діалоги, вона їх інспірувала, тягнула мене за язик і ми завжди поступово, мов по драбині, сходили все вище і вище з нашими міркуваннями. Сьгодні я мав до неї цілий ряд претенсій, але вона була в такому райдужному настрою, що руйнувати його якимись невеселими запитами було б злочином. У неї появився якийсь круглий дзиглик, покритий розмальованою гавайською шкірою, вона примостилась на ньому посеред кімнати, разом з ногами, сиділа згорнена обнявши коліна, нагадуючи скульптуру птаха. Вона дивилась на мене з під лоба, трішки лукаво, трішки іронічно, трішки зацікавлено, кидала свої запити чи свої відповіді, але здавалось, що її думка і її уява зайняті чимсь іншим, далеким не тутешнім. Що і про що вона думає? Я не питав словами, але питав поглядом. Вона одначе мовчала. Можливо вона хотіла щось сказати, але як звичайно, не знаходила потрібних слів. Наші відносини починали бути складними.

IV

У суботу, о дев'ятій годині рано, автобусом "Грей ковч", з автобусної станції при вулиці Бей, ми з Леною, обвантажені малими валізками, ніби пара молодого, щасливого подружжя, виїжджали на озеро Сімко. Дуже тепло, соняшно, шумно, рухливо. Повільні, незграбні, тяжкі, деякі двоповерхові, автобуси сірої, алюмінійової барви, поблискуючи вікнами, підсувалися до своїх пгронів, втягали до свого нутра довгі черги різноманітних, різнокольорових пасажирів, щоб опісля повільно, з приглушеним рокотом, висуватися на вулицю і зникати десь там за рогом будови. Все кудись їхало — Нью Йорк, Фльорида, Дітройт, Чікаґо, Мускока, Норд Бей, Монтреал. Щасливі, сяючі, переважно молоді обличчя.

Ми з Леною займаємо двоє поруч, м'яких, обтягнутих сірою матерією місць, наші обличчя розчервонілі, наші очі сяючі. Біля нас довкруги люди, але ми у своєму переділі почуваємось зовсім відокремлено і внутрішньо зайняті самі собою. Ми мовчимо, маємо вигляд звичайних пасажирів, але ми переживаємо, ми напружені і схвильовані. Ми гостро відчуваємо незвичність, привабливість, інтриґуючість нашого підприємства. — Вам вигідно? — питаю я Лену з надзвичайною увагою. — А вам? — питає вона мене тим же тоном. Вона біля вікна, я від

проходу, нам обом дуже вигідно, ми так близько одне від одного, ми так себе гостро і вражливо відчуваємо. Біля мене та сама чарівна істота, яку я зустрів поглядом на вулиці, яка мене тоді так зворушила, яка своїм незвичним єством порушила мій колишній застояний світ, яка примусила мене стати подразненим, настороженим, невротичним, перевантаженим бурхливими імпульсами. В буденній мові, це зветься залюбленість, я погоджуюсь прийняти на себе цю одіозну назву, це мене особливо вдовольняє, вона ось діткливо біля мене, вона має на собі тонку, білу, нейлонову, без рукавів, блюзку, на ній коротка, сіра, яка не закриває колін, спідниця, між нею і мною така мала віддаль, так мало перешкод, мої і її коліна й руки постійно торкаються, я відчуваю ті дотики дуже гостро, вони мене хвилюють і напружують, моє тепло тіла мішається з її теплом тіла, я чую її в своїй крові, в своїй плоті. Велика насолода робити подорож у такому поєднанні, можливо простір вимагає такого напруження, можливо він цим доповняється, як вином, і стає чарівно обезвладнюючим.

Ми сидимо і чекаємо, ми не рахуємо хвилин, мотор автобуса десь там ззаду спокійно діє, пасажири всідаються, стрілка годинника наближається до своєї мети, мотор враз здригається і починає, ніби звір, якого несподівано торкнули по носі, гарчати, ціла велика, потужна коробка напхана людьми рушає з свого місця, обережно випихається з під накриття і слухняно, мов пес, повертає вліво на вулицю Бей і пускається бігти в напрямку півночі.

Вулиця Бей — вулиця автомашин, величезні вітрини заставлені цим блискучим товаром всіх знаних марок світу, це найбільший ринок продажу авт цього міста, а разом це одна із спокійніших вулиць, протилежність до її рівнобіжної сусідки Іонґу з її турбулентним, кругоденним неспокоєм, кипінням і гамором. Ми просуваємось в напрямку Блуру, з'їжджаєм на Іонґ, пересікаєм Сен Клер, Еглінтон, виїжджаємо на вільніший простір, перед нами і за нами, туди і назад, машини, це безнастанний рух, це сила, це емоція, це барвіння металу, це соняшна метаморфоза... І це ми з Леною, зачарована частина цього прекрасного круговороту.

Як приємно, коли ця велика машина з такою певністю несе вас в те маленьке невідоме з такими спокусливими перспективами, ми з Леною так мало говоримо, ніби ми чужі, а разом ми такі драматично поєднані долею. Це рівна, асфальтова лінія, це окремі поселення, це фарми, це зелені поля, це розстелені килими збіжжя, це різноманітні точки коров, це запах сонця і цвіту. Ми все це сприймаємо, як належне, годинник швидко міряє час і за одну таку годинну одиницю, ми вже звертаємо з головної дороги, протискаємося на заповнене рухом побережжя з великим простором лазурної води, рухом човнів, вітрильників, барвінням котеджів, перламутром далекого обрію. Наш автобус постійно робить зупинки і постійно спорожняється, Лена напружено слідує за побережжям, щоб не пропустити нашої зупинки, я почуваюсь загубленим у часі і просторі, мов блукаюча комета. Нарешті і наша зупинка. Ми поспішно забираємо наші валізки, властиво я поспішно забираю валізки, Лена йде до виходу, я йду за Леною, ми спокійно висідаємо... І ось ми на місці... М'яке, свіже повітря, зелені дерева, півголі люди і повно безжурного настрою, у якому розчиняються і зникають всі людські турботи. Земля, вода, рослини, птахи, небо і хмари з їх кольорами — все це тут призначене творити і роздавати щедро дари вдоволення.

Після Ванкувера з його океанськими берегами, це вперше я опинився в такому оточенні і взагалі вперше в житті "виїхав" на відпочинок. Яскравість цієї події підсилювалась моїм емоційним наставленням, присутність Лени визначала весь клімат настрою. Моя горда супутниця вела мене в те загадкове незнане, я, обтяжений валізами, ступав біля неї, як символ цікавості і от нарешті, не так далеко від автобусної зупинки, на невеличкому виступі берега, над самою водою, обнесений зі синьою покрівлею, будинок, на якому при вході воплотом, з широким виглядом на озеро, дерев'яний, білий зі синьою покрівлею, будинок, на якому при вході красувався на жовто-синьому тлі напис "Коломия" українськими літерами.

— Коломия! — викрикнув я і здивовано зупинився. Лена здивована не написом, а моїм викриком, в чому справа, той напис її не зворушував. — Чи ви знаєте, що таке Коломия? — питав я її.

— Якесь містечко в Карпатах, як не помиляюся, — казала вона. — Чому воно вас зворушує?

— В нашій мові, це не лишень назва міста. Це символ... Провінційности, закинутости, далекости... Щось як і Кобиляки.

Лена сміється, вона виймає ключ і відмикає зовнішні двері "Коломії", що виходять на широку веранду із сходами до невеликого помосту на самому березі... Все тут залишене, двері й вікна закриті і замкнені, ніякого сліду мешканців.

Ми увійшли до чималої, півтемної, зі затхлим, гарячим повітрям кімнати, відхилили й розкрили вікна, впустили світло й повітря і перше, що кинулось у вічі, це недокінчений портрет Лисого, який стояв на мольберті насупроти закоптілого ватрана. — Моя робота, — заявила попередливо Лена. — Ніяк не вашого стилю, — додав я. — Реалізм, — відповіла вона.

Я мав причини дивуватися. З головної кімнати з її великим, округлим столом, на всі боки вело четверо відкритих дверей. Три спальні, кухня, убиральня... Меблі, лежаки, гойдалки, радіоапарат... Готові для снання ліжка, одяги, халати, костюми, рушники, білизна... Холодильник заповнений харчами і навіть рибальське знаряддя...

Лена квапилася в'яснити ситуацію, вона приїжджала сюди робити той самий портрет, сам Лисий рідко тут бував, він зайнятий, тепер він виїхав до Кінгстону, його молода друга жінка виїхала до батьків до Манітоби, його одружений, від першої жінки, син, який також недавно прибув з Європи, має свій власний котедж на Мускоці.

Я розумів намагання Лени, як також розумів Лисого, який мав в різних містах, а також в Кінгстоні, кілька готелів. На такому тлі цей котедж засадничо ніяке диво. На мене дивилось з мольберта тяжке, мускулясте, округле, бульдожого вигляду обличчя з тяжким міцним носом і сивою чуприною, яке хотіло підказати мені думку, щоб я не був здивований, що нема нічого надзвичайного, що в даному випадку все в найкращому порядку, хоча мені не було легко одразу з цим погодитися. Я був помітно розгублений, чомусь соромився, не мав потрібної відваги сприймати явище безпосередньо, почувався непрошеним вломником до чужих володінь.

Інакше, здавалося, почувала себе моя чарівна супутниця. Вона виглядала легкою й самозрозумілою, як метелик, здавалось, для неї це ніяка новина, все стояло на місці і виглядало природно.

Перше, що вона зробила — відкрила радіоапарат, це був ранок, час всіляких гутірок, дитяча година, кілька вставок популярної музики, але той інший голос з тієї скриньки надав нам більше домашнього забарвлення. Далі ми оглядали спальні, кухню, убиральню, а після цього Лена діловим тоном мене запитала:

— Слухайте, Павле. Які з цих трьох дверей ви вибираєте для себе? — вказала вона двері трьох спалень.

— Вибір за вами, — відповів я помпезно.

— Я вибираю ось ці, — вказала вона на двері зліва. А ви?

— Розуміється, протилежні, — відповів я.

— Схвалюю ваше рішення, — казала Лена.

— А ви не боїтесь? — питав я.

— Чого?

— От хоч би павуків, мишей.

— Я ж вам казала... Павуки чудові сотворіння... А миші — розкіш буття.

— А блискавки? А громи?

— Ці боги? Вони знають мою побожність.

— Добре. Гарзд. Скоряюсь. Займаю оту рожеву... з тим двоспальним і тим трюмо...

— Там є трюмо? Вибачте. Тоді я йду туди.

— До мене?

— Вам рекомендую другу протилежність.

— Навіщо вам трюмо? — питав я легковажно.

— Для душі.

— Це зворушливо.

— Свобода вибору. Ви, можливо, не підозріваєте, що обличчя жінки вимагає відзеркалення так само гостро, як і адорації.

— Я підозріваю... І ще більше. Думаю — обличчя жінки вимагає опіки, уваги... Боротьби... Жертви. Це маска ідола...

— Но, но, но! Я здаюсь. Ми ж заключили пакт неагресії.

— Вперше чую. Я був весь час переконаний, що ви...

— Тарантула, — перебила вона мене.

— Не так драстично... Прошу вас... Але добре. Погоджуюсь. Пакт неагресії... Ніколи — ніколи... Отруйна тарантула. небезпечна. Напишіть це ні ваших дверях, інакше... — я замовк.

— Що інакше?

— Інакше не врятує ніякий пакт неагресії.

— Не сподівалася, що вже перший наш день розпочнеться погрозами.

— Будьте готові на більші несподіванки... Я забрав свою новеньку, картату валізу і направився до дверей зліва, що побіч з кухонними, де на мене спокійно і покійно чекала вигідна, вистачально простора спальня з так званим континентальним ліжком та різними іншими забаганками цивілізованого гомо сапієнс. Було гаряче, душно, затхло, широке низьке вікно під

стелею закриті від комарів густою сіткою і завішене темно-зеленою занавісою. Я все відкрив, розсунув, відчинив, впустив повітря, світло, шум озера... Далі відкрив валізу і виложив її зміст...

Хотілося почувати себе вигідно, безтурботно, вдоволено, виглядати добре, привабливо, елегантно, поводитись легко, грайливо з виразом зарозумілої певно-сти своєї сили і свого здоров'я. Я не гаяв часу жити, несподівано осяяний щастям день і треба його використати, я швидко переодягався, скинув свій звичайний одяг, надягнув еластичні темно-сині купальні штанці, повернувся перед дзеркалом, яке з приємністю підтвердило, що мої м'язи, всі форми і весь корпус в найкращому порядку, чувся молодод, бадьоро, міцно, агресивно.

Після цього я опинився на залитих сонцем дошках зовнішньої, відкритої веранди з її могутньою панорамою синього озера, по якому безконечно в різних напрямках снувались й гасали човни, човники, вітрильники, яхти, безупину напружено гули мотори, барвіли тіла людей, білили в повітрі птахи. Та яка велична композиція краси, сили, здоров'я і радості. Я був захоплений, я здіймав проти сонця руки, мене п'янило сонце, повітря, свобода.

А де Лена? Чекав на неї з дитячою нетерпимістю, коли проходив біля її закритих дверей, ступав на пальцях. Вони таємничо мовчали, але промінювали спокую. Я залишив їх з ласкавою резигнацією, намагаючись не бути настирливим. Ось вона появиться, вийде... Я ще не бачив її в купальнику... Це мусить бути щось вражаюче, напевно якась несподіванка... Моє чекання тривало, я вслухувався у це тривання, як у далеку бурю... Я стояв лицем до озера, моє тіло гнучке і здорове, але ще біле і вражливе на сонце, яке пристрасно обливало мою спину своїм вогнем, в обличчя дув легкий вітер і ворухив моє волосся ... Передомною вниз спадало кілька сходин, поміст веранди сягав до самої води, вода була чиста, кольору бурштину, інколи було видно зграї малих рибок, які підпливали до самого берега, збоку стояв гарний, білий ґараж, у якому на підвищенні висів прекрасний, жовто-синього кольору моторовий човен. Без сумніву і він належить до цього цілого комплексу...

Нарешті появилася Лена. Вона вийшла несподівано й нечутно, підійшла до мене, торкнулася мого плеча. О, диво! Вона була від шиї до ніг у чорному, еластичному трико. Її довга, гнучка постать була варта такого одягу, але це гостро суперечило з цілим оточенням і мені було боляче на неї дивитися. Такий дошкульний контраст.

— Вам не подобається? — питала вона з голубиною невинністю.

Я міцно втягнув у себе повітря... Вона вдоволено шельмівсько посміхнулася, наблизилась зправа до мене і оперлася на моє плече. Була гаряча. Я діткливо відчував її дотик. — Вам не подобається? — питала вона те саме під самим моїм вухом.

— Ми приїхали купатися, — відповів я з певною настирливістю і дивився в неокреслену далечінь озера.

— Завтра, — шепнула вона під самим моїм вухом, так що я відчув її дихання.

Це одно слово вдарило і примирило мене, я відчув його істотність, в природі жінки живуть таємниці, які вимагають від нас терпеливої ласки і, здається, нема таких між нами, які б їй цього відмовили. Це точка, в якій збігаються два початки однієї суті. Я одразу відчув раптову полегшуючу зміну наставлення, хотілося бути природним, добрим, ніжним, зрозумілим. Лена напевно відчула також моє перетворення і невластивим їй тоном з ноткою вибачення сказала: — Павле... Тут гарно.

— Прекрасно, Леночко, — відповів я з незвичною солодкістю, що звучала між нами неприродно.

— Не гніваєтесь? — питала вона з докором, відчуваючи за собою силу.

— О, ні! І за що? — вдавав я надмірну вибачливість.

— Ну... Що я така.

Було необхідно перейти на іншу тему, зайнятися іншими справами, мене дошкульно спокушав той білий, обвітрений ґараж і той провокативно-жовто-синій, патріотичний човен у ньому, підвішений на ланцюгах з тим прекрасним "Меркурієм" на двадцять кінських сил. Лена допомогла знайти до нього ключ, і по короткому часі ми сиділи поруч на його м'яких, червоних сидіннях, виїжджаючи з приглушеним гуркотом мотору на вільніший простір води. Кращої забавки для нас годі було виміряти, це було мудре, слухняне, по своєму елегантне сотворіння людських рук, яке з такою легкістю виносило нас на це блискуче плесо води. Ми мали намір прямувати на північ, де далеко в парламутровій синяві бренів острів, але покищо ми обережно трималися правого берега здовж білих котеджів в напрямку південного сходу, щоб випробувати наше човно. Лінія берега хвилясто вигиналася, з пологої переходила в скелясту, виступали тінисті, суворі гаї туй, кедрів і смерек, білі ковтунчики хмарин бовваніли в синяві над ними. Місцями побережжя було закидане безладно голими тілами, які разом з піском, водою та сонцем творили п'яний коктейль п'яного вдоволення на сцені слухняного озера, на якому схрещувались і розхрещувались човни, човники і білі янгольські вітрильники. У певному місці, підбадьорені силою настрою, ми різко міняємо курс, нагло збільшивши швидкість, зриваємось, як сполохана пташка, в напрямку острова з примхливою швидкістю напроти вітру, який намагався зірвати нам голови не дивлячись на захист скляного щита перед нами.

Після міста, після фабрики, після вулиці Маркгам, цей меткий шматок часу діяв на мене з гостротою упоєння, пекуча чистота і сяюча прозорість вривалися в мою кров, я діткливо відчув пробуджену дикість моєї істоти. Біля мене з напруженою стриманістю і безоглядною силою свідомості, пружинно згорнута, з руками затиснутими в кулачок і зложеними між колінами, сиділа пречудова символіка гордості, демонічного янгола, якого скинули з неба і підтягли крила, щоб він мовчав і бунтівливе корився. Цей егоїзм наснажував мою мужність і ми забували про границі нашої статі. Це гострий інстинкт. Свідомість тут не має місця.

Бризки води засипали скляний щит перед нами, вітер кошлав волосся, мотор різким зойком розсівав воду і повітря. Я глянув на Лену і нагло зменшив швидкість... Її обличчя покрилось гусячою шкірою. — Вам не добре? — намагався я перекричати мотор. Вона лиш знизнула плечима. — Може повернемося? — кричав я далі, не чекав відповіді і повернув човен. Наші погляди на мить зустрілися, вона вибачливо посміхнулася і ще раз знизнула плечима.

Тепер ми стримано і сповільнено, але насторожено, з диким сполохом, направляли свій човен в напрямку котеджу, який гармонійно виступав перед нами зі свого місця весь білий, ніби в савані, обнесений зеленим занедбаним трикутником живоплоту з двома настовбурченими, лапатими тінями оцтового дерева, за яким проходила невидима смуга асфальтової дороги з її безперервним рухом машин, які здалека видавалися хижими звірями серед джунглів.

І ось ми біля причалу, я намагався причалити легко і грайливо, але це мені не повелося, однак ми все таки досить незграбно боком прибилися до нашого помосту, я допоміг Лені висісти, її гарна в чорному постать гнучко стрибнула на поміст, її обличчя було притьмарене незацікавленістю, я мовчазно і підозріло поглядав на неї і, не випускаючи її руки, повів її вверх до котеджу. Було біля години дванадцятої, термометр при вході в тіні показував вісімдесят, повітря діяло мляво і відпружливо, Лена вибачилась і без звичайного кокетства відійшла до своєї кімнати.

Мене ж тягнуло до води, але разом з цим щось змушувало зістатись на місці, бути на сторожі з якимсь собачим інстинктом відповідальності... І щоб допомогти собі, я пішов до своєї кімнати і передягнувся у довгі білі штани і в легку, білу без рукавів сорочку. Це виглядало певніше, солідніше, незалежніше... Коли я знов заглянув до головної кімнати, там було тихо, двері Лсниної кімнати стояли з таємничою незучасністю, за ними було безоглядно тихо, мене це інтригувало, хотілося зайти, або бодай застукати і запропонувати якусь допомогу, але я знав, що це було б зайво, перемиг себе, залишив все в його вигляді спокою і вдався до кухні з виглядом лябораторійного дослідника, який має намір зробити дивовижне відкриття. Я заглянув до великого, білого, пузатого холодильника, який мав не тільки офіційну назву "Адмірал", але й фактично нагадував гордого достойника цієї гідності в його білій уніформі, в утробі якого я задоволене відкрив неймовірну кількість їстівного, переважно консервного добра, з дуже привабливими назвами, які кокетливо посміхалися до мене і напрошувалися до послуг. Я їм ввічливо подякував, обнадіявши, що ще до них вернуся, а тим часом закрив тяжкі двері "адмірала" з настирливою настановою продовжувати свої дослідницькі пригоди і в дуже скорому часі, всього кілька кроків далі, натрапив на елегантну, білу, як голубка, шафку у якій кількома сяючими рядами стояли і розсипали свої принади різноманітні струнки і менш стрункі фігурки розпочатих і не розпочатих пляшок з різними загально відомими інтернаціональне — розповсюдженими канадськими, шкот-ськими, французькими, еспанськими назвами. О, санкта-санктісіма! Люди, які розуміють подібні речі мають право зватися співносіями нашої цивілізації і я до деякої міри почав розуміти це поняття "Лисий".

До речі, про нього інколи говорили, як про того, що розуміє ціну речей, і як про того, не конче глибокої культури торговельного дилетанта, якому благородна торговельна фортуна цього континенту ласкаво посміхнулася і обдарувала його своєю щедрою ласкою. Про нього також інколи писала наша етнічна преса як про добродія різних добрих починів, а також як кандидата на доброго співгромадянина американсько-капіталістичної мульти-імперії з її гльобально космічними засягами й зацікавленнями... Його тіло, а також дух, були перевантажені гормонами ненаситного прагнення до гвалтовної дії, плянування, будування, шукання, зненавиджений соціалізмом і вигнаний за океан пролетарською залізною імпотенцією, через Гамбург, Галіфакс, Монреал, він опинився у Вінніпегу серед безмежних прерій, безмежних господарських депресій тридцятих років з їх мальовничими чергами обідраних майбутніх мільйонерів, які покищо були вдоволені мискою юшки з громадської добродійної кухні. Лисий любив згадувати ті надхненно-безнадійні дні і місяці, коли то здавалося, що під ногами вигоріла земля і крім гіркоти і пригарів вона не здібна нічого зі себе видати. Лисий одначе не піддавався настроям, громадська юшка його не деморалізувала, він невтомно кидався з місця на місце по широких просторах землі, аж поки не причалив до мальовничих берегів синього озера Онтаріо, де примістилося пречудове містечко з його початковими хмародерами — Торонто. Його не цікавило, яким чином воно тут появилось, він не був мрійником на подобу Мекензі чи Маг'еляна, казали, що він розпочав свою епопею з маленької ковбасні при вулиці Квін, але згодом несподівано перейшов на овочевий сад у Грімсбі, аж поки якимсь чином не зайнявся готелями та мотелями і в цій ролі він остаточно закріпився аж до днів наших.

Я знав його, як людину ділову, солідну, практичну, заражену примхами всіх тих, що мають діло з більшою кількістю долярів, не конче добродійну, з нахилом до екстраваганцій, гарних жінок, доброї їжі, одружену вдруге з молодою вередливою фармеркою, яку він знайшов ще за часів вінніпегських і яку великодушно возвів до ролі вельмишановної пані добродійки з пишними рожевими капелюхами і власним кремовим Каделяком. Я знав також його сина, який виріс в Європі, недавно переїхав до Канади, одружився також з фармеркою і урядив величне на п'ять соток гостей весілля в залах УНО. Отже Лисий мав уже внуків і не менше шістдесятки років за плечима і, не дивлячись на це, його подобизна роботи Лени, виявила агресивну силу піонера,

хижий розум підприємця і якусь шибеничну красу самосвідомої людини, яка, опинившись над цим озером імені губернатора Сімко, не забула назвати свій котедж Коломиєю з під далеких Карпат, де він правдоподібно вперше узрів наш чудовий світ з його безконечно несподіваними привабами.

Яким чином потрапила сюди Лена? Випадкова, екзотична поява, яка щойно кілька тижнів тому, потрапила у цей простір. Але маючи на увазі Зіну з її особливим прізвиськом Спритна, як також виняткову загадковість її найближчого друга Трухлого, я вдовольнився думкою, що подібні явища, за подібних умов, можуть нормально існувати, як певні додатки до певних розігр між силами політики, грошей і жіночої спокуси. Мене це і бентежило, а одночасно інтригувало, я зацікавлений, це гра і я ставив на неї також свою ставку.

О, Лена! Я чекав на неї, але вона не появлялася. Що там робила? Не наважувався порушити її ладу, можливо це необхідне, так багато провокацій і я мушу втримати рівновагу. Секунди і мінuti розтягалися у самостійні вічності і тікали вони в глибини просторів, як шматки вирваного з космосу сузір'я з його незбагненою настороженістю і його провокуючими таємницями. Можливо, з цієї туманности постане новий самостійний світ.

Але по часі вона покликала мене до себе. Я обережно увійшов до її містерійно-півтемної кімнати і застав її на постелі горі лицем, витягнену на весь зріст і прикриту легким, сатиновим, зеленої барви накривалом, яке плястично вилонювало всі вигини її стрункої, нерухомої фігури. Її обличчя, здавалось, мало сіро-мармуровий відтінок і незучаснено-втомлений вигляд.

— Отже маємо пацієнтку, — намагався я втримувати легкий настрій.

— Де ваша чоколяда? — відповіла вона з посмішкою кокетства.

— О! А може б чогось...

— Ні. Чоко-ля-ди! — проговорила лона химерно.

— О, прошу. Розуміється. Одна хвилинка!

— За хвилинку я дійсно був біля неї знов з чорною коробкою "блек меджік", виробу моєї фабрики і кришталевою склянкою помаранчевого соку з дорогоцінного "адмірала".

— Ви чудовий! Дякую. Сідаймо і частуймось разом, — казала вона тим самим тоном і привстала на лікоть.

— Я щойно досліджував джунглі кухні.

— Ви голодний. Бідний мій, голодний.

— Чи міг би запропонувати вихід з положення? Крім ось цієї чоколяди?

— Розуміється.

— Наприклад, добрий ресторан. Я довідався...

— Вже? Так скоро? — перебила вона мене.

— Перша година.

— У мене... — вона глянула на свій годинник, — дев'ята.

— Ваш час добродушно зупинився.

— Я ж його наводила... Той мій вічний впертюх. Чи не поганий це знак?

— Покажіть його мені.

Вона подала мені свого маленького, округлого, золотого "Ельджіна" на чорній, ростяжній опасці, що нагадував око сови і був безучасно пасивний. Держати в руці такий механізм, здавалося держати маленьке серце, ранене стрілою. Його символ величаво поєднувався з уявою про час, любов, насолоду і розпач. Я дуже люблю ці такі філігранні предмети, поєднані з нашими найінтимнішими прагненнями.

— Тріснула пружина, — зазначив я сухо.

— Пружина? Яка пружина? — здивовано питала вона.

— Звичайна пружина. Кожний живий чи мертвий механізм має пружину. І ваш годинник також. І вона тріснула.

— Але ж чому? Зі мною ще такого ніколи не трапилось.

— Зносилася. Треба дати нову. Це трапляється з кожним і завжди. Але лишім годинника. Скажіть краще, як ви себе почуваєте, чи дуже погано і чи маю впадати в розпач?

— Ха-ха-ха! Розпач? Не звертайте уваги. Це примха. Полежу, полежу і піду танцювати. Чи маєте музику?

— Блю-танго, заздрість-танго, редроз-танго, компарсіта-танго... Що ще? Ча-ча, бумба, румба, рокен-рол...

— Досить, досить, досить... Але ж ви не танцюєте.

— Хто вам сказав?

— Хтось казав.

— Який феноменальний брехун. Але досить танго, вернімось до обіду. Йдемо до ресторану? Тут є...

— Ви ж казали, що в "адміралі" тонни харчів, — знов перебила вона мене.

— Але ж ми не збираємось грабувати бідного Лисого.

— Якого Лисого? Він буде вам вдячний, що зможе відсвіжити свої запаси. Що там знайшли?

— Від молока райських птахів до голубців, вареників і шинок "есекспекерс" включно. Найблагородніші консерви, які тільки існують на планеті.

— А чи крім молока райських птахів є там також коров'яче?

— Лишень "карнейшен".

— Отже, мій милий паладин, треба б дістати і свіжого молока. Є там якісь вітаміни?

— Вся азбука. Цибуля, помаранчі, хрін, ананаси...

— То чого більше? Шинка, цибуля, соки... А хліб? Чи є хліб?

— Справжній житній "бівер". Я привіз персонально.

— Хліба нашого щоденного дай нам сьогодні...

— І прости нам провини наші...

— Як і ми прощаємо винуватцям нашим.

— Амінь.

— Чудово! — викрикнула Лена. Отже ми вміємо молитися. А якої ви віри?

— А ви якої?

— Мій батько був...протестант. Це я пам'ятаю.

— А мій православний.

— А ми? А ми? Якої ми?

— Це питання. Хіба що за батьками.

— А чи це можливо? Чи можемо вернутися? Така смуга, такий вогонь, така Гірошіма... Чи можливо нам.

— Просто не знаю. Взагалі... Особисто не допускаю повороту. Минуле — минуле! Нема назад.

— А як Бог?

— Новий початок. Все нове. А Бог... Хіба ми знаємо, як його висловити? Молімся і все. Все міняється, абсолютно все. Відкриті простори. Йти і брати...

— А яка по вашому буде Канада?

— Сплав націй... Нова, тверда, нержавіюча сталь рас, мов, духів смаків... Твердиня свободи, закована льодом півночі... Плюс гранітний аеродром космічної авіації.

— Люблю вас слухати.

— Ви ж все це знаєте...

— За винятком вас...

— Я? Найпростіша формула. Га два о. Наша розмова вирвалася несподівано, хоча засадничо вона не була несподіванкою, бо ще у Торонті я бачив на її столику кілька книжок з дуже мудрими написами і можливо сона з ними хоч поверхово знайомилась. "Революція всесвіту", можливо цікавила її просто з куртуазії, її гарна голівка не була найкращим місцем для великих думок, але бувають і несподівані винятки. Чому конче Сократ мусів бути огидою і чому б краси не можна сполучити з мудрістю... Це, зрештою, не моя тема... Не маю наміру сперечатися з Богом, Лена, здавалось, відгадувала мої сумніви і, подаючи мені коробку "блек меджік",

підозріло питала: — Ви мені не вірите?

— Прошу вибачити. Я не готовий, — відповів я.

— Для мене?

— Взагалі. І для вас. Ви не беріть мене драматично. Особливо коли я намагаюся мудрувати.

— Я старий демагог, нема потреби вибачатися, — казала вона і ще більше привставала, тримала своє накривало біля грудей і дивилася на мене очима kota. — Вгощайтесь вашою чоколядою... Це тема безконечна. Ще наговоримось.

Я сидів обережно на краю її м'якого ліжка, яке пахло цвіллю і парфумами бозу, дивився в її обличчя з легкою іронічною посмішкою, ми обоє вважали нашу розмову за звичайну гру не так думок, як настрою, ми взаємно пізнавались і намагались показатись одне перед одним в найкращому, по можливості, несподіваному, трохи екстравагантному вигляді. Лена була вийняtkово близько від мене і в такій позиції, яка могла мене бентежити, в кімнаті було душно, тьмяно, велике дзеркало — комода відбивало піввиразні зариси наших фігур з плястичною лінією живота, грудей і профілю обличчя моєї партнерки.

Ми не мали чого більше говорити, їли чоколяду, склянка з помаранчевим соком стояла на столику, я був насторожений і запитав: — Лено. Скажіть щось про себе.

— Нічого так не зношу, як говорити про себе, — відповіла вона сердито. — І хто б хотів слухати. Або вірити. Кому, скажіть, потрібно вислухувати ваші божевільні пригоди.

— Епопея людства не раз страждала подібним.

— Наш досвід унікальний. Бо довгий... Тривалий. Це втомлює. Набридає.

— Чи ви вдоволені тепер?

— Об'єктивно... Суб'єктивно, далі кривавлюсь. Серджуся, що інші люди — люди, а я відлюдок. Ми за ражені неспокоєм... І безсиллям.

— Коли я вас вперше побачив, здавалося, що ви окреслена.

— Пізніше переконалися, що ні. Маєте рацію. Інколи люблю "бути як усі", не відрізнятися. Мабуть, належу до втомленої частини світу, можливо з Парижу, Європи взагалі... Старих Атен. Режим мого дитинства не змінив моєї природи, він лишень над нею знущався. Більше зіпсув мій характер. Політичне я зовсім нейтральна, безбарвна, ніяких сект, ніяких ідеологій... Круглий космополіт, а тому небезпечна.

Я був здивований. — Чому небезпечна? — спитав я її майже поважно.

— Я можу зрадити, видати, продати, не дотримати слова. Мені не можна вірити... Я не маю принципів... Зо мною треба бути обережним.

Не дивлячись на всі ці страшні слова, мені не було страшно, а скоріше дивно, здавалося, що вона морально чиста, не любить себе такою і намагається маскуватись цинізмом. Я нічого не відповідав, лишень взяв її руку і поцілував, чого я ніколи сливе не робив. Вона різко, як дівчинка, вирвала руку і глянула на мене насуплено. — Не лякайтесь... Нема потреби боятися, — відповів я на це з посмішкою і одразу встав.

— Час обіду. Я голодний. Вибачте, — сказав я і в моїм голосі звучала погроза. Я залишив Лену і вийшов. І одразу вдався до кухні.

Холодильник відкрив передо мною всі свої скарби і по короткому часі на електричній плиті шкварчало дві сковороди, булькотів кофейник, а я, як диригент опери, завзято орудував дерев'яною мішалкою і витанцьовував при тому якийсь патетичний канкан. Я мав добрий, ударний настрій, мені вдалося здобути кілька консервів вареників зі сиром фабрикації одного нашого земляка з Гамільтону, які я негайно перетворив на звичайні вареники із сметаною і мальовничо розложив на порцелянових тарілочках зі золотими обводками "мейд ін Джепен"...

Далебі, по короткому часі, на круглому столі головної кімнати, покритому білим настільником, стояло накриття на двоє осіб для грибової юшки "кемпбел", вареників "есекс", кави "юбан", молока "карнейшен" і чорного житнього хліба "бівер". Краяна салата зі шматками червоної редьки доповнювала загальну атмосферу цього консервативного натюрморту.

Лени не прийшлося кликати, вона відчула і зрозуміла мою запопадливу метушню і з'явилася на моїй сцені саме в слушний час, переодягнута у чорні сатинові штани і білу, найлонову, зі золотими обводками, безрукавку, нагадуючи Одру Геббурн, яку я недавно бачив у журналі "Лайф" і з якою познайомився на екрані кіно-театру "Одеон". Лена спокійно, зі заложенними назад руками, підійшла до столу, глянула на цілу декорацію, кліпнула задоволене довгими віями, я лишень підставив їй легкого, плетеного стільця, а сам засів насупроти магічного кола і не чекаючи почав їсти грибову юшку.

Лена не спішилася, вона спокійно, з легкою іронією, затискаючи руки в пелені, дивилася на стіл і питала: — А де ж квіти?

— Які квіти? — відповів я механічно.

— Квіти. Букет. Рожі.

— О! В холодильнику не ростуть рожі.

— Це ті вареники?

— Це ті вареники.

— Їх можна їсти?

— Будь ласка, спробуйте. І насолоджуйтесь. Настала коротка тиша, ми їли і незабаром знов озвалася Лена. — А де ж музика?

Я мовчки встав і відкрив радіо-апарат, мав щастя натрапити на полудневий концерт "сі-еф-ар-бі", і під ці ностальгійні мелодії — та-тарарам — та-тарарам — ми надхненно священнодіяли, але коли дійшло до кави, Лена примхливо знов запитала: — А де мій японський чай?

— Наша "Коломия" визнає лиш каву "юбан".

— Але ви прекрасно знаєте, що я п'ю лишень японський.

— Вперше довідаюсь. Але чому?

— Із-за кольору. Люблю зелений колір.

— Мистецтво. Врахую, врахую... Хвилина мовчанки, мелодія з "Онегіна" і знов Лена: — Але

слухайте. Там в холодильнику є курка. — Не курка, а півень, — відповів я монотонно.

— Яка різниця?

— Дуже істотна. Курка несе яйця, а півень співає в опері.

— Звідки знаєте, що це такий Карузо?

— Він сам признався.

— Що за інтимності.

— Зворушливі. Товариші по нещастю. Він заморожений, а я закоханий.

— Скажіть щось дотепніше. О! Я зовсім облилася і через вас.

— Ще не цілком зовсім. Може знайти нагрудника?

— Перестаньте нарешті!

— Вибачте. Я вже перестав. Бачите, моя тарілка порожня.

— Бо ви не вмієте їсти. Хапаєте, як голодний.

— Я був голодний.

Наш улюблений тон мови, але наш настрій чудовий, інтригуючий, цікавий, ми довго огризаємось біля столу, а коли отямились, була година третя. Лена залишила все, як було, на столі, відійшла на веранду, простягнулася ліниво, як кицька, на гумовому лежку, закурила свою "де мурьє", дивилася в небо й мовчала. Її солом'яні, стоптані сандалики валялися на рогожці, мов би їх розвіяв вітер.

Я зложив до зливної раковини на кухні брудний посуд і долучився до Лени. Було гаряче, тому я знов передягнувся до купальника. Мій лежак лежав поруч з її на віддалі пари метрів, ми мовчали, було сонно, перед нами гуло моторами озеро, далеко в синьому тумані маячів протилежний берег, на тлі тепло-синього неба плавно гойдались в повітрі білі птахи.

Міцно припікало сонце і я мусів тікати до води, вода була чиста, тепла, по пахви глибока з пісковим дном, Лена заздростила і намагалася вцілити мене лушпиною з помаранчі, я віддячувався бризканням на неї водою, а потім я виліз на поміст і танцював незграбно якийсь танець, обтрушував, як мокрий пес, воду, яка швидко стікала з мого рожевого, покритого волоссям, тіла.

Лена також скаржилась на спеку, я роздобув в котеджі велику, смуглясту парасолю і розпустив її над її лежаком, а потім ми лежали побіч на рогожці горі-лицем, Лена робила мені збитки, намагалася запхати до ніздр мого носа якусь шматку, це мене лоскотало, я обернувся горі-спиною, тоді вона кошлала моє волосся, масувала мою спину і вискубувала на плечах волоски.

— Ай! Лено!

— Що, Павле?

— То ж болить.

— Помилково я взяла кілька нараз. Я буду по одному.

Я швидко повернувся догори животом. — О! Це ще краще. У вас на грудях справжні джунглі.

Я піймав її за руки. — Но! Це насильство! — казала вона спокійно.

— Апелюйте!

— До кого?

— До Бога. До Об'єднаних націй.

— А, пустіть.

— Не так скоро.

— Пустіть!

— Нема милосердя.

— Є милосердя.

— Де?

— Я вас вкушу.

— Кусають лишень собаки.

— І суки.

— Ну, добре. Кусайте! — я ще міцніше стиснув її зап'ястки.

— Ой! Не буду, не буду!

Я пустив її руки, на зап'ястках з'явилися білі знаки, які швидко ставали червоними, Лена дмухала на них і бурчала: — Тиран! Будуть синяки.

Я зірвався на ноги і пружно з розгону шубовстнув у воду, я поринав з головою, я виринав, я порскав, як тюлень, мені було приємно, радісно, легко, але коли я вигулькнув з води в останнє і зиркнув на веранду — Лени там не було. — Лееено! — кликнув я, але відповіді не дістав. Я миттю вистрибнув на поміст, біг наверх, з мене текло, я лишав сліди, вбіг до великої кімнати, все там мовчало, двері до Лениної кімнати були зачинені. — Лено! — кликнув я ще раз, знов не дістав відповіді, збоку лиш бурчало радіо, я шарпнув спонтанно за ручку дверей і побачив Лену перед дзеркалом, як вона спокійно натирала кремом обличчя. — Ви щось згубили? — питала вона спокійним тоном і додала: — Звичайно, до дверей треба застукати.

Я був по школярськи збентежений і зовсім розгубився. — Я вас образив? — вирвалося у мене.

— Як ви можете вриватись до мене у такому вигляді? — питала вона тим самим тоном.

— Я вас образив? — повторяв я своє.

— Ні. Ніі! Нііі!! — викрикнула вона до дзеркала і повернулась до мене.

Я втік. Я отямився. Я вирвався з кімнати, двері якої одразу за мною зачинилися... Я був шалено

вдоволений, почуття двоїлося, троїлося, множилося, хотілося доброї музики, я почував себе оновленим, відсвіженим, дужим. Я знов вийшов на веранду, перед моїми очима стелилася бурхлива панорама води, неба, далеких берегів. Все довкруги жило живим, хижим ритмом, все гомоніло, рухалось, бігло, летіло — молоде, свіже, пружне. Моє тіло і мій дух вливалися і доповняли загальний тон, ритм і настрій.

Незабаром до мене долучилася Лена. Вона мала відсвіжене обличчя і зачесане назад хвостом волосся. Виглядала дуже молодо, як школярка, вона взяла мене машинально під руку і запитала: — Містер? Як справа з вечерею. Ви готовили обід, а я...

— Пропозиція прийнята, — перебив я її в тон її мови.

— В такому разі переходимо до наступної точки: що б ви бажали на вечерю?

— Марципани!

— Кес-ке-се марципани?

— Одна казкова їжа, яку готують з молока райських птахів і ще з якихсь небесних мадриґалів.

— Заскладний рецепт. Вернімося до реальности.

— В такому разі курку.

— Ви ж казали, що там лиш півень.

— Завелика жертва. Інша пропозиція: краби, кетова ікра і сосиски. Це номер один. Номер два: чорний хліб, часник, шинка "ессекс" і кава "юбан". Плюс масло і ецетера, ецетера...

— Докиньте до того вітамінів і асортимент схвалюється.

— Мультивітамін "віґор".

— Салата. Чи маємо салату? Редька...

— О, мій Боже! Хай буде. Помідори... Щось таке... Салера... Трава, лопухи, кінський щавель... Давайте краще підемо в ліс і перейдемо на меню жираф. Го-го-го!

— В такому разі приступимо до виконання програми. — І вона відійшла. Я хотів було йти за нею, але до кухні мене не впущено, можу піти собі на коротку прогулянку.

На прогулянку я не пішов, але з тієї самої зовнішньої веранди, спостерігав зграю малих човнів, які змовницьки згуртувалися в одному місці трохи далі від берега, мов мушки, біля чогось їстивного насупроти випозичальні човнів "Єрін бей". Це рибалки. Вони вийшли на вечірню ловлю. Сонце ще освітлює їх скісним промінням і відкидає по воді довгі, фантастичні, забарвлені червоними відтінками, рухливі тіні. Це, мабуть, їх випробуване місце, цікаво що там ловиться, бо я також належу до того дивовижного сорту людей, які можуть годинами чепіти в певному одному місці, слідкувати за вудкою і вважати це за насолоду. Я ловив бички у дніпровському лимані, камбалу в затоці Кілу, лосося у протоці Св. Юрія біля Ванкуверу.. А що коли б так відновити цю зоологічну гру і от хоч би завтра до сходу сонця, коли все ще спатиме, при такій рівній сентиментальній погоді, виїхати в якийсь закуток цього чудового озера.

Ця ідея мене захопила і я рішив її виконати, треба тільки оглянути оте рибальське знаряддя,

яке я бачив у задній комірці котеджу, воно там припало порохом, ніхто ним, мабуть, не цікавиться, але тепер, можливо, прийшов і його час. І коли я його оглянув — був здивований його численністю й різноманітністю, залишалось хіба розібратися в ньому, розплутати линви та запастися наживою. Прийдеться пройтися вечерком до "Грін беу", щоб роздобути цього добра.

А десь по сьомій годині я почув з котеджу індянський оклик, — Агууа! Це, розуміється, Лена кличе на вечерю і коли я, переодягнутий у свій білий одяг, появився у бічній, критій веранді з виглядом на озеро, там стояв критий квітчастою скатертиною малий стіл, на якому нагромаджено безліч всілякого посуду, включаючи сюди аж три відміни ножів, виделок, склянок, як також великий, впотілий дзбан якогось кольорового напою, який самозадоволено височів над цілим столом. А крім цього, тут пишався вражаючий симбіоз всілякої консервної кулінарії — шинок, ковбас та риби, кількістю на добрих десять косарів.

— Що хочете цим сказати? — вказав я на стіл.

— Чим саме?

— Цією ось масою.

— Живемо в епосі маси, — відповіла вона.

— Ви збираєтесь все це подолати?

— Перше слово, очевидно, за вами.

— За якого звіря мене вважаєте?

— За чоловіка.

— А що це таке? — вказав я на дзбан.

— Вітаміни. Помаранчі, цитрини, ананаси. Прошу ласкаво сідати і наливати. Де ваша музика?

За хвилину ми мали і музику. Ми сиділи одне напроти одного, наші погляди зустрічалися, наші очі і уста посміхалися, наші думки напевно йшли в унісон. Ми були такі внутрішньо зосереджені на цій процедурі, поєднані близькістю, інтимністю, співгрою і коли можна говорити про невловне почуття вдовolenня і щастя, то саме тоді ми почувалися елементарно щасливими.

Перед нашим зором за широким вікном веранди, простягався розлогий краєвид озера, внизу під живоплотом барвів різними кольорами занедбаний квітник з його здичілими мальвами, розрослими кущами фльоксів, відцвілими ірисами і нерозцвілими жоржинами. Усі вікна наростіж відчинені і шум озера наповняв довкілля...

Враз нас зацікавила несподівана поява двох дуже метких, маленьких сотворінь над квітами, які здавалось бреніли в повітрі... Їх крильця так швидко тріпотіли, що зовсім зникали з зору і видавалось, що ці зелені потворки, на невидимій ниточці, висіли в повітрі.

— Колібрі! — зауважила Лена. Неймовірне! — додав я. — Живі іскри, — казала Лена. Ми захоплено спостерігали ті ірраціональні сотворіння і разом, здавалось, були по своєму з ними поєднані незвичністю ситуації. — Вони дуже непередбачені, — казала Лена. — Як і ми, — додав я механічно. — Думаєте? — питала Лена. — Ви ні? — Можливо. — Як ви їх уявляєте? — О! Неуявне! А так хотілося б. — Як дуже хотілося б? Як зробити кругосвітню подорож? Мати суконку від Діора? — питав я.

— О, Павле! Це цинічне порівняння.

— Чому? Погляньте на їх виконання. На їх одяги. Що можемо ми додати до цього? Химеру? Зробити виставку на Медісон авеню? Картини, які ми видушуємо з нашої кволої фантазії?

— О, но-но-но! Не впадайте у мізантропію. Їх світ хоча і дуже недосяжний, зате незмінно стабільний. І прямолінійний. Наш — різкий, дикий, крикливий. А головне — ми їх бачимо, розуміємо і любуємось. Вони наш об'єкт.

— Ви дуже задоволені.

— Розуміється, задоволена, що я не колібрі, а людина. Хоча по суті, я також колібрі. Бо я жінка.

— Непередбачене сотворіння.

— Як жінка — так. Як людина — ні.

— Чи хотіли б зробити щось непередбачене? Як жінка?

— Що наприклад?

— Наприклад... Наприклад одружитися зі мною!

Коротка перерва. Вона була приголомшена, але миттю отямилась.

— Друже мій! Ви ж мене зовсім не знаєте.

— А хіба... Саме тому, — відповів я.

— Що будете робити зі мною?

— Мучитись.

— Що за пасія мучеництва? Для чого?

— Для... Хоч би такої рації, як любов.

— Одначе... — І вона урвала мову на пів слові, замовкла зайнялася стурбовано їжею. Я чекав на закінчення речення, вперто дивився в її обличчя, але закінчення не прийшло. Мене це інтригувало, я не видержав мовчанки: — Надіюсь, що ваше "одначе" скаже щось більше. Хтось сказав, що замовчені правди стають отруйними.

— Інколи отруйними стають висловлені... На вашому місці я б не шукала правди.

— Не будьмо аж такими песимістами.

— Що можете запропонувати іншого?

— Оправданя. Ну, любов. Ну, чому не сказати думку?

— На жаль... На жаль... Мені залишається мовчанка. Нема вибору. І вам також.

Можливо, вона мала слухність. Я замовк... Мовчанка. Тупа, невдоволена мовчанка. Яка потрапить влазити у нутро суті і спричиняти там найбридкіший непорядок. Я далєбі не знав, іцо казати, треба було знайтися, вимагати, повчати, зробити сцену, але в нашому випадку це

була б дуже недотепна мова.

— Не робіть такого вигляду, — казала Лена. Це вам не личить.

— Ні-ні-ні! Це мені не личить! Ніяк не личить! Вибачте!

— Бо таки не личить. Ви не маєте ніякого виправдання... Те що ми тут з вами? Це експеримент. Можливо примха. Конвенціоналісти можуть вбачати в цьому виклик моралі, але це не має нічого спільного з мораллю. Конфлікт, пригода, авантюра. Чи ви не хотіли колись пережити шматок незвичного?

Вона звичайно не любила пояснювати свою поведінку, а ще менше мала для цього талант, але в даному випадку щось змушувало її до цього. — Ну, добре, казала вона. Допустимо, ви маєте рацію. Допустимо любов. А що поза любов'ю? Тисячі протиріч. Я задихаюсь від бажання бути всім, знати все, мати безліч. Я хотіла б малювати, як Гоген, продавати, як Пікассо, жити на скелях Гаванських островів, стояти на вулькані, мати перед очима океан, чути, на землі і командувати, як небесне божество... Що ви на це? Я хотіла б мати чоловіка, але я не знаю якого... Адама без штанів з раю, ґанстера з Чікаґо, чекіста з Москви. Це примхи звичайної шельми, зараженої ненаситністю незвичного, голодної на гострі враження. Ви хотіли це знати — маєте! Вдоволені?

Я мовчав. Мені здавалося, що вона невдало шаржує, що це звичайна поза, вульгарна недоречність, що вона просто бреше сама на себе і не відомо чому. Вона і сиділа не нормально, згорблено, незручно і враз вона змінила цю поставу, поставила лівий лікоть на столі, поклала на долоню свою гарну голівку і дивилася на мене з лукавою, визивною іронією з очарованими очима дикої, але невинної шельми, далеко не тигриці і зовсім не пантери, а звичайного ретроградного амура. — А це значить, що ви крокодил. Ананас. Паскудник.

Я прижмурих очі, низнув плечима і висловив поволі одно її преславує твердження: — І це значить ніколи, ніколи.

— Бо ніколи! — відповіла вона визивно.

— Добре. Ніколи. Але все таки ми одружимося.

— Хто вам сказав?

— Старокрайова ворожка з Батерст.

— Дурепа!

— Будемо бачити.

Ми замовкли, наш діалог вичерпався, Лена дивилася на мене з виразом лукавої і їдкої іронії, моя права рука, зі затиснутою в кулаці виделкою, лежала на столі, здавалося, я збираюся когось прохромити і враз несподівано Лена простягнула свою руку і положила її на мою — її звичний жест, коли намагалася направити якусь недоречність. Я подивився на неї довгим питальним поглядом, не сказав нічого, деякий час ми держали разом ту виделку, дивилися одне одному у вічі, посміхалися кривою посмішкою і загадково мовчали.

— Ну, добре, — порушив я мовчанку, відняв руку, положив виделку і встав. Я вибачився і відійшов. Відчував, що мій попередній настрій було порушено. Мені треба пройтися і полагодити мої душевні проблеми, з якими я не дуже звик давати собі раду. І не лишень

душевні. От хоч би справу плянованого рибальства. Завтра раненько я вирішив спробувати щастя з рибою. Ну, ну... Це все можна легко зрозуміти і не робити аж завеликих проблем. Надходив обережний, лагідний, ласкавий вечір, радіо передавало вечірні вісті про війну в Кореї, про зударення чорних з білими, про страйки, про поїздки дипломатів... На озері вгавався рух, зграї чайок відлітали у свої місця відпочинку.

— Чи дозволите запропонувати прохідку? — запитав я Лену, коли вона вийшла до мене на відкриту веранду. Мій голос звучав обережніше і віддаленіше.

— О, ні. Ні. Завтра. Йдіть самі, — відповіла вона вибачливо.

Я висловив ще кілька невиразних і абстрактних зауважень з приводу погоди, вибачився і відійшов. Зараз за нашим котеджом проходила асфальтова дорога без хідників, далі зліва знаходилась "Орчад Лодж", перед її широкою з великими вікнами їдальнею, на зеленому гарно стриженому травнику, під широкими пасмужастими парасолями, біля столиків, а також окремо у дерев'яних, білих, глибоких стільцях, сиділи гуртами і поодинокі люди переважно у білих, легких одягах; горіли барвисті світла і грала легка музика з невидимих радіо-голосників. Дорогою, туди й назад їздили авта і проходили гурти молоді у купальняних одягах.

Я повернув вправо в напрямку випозичальні човнів, яка знаходилась трохи далі над берегом, минув кілька котеджів з їх легким, безжурним, розсміяним рухом і гамором, дійшов до випозичальні човнів, роздобув наживи для риби і вийшов трохи далі за "Єрін бейом" на високий, обривний берег насупроти того місця, де звичайно зупинялися рибалки, де вода була глибша і де її дно було завалене великими каменяками, які місцями виходили на поверхню. Було тихо, і вода мала металевий відблиск і простягалася широким, рівним плесом аж до другого далекого берега, всіяного світлами вечора.

Звичайно в таких випадках я стаю невмолимо сентиментальним, думка бентежливо шукає надзвичайного, минуле висувається з далеких схованок, пригадуються різні роки і різні події, в даному випадку роки проведені над водою, чи то ті там над широким лиманом Південного Бугу біля Миколаєва, а чи то знов на другому кінці імперії над Фінською затокою в Ленінграді, де я вчився свого корабельно-будівничого мистецтва, або знов під час війни місто Кіл в Німеччині над широкою затокою Північного моря. І нарешті океани — Атлантик і Пацифік у зв'язку з моєю Канадою.

Я завжди любив воду, її широти і глибини, її пасивну жорстоку могутність, її будуючу і руйнуючу стихію, її життєдайну і смертоносну силу. Я роджений в лютому, моїм знаком Зодіяка є риби, пригадую голодні роки моєї батьківщини, коли будучи малим, босим і обідраним, я цілими годинами просиджував у затоці річки в очеретах намагаючись піймати кілька рибок матері на обід. Ніяке почуття не врзується так гостро і так глибоко, як почуття води та її таємничої незбагнутої дії в нашій душі і цілій нашій природі. Саме в цих днях я прочитав прекрасну історію, шістьох відважних норвежців, які на малому плоті пересікли Тихий океан від берегів Перу до островів Таїті. Така разюча близькість води, неба, така гостра межа життя і смерті і разом таке необмежене почуття відокремленості людини у всесвіті.

Моя пропозиція Лені і її відповідь дуже закономірні, я не сподівався іншого, моя нетерпеливість не виправдалась. Не знаю, чи може бути з неї дружина, мати, чи хоч би коханка, але я знаю, що сама гра з цими силами спричиняє велику насолоду... Бо ж я її люблю і чому люблю? Хочу спати з нею в одному ліжку.

Моя прохідка тривала, можливо, довше, ніж треба було сподіватися, коли вернувся, було темно, чи краще пів темно, над озером висів прозорий пів-місяць і не дивлячись на його мертве

с'яйво, довкруги було майже ясно, на воді лежала довга вогняна, ніби огнений меч, смуга, трансформована від самого сонця, що в цей час було закрито землею. Лена спокійно лежала на лежку зовнішньої веранди, нагадуючи одну скульптуру Канови, освітлена світлом електрики, біля неї лежала книжка, правдоподібно той самий "Бриdotник", а в головній кімнаті під різнобарвними абажурами світилося кілька ламп. Їх світла й тіні надавали всьому довкруги вираз тасмничости й приваби, під незгасле радіо в куті, що надавало якусь притишену музику.

Я намагався було увійти по-зможі непомітно, щоб менше турбувати Лену, але вона здалека почула мене, як тільки я увійшов задніми дверима, повернулася в мій бік, побачила в моїй руці пакуночок, і між іншим спитала: — Що це ви там принесли?

— Динаміт, — відповів я спокійно.

— А що це таке? Порох?

— Можливо.

— А може це порошок? До зубів? Я посміхнувся, мої хробаки для риби так мало асоціювалися з динамітом, а ще менше зі зубним порошком, але моя рибальська пригода мала зістатися для Лени несподіванкою, тому я дав пояснення. — Читаєте? — запитав я і вказав на "Бриdotника".

— Ні. Думаю. Мрію. Сідайте і думайте зі мною. Бачите отой другий берег і те високе дерево? Його верхів'я найдовше було освітлене сонцем. А потім світло зірвалось і відійшло вверх. Де воно ділось? Тож світло не зникає, це енергія. І цікава боротьба кольорів. Той делікатний перехід. Чи наша смерть також перехід. І куди? І чому? Дивіться... Те небо. Безконечна просторинь для безконечних уявлень. Чи в тих далечах є спір для думки? Зорі, планети — розуміється, але думка. Чи є там думка? Чи зорі й планети думають, як і ми? Але завтра буде буря.

Зважаючи на мої рибальські пляни, мене не вабило її передбачення. — Чому? — запитав я.

— Небо. Дуже густе. Як ґума. Гострота кольорів.

— Тиснення атмосфери?

— Можливо. Вражливість кольорів. Кольори це відчувають. Кольори, звуки. Їх можна конденсувати. Як каву.

— В порошок?

— В нервах. В крові. Ми можемо їх чути.

— Уявно?

— Органічно.

Було спокійно в цьому засязі, Лена лежала вільно, її силует справді нагадувал скульптуру — тиша, трохи задуми, трохи вдоволення, трохи спротиву. І все довкруги пахло відпочинком, ніби парфумами, великий бог спокою розлігся широко нагий і чистий, розкинув свої відпружені м'язисті руки й ноги і вдихав у свої широкі легені велику безконечність космосу з масою золотих зернинок на бірюзовому небозводі, а внизу — з масою вогників й комарів, які в цей час видавалися мені примхливою витівкою сотворителя. Найфілігранніше сотворіння, кинуте на землю з його кровожерливим дзеленчанням, що може бути не меншим пострахом, ніж ричання

лева.

Між іншим, я ще раз пропонував Лені прогулянку і вона ще раз відмовилась. Також під час прогулянки я бачив оповіщення про танці в одному з клубів, але Лена і цим не цікавилась. Так. Вона любить танець, але іншим разом. Можемо танцювати дома. Пропонував проїхатись човном до місточка Сатону, зайти до кав'ярні, але і тут не мав успіху. Чому? Її добре і тут, коли ж мені скучно — можу їхати сам. Но-но-но, я так не думав.

Пізніше, ми пили каву і слухали музику. На цей раз концерт з Монреалу — Стравінський і Пер Бульє. "Право весни" Стравінського я ще сяко-так сприймав, але зойки і бряжання Бульє під його ж диригентурою, лишалися поза моєю сферою. Але Лена слухала і впевняла, що це багато краще ніж Чайковський, я дивився здивовано, але не перечив, лише намагався вгадати, чи її твердження було справжнє, а чи тільки одна з її примх спротиву. Дивно, що я не можу розуміти... І не лише розуміти... Відчувати нелогічних звуків. Бернард Шов мав сказати, що сила бритіпської раси таїться в її снобізмі — вісімдесят процентів якої не може зносити нічого нового, але одночасно вперто, проти власної волі, тягнеться за новим і тим самим творить поступ. Чи не моя це засада також?

Концерт тривав до години десятої, а після того, як звичайно, давали вісті, яких ми не слухали. Саме тепер ті вісті переповнені дивовижною війною в Кореї, якої ми не розуміли так само, як і музики Бульє. За нашим розумінням мордували невинну країну за те, що її інші, проти її волі, пхнули на цю криваву авантюру. Але це абсолютно не наша справа і нам слід цс завжди пам'ятати. Для цього є армії політиків, дипломатів, генералів і вояків. Але все таки, як так погодитися з такими звичайними, нелогічними... Ні-ні-ні! Рішуче досить з цим...

Ось Лена і я, а між нами наші справи. Дошкульні, хвилюючі... Ось ми збираємось йти спати — двоє екзальтованих молодих людей. Коли ми вибиралися на цю нашу авантюру — не думалось, що це буде ось таке, ми намагалися не уявляти себе в ролі зацікавлених цим, як рішення проблему спання під одним дахом. Ми маскувалися претекстами, вдавали байдужих, але ось тепер все вийшло наверх, як олива, і ми безраді.

Зараз після концерту Лена несподівано споважніла, її очі нервово поблискували, вона не знала, де сісти, де стати і що сказати і аж згодом, якимсь уривним, відчаяним тоном демонстративно заявила: — Павле! Я йду спати! А ви?

Я сидів у плетеному глибокому стільці, ноги витягнуті, руки заложені за потилицю, все ще під враженням неврастенічної музики, я дивився в стелю, нічого там не бачив, але відчував Лену з її неспокоєм. Я сам був втіленням неспокою, не мав відповіді на її питання і хотів все обернути на жарт.

— А як ні? Ніченька. Місяць? Що ви на це?

— О! — видала звук Лена.

— Ви не цікаві?

— Бачити місяць?

— А хоч би.

— О!

Ми все таки встали і вийшли "дивитись на місяць". Місяць був справді вражаючим чинником

наших клопотів, від правіків виконуючи незбагнену місію добро зичливого свідка нестямного зворушення і делікатного спокусника. Його мляве, сонне сяйво проникало до крові — солодко-терпке і млосно-насторожливе. Наші дві тіні непорушне й мовчазно маячили на передній веранді, яка під місяцем змінилася на залиту білим молоком савану з кущами кактусів і відблисками очей хижаків. Це був рай зі змієм, я бачив виразно дерево добра і дерево зла, я не міг їх розрізнити, бо моя Єва наполегливо мовчала і невмолимо перечила, одначе і ця пасивна провокація тьмянила мій зір і приводила в конвульсії нерви.

Як довго це тривало? П'ятнадцять-двадцять хвилин, можливо пів години. Наші облиті місяцем манекени мусіли виглядати жалюгідно. Першою не видержала Лена. — Ні! — вирвалось у неї. Йду! Добраніч! — Вона повернулася і швидко відійшла.

Я залишився, моє "добраніч" прозвучало, як протест, я свідомо не оглянувся, я знав, що вона не пішла, а втекла і то не від мене, а від себе самої. Я далі відчував її присутність і не так біля себе, як в собі. Вона володіла мною, як фараон своїми рабами, це втомлива вимога плоті і роздираюча спрага розбурханої уяви.

Я пішов спати значно пізніше, втомлений знемогою із стерплим язиком і вогким чолом. Було біля години дванадцятої, насторожено-тихо, радіо заспокоєно мовчало, по кутах, під глибокими абажурами світилися барвисті світла, недокінчений портрет Лисого сторчав маніякально проти ватрана. З надвору доносились гомони і виривались, переважно дівочі, оклики й сміх. Це звучало серед тиші гостро і визивно, нерви напиналися нападливо, і хотілося з кимсь битися.

Я залишив світитися одну лампу і обережно відійшов до своєї спальні — вузької, затишної, з тропічною температурою і непорушним повітрям. Засвітив малу на нічному столику, запорошену лампу і намагався щось зробити з температурою мого простору, відслонив вікно, відхилив двері, роздягнувся сливе до нага і простягнувся на постелі не прикриваючись. Я мав звичку читати перед сном і коли сягнув за книжкою на нічному столику, випадково натрапив на шматок реклями вирваної з ілюстрованого журналу — гарна лежача навznak жінка з голою дитиною на своїх пишних грудях з написом "Скатт", "софт-вейв, фейшіял кволіті". Яким чином потрапив той шматок під мою подушку?

V

Скажена ніч. Я пролежав без сну, мов би у гарячій ванній, до півночі, ніяка лектура не змогла злагіднити моїх нервів і заснув аж над ранок, не помітивши, як це сталося і не згасивши навіть лампи. Зірвався, як автомат біля шостої години ранку і одразу почав збиратися на рибальство.

Все це діялось швидко — натягав короткі штани, накидав легку, без рукавів, гавайську сорочку, на якій були і гори з вулканом Мауна — Кеа, і планета Сатурн, і крокодил Гавіял, і місяць у повні, і гриб атомового вибуху в Гірошімі. Я купив цю енциклопедію краєзнавства у Сімсона за три доляри і дев'ятдесят дев'ять центів.

Після обережно на пальцях, з вправністю злодія, я викрався на двір, забрав своє рибальське знаряддя і вдався лагодити човна. Ранок був визивно барвистий, небо сходу вимазане охрою, забарвленою пурпуровими відтінками, верхівіття стрільчастих топіль загорялося золотими чи краще жовто-гарячими пожежами, роса і свіжість заповняли тишу ласкою. На жаль, я мусів порушити цю зачарованість своїм мотором... Все так ідеально мовчало, що мені робилось боляче за таку нечемність.

Я міг сподіватися, що моє рибальство не буде успішним, за певними прикметами такого

завороженого часу, риба не квапиться на гачок, а до того я не знав терену. Я брав місце навмання, те саме, де вчора я бачив рибалок, було безлюдно за винятком кількох човників, які темними точками маячили на непорушній металевій поверхні води. Нічого не ловилося, моя вудка спричиняла чимало мороки, вона невмолимо замотувалася, не хотіла як слід "закидатись", надавалася нажива, а взагалі "не було кльову". Здавалося, що в тій глибокій воді не було взагалі ніякого життя. Я вирішив змінити місце. Мені подобався один закуток з підвищеними берегами трохи далі до сходу, де виднівся зелений човник з рибалкою у червоній сорочці. Я намагався по можливості спокійніше туди підпливсти, стримував мотор, але все таки це порушило загальний, застиглий настрій, що панував в цьому кутку. У зеленому човнику сидів, малого росту з невеличкою, сивою борідкою, рибалка, а біля нього на носі човна непорушно сидів, малий, кудлатий, рудий пес. — Як там ловиться? — запитав я старого. Він мовчазно підняв з води, підв'язану до човна, низку чималих рибин. Це надало мені надії.

Я закинув кітвицю між двома великими каменяками, вода була сливе прозора, я ловив без поплавця "на посмик", моя вудка сягала дна — довге, терпеливе чекання, увага стягалася до одного місця, думки затихали, вселявся спокій. Час минав без поспіху, небо яснішало, на березі робилось рухливіше.

Лиштнь на моєму човні не було змін, моя вудлиця заморожено мовчала, мій сусід витягав рибину за рибиною, але моє щастя вперто мовчало. По часі біля нас появилось ще кілька човнів, ми віталися, питали про щастя, мінялися кількома словами і затихали. Рибалки здебільша не надто говіркий народ і вони воліють мовчання.

Моє щастя рішуче бездіяло, лишень зрідка, нервово торкалися гачка вудки малі окунці, за що деякі з них поплатилися полоном, а коли я виймав їх з їх стихії, вони завзято, цілим своїм маленьким тілом, протестували проти такої несправедливості, після чого я делікатно звільняв їх з гачка і посилав назад до матері з доброзичливим повчанням, не повторяти більше подібних спроб, аж поки не виростуть. Годі сказати, чи вони мене слухалися, маючи свою власну на це думку.

Більшої риби впіймати так і не вдалося, дармащо я змінив кілька місць. Сонце вперто висувалося із-за верхів'я тополь, докучливо огрівало топографію моєї гавайської сорочки, моє обличчя і відкриті руки починали на це реагувати. Мій шлунок також починав відзиватися і нічого не залишалось, як зібрати свої окунці, змотати вудочку, знехтувати амбіцію і відійти перед глузливі очі моєї невмолимої Лени, яка напевно чекала і дивувалася, де це я міг так несподівано зникнути...

Моя рибальська несподіванка ганебно провалилася, зате блискуче вдалася несподіванка Лени... Я підплив обережно до берега, я намагався нечуйно причалити до причалу, я навшпиньках виходив з човна, я бездихально прокрадався до котеджу, але коли я з червоним, як варений рак, обличчям, увійшов до головної кімнати — побачив Лену, яка сиділа за круглим столом у нічному халаті і щось старанно малювала. — Добрий ранок, — відповіла вона на моє незграбне привітання не підносячи голови. — Де риба?

Цього питання я великодушно не дочув, натомість я уважно зацікавився її мистецькими справами і підійшов з-заду, щоб поглянути, що там коїться. Але враз почув грізне застереження: — Но-но-но! Дивитися не дозволено! — За мною було стільки вини, що я не думав перечити, а слухняно відійшов і опинився аж у кухні де у раковині зливу все ще лежала гора немитого посуду від учорашньої вечері, але де також гарно пахло кавою, стояв заварений кофейник і на японській тарілці лежало кілька сендвічів зі шинкою і сиром. Я не знав, що робити з моїми окунцями, аж поки не зложив їх до "Адмірала". Після налив собі кави, присів до столика, повільно їв сендвічі, запивав кавою і чекав — що ось-ось появиться Лена і зацікавиться

здобутками мого рибальства. Нічого такого не сталося. Я закінчив сніданок, відложив посуд до зливу і вирішив перейти на веранду. І коли проходив через головну кімнату — почув голос Лени: — Є! Павле! Хотите бачити?

Я змінив напрямок, підійшов ззаду до Лени і отетерів. На столі лежав дуже добрий шкіц олівцем — голий чоловік, лежачи навznak, зі задертою догори бородою і розкиданими на боки руками й ногами. Він, видно, міцно и неспокійно спав, можливо, навіть хропів... Не тяжко було вгадати хто був моделем цього мистецького шедевра. Не було сумніву, що Лена минулої ночі побувала у мене в гостині.

— Лено! — вирвалось у мене майже погрозливо.

— Що, Павле? — відповіла вона спокійно. Її акторство вдавалося досконало.

— Як вам не соромно? — докоряв я ображено.

— Біблійна картина. Ной, що впився своїм вином.

— Це... Це... Чорт зна-що!

— Вам не подобається?

Я не видержав і голосно розреготався. Це зірвало до сміху також Лену. Ми дивилися на той шкіц і реготалися сердечно. Той безпосередній, щирий, невинний вираз людської істоти, яка заснула і яку Лені так дотепно вдалося передати. Ми сміялися і це дало гарний початок нашого другого дня, злагіднило гостроту моєї рибальської негоди, дало можливість достотне про неї оповісти, розуміється із усілякими додатками, що мені, мовляв, зірвалося кілька "отакеських" судаків, дарма-що це не багато казало, бо для Лени таке слово, як судак, розцінювалось дуже абстрактно і не робило істотної різниці з тими окунцями, яких бачила в холодильнику. Зате образ дідка у червоній сорочці з рудим собакою їй імпував і вона сердечно раділа, що йому так щастило з рибою, а коли я признався, що вчорашній "динаміт", який я приніс з прохідки, був нічим іншим, як звичайними хробаками, вона знов від душі сміялася. Це був смішний ранок.

І це була неділя. Гарний день. Дуже рухливий. Голі тіла валялися масово на березі озера засипаного човнами. Я пропонував обід в ресторані, прогулянку човном — відмовилась. Не питав чому. Погодилась лишень купатися і ми цю спроможність використовували до краю. Ми стрибали до води, як жаби, бавились у ній по дитячому, Лена, до речі, чарівно плавала, її темно-синій купальник пречудове облягав її звинне тіло. Але вона чомусь соромилась своїх ніг, неохоче виставляла їх на показ, хоча її ноги були цікаво, міцно збудовані і для чоловічого ока творили велику принаду. Особливо її мускулясті, продовгасті стегна і довгі, стрункі литки.

Втомлені, задихані, намазані кремом "нівеа", ми лежали поруч навznak на гарячих, голих дошках, гиркаючись фразами, змагаючись діялектикою питань, якими ми намагалися рішати долю світу. Лена любила іноді, всупереч власному переконанню, розпочати якусь філософську філіпіку, з якою не могла дати раду і плавала у різних диверсійних і примхливих словесних витівках, що мене сердило. Уявів собі філософа з намальованими карміном устами, який любить брильянти і дорогі хутра і який хоче реформувати світ на зразок Могамеда чи Леніна.

Тим більше, що за останні роки, я взагалі втратив пошану до всіх реформаторів, яких би мастей і завдань вони не були, заразившись переконанням, що без них світ виглядав би багато мудрішим і щасливішим.

Обідали ми дома і трохи пізніше, і з меншим ефектом, ніж учора, воліли бути більше на сонці,

аніж готувати їжу. Підходили до холодильника, брали, що було і що подобалось і їли на ходу. Лишень пили багато екстрактної кави на круглому столику верхньої відкритої веранди. Гора брудного посуду в кухні подвоїлась, а кухонна долівка засмітилась лушпинням помаранчів, бананів, бляшанками з консерв і папірцями з чоколяди, що нас ніяк не бентежило.

Увечері, замість прохідки, ми танцювали каріоку, ча-ча і взагалі латинську кабалістику, а ще пізніше, слухаючи вечірній концерт Сі-Бі-Сі, ми грали на передній веранді своєрідну гру карт, яку звали "дурень", при чому Лена мала нагоду дістати цілу серію цих титулів, не видержала характеру, почала нервуватися, розкидала карти і ми знов пішли любитися озером.

Що там цікавого. Багато. По-перше ми самі у позі, на цей раз обнявшись, мов двоє школярів, коли вертаються з лекцій, по-друге озеро, як озеро, як вода, як простір, як стихія з місяцем, перед яким тремтіли без-дихальні земля, небо і наші серця. Коли я мовчазно вказував пальцем на місяць, Лена також мовчазно і делікатно лоскотала мене по спині, а я намагався пригорнути її помітніше, щоб вона одразу перечила і впиралася. Ця гра нас цікавила і помітно бентежила, так що мій купальний одяг наводив мене на думку, як міг Адам у своєму раю захватитися за фіговим листком, навіть коли він був розміру мексиканського сомбреро, коли його Єва хоч частинно дорівнювалась спокусам до моєї Лени.

Лена тихо, підступно, горлово сміялася — та моторозна відьма, яка напевно знала про мої клопоти і щоб ще більше дошкулити мені, вона ще визивніше бавилась своїми чарами. Вона, наприклад, намагалась мене піймати в обійми, запрошувала провокативно до танцю, дорікала, що я забув обіцянку "танцю тіней під місяцем", пропонувала обом роздягнутися, щоб злитись з природою. — Де ваші обіцянки? Де ваші тіні? Ваша відвага? — не могла вона втриматись від реготу. — То починайте, — відповідав я. — А ви не перелякаєтесь? — казала вона, намагалась втримати сміх і скрадливо наближалась до мене. — Лиш починайте, — казав я з другого кінця веранди. — Але ж ви боїтесь... Бо-її-тесь!

— Щоб доказати, що я не боюсь, я почав наближатись до неї. — Но-но-но! — відступала вона. Я наступав далі.

— А ви чого? — кричала вона з дитинячим острахом. — Зупиніться! Ні кроку далі!

Я відходив назад, я це знав, і я її розумів. — Отже хто боїться? — питав я зневажливо.

— Я не боюсь! Я лиш не хочу!

— Чого ви не хочете?

— Вас.

Щоб збити температуру, я з розгону кидався у воду і це негайно отвережувало. За хвилину я виходив з купелі твердий, як горіх, і холодний, як ангел, з мене текла вода і я справді танцював дикий танець не конче тіней, а якихсь, можливо, бушменів з пристрасними викриками без якого будь сенсу, аби тільки висловити своє вдоволення. Лені ці вигадки подобались, вона долучалась до мене, розпускала своє волосся, вимахувала головою, як бунчуком, робила широкі, пружні, як пантера, стрибки і викрикувала незрозумілі викрики. Ми танцювали до втоми, а опісля спонтанно кидалися в обійми, захоплено реготалися, ледве трималися на ногах, а коли нам не хватало видержки, Лена виривалась з обіймів і бігла вверх по сходах до котеджу. — Добраніч, Сатире! — гукала вона на бігу. — Добраніч, відьмо! — відповідав я їй навздогін.

Було пізно і я побіг також до своєї спальні. Там стояла млява тиша і все виглядало так, як я

залишив рано. Минулої ночі я мало спав, а тому миттю скинув купальник, кинувся у постіль, прикрився легким простирадлом і на цей раз згасив світло. Затріщала постіль і все зникло. Було десь по першій годині.

Я спав сном каменя, нічого не чув, нічого не снилося, обливався потами і був мокрий, мов тюлень. Рано о п'ятій годині механічно прокинувся згідно із звичкою прокидатися на призначений час з точністю будильника. Та сама процедура збирання, що і вчора, і я виїхав на те саме місце, що й минулого разу, застав там того самого дідка з собакою, привітався з ним, як зі старим приятелем, запитав про "лак" і закинув вудку.

Був такий же, як і вчора, барвистий ранок, лишень це був понеділок, а тому довкруги значно менше руху. Тим часом взагалі все спало і ми з моїм сусідом були чи не єдиними представниками живого населення цього кольорового закутка. Я мав добрий, ще від учора, настрій, а тим самим моє щастя також сприяло. Я вже не раз помітив, що успіх наших підприємств у великій мірі залежить від нашого настрою. Як тільки я спустив вудку у велику прогалину поміж камінням, як я відчув, що її щось нервово шарпнуло. Для рибалки це повзбудлива мить. Відрухово я смикнув вудкою і відразу відчув, що вона за щось загачилася і почала швидко поринати у воду. На одну мить я було розгубився, але разом з цим механічно почав крутити корбочку шпулі. Лінія вудки сильно натягнулася, вудилище вигнулося і почалося пручання з якоюсь потворкою, якої я ще не бачив. Це мусіло бути щось сильне, бо змагання вимагало зусилля. Мій сусід — дідок, як також його собака, зацікавлено насторожились, я не дуже майстерно володів своєю зброєю, намагався заплучити мою здобич до сітки, це мені не щастило, час тривав, боротьба продовжувалась. Згодом я вже міг бачити у чистій воді метушливий зарис якоїсь рибини, яка видалась мені вражаюче великою і яка робила розпачливі зусилля, щоб уникнути полону. Але дарма. Ще кілька хвилин пручання і моя полонянка, підхоплена сіткою, завзято, але безнадійно тріпоталась на дні човна. — Бес! — заявив мій сусід. Це був справді чудовий примірник цієї риби, якої до речі в Європі не зустрічається, біля чотирьох фунтів вагою, я був задоволений, загачив свою здобич на гачок ланцюга і спустив біля човна у воду.

Це надало завзяття. Либонь, щойно тепер почнеться те справжнє рибальство, я плекав надію залучити хоч пару таких рибин, щоб з тріумфом вернутися перед ясні очі моєї коханої. Далєбі, до вудки весь час щось чіплялося, я весь час її підшарпував, виймав з води, був розчарований. Були це переважно малі окунці, які після велетня-беса наводили лишень пригноблення. Це одначе не змогло підорвати моєї рибальської моралі, я терпеливо, вперто чекав і надіявся.

Час, звичайно, робив своє засвоєне чудодіяння, теплові сили розгортали свою акцію, проміння сонця просякало в глибини моєї істоти, тіло наповнялося магічною втомою, приязна присутність води, повітря і простору надавали враження вічності, дармащо моя ручна "Омега" намагалася доказати, що це лиш чарівна мить.

Можливо саме тому, кожний цокіт секунди видавався такою сильною, неповторною пригодою.

Починався звичний рух, моторові човни ганялися гострим, роздратованим гоном, рибалок збільшилось. Їм щастя сприяло. Мій сусід витягав рибиною за рибиною, щось при тому мимрив, ніби перед кимсь вибачався. Наші міркування зводились до того, що риба ловиться перед зміною погоди, правдоподібно прийде громовиця, що її від кількох днів вперто і безуспішно заповідало бюро погоди. Мої ж успіхи також не такі вже разючі, після першого беса пішла лиш дрібна риба, але засадничо. моя сьогоднішня фортуна помітно різнилась від учорашньої і я міг зі спокійнішим сумлінням вертатися до котеджу. Я сподівався цікавої інтригуючої сцени.

Час вимагав вертатися, я все відтягав, чекав ще хоч одного боса, але мої сподівання даремні...

Нарешті запускаю мотор, це лиш пара хвилин віддалення від котеджа, почуваю себе дуже приємно, моє обличчя і верхня частина тіла свіжо підбарвлені сонцем, танцюючи, під'їжджаю до залитого ранковим сяйвом причалу, шукаю поглядом Лену, яка здавалося б повинна чекати мене на березі.

Дарма. Нікого на березі не бачу. Причал з білим котеджом пригадують ілюстрацію реклями ідеального літниська, все видається незвичним, святочним, захоплюючим, а моя поведінка постійною, вишуканою грою.

Я, наприклад, дуже хвацько підпливаю до берега, гашу мотор, забираю ланцюг зі своїми рибальськими трофеями і з підсвистом маршу матадора, бадьорими кроками вбігаю на верхню веранду з надією кинутись в обійми моєї дорогої приятельки. Можливо вона щойно встала з ліжка, бере ванну, можливо навіть, поснідавши, читає згорнувшись на старій канапі з демонстративним виразом гніву, що я змусив її так довго чекати.

Але зараз ми все направимо. Один мій вигляд з цією низкою здобичі, хоч який гнів потрапить обернути у ласку. Я увірвався, як блискавка і був дивовижно вражений, що зустріли мене лиш порожнеча і тиша. — Гей! — вирвалось у мене патетично й радісно... Але і це не спричинило ефекту. Я ще більше вражений. — Гей! Де ви ділися? — викрикнув я вдруге, повертаючись довкруги танечним зворотом зі своєю низкою риби. Мої викрики натрапили лиш на німі стіни і одразу заглухли. Що це до дідька ясного! Жарт чи комедія! Де справді ділася моя чарівна патронеса? Можливо, можливо... Можливо, це справді жарт — трохи незграбний, трохи не вчасний, але будьмо терпеливі. Двері її кімнати були відхилені і я вриваюся до них, як буря, разом з рибою. І нагло зупиняюсь на порозі... Перед моїми очима лишень безладний хаос, ніби сюдою пройшло торнадо, або тут побувала банда п'яних гангстерів. Ліжко цілковито розкидане, на спинці стільця, мов чорний ворон одним крилом, звисало однією штанкою відоме чорне трико, троє різнобарвних купальників валялося біля ліжка, демюральні солом'яні сандалики разом з пляшечками парфумів та кремів мальовничо валялися перед великим дзеркалом, нова, півкругла, темно-синя валіза була пів-відкрита і з неї на всі боки вилазило гармонійне безладдя всіляких барвистих інтимностей жіночої гардероби. Но — но — но! Почекай, почекай! Не рвися одразу у відкриті двері! Вона ось тут десь чекає на тебе, можливо навіть за тими ось мовчазними дверима туалети і дискретно посміхається. І що це справді за пропасниця на тебе напала, це, мабуть, тому, що ти так рвався кинутись у ті обійми. Май терпеливість! Не зчиняй паніки! Хіба ти не знаєш, як багата вона на витівки? А тому спокій.

Але спокою не було, я лиш вдавав спокій... Я відніс до кухні свою здобич, недбало залишив це разом з ланцюгом на купі брудного посуду у зливі, почав митися, голитися, почав варити чай, почав їсти... — Вернувся до головної кімнати, ще раз заглянув до дверей Лени, відвідав убиральню, зробив кілька безглузвих балетних стрибків, ніби хотів через щось перескочити, вийшов на передню веранду, опинився під зливою сонця і дивився розгублено на метушливе плесо озера, що в цей час горіло приманливими перламутровими кольорами. Лени не було.

Що мав робити? Нічого. Чекати. Поглядати на годинник... Виходити па дорогу, безглуздо на всі боки оглядатися, ніби я від чогось тікав, виминати авта, йти в напрямку Орчад Лоджі з наміром когось там зустріти... Дійшов до найближчої автобусової зупинки, де з таблиці розкладу їзди, довідався, що останній ав тобус у напрямку Торонта міг від'їхати о годині дев'ятій. Весь цей час я безглуздо оглядався, нагадував загубленого пса, на душі робилось порожньо, мене оточувала, полонила і опанувала самота. Лени не було.

Що за безглузде відчуття! Гнав його від себе як тільки міг. Повернувся назад і повільно тягнувся в західньому напрямку, дійшов до випозичальні човнів, де загорілий, рудий, округлий з кучерявим волоссям литовець, обслуговував своїх численних клієнтів. Мені подобалось це

місце з тим цілим безпосереднім рухом і гуркотом багатьох моторів, я цим зацікавився і трохи прийшов до себе.

Вертався назад з почуттям певної рівноваги і непевного переконання, що властиво нічого не сталося, що Лена кудись відійшла, що вона напевно скоро вернеться, що це демонстрація її свобідної поведінки і що для паніки нема причини. Я йшов спокійно, у деяких місцях зупинявся, споглядав на озеро, читав на стовпах всілякі оголошення й оповістки, що десь там у якійсь черво ній клуні відбуваються щовечора танечні заботи, десь там зник йоркширський пудель, десь в іншому місці винаймається котедж і багато іншого такого відтягало і рівноважило увагу від моїх клопотів. І властиво не так відтягало, як охолоджувало, зводило її до реального. Сама містерія зникнення Лени залишалася, вона була фактом, вимагала розслідування, але я відложив її на деякий час з надією, що це лиш дрібний, можливо жарт і що він скоро сам від себе полагодиться. Не може ж справді статися, щоб вона не вернулася, або щоб з нею сталося якесь нещастя... Турбували лишень обставини... Розкидані речі... Несподіваність. Ніякого вияснення.

Підходячи до котеджу, вже здалека було видно, що там нічого не змінилося. Довкруги застигла тиша і ніякого ніде руху. Була година обіду. Обідав дома. Засоби холодильника були помітно надщерблені, хоча все ще вистачалькі, щоб вдовольнити мої вимоги. По обіді зайнявся господарством, мив посуд, чистив рибу, спробував прилягти, намагався заснути. Не спалося. Брас книжку. Не читалося. Вставав, крутився по кімнатах... Виходив на беріг, вдивлявся у простір... Вертався назад, пускав радіо, заглядав до кімнати Лени... Закривав радіо, вслухався до порожнечі, вислухував за вікном. А також вичував звучання голосу Лени, що буь тут скрізь розлитий у повітрі разом з її одеколониами. Вона мала свій прикметний запах, дуже виразний, як тютюн, як алькоголь, щось дуже своєрідне і неповторне. І по своєму вражаоче. Цей запах допомагав мені відтворювати її в уяві намацально живою і діткливо близькою.

Але все таки її не було. Було напружене чекання, я був спаралізований зосередженням уваги, кожний мій нерв був на сторожі. І що справді хотіла цим сказати? Це питання не сходило з моїх уст. Були передумані всі здогади і ніодин з них не вносив ясности. І останній з них — а що, коли під цим криється щось значно більше? Це видиво було найбільш загрозове, не хотів його розгортати. Вона напевно прийде, вона ось зараз появиться, кляпне вхідна хвіртка і вона вбїжить нетерпеливо своїми енергійними кроками... Я буду розгублений і зніяковілий, вона кинеться на мене, як... як... Я не знаю цієї породи людських сотворінь... І цікаво, що з того вийде. Чи зможе вона, наприклад, каятись, а чи плакати, чи просити вибачення? Напевно ні. Вона не належить до сентиментальних, а скорше до тих, для яких біль, розпач, заколот творять гостроту насолоди для тіла і духа. В кожному разі все це величезна, захоплююча таємниця, як глибини океану, висоти космосу, незбагнутість смерти.

І в кожному разі, перш за все — вечеря. Взятися за діло. Рух, реальність, тверезість. Я взявся за рибу. Я знаю, що Лена любить сардинки, що сардинки ловлять в Сардинії, що їх привозять до нас у малих, плескатих консервах, тож-то мої окуні, беси й карасі, зловлені отут зараз за порогом, і вони свіжі та здорові і пахнуть сильно рибою, а не олією та металом. Лена одначе любить суперечности. Їй не завжди докажеш, що свіжа риба з озера Сімко, багато смачніша, ніж найкращі сардинки, привезені із-за моря, особливо ті смажені на добрій олії "Санбім" з цибулею, яйцем і тертою булкою. Я мушу їй це доказати, мої окуні чудо і найкраща нагода для таких доказів.

Так, так. Я знайшов велику, міцну з грубого металу, сковороду, я знайшов і олію, а також цибулю і муку, одна тільки мить і все це зашуміло парадним маршем з барабанными переливами, котедж наповнився запахами, що їх напевно було чути на озері, пустилися в рух вітряки-вентилятори, відчинилися вікна. По короткому часі — гора готової, кольору бурштину,

риби височіла на великому, порцеляновому блюді, декорована кружальцями накраяної цибулі і цитрини. Тепер тільки бракує Лени, щоб відсвяткувати належно моє перше успішне канадське рибальство...

Але, як сказано: Лени не було. Надходив вечір... Даремно я прислуховувався до кожного шереху за вікном, даремно думав, передумав, роздумав ... Нав'язувались всілякі здогади, пригадалася поліція ... І чимало іншого ... Гангстери, чаклуни, шантажисти, советські агенти. Чекання набирало присмаку змори і щоб уникнути розпачу, я вирішив скочити човном до Сатону — кілька миль на схід на другому березі затоки. Там люди, юрба, кав'ярні, крамниці — до речі треба поповнити запаси холодильника і можливо справді розвіятись. А коли б появилася Лена — хай почекає й на мене. Це вже ніж на ніж, око за око!

В одній з гардероб котеджу я знайшов відповідний одяг — легкий, сірий плащ-дошовик (правдоподібно буде дощ!) і білий, морський, з чорним обводом і якимсь гербом, кашкет. З мене вийшов моряк. Я весь білий, як сестра милосердя. Погода трималася, вода густо синіла, лише обрій на півночі — заходу починав хворіти якоюсь болячкою з біло-бурими хмарами. Але це далеко і я цим не цікавився. Натомість перевірів мотор човна, долив пального і з гуркотом вирушив... Слив з місця беру гострий курс, "Коломия" стогнала і плакала, і рубала воду, як різник м'ясо, і гналася скаженою швидкістю, розкидаючи на боки цілі гори хвиль. За пів години я в Сатоні, причалив до якогось причалу, забезпечив човен і подався до міста.

Такі незнайомі, чужі, інтригуючі місця з масою бездіяльних переважно у купальних одягах, здорових молодих тіл з безтурботною, свobodною поведінкою, коли то кожне обличчя і кожні очі зраджують жагу й жадобу, де все виткане з насолоди, коли все видається легким, досяжним, коли то якийсь моряк з далекого рейду, що вирвався з обіймів стихії моря і потрапив у стихію землі. Пригадується Біблія, старий Єгипет, романи Дюрреля, риба, оливки, арабська музика, синє небо, руда земля, навантажені осли і гострі запахи перекислого вина. Але це ж південь, не середній схід, це зелено-синя, прозора-ясна Канада з машинами, кока-колою, і масою здорових, різномовних, запопадливих і жадобних чоловіків і жінок. Я знайшов дерев'яну, кольору свіжої сосни з міцним запахом живиці, їдальню, власником якої, як це вже видно здалека, виявився нащадок біблійних праотців, родом правдоподібно з тих самих земних просторів, що і я. Вивішене у вітрині меню сповіщало, що там дають ту саму їжу, що й в Одесі, Бердичеві чи варшавських Налевках — і борщ, і голубці, і кишка, і пампушки, і запах часнику, так що моя Канада наблизилась до мене на дуже відчутну близькість, що я член нової вавилонської раси з обличчям Сфінкса з далеких віків минулого і з мовою Голлівуду та Еродпею — від океану до океану. Болісно хотілося відгадати, що саме ховається за цим інкубаторським родом, пригадувався навіть доктор Вагнер з "Фавста" з його гомінкою сатирою на гомункулюсів, який настирливо впевняв Мефістофеля:

Вагнер (боязко):

Вітаю й вас — це зоряна година! Та тихше лиш, мовчіть і не дишіть! Велике диво твориться в цю мить. Мефістофсль (тихше):

Яке ж би то? Вагнер (ще тихше).

Тут робиться людина. Можливо, дуже можливо. Мене зустріла молода, округла з темними очима Сара у голубій суконці з білим фартушком, яка прийшла сюди через пустелі віків з Хаанаану і вказала мені вільне місце біля невеликого, квадратного, дерев'яного столика і запитала, чим може служити. Я навмисне заговорив до неї однією з її шости мов і вона без намаги мене зрозуміла. Справа йшла про борщ, кишку й налисники. І чай у склянці з цитриною. — Як справи? — запитав я її, коли вона подала їжу. — Дякую. Добре, — відповіла вона.

Міняємось ще кількома питаннями і вже я знаю її, а вона мене. Ми древні знайомі. Це не вимагає багато зусиль. Ми розуміємось з пів слова. Залишаючи їдальню, дякую і кажу, що мені смакувала її кухня і маю намір навідатись ще колись. Вона дякує з рожевою посмішкою і ми розходимось, щоб, можливо, ніколи більше не зустрітись.

Потім я купую свіжий, білий, європейського стилю, житній хліб, пшеничні, посилені маком рогалики, свіже теляче м'ясо, овочі й городину і все це разом забрало мені не більше годину часу, а коли вернувся до причалу, сонце було над заходом.

Погода трималася, західня половина неба над заходом завантажилась великою бурою хмариною з дуже рельєфними краями. Сила стихії й фантазії з незалежними смаками кольорів, вийнято гармонійних і різко вражаючих, височіла над заходом. Я квапився, але не задля хмари, а задля Лени. Здавалося, що вона вже дома і чекає на березі. Я мав настрої виповнений почуттями не конче найкращого ґантунку.

І мчався з найбільшою швидкістю для мене досяжною, в обличчя било тепле повітря, очі скеровані вперед. Під'їжджаючи до котеджу, було видно, що нічого не змінилося. Мій настрої швидко падав, ніби барометр перед бурею. Хмара також наближалася, вона не сягала мого берега, а повільно й похмуро проходила серединою озера в південно-східньому напрямку. Вода озера неспокійно погойдувалась, тому я завів човна до ґаражу і підвісив на ланцюгах. Потім забрав свої покупки, без особливого ентузіазму попростував вверх сходами і був вражаюче здивований, коли біля клямки дверей знайшов пришпилену булавкою писульку російською мовою: "Заходили, Мишко, але тебе не застали. З." Зет? Зет? Хто Зет? Зіна. Чому російською мовою? І хто така Мишка? Чи не Лена? Все разом пахло Аґатою Крісті. Само слово Зіна викликало багато суперечних асоціацій, пригадалась всезнаюча приятелька Галина Дуб з її пророцтвами і погрозами, а з нею Трухлий, а з Трухлим підозріння, аґенти, Москва, Кремль... Отже Лену підіслано, отже це замах на мою скромну особу, отже... І що за нісенітниця, кому я дійсно потрібен, до чого розійшлись мої нерви... Безглуздя, розуміється, безглуздя і я мушу з цим усім скінчити інакше дійдеш до галюцинацій, до шизофренії... Але разом та писулька, речевість, доказ... Який доказ? Чого доказ? Ми прийшли, ми були, ми не застали. Хто ми і кого не застали?

Я зайшов до котеджу, я зложив харчі до холодильника, я вийшов до великої кімнати, все було на своєму місці, все іронічно на мене дивилося, портрет Лисого бовванів у півтемноті, піввідхилені двері Лениної кімнати зрезигновано мовчали, за ними все було далі ідеально розкидане, спідні, рожеві панталонці Лени визивно визирали з валізи... Хтось тут поповнив самогубство.

Нерви мої гуляли, це дикий сполох нутра, це блискавки й громи серця. У мене несподівано виник безглуздий плян, зовсім з роману Стенлі Гарднера — піти до телефонної будки і викликати вулицю Шша. Еврика! Це блискуча ідея! Щоб мав сказати? Гальо! Хочу говорити з маркизою де Помпадур. Я, король Людвик П'ятнадцятий і т.д. і т. д., вимагаю від вас негайно повернутися сюди і з'ясувати манеру вашої поведінки. Я, сливе механічно, як останній дурень, пішов шукати будку, її знайшов, попросив телефон Шша і був фатально здивований, коли зі слухавки почув картавий голос Лени. Несподівано я змінив намір, забув що я король, а виняв хустинку, прикрив нею слухальце і змінившим голосом, російською мовою почав верзти ось таку нісенітницю: — Гальо! Це ти, Мишко? — Вона хвилину вагалася, а потім обізвалася також по російськи: — Макар Іванович? — Да! Это я, — відповів я. — Ах, Макар Іванович! Я не могла! Вибачте, але я не могла! Я вам все поясню! — Харашо! Паґаварім патом! Дасвіданія! — і я погрозливо повісив слухавку.

Що це все значить, скажіть будь ласка, коли ви ще не до кінця з'їхали з глузду? Це значить, що

я не цілком маньяк, що моя чарівна приятелька Галина Дуб, має якусь рацію, а моя божевська Леночка одночасно якась "Мишка" чи мишка і можливо в лапах якогось kota — чортяка б все це забрав. Дурепо ти дурепо, і як тобі не соромно з твоїм чарівним личком і твоїм мистецтвом бабратись в таких брудах. Я ж не бувший міністр, не партизанський генерал, ані вождь партії, а звичайний репаний машиніст звичайної фабрики чоколяди. Що за недотепний гротеск.

І коли настав вечір, а за ним ніч, а до всього надійшла ще одна хмара та знявся вітер — озеро почало примхливо дутися і плювати піною, застрибали зигзаги блискавок, загреміли громи — я далєбі не міг позбутися почуття, ніби дивився на фільм з бескервільським псом, наскрізь дитяче, не гідне уваги, але досить настирливе почуття, якого тяжко позбутися і яке опановує повітря і речі.

Я вийшов на крыту веранду, землю обстрілювали блискавки і лив шпарко тропічний дощ. Яка наснажуюча темінь і яка шкода, що зі мною не має Лени.

Я намагався про неї не думати, заразитися зливою, громами, темнотою, світлами протилежного берега, шумом хвиль, запахом озону. Двері на веранду відкриті і до них всією силою вривається пахуча свіжість стихійної сили, в думці музика і дивовижні видива, щось як втеча, як зрада, як помста... "Я не могла, я не могла, я не могла"... — впевняла вона, а разом тиснеться в тямку "ніколи, ніколи не скажу цього", і що це за чортovinня, скажіть, будьте ласкаві!

Хто, скажіть, хоче з моїх почуттів зробити аферу, використати сентименти атавізму, розбити надію на кожную чистоту? Я гра kota з мишею, я приціл, я обдурене вбожество. А її куплено, як пару панчіх, можливо бездарно обдурено, а вона робить це з якогось презирства до всіх людей на плянеті з їх смердячими ідеологіями... Око за око, зуб за зуб, цинізм за цинізм, безоглядність за безоглядність, зрада за зраду. Лена пам'ятала, за що саме загинув її батько... А хіба не пам'ятав я?

Мене без сумніву їй накинуто! Моя професія пісного механіка, не могла її спокусити, моя особистість зникаюче мала... Наречений? Боже, яка безглузда нісенітниця, яка фатальна зарозумілість. Її наміри далеко далі поза мною... Великий мистець, світова кар'єра, капітал, вілли, авта, одяги. Ні-ні-ні! Вона для мене закоштовна! Навіть у цій позиції "Мишки".

Але чи маю добровільно її зрєктися? Це питання. Розуміється, мені ця жалюгідна мелодрама ніяк не імонує, мене це ані не бавить, ані не переконуює, але чи це все Лена? Чи в цьому її суть? Її образ? Її істотність? Це ж вийнятково гостра і велика людська сила; я вперше таку зустрів. Я ж бачив і людей, і події і краєвиди, але це вперше бачу Лену. Чи маю право добровільно її зрєктися?

Я не мав відповіді, я вирішив, або мені лиш так здалося, що я мушу чекати на Лену... Дні і дні, а можливо і тижні... Завтра, після завтра і вона напевно вернеться. Вона не втекла від мене, вона втекла від... Можливо сама від себе, а той Макар Іванович це лиш... хто там щось знає. Я мушу чекати і як вона вернеться, отоді хто зна, чи не спробую і я примхувати... Знайти інше помешкання, зайнятися рибальством, купанням, відпочинком... І спогляданням "мишки" з її новими витівками. Тим часом я чекаю. І переконано надіюся!

VI

Ранки після бур, злив і громовиць звичайно чисті... Особливо в середині літа, а особливо на озері, а ще особливо на такому озері... Я дивуюся, чому це чудове озеро залишають багаті, можливо тому, що воно за близько, що воно доступне й що воно дешеве. І добре, що так є. Хай ті сягають далі у простір, на північ, у дичину. Там поле попису. І хай це лишається для нових,

для початківців таких, як я.

Наступного ранку, я не виїхав на рибальство, закон сьомої години застав мене на помості причалу, вимитого у легкому купальному одязі і чистого, з барвистими загарами мого здорового тіла, що в ньому прекрасно функціонувала кожна жилка, а серце билось з точністю компютора.

Лени, розуміється, не було і це те єдине, що мені дошкуляло. Учорашні мої бентежливі і сердиті розважання за ніч розвіялися, ранок завжди діяв на мене отверезливо, але Лена зі своїми розкиданими речами, своїми писульками і Макарами Івановичами, зіставалась далі феноменом. Це ще вимагало роз'яснення і то рішучого.

Тим часом я був фатально осамітнений. Снідав невибагливо, сливе на ходу, чай з рогаликами й маслом і риба, був відсутній, не знаходив місця, взагалі не знав, де дітися, вертівся, як цирковий кльовн, заводив радіо, слухав вісті, брав книжку, виходив на веранду, розтягався горілиць на шорстких дошках, намагався читати, не міг читати; сонце безжалісно смажило мої зарослі груди, я знов сердився. Проклята відьма! Мізерна авантюриця!

Біля години дев'ятої, а може пізніше, сонце ставало нестерпним, мій зарослий фасад грудей терпів неймовірно, томик Гревеса спокійно лежав на животі, я був паралізований нірванним лінивством, коли несподівано ззаду наді мною почулися підозрілі шерехи, які одразу порушили мою нірвану і змусили серце швидше битися. Що я не зірвався на ноги і навіть не зробив руху взагалі, треба завдячувати моїй раненій гордості і моїй задерев'янілій впертості. — Агууаа! — почув я знаний її кайотячий оклик. — Це ви, Лено? — озвався я з крокодилячим спокоєм. Голодні? Там у холодильнику смажені окуні. — І при цьому розложений томик Гревеса, що лежав на животі, зсунувся на поміст.

— До дідька з вашим холодильником, — почув я її голос просто над собою. Я розкрив очі. Вона стояла наді мною висока, як степова тополя, у легкій, короткій суконці, ціла пронизана сонцем, її литки і стегна налилися соками винограду, як це каже Соломон у своїх піснях пісень.

— Не хочете їсти? — питав я її з холерною цинічністю.

— Це ви так мене зустрічаєте? — питала вона в тон мені.

— Куди ж вас дідько носив?

— Не можете встати?

— Лінивий. Що там в Торонті.

— Нічого.

— Була злива?

— Страшна.

— Невже боялась?

— Боялась. А ви?

— Також.

— Чого так дивитесь?

— Стужився.

— Що ж ви робили?

— Смажив окуні.

— І плакав?

— Гірко.

— Ще й досі видно.

— Зворушена?

— Гніваєтесь?

— Можливо.

— Ну, гаразд, ну, гаразд! Грішна!

Її поява і цих кілька незграбних натяків обернули мій настрій догори ногами, відчував, як нагло мінявся мій вигляд, намагався втримати рівновагу, але не міг втриматись, зірвався на ноги і з розгону, як божевільний, кинувся у воду, щоб за мить знов опинитися на помості, розтягнутися на всю довжину і ширинь і задоволено сохнути на гарячому сонці, мов ситий дикун. Лена за той час була зникла, але незабаром знов появилася переодягнута у свій найкращий, бронзовий купальник, в якому її чудове тіло виглядало винятково привабливо і тоді ми вже разом гарцюємо у прозорих хвилях озера, як двоє розіграних дельфінів, пригрітих сонцем весни. І здавалося, що між нами зовсім нічого не сталося, що всі мої гіркі підозріння дим, що це був лиш маленький жарт.

І лишень пізніше, за обідом, який я старанно готовив, ми вже між іншим, ніби ненароком, торкнулися того ж питання. — Вас бентежить? — питала Лена. — Можливо, — відповів я. Коротка перерва. — Ну? Чекаю пояснення, — казала вона. — Нема коментарів, — відповів я. — Павле! Соромтесь. Бачу, що хочете щось сказати. Хто тут був учора? — Я не бачив нікого. Я був у Сатоні. — То кажіть, що? — Можливо й нічого. До вас хтось приїжджав, була записка, вас не застали. І це все. — Хто ж це міг бути? — Якась З. Можливо ви знаєте. — А з ким? — Не знаю. Лише знаю, що ви, моя чарівна, щось старанно від мене ховаєте. Не питаю що. Але щоб це не було, мені здається, що я на цю ролю не надаюся. І можливо, що для вас це лишень зайвий тягар. — Ви вже все сказали? — Приблизно. А можливо й ні. Я вирішив цей котедж лишити. — Це речення вирвалось у мене несподівано, про таке я не думав взагалі, але сталося.

— О! І це все? — поважним тоном сказала Лена.

— Що маю сказати більше.

— А чому? — питала вона стурбовано.

— Може ви краще знаєте.

Вона більше не перечилась, замовкла, обличчя споважніло, мовчазливо похитувала головою, наш грайливий настрій зник цілковито. Я мовчав також, і ця напружена мовчанка деякий час тривала. Нарешті Лена знов озвалася. — Поясніть, чому ви хочете відійти.

— Просто не хочу тут бути.

— Що вам тут не подобається?

— Все мені не подобається.

— Включно зі мною?

— З вашою поведінкою.

— Я не звикла бути сентиментальною.

— Не більше звик я до ролі мелодраматичного героя.

Лена споважніла ще більше, вона сиділа випростано, її довга шия витягнута, її підборіддя піднесене, її очі широко відкриті. В її фігурі відбивалась безпосередність.

— Нічого не розумію, — сказала вона по часі.

— Таки нічого? — дивився я їй просто у вічі.

— Нічого, — відповіла вона спокійно.

Вона вміла це так сказати, що я мусів їй вірити, а тим самим че мав можливості пояснити. Можливо я справді помилився, не так це зрозумів, а вона нічого не знає, а як знає, то майстерно вдає невинність. І я замовчав. А по часі додав: — Добре! Тим часом тема вичерпана.

Тема була справді тим часом вичерпана, лишень маленька словесна сутичка, з мого наміру "все в'яснити" нічого не вийшло, я не мав для цього потрібної відваги, вистачальних аргументів, а головне, бажання. Мені хотілося скоріше це, по можливості дотепніше, зам'яти і по можливості краще забути. Ми обоє з поважним виглядом, залишили все, як було на столі і вийшли на веранду з наміром не вертатися до цієї теми. Була м'яка, оксамітова погода, в повітрі вичувалась вогкість, далеко на заході знов гуртувалися з чорним виглядом хмари, ніби вони робили засідку і затівали на нас напад. Я запропонував прогулянку човном і хоча погода не обіцяла бути сприятливою, Лена без ніяких своїх звичних вередувань, одразу погодилася.

Ми майже з місця взяли найбільшу швидкість і гналися здовж північного побережжя засипаного людьми, а потім взяли напрям на центральний острів, що затуманено синів на обр'ю і над яким помітно гуртувалися хмари. Лена підсіла ближче до мене, взяла мене під руку і за весь цей час, це була єдина її реакція. Дуже скоро ми були біля острова, мали намір висісти на берег, це нам не повелося, скрізь були написи "приватна власність", скрізь були котеджі, човни і люди. Натомість, ми проїхали в різних напрямках поміж малими човнами, які були зайняті рибальством. До одного з них ми під'їхали ближче, я запитав про успіх, на що спокійний, дебелий чолов'яга у виляній кепі з довгим козирком, показав мені ланцюг здобичі досить вражаючого вигляду. Це добре місце і я мушу його відвідати. Я подякував, взяв знов повну швидкість і ми погналися у напрямку нашого котеджа. Небо за нашими плечима заповнялося темною навалою і вода ставала помітно похмурою. Я, час до часу, поглядав на Лену, вона сиділа біля мене випростана і насторожена, я відчував її тепло, а коли наші очі зустрічалися, вона посміхалася приємною, вибачливою посмішкою. Здавалось, між нами настало безмовне погодження, ми, здавалось, входили у звичайну норму наших стосунків. Мені також здавалось, що в цій сутичці я здобув якусь перемогу, вартости якої я ще не міг належно оцінити.

В загальному наша проїздка тривала щось понад годину, вона відпружила наші нерви і відсвіжила почуття. Ми бадьоро вийшли з човна, тримаючись за руку, хотіли, здавалось,

танцювати, а коли небо почало загрожувати наш причал, ми перейшли до критої веранди, розсілися на плетених стільцях, дивилися на розбурхане озеро, по якому вже сіяло густим, скісним, шпарким дощем, разом зі спалахами блискавок і грюкотом громів. Ми обоє були захоплені, Лена зацікавлено спостерігала за метушню хвиль, блискавки гострим сяйвом заливали її обличчя.

Ми переважно мовчали, або мінялися лишень окликами, але ця мовчанка і ці оклики, були справжньою нашою мовою, яку ми виразно розуміли. Говорилося про наше замирення, про нашу згоду, а трохи згодом, коли пройшла громовиця і почало скоріше, ніж звичайно, вечоріти, я запропонував коктейль. На цій самій веранді, до якої я приніс високу стоячу лампу під зеленим абажуром, ми пили поволі чері-бренді з домішкою овочевих соків, алкоголь лагідно настроював нерви і я почав здалека і обережно епічну оповідь про наше минуло. Це було щось, як спогад... Така могутня сила пережитого... Батьківщина, Європа, війна... Полонені, налети, втікачі, табори... Лена дістала свою торбинку, довго в ній щось шпорталась, видобула нотатник, щось в ньому записала, після закурила цигарку "де мюрье", що вона дуже рідко робила, курила замислено і не знаю, чи чула мою мову взагалі. Мені хотілося висловити моє вдовolenня. Здавалося, що за нами десь там за обрієм, за океаном, за якимись просторами часу, залишилась одна унікальна пригода земного буття, щось як один гігантський вир торнада... З цієї висоти і цієї тиші, з цього безпечного і твердого місця, події минулого видаються невірними, не можна вірити, що був штучний, запланований голод, на якому один режим закріпив свою владу ціною мільйонів заморених голодом дітей, жінок, старців і взагалі людей. А знов війна, у якій змагалися тирани, танки і літаки. А знов мільйони втікачів... А знов ісход за океан... О, Лено! Чи ти це можеш розуміти? На цій ось веранді, у цьому теплому оточенні. На цій твердій підлозі? О, вона може і мусить. Її шлях — мій шлях, але вона не аналізує. Вона бачить, бере, йде вперед. Не оглядаючись... Але все таки ми з нею зійшлися не випадково. А може випадково? Хто міг нас звести аж у цій точці, над цим озером. Як це сталося? Чому це сталося? Ми ж обоє родились там далеко у тому ж місті, у тих самих умовах...

Між іншим у мене вирвалось питання, як і де Лена познайомилась з Зіною. На кораблі з Генуї в Італії до Галіфаксу в Канаді. Вони їхали до Монтреалу, як прислуга... Лена оповіла про це спокійно, без зривів, бо звичайно вона не любила спогадів. Спогади її нудили. Вона закривала очі і одверталася, коли згадували минуле. Нема минулого, не треба минулого. Але все таки я довідався, що вона плацювала в Монреалі, як домашня прислуга... Яка з Лени прислуга? Це смішно. І не диво, що її господиня зчинила бунт. Знайшла у неї акт, "зовсім голої жінки" і одразу покликала урядовця з уряду еміграції. Це спасло Лену від побожної монтреалки. Лену звільнили. Дурне! Не варте згадки! Портрети, спровадження матері, Зіна...

Вигляд Лени вимагав милосердя, я намагався бути милосердним... Я привстав, я підійшов до неї, я взяв її руку з довгими пальцями і поцілував її, як тільки міг, ніжно. Вона іронічно посміхнулася і та її усмішка здавалось була докором... А разом викликом. Ну, ну... Гаразд! Чи вдовolenений? Я можу триматися. Ні, я не був цілковито вдовolenений, але цілковито її розумів. І вона розуміла, що я розумів і цього для нас було досить. В голос я лиш сказав: — Вибачте мені... — І вийшов на передню, мокру, освітлену лампою згори веранду, з якої повільно здіймалися ковтунчики пари.

Дощ ущух, небо заспокоїлось, обрії моргали зірницями, дув північний вітер і термометр, що висів на веранді упав на десять ступенів. Після до мене вийшла також Лена, вона взяла мене під руку і по своєму, по котячому, боком пригорнулася до мене, чого з нею ще ніколи не траплялося.

— Небо сіре, — казала вона.

— Скорше чорне... Брудне... — відповів я.

— А ви такий... святий!

— Слухайте! — вирвалось у мене. Це вже я чую від вас втретє! — І враз я схопив її на руки і легко, мов ягня, поніс по веранді.

— О, ні! О, ні! Не святий! Не святий! Я тяжка! Я тяжка! — перечила вона, тріпала ногами, але одночасно охопила руками мою шию і міцно пригорнулася. У мене крутилась голова, я швидко ніс її до котеджа, плутався поміж розкиданими стільцями, пхнув ногою піввідхилені двері і опинився у її спальні. Одна тільки мить і вона лежала під мною на розбурханому ліжку, дуже незручно і розкидано, вона не протестувала, але враз зацікавилася, жорстоко перелякана, трагічно нещасна, її ціле тіло таке пасивне і воно тремтіло, ніби в пропасниці. Я не витримав такої резигнації, зірвався на ноги і вибіг з кімнати.

І не лишень з кімнати... З котеджу... Весь схвильований і пригноблений, прибитий соромом — не дивлячись на погоду, я пустився здовж спорожнілою дорогою без мети і потреби, просто тікав далі від ганьби. І не питався, чому вважав це ганьбою і чому тікав, і куди тікав з такою безпосередньою щирістю і такою навалою почуття. Забуваючи, що це ж був протест на її "святий", чого я не міг визнати і з чим не міг погодитися. Я не святий. Я вимагав від неї тіла, гарячого дихання, пристрасти. Вона це мусіла б знати і можливо знає, лишень вдає невинність. І я зрозумів, що вона мене не любить, а як любить — любить не так. Це не моя любов, це лиш гра в любов, це... це... І разом, я не думаю бути насильником... А тим самим не можу бути з нею під одним дахом. Я цього не видержу.

Завтра збираю своє манаття й відходжу. Ось там "котедж до винайму" — беру його на три дні і скінчено. А може б зараз піти й запитати. Котедж трохи завеликий, кілька кімнат, сто доларів тижневе, винаймається не менше, як на тиждень. Байдуже. Беру. Завтра. Тим часом підшукаю щось більш відповідне, вистачить однієї кімнати на три дні. Зупинявся перед кожною оповісткою, йшов все далі і далі і так знов вийшов на беріг біля "Єрін беу", розуміється, тепер тут вже нікого не було, але я з насолодою стояв і вдивлявся в озеро, по якому одна за одною стрибали дикі хвилі з їх пінними гривами. Я любувався, як очманілий цією баталістичною картиною, вітер дув мені в лице, забивав ніздрі і очі, і прикладав до мого гарячого чола освіжаючі компреси. Через хвилину десять я вже міг спокійніше думати, а ще згодом, мені почало здаватися, що ціла та моя паніка виглядає гротесково, що вона нагадує людей шістнадцяти років, що таке мені не личить, що фактично нічого не сталося. Мені стало соромно за себе самого і я повернувся для відступу назад. Мій бій закінчено і виграно. Вертаю свої легіони назад до їх гарнізонів.

Лена, як звичайно Лена... І на цей раз вона зустріла мене зовсім незалежно, мов би нічого не сталося. — Павле! Там вечерея, — гукнула вона зі своєї кімнати, як тільки почула мої кроки. Що там робить? — Чи можу зайти? — гукнув я через двері. — Ні, милий! Ні! Я зараз вийду, — почув я відповідь. Її голос звучав ніжно й приязно.

Я вдався до критої веранди де вже стояв наш круглий столик, покритий білою скатертиною з повним накриттям для вечереї. Все було зроблено дуже уважно і дуже естетично. Згодом появилася також Лена у чорній, сатиновій піжамі японського крою зі стоячим комірцем, що їй надзвичайно личило, особливо коли вона граційно увійшла, вклонилася й посміхнулася з ноткою іронії, після чого я міг клястися, що ціла її поведінка від початку до кіпця — суцільна, вишукана, консеквентно проведена гра. Я церемонно підставив їй стільця, вона не менш церемонно сіла і сказала: — Чи дозволите мені мого японського чаю? — пригадуючи цим нашу першу на цю тему розмову. Я подав їй чайника і вона знов сказала: Дозволите вашу чашку? — Я

подав їй чашки, вона розлила чай і почалася вечеря. Але я все хотів щось сказати, Лена це помітила і запитала:

— Що маєте на думці? — Я хотів лиш вибачитись, — відповів я. Такого більше не станеться... — Вся вина за мною, — посміхнулася Лена. Мене вражала її вищість і її зрілість. — Я дуже стихійна, — казала вона.

— Не помагають ніякі вправи. — І мені видалось, ніби її щоки трішки припудрені, невже вона плакала? Ні. Таке не можливе. — Не з вашої вини, Павле, — ніби вона вгадувала мою думку. — О, ні, о, ні! Коли б з вашої... Я була б щаслива, — швидко казала вона. Мене це знов вразило неприємно. Це ще один доказ її суперечностей. Отже, що я для неї? Порожнє місце. Вона має свої інші причини. Але все таки вона плакала — той метал, та бронза, той мармур. Отже, мій Боже, що з нами діється. Мій настрій зростав і я подумав, чи не варто запитати, чого вона плакала, отже ж вона сама цю тему порушила.

— Чи можу я запитати чого ви плакали? — запитав я сухим, батьківським тоном.

— Можна. Розуміється. Я плакала, що я такий монстр.

Я сподівався, що вона тим самим тоном скаже, що вона мене любить, що я для неї найдорожчий у світі, що без мене не може жити, але нічого такого не сталося. Мене дивувало, що її думки були вийнятово синхронні з моїми. То ж ще перед хвилиною я сподівався і закликався перед озером. Ні, я не плакав зовнішньо, але я по-собачому скиглив нутром і це, можливо, ще гірше. Чи не є я такий самий монстр?

Після ми розмовляли про всілякі справи, вона, наприклад, питала, чи люблю я козяче молоко, що козяче молоко зганяє прищі, що вона любить перед сном ставати навколішки і молитися, що їй сняться білі крілики. — Що це значить, коли сняться білі крілики? — питала вона. — Думаю, що нічого не значить. Що це видумка. Ви з мене насміхаєтесь, — казав я. — О, ви такий недотепа. Білі крілики, за єгипетським сонником, означають сексуальну любов. Ви цього не знали? — питала вона. — Звідки ви знаєте, мене дивує? — казав я.

— Я цікавилась. Мене також цікавив секс... Я сексуальна. Ви цього не помітили? Я лишень боюся. Ви не розумієте... Я боюся самої себе. Я можу стати дуже паскудною... — Ви завжди щось вигадуете. Мені це не імпонує, — казав я. — Ви не вірите? Ви не вірите? Я хотіла стати наркоманкою. Проституткою. Я хотіла їхати до Марселю і стати вуличницею. З матросами. — Чому якраз з матросами? — питав я. — Ви цього не розумієте, я не можу пояснити, це питання патології. — Ах, лишіть це! Чорт зна що вигадуете! — сердився я. — То ходім танцювати, — казала вона. — Вже пізно. І сьогодні нема танців, — відповідав я. — Дома. Тут. Ходім, ходім. Знайдіть там якусь плитку. Танго! Добре, старе танго! — зірвалась вона і закрутилась перед мною. Потім підбігла до мене, закинула руки мені за ший, оперлась животом об мій живіт, дивилася у вічі, сміялася й казала: — Ах, ви Павле, Павле! Який ви смішний! Коли б ви тільки знали. Чи ви мене любите? Скажіть за що? Ну, скажііть!

Я нічого не казав, я лишень міцно її притиснув до себе, на що вона викрикнула: — Чую! Чую! Досить!

Потім ми все таки танцювали під радіо танго, а ще згодом довго, заклопотано збиралися до сну, відходили до своїх кімнат, знов виходили, все щось забували, щось хотіли сказати. — Павле! Ви лиш подивіться, — казала Лена і підставляла свої відкриті плечі. — Ви так спеклися? Коли? — дивувався я. — Це мене щось погризло. Дуже свербить. — У мене є такий коляндрил, — казав я. — Рятуйте! Давайте ваш коляндрил. — Я приносив коляндрил, натирав критичне

місце, Лена дякувала, відходила, щоб за хвилику знов зчинити тривогу, що у неї з'явився комар. Комар! Неймовірно! Я біг до її спальні з величезною хлопавкою, комар зникав, ми шукали його під години, не знаходили і я вертався до себе, а за мить я вже репетував, де ділась моя книжка. Лена з'являлась у дверях моєї спальні майже схвильована. — Яка книжка? — питала вона заклопотано. — Я тут... мав... Єревеса... Жінка Мільтона... — ми обоє розшукували книжку і знаходили її на веранді під моїм лежанком. Лена посміхалася і відходила... Щоб на пів дороги вернутися. — Забула ще спитати: а що завтра? Чи не хотіли б зі мною виїхати? — Куди наприклад? — Кудись... До якогось ресторану... На обід. А може вечором... На танець. — Я засміявся на ціле обличчя. — Як з рибальством? — питав я. — Еврика! Їдемо! Я ще ніколи... — В якій годині збудити? — питав я. — Будь іколи. Хоч би опівночі! О! Прекрасно! Прекрасно! — Як тільки дозволить погода — о п'ятій рано! — Згода! Розуміється! — Отже, добраніч, чарівна! — Добраніч, милий! — За хвилику, вже з-за дверей, Лена гукала: — На рибу! — На рибу! — відповідав я. — Добраніч! — ще вигук з обох боків і після того, здається, в котеджі настає, тиша, всі теми вичерпані, недалеко година перша ночі, в головній кімнаті мляво світиться мала лампа, портрет Лисого повернуто лицем до ватрана, по всіх кутах залягли насторожені тіні.

Я лежав горілиць на своїй "континентальні", лишень в піжамі без накриття. Не дивлячись на зміну температури зі зовні, в котеджі все ще міцне тепло, над приголовком світиться нічна лампка в руках, замість Єревеса, "Тейлз оф Савт Пасифік" Міченера, кишенькове видання, не читаю, а лиш дивлюся, поглядаю на пів-розкриті двері, повторюю слова розмови з Леною, кілька разів поправляю подушку, нарешті пригадую, що їдемо на рибу і відкладаю "Савт Пасифік". І гашу лампку.

Робиться темно і тихо, крізь відхилені двері проривається вкрадений відблиск світла з великої кімнати, чути періодичні вибухи мотора холодильника з кухні, що нагадують стогін, як також чути якісь шерехи знадвору, ніби там шепчуться, або цокає годинник, або щось м'яко падає на тверду землю. Над усім горою шум вітру і шум озера, який має діло з телефонними дротами і антенами телевізорів, чути як б'є хвиля на причалі і погрюкують залишені човни.

А згодом, мов тяжкий лантух, повертаюся на бік, пружини постілі напружено вгинаються, починаю вдавати сон з присмаком втомленої жаги і незгасимої спраги, що проходить по цілому моєму тілі. Без потреби штучно кашляю і, здається, чую відповідь з другого кінця цього містерійного простору, щоб за хвилину ще раз повернутися і знов вдавати сон. Голова не може втихомириться, вона все шукає вигіднішого положення, подушка гаряча і вогка, а ціле тіло ніби вариться в літеплій воді. Не зчувся, як прийшов сон.

Сон. Як довго тривав сон? Не можу сказати. Коли прокинувся, над котеджем з фуріяльною люттю били громи, будова дрижала, вікна мигали огненними плямами і я діткливо відчув біля себе лоскотливе, живе, хвилююче тепло. — Павле! Це я! — почув шепіт під самим вухом і не знаю, що сильніше звучало — громи над котеджем, а чи той шепіт під вухом. Миттю пробуджуюсь і тріпотливе, пружне тіло втискається в мої обійми. — Лена! — вирвався у мене переможний оклик. — Я, Павле! Я! Це я! Я боюсь! — чув той неповторний шепіт, що його може висловити лиш жінка і разом з цим вона ближче горнеться, ніби їй мало обіймів, ніби прагне увійти, розчинитися, злитися...

Як це чудово скомпоновано, коли б'ють громи і шумить вода — стихії, освітлені мільйонами амперів сяйва у славі неперевершеної казки Богом даної землі, сонцю, планетам, людині. Гарячі, мокрі, з болями й скреготом зубів люди можуть дихати справжнім вогнем викресаного з крові силою нагих грудей, розбитого тіла і гостро колючого насіння, що виривається з нутра утробы.

МИ

I

Годі сказати, чи завинили тут блискавки і громи, а чи були вони лиш вражаючм поштовхом, маєстатичною декорацією і блискучим акомпаньяментом до нашої пречудової драми. Можливо, я ніколи не знайду справжнього слова, щоб це сказати. Сталося чудо, якого я багато років чекав, Лена була незрівняно велична у своїй незабутньо-магічній ролі, сталося нагле персвітлення, яке наблизило нас до краю блаженства.

Останні три дні і три ночі, які ми продовжили на п'ять днів і п'ять ночей, нашого перебування на озері, були тріумфом і апотеозом довгої й впертої боротьби наших несподіваних взаємин. Це була велика зустріч блукаючих плянет у незмірному космосі подій, що виповняли наш час і наш простір. Погода цих наших днів була вірним нашим союзником, втаємниченим другом і надійним помічником, вона вернулася до своєї літньої норми, кожного ранку термометр показував понад норму тепла, небо було маєстатно сине, вода приманливо бірюзова. Ми купалися, ми їздили човном, ми ловили рибу, ми ходили на танці, ми слухали музику. І багато сміялися. Сміх рвався з нас зливою, все виповнялось жартами, світ видавався легким, як пушина. І, розуміється, ми були твердо рішені, навіть без мови, одружитися, ось тільки я впорядкую свої достатки, роздобуду справжнє мешкання і вистачальний прожитковий рівень. В моїй уяві появилось багато нових видив, думка забігала до самого краю можливого, я став довірливим змовником фантастичних і не фантастичних плянувань, нові проекти супроводжували мене, як пажі, як раби і як весталки.

То ж та пречудова жінка була моя. Наша постіль єднала нас повсякчасно. Нас годі розірвати. Наша пристрасть розгорілася і не могла згаснути. Це вже поже жа під час посухи, це злива вогню. Нам слід лиш торкнутися і ми вже готові. Ми справляли авансом наш медовий місяць у всій його насолоді, ми всіх і все забули і були вдоволені, що нас забули також.

А коли ми знов опинилися на вулицях нашого міста, нас годі було впізнати — двоє міцних, свіжих, загорілих богів, які щойно зійшли зі свого Олімпу, щоб своєю появою оздобити заношену вулицю Маркгам з її численними дітьми і різноманітними синагогами. Моя безвіконна кімната видалась мені мрачним казематом, у якому я колись лежав на фронті під Ленінградом і яка тепер наводила на мене паніку. Я мушу як найскоріше її залишити, час наглив, дні блискавично тікали. Не було більше таємницею, що ми з Оленою заручені і що наше одруження — питання місяців. Всі мої адораторки зложили зброю і відійшли на бік. Ми з Леною появлялися на вулиці, в кав'ярні, на танцях, на вечірках, у кіно, на нас дивилися заздрісні очі, нас обмовляли, ми були атракцією всієї нашої громади.

Находила рішальна осінь, я мав вилізти із своєї власної шкіри, я складав і розкладав свій бюджет, інколи я нагадував вужа, якому наступили на хвіст.

Але я був трагічним оптимістом, я не гонився за дешевими успіхами, як і не мав наміру брати жар голими руками, але я мав безодню далєбі цікавих плянів, підшукував спільників, домовлявся співробітничати, замовляв позички і був переконаний, що з Новим Роком я залишу свою чарівну Маркгам і оселюсь десь там далі на північ на цій прекрасній шахівниці нашого розлогого міста, а тоді наш з Леною рай дістане концесію і буде включений до реєстру законних інституцій.

Але несподівано прийшов той від'їзд Лени. На початку жовтня, одного дня я дістав від Зіни

телефон. — Приходьте негайно! — Лена виїжджає до Монтреалу!" справді наглість критична. Чому від'їжджає і чому повідомляє Зіна. Знов та Зіна і знов містерія. Кличу до телефону Лену. Вона запинаючись, мов школярка, повідомляє, що дуже захворіла мама і вона мусить негайно від'їхати. Чому не повідомила мене? Ось тільки збиралася, але Зіна випередила. Чому Зіна? Нема коментарів.

Біжу на вулицю Шша. Застаю Лену в тому самому чорному трико, яке пригадую із Сімко, сидить згорнута калачем у заголів'ю свого ліжка, прикритого м'яким гуцульським килимом. Не біжить мені назустріч і не вітається. Її очі заплакані. — Що з вами? — кидаюсь до неї, ніби до раненої. (Не дивлячись на всі наші пригоди, ми з нею були на "ви". Цього, розуміється, хотіла Лена). — Мама. Ось телеграма. Їду. Сьогодні.

— Але ж, Лено, — починаю схвильовано.

— Ні-ні-ні! Милый. Не треба. Я мушу! — перебила вона мене. Її обличчя дивно сердите.

— Що з мамою?

— Не знаю! — Відповідає різко.

— Так нагло!

Лена не відповідає, очі її бігають... Закушує нижню губу, ніби терпить біль. — Я вернуся! Я скоро вернуся!

— Коли?

— Не знаю. Милый. Не робіть такого вигляду!

— Передовсім не робіть ви!

— Бо я не можу зрозуміти! Я не можу зрозуміти! — повторяла вона крізь сердиті сльози.

— Чого не можете зрозуміти?

— Нічого не можу зрозуміти. Якись ідіоти! Ще менше міг зрозуміти я, що за ідіоти, кого має на думці? Я дивився далєбі з виразом ідіота і не знав, за що хапатися, ніби я топився.

— Може б ви щось пояснили, — почав було я.

— То ж кажу! Нічого не знаю. Можливо іншим разом! Навіщо питаєте?

— Коли їде потяг?

— Не їду потягом.

— А як?

— З Лисим. Він їде до Монтреалу. Автом. Знов той фатальний Лисий, мене це виводить з рівноваги. — Лено, — вирвалось у мене, — як що ви знов граєте якусь...

— Замовчіть! — крикнула вона. — Не мушу давати вам звітів!

Я раптом замовк. Хвилину розгублено міркував. Була наелектризована тиша, Лена дивилася

великими переляканими очима. — Допобачення! — вирвалось у мене нагле, нерозумне, відрухове речення, я повернувся і майже вилетів з кімнати. За мить я опинився на вулиці. Уявляю, як я виглядав. У мені тремтів кожний нерв. Годинник вказував, що за годину я мушу йти на вечірню зміну праці, я мав мало часу, але я не пішов до дому, а скочив до автобусу на вулиці Осінгтон і поїхав на вулицю Квін до ресторану де працювала Зіна. У ресторані було повно гостей, всі місця при барі заняті, сильно пахло всілякими стравами, з намагою протиснувся до заду, де було трохи вільніше, Зіна у своєму білому халаті була дуже зайнята. Я ледве знайшов місце при барі і розгублено замовив каву. Зіна одразу мене побачила, зрозуміла, в чому справа і підійшла. — Чи можу з вами бодай п'ять хвилин говорити? — запитав я. — Добре. Ось тільки впораюсь з тим гостем. Зайдіть до сальончику. — Я забрав свою каву і перейшов до сальончику, що був також зайнятий по вінця, ледве знайшов якесь місце і одразу появилася Зіна. Її вираз зраджував лукавство і не викликав довір'я. — Скажіть, — запитав я одразу, — що там сталося? — Павле Івановичу! Я не знаю, — спонтанно відповіла вона. — Це все Лена. Та телеграма. Думаю, що щось накоїв той Лисий.

— Який Лисий!? — майже викрикнув я.

— Ви ж знаєте.

— Я нічого не знаю.

— Тихо. Тут люди.

На нас справді зо всіх боків дивилися, мій вигляд був далекі грізний, я каюся що зайшов сюди, ця розмова остаточно збила мене з пантелику. І приголомшила. Рішуче не знав, що далі робити. Заплатив каву, без слова вийшов з ресторану і вдався до телефонної будки. Викликав Лену. Я чув її схвильоване дихання. — Лено, — казав я притишеним, нервовим голосом, у якому виразно звучала розпач. — Пам'ятайте, що ви ставите на карту ціле наше майбутнє, я не хочу, щоб ви їхали з тим Лисим, коли мусите їхати — їдьте потягом, я куплю білет і проведу вас на двірець.

— Но-но! Не купуйте! Де ви є? злякано говорила Лена.

— На вулиці.

— Ви були в Зіни.

— Я був.

— То хай вона вияснює. Це її робота. Лисий тут ні при чому. Мусите мені вірити! Мусите! Зіна зла, що я не виконала її завдання.

— Якого завдання?

— Вони мене тероризують. Я мушу тікати. Поясню іншим разом.

— Лено! Але ж ви...

— Ви бачили в якому я стані. Не питайте! Лисий мені помагає.

— Лено! Лено! Я зараз буду...

— Пізно! Вже пізно! Ми зараз їдемо! Допобачення, мій милий! — і вона положила слухальце.

Я вирвався прожогом з будки, піймав перше таксі і погнався на вулицю Шша. Здавалося, що те чортове доробало сунеться зі швидкістю волів, що все змовилось ставити мені перешкоди, я наглив шофера, шофер наглив машину, зупинки трамваїв, червоне світло, бічні вулиці, тягарові авта... Вороги, самі вороги, максимум нашої швидкості 30, їдемо 15 — 20 і це зветься модерне темпо, що від нього можна збожеволіти. А коли ми під'їжджали до будинку при вулиці Шша, я бачив виразно, як саме рушило велике темно-сіре авто, як мені здавалося, спрямоване на далеку дорогу. Це міг бути той самий темно-сірий Крайслер Лисого, що про нього якимось згадувала Лена. Одна тільки мить! Темно-сірий Крайслер так швидко віддалився і зник в напрямку Блуру, що я не встиг ані охнути. Я лиш підняв голову і напружено дивився йому в слід здовж спорожнілої вулиці, через яку почали переходити з криком і гамором школярі з найближчої народної школи, які заступили нам дорогу. Я сказав шоферові відвезти мене на мою Маркгам.

Отже за один день, чи краще пів дня, все змінилося до невпізнання, Лена нагло зникла — незбагнуте, безглузде чортovinня... Що можу сказати? Мушу їй вірити — скільки разів це повторяла, я вірив, але де взяти віри, коли не віриться. Чому б не вияснити справи, не сказати все словами, для чого та безглузда загадковість, та заїкуватість сумління. Можливо там нема нічого несподіваного, а це лиш страх перед самим собою, смакування власного болю. Я переконаний, що це дешева, балаганна видумка позбавлених дотепу мозків, дурне чортovinня, безглуздя, бо ж за що саме мали б "вони" її тероризувати, якого завдання вона не виконала?... Доречі, Зіна не вірить в телеграму, чи маю вірити я? Голова крутиться, мозок туманіє, гіркота заливає почуття, я безпорадний, розгублений, залишений, на язиці весь час декадентський мотив якогось забутого куплетиста.

Це квилення наповняє мене все більше і більше і переливається через край мого безсилля, чую біль, біль, біль — тупий і безупинний від якого терпне піднебіння і в'яне зір...

Цю дику ніч я провів у товаристві моїх золотих, солодких, спітнілих машин з їх вічним гугливим рухом і їх запахом зіпсутої оливи, які своїми демонічними звуками заглушали демонічні стогони моїх розбитих нервів. Я хотів говорити далі з Леною, я бачив її зовсім живу і плотську перед собою, тому роздобув папір з шуфляди малого стола, що стояв побіч моєї майстерні і під звуки машин на заолієній, дерев'яній скринці з моїм знаряддям, почав писати всіляку нісенітницю, що тільки прийшло до моєї голови: "Мила Лена! Ви від'їхали своїм Крайслером під фурію пристрастей, що їм міг би позаздрити сам Люципер. Ви залишили мене дослівно розчавленого на хідниках вулиць. Ви не сказали мені ніодного людського слова, яке б можна було розуміти.

Ви мене знаєте. Я не паяц, не балаганний блазень, не кльовн П'єро. Я можу розуміти все, навіть віддаль, навіть божевілля, але я нічого не розумію з Вашої теперішньої поведінки. Закликаєте мене вірити! Ради Бога! Я Вам завжди вірив, я Вам безглуздо вірю, бо паскудно, негідно, по собачому люблю. Ви це знаєте і...

Я писав, і писав, і писав, скиглив, хуліганив, блюзнірив і не міг знайти кінця своїй зачумленій безрадності, я хотів висловитися, але вислів не приходив, а приходив туман, марево, болото, трясовиння. Колеса машин і колеса моїх марень крутилися туманним клоччям у моїм зачадженім мозку і викидали піну глибокого, підземного, огненного жалю. Є речі, яких ви на правду не можете висловити!

І після цього почалося моє Торонто без Лени. Це був терор. Я не знав, де себе діти. Я звик кожного дня, кожного вечора переживати празник, бути з нею, говорити, сміятись, співати. Ходилось на побачення, на зустрічі, до кіна, на вистави, бібліотеки. Виїжджалось на острови, їхалось моторовим човном під місяцем, не зважалося на час, на години, на місце. Я одвик від людей, а люди від мене, що мав робити тепер?

Я тинявся, як люнатик, по брудних вулицях середмістя, мене нічого не цікавило, забави без Лени не були забавами, дівчата не видавались дівчатами, дні минали черепашачими кроками, ночі видавались бездонними прірвами. На роботі я лиш думав про неї, її ім'я вимовлялося безконечно, вона заповняла мене дослівно, поневолила абсолютно. Я був нею хворий.

Що другого дня я їй писав, вимагав відповіді і одного разу дістав від неї писульку: "Мій коханий! Простіть, простіть, простіть! Я винна! Знаю що ви переживаєте. Я переживаю те саме. Я хвора. Як можете — прибудьте сюди. Монреал гарне місто. Постараюсь все пояснити. Цілую, плачу, кохаю! Ваша" ... Адреса й телефон.

Ці слова я читав, як голодний, як п'яний, як дикий, я їх хапав на льоту, ковтав, вони виходили все нові хоч ті самі і я ненаситно поїдав їх, як звір свою жертву. Вони щільно засіли в моїй крові і я буду чути їх навіть за гробом.

Найближчої суботи я мав вільне, а дотого вимантив вільний понеділок і вже раннім 9.15 експресом Канадської Національної Залізниці, у дуже гарному, новенькому вагоні з м'якими фотелями і величезною панорамою Бритійських гір на передній стіні, я мчався до Монреалу, щоб під вечір, о годині 5.45, висісти з невеличкою валізкою на величному, багатолюдному, шумному Центральному дворці і одразу з дворця нетерпеливо дзвонити Лені. — Де ви є? — почув я захоплений, гаркавий голос. — На Центральному. — Зараз там буду. Чекайте при виході!

Я не чекав, я маяв, як прапор, мій зір без перерви тримався годинника, наполегливо вдивлявся у вуличну масу людей, залитих сяйвом неонового світла з блідими, етерними обличчями, з безліччю ніг на вогкому хіднику, під шум і стогін безконечних машин і спалахів безконечних реклям. Розуміється, що час поняття релятивне, зараз це не час, а граніт, це не хвилини, а тяжкі глиби каменю, я чув їх тягар весь цей день, я не можу стояти на місці і не можу відорватися з місця.

І нарешті вона. Під'їхала темна таксівка і з неї з поспіхом висіла Лена у своєму чудовому осінньому плащі рудого кольору з великими кратками, не заціпнута, без капелюха, з розбитим волоссям, свіжа, ясна, усміхнена. Поспіхом платить шоферові, я біжу назустріч. — Лено! — Павле! — І ми душимось у обіймах, таке знайоме тепло, дихання, запах. — А я так чекала... І знала, що приїдете... Мені снилось. Весь день сиділа при телефоні. — Ви чарівна! — О, як це гарно! — Вона любить це речення і я люблю його також. Деякий час стоїмо одне проти одного, тримаємось за руки. дивимось у вічі, посміхаємось очима, устами, цілою істотою, Лена виглядає справді відсвіжено і ані сліду настроїв з Торонта. І, мабуть, мій вигляд говорив їй те саме: — Ви чудово виглядаєте! — казала вона. О, милий! А куди тепер? — Готель, — відповів я. — Розуміється, готель. Шукаємо разом.

Ми йшли під руку бадьоро, радісно, в ногу широкою, рухливою, ясно освітленою вулицею з великими вітринами і барвистими реклями, ми з'єднані в один рух і один порив, камінь під ногами видається м'яким, килимом, така велика і прозора радість. Недалеко натрапляємо у бічній вулиці великий готель "Ля Саль". Одразу заходимо і одразу дістаємо добру, тиху, м'яку кімнату на п'ятому поверсі з ванною і виглядом на залите огнями місто. — Тут чудово! — викрикує Лена. Роздягаємось і вдруге вітаємось довгим, п'янючим поцілунком. — Дуже дякую за листи. Чудові! Вони були для мене великим посиленням. І вибачте, що я так мало писала, ви ж знаєте, я не вмю, просто не вмю, не знаю що писати, хоч хочу писати. А дуже скучав? — Не скучав, а здихав! — О! — Вона пригортається, закладає руки за шию, підставляє уста, спокусливо сміється — тиха, рівна, спокійна постіль і така ж атмосфера і ми втомлені розлукою і спрагнені чеканням, такі тривожно нетерпеливі...

А трохи згодом, майже п'яні, але щасливі і втихомирені, ми спокійно одягаємось, Лена, як і завжди, пречудово одягнена, на цей раз пречудова суконка золотого кольору (вона любить кольори металів, тепер якраз модні), яка плястично облягає її фігуру, ми лишаємо кімнату, сходимо вниз до другого поверху, де міститься ресторан і де у просторій, м'яко освітленій, винятково затишній залі знаходимо приємне місце за білим столом і під звуки джез-бенду, що долітають сюди з другого кінця залі, замовляємо вечерю.

Ми переповнені самі собою, не маємо більше мови, поглядаємо на себе, вдоволено посміхаємось. — Чудова сукенка, — кажу, аби щось сказати. — Подобається? — питає Лена. — Блискуча, — продовжую думку. — Для вас вибрала, — каже Лена. — Я вдячний міцно, — кажу я. — Тепер це мода, — каже Лена. — І вам це личить, — продовжую мову. Лена посміхається затисненими устами, має спущені повіки і злегка повернуту в профіль голову, що їй також дуже личить, а разом творить дуже привабливу картину самосвідомого вдоволення.

Дуже елегантний, ніби Роберт Тейлор, у прекрасному смокінгу кельнер, приносить вечерю — десерт з південних овочів, грибова юшка (на бажання Лени), печеня індика з пюре і брусницею, кава і... шампанське, (на моє бажання), майже відчайний, перший в історії мого життя, подібний жест. Це був початок, подібні готелі і подібні ресторани з такими кельнерами до цього часу не входили в засяг круга мого діяння, але цей такий день силою свого звершення, вимагав данини великого мірила, бо я переконаний, що в цьому просторі, разом зі мною і Леною, перебували переважно "великі мірила" різних вимірів, а Лена в її золотій гомосфері, заслужено займала своє місце, рівних їй не було багато і я міг законно твердити, що мій вибір не належить до найгірших.

Розуміється, хотілося багато довідатись і багато вияснити, я мав засипати Лену питаннями, але в цей момент ще більше хотілося не торкатися наших ран. Само це світло, це оточення, ця теплота і звуки музики вимагали вдячності. І Лена, яку я ще в потязі вважав недосяжною, моя надмірна наснага перемогти спротив, творили мій клімат своєрідного, егоїстичного вдоволення, бо просто не хотілось вірити, що Лена, яка є зараз біля мене і та, яку я знав раніше, та сама істота. Де дівся її цинізм, примхи, вибуховість, акторство. Коли наші кришталні чари вина торкалися, наші очі зустрічалися палкою довірливістю і, здавалось, розчинялися у взаємній радості щастя.

Пізніше все таки ми "вияснили" нашу справу, я не вимагав, але Лена сама почала, здається, це її турбувало. Це не було вияснення... Я все знав. Вона лише підтвердила мої здогади... — Знаєте, як це сталося... Хтось з них, можливо Трухлий, — казала вона... — Макар Іванович? — перебив я її з посмішкою. — Ви ж знаєте, — посміхнулася вона. — Цілком випадково, — додав я. — Ви все знаєте? — питала вона. — Лишень здогади, — казав я. — Вони мали якісь наміри... Я знала Зіну... Ще з корабля... Тут в Монреалі ми з нею терли помости... Ми так хотіли вирватись з того... Які з нас прислуги... Те моє мистецтво. Зіна поїхала до Торонта, писала захоплені листи... Мала роботу... Стільки хлопців, такі перспективи. Приїжджай, маєш квартиру, все заплачене. Моя мама горою проти... Маємо тут знайомого молодого лікаря шведа... Дуже цікава людина, любить мої картини, познайомилась з ним на виставці в музеї... Він має такі окуляри, як телескоп і зворушує мене своєю довгою фігурою, два рази довшою від мене... Мама в нього просто закохана... І коли я заявила, що їду до Торонта, мама мало мене не викляла... Вона переконана, що той швед мій законний наречений і нема відклику. Коли ж я не послушала і таки поїхала, я потрапила у сітку диваків, які бавляться у шпигунство і які хотіли зробити з мене Матту Гарі. Ці люди вдають патріотів, не будучи патріотами, хочуть замазати якісь свої гріхи перед советами і грають в льотерею зради на два боки. Колись такий Макар Іванович пробував іцастя де інде, там не вдалося, тепер заграв на іншу рулетку. Його місією "розкладати еміграцію" і "вербувати співробітників". Зіна клясична міщанка без мозку і принципів, лишень з претенсіями, намагалась спокусити мене і післати мене на вас. Чому на

вас? Ви на їх думку прекрасний об'єкт "для використання"... Зрештою, мені потрібно було долярів, мама посилала мені десять долярів на місяць, Зіна знайшла кілька Лисих, я їх малювала, але всього було мало. Брати якусь роботу? Яку? Мити помости? Прибирати кімнати?

А моя мама... Колишня буржуйка... Батько був інженер... Вони мали доми з Харкові і хутір десь на провінції. Я цього вже не бачила. Його засудили і знищили за його неросійське прізвище... Був же час пошести шпигунства і кожний, хто не був росіянином вважався потенційним шпигуном. Батька судили за якийсь саботаж, я вже не знаю, щось там в Донбасі. У нас не можна було про це говорити. Нас викинули на вулицю... Ви це, зрештою, знаєте... Мати десять років водила в Одесі трамваї... А брат у Москві. От і все...

— Що ж ви мали зробити зі мною? — спитав я жартом.

— Шпигуна... Розуміється.

— Що я мав шпигувати?

— Не знаю. Не мій бізнес. Я мала лиш завербувати...

— Отже "кагда би не Елена" (цитата з вірша)... Коли б не Зіна... Не Макар Іванович... Не бачити б нам Сімко.

— Це їх ідея — розуміється. Знаходять Лисого. Я його малюю... Дістаю котедж... Запрошую вас... Ви потрапляєте в мої сіті. Я шантажую вас коханням... Зіна шантажує мене Лисим... Макар Іванович шантажує нас наганом. Ми зломані. Вас посилають на фабрику літаків... Мене женуть на Бермуду... Я шукаю жертви, мобілізую, шантажую. Ми діємо. Розгортаємо операцію... Чи ж не чудово?

А Лисий... Це така наша мамалиґа. Коли я намалювала його портрет, він дивився, дивився на мене а потім питає: ви добре, дівчино, малюєте, але з чого ви живете? Я йому щось, не пригадую що відповіла, а одного разу він кличе мене до свого готелю на Бейстріт і таємничо вручає мені чека на двісті долярів. Тільки прошу нікому не кажіть, бо як довідається жінка — з'їсть. І цо все. Між іншим, — додала вона до цього, — мама не знає, що ми з вами були на Сімко. І вона хоче бачити вас. Завтра прошу на родинний обід. Увага! Увага!

— Зворушливо вдячний! — відповів я. — А що, як не витримаю іспиту?

— Мама під сильним терором.

Я бачив Лену в її гарній подобі, її ніжні, тонко різблені рамена і її делікатно різблені, тонкі пальці. Їй потрібен протектор, сила, захист, їй потрібен муж, чоловік. Їй потрібні засоби. Розуміється, вона може "знайти працю", але яку? Малювати портрети? Кельнеркою в ресторані? Продавачкою у Ітона?

Справді проблема. І я не знаю, у якій подобі з'явитися на очі її матері. Що сказати? Що обіцяти? Що дати? Себе самого? Яка з мене вартість для матері, яка хотіла б бачити свою дочку на троні Клеопатри. І цілком заслужено. Я переконаний, що терор Лени не грає для неї великої ролі, маючи за собою десять років практики кондуктора трамваю.

Такі ось і інші подібні думки проходили через мою мозкову лябораторію під сардонічні звуки саксофонові оркестри, до якої у другій залі на крузі танцювали пари, освітлені смугами кольорового світла. Випите вино і присутність Лени настроювали мене на всілякі дивовижні кімбінації й відчування, перед очима в різних напрямках, ніби на притьмареному екрані,

рухались людські силуети і все разом видавалось нереальним, ніби з іншого виміру простору. Моє обличчя, дарма що притьмарене освітленням, як і звичайно, було відкритою книгою, в якій можна читати кожній грамотній людині і в якій Лена до схочу читала. І дуже розуміла. Вона бачила мене наскрізь і на цей раз, як мені здавалося, цілковито зі мною годилася. Вона рішена бути моєю жінкою, йти жити до однієї кімнати, бути продавачкою у Лоблавс, але чи погодиться на таке її величність мама? Напевно вона питала дочку: а який його фах? А що він робить? А скільки заробляє? О, мамо! Він добрий механік! Ме-ха-нік! Чи не досить нам тих механіків? Він дуже талановитий! Він хоче бути письменником! Письменником? На якій мові? Чи він живе в Києві, а чи в Торонті? Досить, досить! Тут треба жити по-людськи. Особливо, хто може! А ти можеш!

— Як ваш?, мама зветься? — запитав я несподівано.

— Лідія, — відповіла Лена одним словом.

— По батькові?

— Іванівна.

— Чи не хотіли б ми потанцювати?

— Розуміється. Давно час!

Ми танцювали, згадували не так Торонто, як Сімко. Сімко, цей маяк нашого мандру у просторах чуття, своєрідна зоря надхнення і печалі, розбита чарівна чара пізнання добра, зла, меду й цикути, розгалужена панорама глибинної пристрасті і глибинної насолоди. — Ніколи не забуду Сімко, — казала Лена примружуючи очі. Ніколи! Та зустріч! Вона вирішила! Все вирішила. Цілу мою фабулу... — Вона у своїй золотій робі переливалася у світлі прожекторів рельєфно і емоційно на тлі розтанцьованого паноптикума, що мені було не-захисно і бентежливо. Ми провокували довкілля, очі багатьох були звернені на нас, а в одній з перерв, до нас підійшов приголомшений денді у препишному, європейського крою смокінгу і запросив Лену до танцю. Вона відмовилась. Виявилось, що той фронт, як ми самі, походив з Європи, з Чехословаччини, недавній втікач від "братніх русів", а теперішній інженер, забув вже якої, чи не Мессі-Гарріс, компанії. Ми обмінялися з ним кількома реченнями в німецькій мові і розійшлися з дружніми побажаннями. Напевно вважав нас за пару розпечених мільйонерів, які бавляться в закоханих.

Ми пробули тут пару годин, час тікав швидколетно, перед відходом повернулися до нашого номеру, півлежали на широкій канапі, ділилися враженнями минулого тижня, укладали плян на завтра... Зустрінемося рано тут, снідаємо разом внизу в кав'ярні, оглядаємо місто, а обідаємо з матір'ю. Біля першої години ночі я відвіз Лену таксівою на її Розмонт. Прекрасна, осіння, гіроскопічна ніч великого накопичення бетону, каменю й заліза, всипаного густо міріадами вогнів і пронизаного магістралями безупинного руху. Його пульс і ритм синхронно діє з пульсом і ритмом всього космосу, так що інколи тратиться почуття земного і видається, ніби це все разом висить у просторі і зі шаленою швидкістю кружляє довкола якогось центрального фокуса.

Моя перша ніч у цьому готелі, після всього пережитого, не була аж надто спокійна, я довго не міг заснути, вітав мислями в підзоряних висотах, вважав себе чи не найщасливішою істотою всесвіту, я був виповнений тим рідкісним щастям, що його може досягнути тільки людина великого шукання але, яка ніколи не підносилась вище звичайного позему нашої плянети. Я не спав, а дрімав і не думав, а марив, не плянував, а фантазував. І не знаю чому, все моє минуле видавалося неприємним, змарнованим часом, а все майбутнє малювалося густими, ситими,

надійними барвами, ніби це відкривалась передо мною нова планета. За мною лежав океан часу і простору і в тому розчинялася туманно дивовижна моя минулість, ніби вона належала не до мене, а до зовсім іншого виміру діяння. По цьому боці я родився наново в інакшому підсонні з іншими складниками повітря і відмінним соняшним спектром. Я почав бачити й пізнавати вартості, довідався, що можна багато зробити, що кожний порух думки збагачує сенс буття.

Рано, здавалося б, я повинен довго спати, але прокинувся зараз по шостій і перший проблиск свідомості запевнив мене, що заснути я більше не зможу. Я брав ванну, я старанно голився, я одягав мій найкращий одяг і біля шостої я вже приймав телефон від Лени, яка патетичним тоном питалася, як мені спалося, що снилося і що вона зараз, зараз буде у мене.

Пів години згодом вона справді обережно застукала до моїх дверей. Свіжа, несподівано чаруюча, запашно розчервоніла у сірому, легкому осінньому плащику і сірому, солом'яному, крилатому капелюсі. Я помітив, що кольор її очей може мінятися залежно від настрою, від майже пивного до сіро-платинового. На цей раз він був сіро-платиновий і промінював.

Ми разом внизу снідаємо — дуже приємна, по своєму інтимна процедура з всілякими кокетливими, грайливими інтонаціями — соки, грінки, яєшня, кава... А потім забираю своє майно, відмовляю готель і ми виходимо на людну, рухливу, з безліччю мальованих вітрин і реклям, вулицю імені якоїсь святої, здається чи не Катерини. Світить і гріє жовтневе, вигоріле сонце, на деревах рудаве листя, яке інколи спадає під ноги, ми ступаємо легко й безжурно, інколи зупиняємося перед вітринами, особливо коли бачимо за ними якесь малярство чи щось інше зі світу мистецтва. Інколи це вражаючі речі правдивого звучання і ми ділимося враженнями про їх вартості. Лена розуміє ці справи на перший погляд і вміє одним словом їх висловити.

Внутрі місто було наполегливо зайняте само собою, це була неділя, якийсь святочний неспокій, повільний рух автобусів і безконечна черга, туди й назад, таксі-вок з безконечною кількістю авт взагалі. Ми піймали перше ліпше таксі і поїхали на Монт Роял — головне і найвище місце цього інтригуючого простору, сімсот п'ятдесят три фути високе, з розлогими краєвидами заставленими будовами, подібними на величезний склад подіравлених скринь. Люблю ті монументи, освітлені раннім сонцем на тлі широкої ріки з розлогими раменами мостів, які нагадували геркулесову силу геніїв, що поклали на землі ці гігантські споруди. Це сотворила одна істота на двох довгих лапах з сокирним носом, широким ротом, клапатими вухами, і якимось не можна забути моменту, коли Лена схилилася на низький, широкий парапет зі сірого, порослого мохом каменю, що відділяв нас від зарви, а я стояв зліва побіля неї і правою рукою пригорнув її до себе, ніби захищав її від тієї могутньої перед нами стихії простору. Моя права щока торкалася її голови з розсипаним, свіжим волоссям, яке лоскотало мое вухо з легким, вогко-свіжим вітром, що віяв нам назустріч десь звідти з за ріки в долині. Це чарувало нас і підказувало, що і ми належимо до істот на двох ногах, які потраплять розставляти по долинах рік подібні забаганки. Можливо мені це найбільше імпонує. Це химерне накопичення сірих, кам'яних, пронизаних залізом, споруд.

На самій горі був ресторан... Листя дерев зривалося з галуззя і стелилося, де впало. Це чарувало, наповняло втому, іржаві шматки шелестіли пронизливо. Лена дивилась мені у вічі, її уста кривилися в іронічну усмішку, а сама міцно трималася моєї правої руки, ніби хотіла мене повалити. — Чи не гарно? — питала вона. — Погоджуюсь, — відповідав я. — Чому б вам не переїхати сюди? — питала далі. — А справді чому б? — відповідав я. І притискав міцніше її руку, щоб зупинити питання. Сам не знаю, чому я не міг погодитися на цю пропозицію, Лена відчувала мій спротив, очима вимагала пояснення, але я мовчав.

Дуже хотілося її обняти, розлогий, палаючий краєвид, ажурна алея, зелений травник, іржаве

листя вимагали вислову, ми звернули до округлої, старовинної тераси і тут перед лицем цілого міста, ігноруючи довкілля, ми цілувалися тими жадобними цілунками, які при значені не так нам самим, як тому довкіллю, що нас оточує. Лена була на диво хижа, очі її робилися ще більші, ніж звичайно, а уста ставали гарячими.

Перед першою годиною ("щоб не спізнитися"), ми вже ступали широкими кроками вниз крученою, асфаль товою дорогою без хідників поміж садами, травниками, квітниками, віллами. Хто ті щасливці, що тут живуть і можуть завжди, кожної хвилини насолоджуватися цими краєвидами просто з вікна своєї робітні, спальні чи їдальні? Чому це не ми? Я звичайно не висловлював цього зухвальства в голос, але думки мої крутилися біля цього божества безнастанно. Можливо, в цей момент я був переконаний, що я сам кумир долі, якому коряться гори, доли, хмарочоси, краєвиди.

Внизу, при першій нагоді, Ми зупинили одну з численних таксівок, що бігли рівною алеєю попід горою і вона, з неймовірною швидкістю, повезла нас у хащі міста. Мені здавалося, що Лена тепер значно різнилася від тієї, яку я знав весь час, вона була домашня, звичайна, покірنا, упокорена, я так само виглядав "як засватаний", ми обоє сиділи рівно, чемно, мовчазно і лишень зрідка порозумівалися поглядами, які висловлювали приблизно таке: Страшно? — Трохи. — Мені та кож. — А в голос я питав Лену: — Як мама виглядає?

— Дуже звичайно, — відповідала вона. — Любить вона котів? — У нас нема котів. — Лідія Іванівна? — Так, — посміхнулася Лена.

Чорна зі сірим нутром таксівка бігла прямою людною вулицею, іноді на знак червоного ока зупинялася, минались вулиці — свята Агата, свята Люція, свята Женев'єва і ось їдемо під гору, повертаємо вправо і виїжджаємо на Першу авеню. Ще кілька судьбоносних хвилин і ми зупиняємось перед новим, двоповерховим, цегляної барви будинком з приметними, зовнішніми, крутими, залізними сходами до першого поверху. Всі будинки цієї вулиці мають такі сходи і це творить своєрідну неповторну картину екзотичної випадковости. Оце широке вікно другого поверху зправа належить до мешкання Лени.

Обережно входимо по крутих сходах, зупиняємось на площадці, Лена шукає у своїй торбинці ключа, поглядає на мене з боязкою зацікавленістю, обережно відмикає двері, обережно входимо до вузьких сіней з вішаками на одяги і великим дзеркалом при стіні, обережно роздягаємось, я помагаю Лені, Лена помагає мені, довкруги глибока, насторожена тиша, ніби вона причаїлась і здивованими очима слідкує за нашими рухами.

З права сальон з розчиненими навстежінь двополими дверима, рухом руки Лена запрошує до сальону завішаного, як картинна галерея, картинами найхімернішого змісту і стилю, серед яких на широкій стіні демонстративно виділяються поруч два портрети — мій і Лени. Лена юна, ніжна, прозора з великими зеленими здивованими очима, а я подібний на кретина з овальним лицем, довгою шиєю, лапатими вухами, з опалими плечима на яскравому зелено-синьо-жовтогарячому тлі, що нагадує полум'я пожежі. Кілька різноманітних, не звичних, химерної будови м'яких стільців і така ж сіро-мишата канапа, плюс етажерка з грубими томами монографій мистців, оздоблюють цей простір.

— Сідайте і чекайте, — шепнула Лена і цей шепіт видався мені присудом на вигнання. Я покірно погруз у ясно-бурий фотель, що нагадував сіамського kota і розпочав чекання. Лена театральнo підняла голову, посміхнулася і вийшла, а я у своєму сірому, новенькому одязі, почувався справді "як засватаний" і помагали мені лишень картини, які зосереджено, мов філософи на диспуті, дивилися на мене зо всіх стін і казали: не бійся! Ми дуже спокійні і прості. І ця їх стоїчна мова наводила в мені якийсь порядок. Я напевно виглядав напружено, дуже

святочно і переборщено банально.

Можливо це були лиш хвилини, пів хвилини, секунди, але вони могли бути також годинами, час інколи вібує гарячковим темпом, але ось нарешті справді насторожена поява у вигляді невеликої штивної, у сірому, англійського крою костюмі і ясних старомодніх окулярах, пані, яку я, здавалось, десь бачив, чи не на одному з портретів ван Гоґа — спокійне, холодне, ластовинясте лице, що виявляло рішучість, стримане благородство і досвід нелегких переживань.

Я поволі, зберігаючи максимально вираз достоїнности, звівся зі свого фотелю і набрав виразу солдата, який має здавати рапорт своєму начальникові. — Лідія Іванівна? — поспішив я озватися першим. — Так. Це я. А ви Павло... Як? Також Іванович? Ви з Харкова? — говорила вона стримано й поблажливо. — Я там родився, — відповів я негайно. — Сідайте. Вашого батька також вивезли? Як і нашого. Тепер ви в Торонті? — Так, — поспішив я відповісти. — Вам подобається Торонто? — питала вона тим самим конкретним тоном. — Не можу точно сказати. Я був у Ванкувері, не зміг там влаштуватись за фахом, тому вибрав Торонто, — казав я. — Думаєте — в Торонті більше можливостей? Який ваш фах? — Корабельне будівництво. — Які ж у Торонті кораблі? — Я вибрав іншу лінію. — Ваш фах засадничо не був поганий. — Але він вимагає більше довір'я. Можливо громадянства, — рапортував я далі. — І хочете стати письменником? — тривав мій допит. — О! Це лиш... інтенції. Думаю зайнятися бізнесом, — відповів я спокійно. — Як і моя Лена. Вона також весь час говорить про бізнес, а малює оті страхіття. І коли б не мій, вибачте, банк, де я мию помости, нам було б не дуже тепло. Жили б, як і жили в Одесі. Кімната, блощиці, примус на чемодані. Колись за царя ми мали також "бізнес" — мій свекор мав три магазини залізних товарів, спроваджували зі Швеції сталь. А мій чоловік був інженер-гірник. А за советів, я водила в Одесі трамваї. Тут прибираю в банку... Дочка малює.

Під час цієї нашої дослідницької розмови, Лена не була присутня і це можливо, було добре, знайоме. Лідія Іванівна сиділа проти мене на легкому, новенькому, алюмінієвому стільці, дивилася мені у вічі, мала вираз холодного слідчого, можливо енкаведе, і поки так тривала наша люб'язна конверсація, тихо, непомітно увійшла Лена переодягнута у дуже елегантну, кольору старої цегли сукню з дуже кокетливим, білим фартушком, що підкреслено закривав сливе до колін її перед. — Шановні панове! Прошу ласкаво до обіду, — проголосила вона поросійськи.

— Дуже гарно, Лено. Йдемо, — спокійно відповіла Лідія Іванівна. — Прошу, Павле Івановичу... — Ми направились до маленької їдальні побіля кухні з другого боку коридорчика. І малий коридорчик, і ціла їдальня, і навіть кухня були заповнені малюнками Лени, я дивувався, коли вона встигла все це зробити, здавалося, вона так мало цим займається. Я звернув увагу на кілька її зарисовок. — Це мої ранні, — сказала Лена. — А де той злочинний акт, за якого позбавлено вас гідности прислуги? — пригадав я цнотливу монтрсалку, у якої Лена працювала прибиральницею. — А! Той... Він у спальні. Хочете бачити? — Ми перейшли до її спальні, без ніякого ліжка, за яке, мабуть, правила у неї дві широкі лавиці побіля двох стін кутом, прикриті м'яким гуцульським килимком, якого я бачив у Торонті. В куті стояла скринька, можливо від яблук, а на ній у вигляді дракона з природного коріння стояла лампа з абажуром помаранчового кольору. — Моя робота, — вказала вона на лампу. На стінах, як звичайно, повно картин, а між ними той самий чоловічий акт в дуже вибагливій позі... Наші погляди змовницьки зустрілися. — Чи не малювали ви його на Сімко? — Ні. Це тут. Хочете бачити той зі Сімко? — питала вона з посмішкою. — Ні-ні-ні! Дякую, — відповів я негайно.

— Але ж діти! — почули ми голос з кухні. — То ж вихолоне обід! А! Обід: — відозвалась Лена, схопила мене за руку і ми швидко побігли до їдальні.

Стояв білий стіл, на столі накриття, порцеляна, скло, повні тарілки курячої юшки і коли ми вже їли і прийшла салата до телячої печені, Лідія Іванівна між іншим зауважила: — Дуже добра салата. Це Лена привезла рецепт з Торонта. — Ми з Леною змовницьки переглянулись, це була салата, яку ми робили з Леною на Сімко, переважно моєї композиції. Почалася розмова про Торонто взагалі. Я казав, що Торонто має велику майбутність, але Лідія Іванівна зауважила: — Але поки що, це лиш велике село. — Хіба після Монтреалу, — відповів я. — Люблю лиш великі міста, — казала вона. Наша Одеса, коли б не совети, могла б стати Гамбург'ом. — Вона і так, здається, велике місто, — зауважив я. — Е! Великий смітник. — Ви родом з Харкова? — запитав я її.

— Вона з Харкова, — вказала вона на Лену, а я родилась на хуторі, на Донці. Мій батько мав кінський завод. Ви напевно добре їздите верхи? — питав я. — Їздила. Малою... — Між іншим, Павло питав чи ти любиш котів, — перебила нас Лена. — Но! До котів я ще не дійшла. Маю он кицьку, з якою не можу дати ради, — вказала головою на Лену. — Чи така аж погана? — кокетувала Лена. — Не слухає, вперта, примхлива...

— Мама завжди має свої аргументи, — казала Лена. — Но-но-но! Не завжди, не завжди, — перечила мати. Мої аргументи для тебе горох об стіну, я вже не раз казала, що нове покоління думає нарешті піймати Бога за бороду. Ми це, дочко, також думали, але зірвалося... — Одного разу і нам зірветься, — відповіла на це дочка. — О, напевно! — погоджувалась мати. — То дозволь нам потішитись... До пори до часу... Чи ти хотіла б, щоб я наподоблювала твоє життя? — Моє? Ніколи — А тоді чиє? — нічиє жити по, своєму. — Я й живу... По своєму...

Мати підняла здивовано очі, її погляд був усміхнений і вдоволений... Ну... їж! Їж! Ти більше їж! А вам, — звернувшись до мене, слід переїхати до Монтреалу. — Я це також кажу, — підтримала її дочка. — На мою ж думку було б краще, коли б ви переїхали до Торонта, — енергійнішим тоном відповів я. — До того села? — заперечила маги. — З того села будуть ще люди, — боронився я. — А! Коли це буде! — Лишень терпеливості. Дуже скоро. Ми швидко ростемо. — Інколи рветься терпець. Ось я було захворіла... Лена? Їй що... Ви її напевно знаєте... — Але ж, мамо... Ти зачасто повторяєш моє ім'я, — перебила Лена. — А чиє маю повторяти. Ти в мене все. І ти це знаєш. І пройшли ми з тобою не коротку дорогу... — А, мамо! Знов ті сентименти... Павло знає всі ті наші дороги... Мусимо трохи почекати і це все, — енергійним тоном заявила Лена. — І це не буде довго, — додав до цього я. Я поробив заходи, щоб справу прискіпити, для мене це питання бути чи не бути, — цілком недвозначно казав я. — Як також для мене, — підтримала мене Лена...

Мати замовкла й по черзі поглядала на нас невиразно. — Ви курите? — запитала вона по часі. — Ні. Вибачте, — відповів я. — Лено! Подай мені мої цигарки! — Вона помітно хвилювалася і я догадувався, чому. По всьому було видно, що її переконання мають твердість шведської сталі, а б уяві напевно вітав шведський доктор, про якого згадувала Лена. Я мовчазно дивився на одну з картин, що висіла напроти, не конче розумів її зміст, але інтригувала співгра контрастових кольорів. — Цікава річ, — вирвалось у мене. — Подобається? — посміхнулася Лена. — Ви майстер. Пристрассть, свіжість, небуденність. Один тільки раз в житті я бачив колекцію нових майстрів. У Кілі. Випадково. У одного доктора. Я бачив Руольта, Барлаха, Нольде...

— То ви знаєте! — зраділа Лена.

— Лишень бачив.

— Ви бачили Барлаха! Що це було?

— Щось, щось... Маю погану пам'ять на теми... Апостол... Чи...

— Апостола? Павле! Ви бачили апостола.

— І не пригадую, де це було. Можливо у якійсь монографії.

— О!О!О! Почалось! — перебила нас мати.

— Вам подобається Кокошка? — не зважала на це Лена.

— Чотири чоловіки й одна жінка. Або "Вікно".

— Яких ви ще знаєте?

— Забулось. Отто Мюллер.

— Чудовий Отто Мюллер! Дівчата, що купуються! — Очі Лени світилися. Ми почали енергійну розмову на цю тему, мати сиділа, курила, стрясала до попільниці попіл, нудилась, поглядала на нас, але не перешкоджала. І коли ми отямилась — була година третя. Обід скінчився непомітно. Ми встали і перейшли з Леною до сальону, переходили від картини до картини, я робив свої зауваження, очі Лени світлися, а потім вона залишила мене і по часі вернулася з трьома своїми невеликими малюнками. Один з них був той самий, що зацікавив мене в їдальні, а інші краєвиди, перші, мабуть її спроби, під котрогось з її улюбленців, можливо того самого Мюллера. — Це мої ранні, — казала вона. А ваш портрет буде також. Я за нього візьмуся. Я поцілував її в щоку, вона торкнулась моїх уст двома своїми пальцями і додала: — На матушку не зважай, вона добра, ти їй подобався, — вона вперше промовила до мене на "ти", це сталося непомітно, що нам сподобалось, але ми промовчали його і продовжували мову в тому ж тоні далі. — Як довго маємо чекати? — запитала вона згодом. — Найдалі до літа, — відповів я. — Добре! До літа! — і вона підійшла до мене ближче, я обняв її легкий, гнучкий стан, це були поцілунки мистецтва, на очах барв, композицій, збоку стояв прикритий полотном мольберт, як символ цього клімату і настрою.

Потім ми сиділи спокійно на канапі і розглядали монографію скульптора Олександра, Архипенка, яку Лена недавно одержала просто з Нью Йорку з підписом мистця. Ми ділово обговорювали кожну деталь і я мав нагоду пізнати, як прекрасно орієнтувалась вона у цих справах, включно до відомого жаргону критики, яким ці речі висловлюються. Вона могла, наприклад, казати:

— Це реконструкція проблеми, яка мучила його довгий час і стала його візією, або, "це творчість сама для себе без мети, насолода самою композицією", а то знов — "він хотів висловити явища, не рахуючись з реальністю, вважаючи, що висловлене і є законом реальности". І т. д. І т. д... Це добре звучало і цс мені імпонувало.

А ще трохи згодом, мати покликала нас знов до їдальні, де нас чекала добра кава з оригінальними, хрусткими, солодкими бісквітами, напевно фантазії Лени і виконання її матері, а після цього Лена легковажно запропонувала мені по чарці голландського "Бойль"-ю, знаючи добре, що я волію "рай-віскі", але я не перечив і це створило між нами мелодійну гармонію, коли здавалося, що ми з етеру, і нам личить лишень форма янголів з крилами і прозорими туніками. Це впливало на час, який тікав подвоєно і я оглядався на всі боки, чи встигну ще за ним, мій потяг чекав о годині одинадцятій, завтра рано о сьомій тридцять він мав бути в Торонті, а годину пізніше я мав бути на моїй фабриці. Мені здавалося, що я вже страшенно спізнився, бо між мною і фабрикою понад триста миль віддалення, а, головне, між мною і фабрикою космічний простір настроїв, що я мусів би перемогти.

Вечеряли о годині сьомій, при вечері розмовляли про Одесу, про лиман на Чорному морі, про

першу кіностудію з відомою примадонною Вірою Чорною, якій відомий куплетист Вертинський присвятив відоме "ваші пальці пахнуть ладаном", коли вона лежала на ложі смерті. Всі спомини Лідії Іванівни сягали переважно "до революції", бо після неї, це були, за її мовою, лишень "ужаси". Її мова була наповнена скаргою, тугою, невдоволенням, вона справді багато втратила і багато пережила і тепер їй не хотілося б тратити часу на непевні справи, одною з яких є також наше з Леною підприємство.

Час тікав вверх, настрої вниз. — Це просто розпач, — казала Лена. Її неспокій зростав, вона щиро хвилювалася. — Як з другою суботою? — питала вона. Я не мав сили заперечити, дарма що це виразно суперечило з моїм бюджетом, а до того ще додав: — А третьої суботи ти у нас. На балі інженерів. — О! Той баль! — вирвалось у Лени. Мушу там бути!

А потім почалося збирання, властиво яке збирання, моя валізка готова, я лиш згорнув подаровані картини, Лідія Іванівна зробила три сендвічі, Лена додала до того три помаранчі... — Пам'ятаєш, як ти кормив мене чоколядою? — натякала вона на Сімко. — А. де твоє трико — питав я. — Воно тобі затямилось... — Навіть гостро.

Дорога до Сентрал-Стейшен вимагала пів години, але ми виїхали зараз по десятій таксівою, яку викликала Лена, прощання з її мамою було зворушливе, вона навіть перехрестила мене на дорогу, а коли ми з Леною внизу всідали до авта, вона помахала нам з вікна рукою.

Лена мене проводила, цілу дорогу до двірця ми мовчали, мов заворожені, сиділи дуже близько, Лена міцно тримала мене під руку. На двірць прибули двадцять хвилин до відходу потягу, Лена взяла з автомату пероновий квиток — "летц-го", і ми пішли на перон здовж довгого, масивного потягу, що стояв готовий до відходу. Ми стояли тримаючись за руки — поза, якої ми ще не практикували, дивилися одне одному у вічі, моргали повіками, але слів не було. Тупа, застигла, болюча мовчанка, біля нас проходили люди, збоку всідали до вагонів, проходила, у чорних уніформах, обслуга, спереду бурчав дізельний мотор. Я мав білет звичайний, сидячий "ковч", фотель, на спання не було часу і не було фондів.

Я не міг дати раду настроям, я мусів відриватися від Лени, стрілка годинника невпинно гналася, велика довга машина готова рушити, людина у круглій шапці викрикує невиразне "аборд", моє прощання довге, розпачливе, поцілунки терпкі, нарешті відриваюся і з розгону біжу до вагону, шукаю місця біля вікна, нічого не можу знайти, і лишень на маленьку мить мигнула ще раз перед моїми очима струнка, рівна постать, яку ще перед секундами я тримав у своїх обіймах.

Потяг рушає і я бачу мигцем ще раз Лену. Вона ступає разом з потягом і махає навмання йому навздогін рукою. Могутня машина йде вперед, а постать Лени розчиняється і зникає.

II

Якими чародійними словами і яким золотим пером сказати чи описати наші з Леною наступні тижні і місяці. Одразу по приїзді з Монтреалу я писав Лені щось отаке: "Лено! Цілу дорогу з Монтреалу до Торонта Ти ані на одну секунду не залишала мене. Ти була зі мною також весь день біля моїх машин. Ти зі мною, біля мене, в мені. Ти говориш — я чую. Ти дивишся і бачиш, Твій і мій погляди зливаються і я не маю чарів їх роз'єднати. Чую Твоє дихання, звучання Твоїх слів, биття Твого серця"... Подібними окликами, без якого будь змісту і глузду, я виповняв кожного дня дві сторінки паперу, а четвертого дня, у четвер я почав діставати таких же зойків від неї. "Коханий! Вмираю повільним вмиранням туги за Тобою, бачу потяг, що Тебе відвіз і виглядаю його нетерпеливо назад. Пам'ятай, що в суботу о годині 5.45 на Сентрал-Стейшен нас чекає гаряча зустріч, а далі ще гарячіший ля Саль"...

Наступної суботи мені не було легко вирватись з роботи, бо мінялась моя зміна, але я мусів вирватись, навіть коли б прийшлося зірвати власну голову. Лена буде мене чекати і було б катастрофою всесвіту, коли б вона мене не дочекалася.

Але вона дочекалася. Ми зустрілися з такою ж буревійною вервою, як і минулого разу, всі довкруги звернули на нас увагу, а далі повторилося все з минулого тижня, за винятком хіба, що в неділю ми пробули в готелі до другої години, а опісля поїхали на обід до індонезійського ресторану, з безліччю барвистих лямпіонів, паперових драконів, кабалістичних масок та іншого екзотичного оздоблення, з їжею, якої я ще не бачив з великою кількістю надзвичайного порцелянового посуду. Усе це, розуміється, понавидумувала Лена, щаслива, що могла мене здивувати. Ми багато говорили про екзотику, Азію, Сіям, Суматру, Борнео. Маски, кольори, талісмани надавали нам наснаги, я мальовничо говорив про потребу екзотичних мандрівок, уявляв себе, можливо, американським мільйонером, який розгулює у власній яхті по прозорих лагунах островів Пацифіку, про які недавно читав у Джеймса Міченера.

А потім ми поїхали привітатися з Лідією Іванівною, яка зустріла нас з виразом стриманої непокори і мовчазного докору. Там ми вечеряли, дивилися ще раз на картини, сперечалися за якусь картину Вламінка, а потім знов прощання, швидка їзда таксівою на двірець, довге друге прощання і від'їзд.

Протягом наступного тижня я обдарував Лену серією екземплярів мого епістолярного мистецтва, а в суботу рано, о годині сьомій тридцять, я вітав її на нашому "Юніон" двірці, звідки ми пересікли лишень вулицю Фронт до готелю Роял Йорк, де я на якомусь там поверсі, мав зарезервовану кімнату на дві ночі. Мої розпачливі вмовляння, щоб Лена зісталася в Торонті бодай тиждень, не дали висліду, бо вона дістала в Монреалі якусь роботу і в понеділок мусіла її розпочати.

Але ті два дні і дві ночі, які ми провели з нею разом, були апотеозом всього нами пережитого, включаючи сюди і наші патетичні пригоди на озері Сімко. Ми весь час були нерозлучні, обідали в цьому ж готелі, була до речі гарна погода, їздили до Гай — Парку на прогулянку, пили каву в парковому ресторанчику "Гренадір", безконечно говорили про мистецтво, любов, літературу, нашу майбутність, а вечером, переодягнуті у пишні шати, появилися на балю інженерів, що відбувався у двох найбільших залах Роял Норку, з безліччю прекрасно одягнутої публіки і званою оркестрою нашого земляка Березовського. Мені здавалося, що кращого балю не могло бути на планеті, ми з Леною безконечно танцювали, біля нас було багато наших знайомих, вибирали королеву краси, нагороджували найкращу суконку, Лену весь час запрошували до танцю, а потім п'яні від коктейлів, танців, гамору ми залишили баль по дванадцятій годині і відпочивали в готелі до другого полудня. Над нами весь час безупинно вітало огострене почуття великої, безмежної насолоди ритму єдності наших істот. Ми були на якійсь вершині гори і бачили довкруги безмежні обрії. Все біля нас тріумфувало нашими тріумфами.

Пополудні ми відвідали кількох знайомих Лени, а вечір провели у її найкращої приятельки Марії Зарубовської, де зібралося чимале товариство, переважно мистецького і літературного світу, де ми пили коктейлі і танцювали під радіо до пізньої ночі. Всі нас вважали за наречених і нам здавалося, що ми творимо дуже атракційну, згармонізовану пару молодих, повних життя і здоров'я, людей. А другого ранку, втомлені і засмучені, ми прощалися на Юніон — Стейшн з абсолютним переконанням, що в найкопотшому часі знов побачимось.

Ніхто не сподівався, що це прощання має бути для нас фатальним. Не сталося ніякої катастрофи, потяг Канадської Національної лінії довів Лену до Монреалу точно за розкладом, я негайно післач за ним звичну серію вибухових листів, дістав серію таких же відповідей, лишень наступної суботи, коли я подзвонив до Монреалу телефоном, бо не міг приїхати, то

лиш довідався, що Лени не було дома. Чому її не було дома і де вона нагло поділася, я не дістав пояснення, бо Лідія Іванівна, що відповідала в телефон, лишень зазначила, що це пов'язане з її службовими обов'язками. Пізніше далі посилались листи і діставались відповіді, але наступної суботи я знов не поїхав до Монреалу, бо перед тим дістав несподівано листівку від Лени, на цей раз з Нью-Йорку, з печаткою готелю "Асторія" і краєвидом нічного Мангетену з його гігантським будинком Емпайр — Стейт, у якій говорилось приблизно так: "Мій милий! Несподівано я опинилась в Нью-Йорку, Трапилась гарна нагода, я ще не бачила цього міста і я спокусилась. Чудово, велично, прекрасно, лишень сумую за Тобою. Надіюсь як найскоріше побачитись"...

Ця листівка з найвищим у світі будинком наповнила мене найвищою тривогою. Мої інстинкти були на алярм, а пізніше на мої запити, що це була за така нагода — не дістав пояснення. Приходила настирлива згадка про шведського лікаря і багато такого іншого, з чим я не міг дати ради.

Цс, розуміється, був для мене дошкульний, незбагнаний, дикий удар, суцільна моторошна змора, я метався, як скажений пес, несамовито все перебільшував і пояснював все єдиним поясненням — перемогою і тріумфом Лідії Іванівни. І уявляв Лену. Я знав Лену, я їй вірив, я її любив. Вона напевно мене не зрадила, а як щось там сталося — сталося не без важливих причин, яких я, розуміється, не міг знати.

З великою нехиттю, я перестав писати Лени. Була це довга, марудна, несамовита зима, я не ходив, а лазив, плентався, ховався від людей, попав у прострацію, вчадів якоюсь брудною зневірою і не знав, не мав сили, як з цим боротися. Несподівано у квітні наступного року, дістав від неї нараз дві листівки з відомою вежею Ейфеля і не менш відомим Версалем, датовані з Парижа і з допискою "ніколи не забуваюча". Я порвав ті листівки і викинув у сміття. "Ніколи не забуваюча" — велика ласка — грім ясний! Мене це батюжило пониженням, але це мені трохи помогло.

В кінці травня наша етнічна громада в Торонті, влаштувала великий, трьохденний фестиваль мистецтва — літератури, музики, малярства й танців, з цілого континенту прибуло понад сім тисяч публіки. Мені запропоновано адміністрацію і я прийняв, це давало мені відпруження й забуття. Я мав повні руки організаційної роботи, відбувся великий, популярний концерт на площі національної виставки, вистава малярства у залі мистецького павільйону, симофічний концерт у залі Месі — Гол, літературний вечір у залі Українського Національного Об'єднання і великий баль у залах замку Каса — Лома.

Я був дуже зайнятий, весь мій вільний час поза фабрикою був виповнений по вінця, безконечні засідання, їждження по урядах, друкарнях, майстернях — далєбі не було місця для іншого думання, крім моєї роботи. Я почав було жити звичайними нормами, фестиваль вийшов на славу, тисячі земляків з усіх кінців Америки і навіть Європи, сотні мистців різних мистецтв, безліч знайомих зі всіляких часів і просторів, прекрасний відгук преси, прийняття у голови міста і баль у замку Каса — Лома, де у трьох романтичних залах, під звуки двох оркестрів бавилось тисяча гостей.

На цю імпрезу несподівано прибула Лена, я побачив її здалека на мистецькій виставі, де було виставлено також кілька її картин, був сильно вражений, з місця залишив виставу і довго не міг заспокоїтись. Я не хотів з нею бачитись, лишень зрідка мигцем бачив її в різних місцях між публікою, уникав зустрічі і аж при кінці імпрези, на балі в Каса — Ломі, під час танців у одній з притемнених залів, де я танцював з однією студенткою з Філядельфії, під час перерви, коли я мав намір підійти до буфету, я несподівано, зовсім перед собою побачив її. Вона була, як звичайно і як завжди, у дуже вибагливій сукні якогось сталево-синього кольору і видавалась

ідеалом жіночости. Я дослівно здригнувся, не сказав нічого і намірився відійти. — Павле! — вирвалось у неї, її голос був притишений, у ньому чулась розпач. Чекай! Хочу з тобою говорити. Саме знов заграла оркестра і я запросив її до танцю. Деякий час ми танцювали мовчазно. Ми лиш дерев'яне, настовбурчено крутилися поміж танцюючими і коли зважити наші минулі стосунки, це виглядало розпачливо. — Я хотіла б вам... — обережно почала Лена переходячи на "ви", все пояснити.

— Що тут пояснити, — казав на це сухо я. — Павле. Багато треба пояснити. Все. Де і коли ми зустрінёмось? На самоті, — питала вона. — Як довго будете в Торонті? — питав я. — Завтра мусіла б їхати. Я ж працюю, — казала вона. — Сьогодні не зможемо бачитись. Я зайнятий, — казав я. — Я зістанусь на завтра. Де і коли побачимось? — питала вона. — Де ви зупинились? — питав я. — Як звичайно... У Зарубовських, — відповіла вона. — Задзвоню завтра, — казав я. — Маєте їх телефон? — питала вона. Я підтвердив, вказав час і ми домовились.

Танець скінчився, я мусів відійти, на мене чекали репортери газет, яким я мав представити кількох наших мистців. Це була цікава зустріч у одному з малих бічних сальонів, де був приготований також невеликий буфет, я мав добрий настрій, кілька чарок випитого ще зісилили його приваби, багато розмовлялося, але у всьому тому дзвенів основний мотив моєї зустрічі з Леною. Завтра. Завтра все виясниться. І вулиця Шша, і озеро Сімко, і... Чи маю я телефон? Розуміється. Моя записна книжечка завжди при мені, телефон Лени на першому місці. Завтра!

Тієї ночі я майже не спав, яке спання після стількох переживань, Лена наполегливо трималася уяви, вже жалував, що не скінчив розмови з нею. Її вираз, її голос, її поведінка, вона недавно з Парижа, а все разом це один суцільний крик великих почувань. Ми мусимо зійтись.

Рано о восьмій я вже мився, голився, прийняв серію телефонів, пізніше за мною заїхало авто мого приятеля Артемина і ми поїхали до міської управи на прийняття, де вже було багато наших мистців, а в тому здалека я бачив також Лену. Я був по вуха зайнятий адміністраційними справами, не міг зустріти Лени, а коли пригадав обіцянку подзвонити, було далеко по одинадцятій, всі наші люди вже розійшлися і я подзвонив похапцем з міської управи, щоб запросити її до ресторану "Європа" на вулиці Блур, де думав погостити її добрим гуляшем з перцем. На мій телефон обізвався жіночий голос, який заявив, що Лени там не має і що її там не було взагалі і вона нічого не може про неї сказати. А хто говорить? Господиня дому. Можливо я помилився, можливо не той телефон. Ні. Все в порядку. Дзвоню ще раз і ще раз, господиня дому сердиться. Де ж та Лена? І що взагалі діється? Я ж бачив її ще сьогодні на прийнятті.

Це грім і то серед ясного неба! Це мене збило зовсім з пантелику. Не знав, як і чим це пояснити і як вияснити. На моє нещастя я зустрів банду приятелів з Нью Йорку, які бурхливим товариством їхали на обід до ресторану "Полтава" при вулиці Дондес, де вони замовили окрему кімнату, запросили мене, з горя я не мав сили їм відмовити, між ними була і моя нова приятелька з Філядельфії, ми опинилися у якійсь затишній кімнаті на першому поверсі ресторану, було багато тостів, я впився і на цьому моя трагедія закінчилася. Лени не було, Лена зникла і то назавжди.

За тиждень я дістав від неї те її "я вийшла заміж"... А все це разом видавалося якоюсь несамовитою грою, водевілем, гротескою, я потрапив у вир злостивих почувань, за старими клясичними зразками у таких випадках, звичайно, нічого не залишалось, як дістати револьвера, написати душо-розпачливу писульку і, як казали, "пустити в лоб кулю". Но-но-но! Така операція в наші атомові часи нічого не сказала б. Подібні почуття наших днів виправдуються іншими вартостями. Мені хтось казав, а чи, можливо, я десь вичитав, що

більшість великих вчинків історії людства (не дуже люблю супоставлення цих слів), на цій загадковій планеті, сталися в наслідок відчаю, песимізму й зневіри. Туга за простором відкриває Америку, брак сили віднаходить електрику, атака на Перл Гарбур відчиняє двері епохи атома.

Я втратив Лену не тому, що її не хотів, чи вона не хотіла мене, а мабуть тому, що ми обоє сприймали дуже конкретну проблему абстрактними засобами, я був виразно невистачальний в засобах, не суверенний в наставленнях і безрадний у ширших засягах ширшого світу. Її мати, що пройшла через вогненний досвід моєї вогненної доби, виразно не вірила в мене, я викликав у неї переконання, що я не спроможний дати її дочці права на життя в нормах, до яких вона звикла від свого дитинства, а ті норми, які вона знає після революції, її ніяк більше не приваблюють. Вертатися "до заблощиченої кімнати з примусом на чемодані", на її думку, нижче гідності цивілізованої людини, вона абсолютно відмовляється вірити у безсилля, як би його не називали і ніякі реторичні сентименти не дають виправдання для слабих і неспроможних.

Це, зрештою, її право так думати, не можу їй докоряти, вона десять років водила одеський трамвай, вона бачила голод, холод, неспроможність і тепер її не переймають мої невиправдані кволості. Вину за всі ці не порозуміння несу я! Цс я завинив! Що міг дати їй за її любов, красу, талант? Хіба, що нічого, абсолютно нічого! Я молодий, здоровий, дужий чоловік — чи мав я забрати її до мого леговиська на вулиці Маркгам? Ні-ні-ні! На такі сентименти ми діти нашої доби не спроможні, не віримо більше у святу бідність, ми звільнені від плазунства перед божеством убогости.

Я втратив Лену з розкоші недбальства, як тратить поганий грач свої мільйони. Я втратив, бо не мав для неї на землі місця, вона для мене закоштовна, заблискує. Вартості не даються даром — зарубай собі це на носі, вони вимагають контравартостей, — як Нью Йорк, готель "Асторія", Париж, чи Рим, а чи може Маямі — Біч. Чому вона має бути гірша з гірших, коли вона має дане Богом право бути кращою з кращих? І вона не потребує ні ласки, ні співчуття, ані ніякого милосердя.

ВІДНАЙДЕННЯ ЛЕНИ

I

І саме про це я безнастанно думав, коли стояв у відкритому вікні моєї порожньої кімнати при вулиці Глен, після повернення з балю в готелі Парк — Плаза. Я не тільки знов бачився з Леною, але я знов її відчув і знов повірив, що я не втратив її остаточно. А разом, я передумав ціле наше минуле, зважив кожну подробицю і дійшов до висновку, що в моєму теперішньому стані, я не маю на Лену ніякого права. Це було б те саме, коли б я виявляв претенсію на Грету Гарбо чи Еву Гарднер. Я мушу думати ясними категоріями й казати правду у вічі, щоб не робити зайвих ілюзій. Розуміється, на мене тоді в поспіху найшло дивне затемнення і я фатально переплутав телефони, розуміється, це було формальною причиною нашого розриву, але правда цієї події лежить де інде і я мушу це належно розуміти. Належу бо до тих, які мусять здобувати життя, творити життя, будувати життя і я повинен себе запитати, чи ці вимоги я виправдав. Що я в даний момент собою уявляю? Пролетар, тобто ніщо, тобто предмет для гри добродійних невротиків, які пишуть томи книг, роблять революції, забивають мільйони порядних людей, щоб мені допомогти. Як можна допомогти таким, що не можуть допомогти самим собі — філософія ясна, проста, зрозуміла, лишень безсила для безсилих. Чи маю належати до цих останніх?

Я мушу вирватись з цього екзальтованого самозакохання безсиллям, що його вціплювали мені

роками там на моїй батьківщині і мушу спробувати стати суверенною силою самою в собі.

Ось у моїх паперах валяється та фатальна листівка Лени з Нью-Йорку з тим самим феноменальним імперським будинком на сто два поверхи на П'ятій авеню, на будову якого вивжито 60 000 тонн металу і освітлення якого вимагає два мільярди свічок. Що це за монстер на планеті і хто його такого поставив? І чи Лена випадково вибрала саме цю банальну листівку, коли вона мала нагоду бувати в музеї модерного мистецтва, оглянути кожну виставку авеню Медісон і замість своїх улюблених Берлахів, Блюменталів, Архипенків вислала мені подобу отого сталевого гіганта на тлі нью-йорської ночі, що виступає своїм верхів'ям з океану світел, мов шпиль Мавнт Евересту. Вона напевно пригадала наш Монреал, краєвиди з Монт Роялу і моє захоплення будовами. Мила, пречудова Лено, ти не помилилася, я розумію твій обережний виклик. "Ви так гарно пишете листи, чому б вам не стати письменником" — писала вона одного разу. Чому ви не Бернард Шов, не Пікассо, не Форд, не Самуель Майєр, не Гари Купер... Не власник будівель, контор, підприємств? Ось там на тій вечірці в готелі Парк Плаза твої земляки, що так само, як і ти, прибули сюди на валізках, а сьогодні, диви, напхали тобі повну кишеню своїх візитівок, щоб сказати, хто вони й що вони тепер. Такий собі дуже непоказний, п'ять футів шість інчів, без ніяких особливих філософій, твій таборовий приятель Степан Снулик, з тією своєю зворушливою канцелярією — "Ріел-Естейт Снулик ЛТД" при вулиці Дондес-Захід, з королевою над бюроком і новеньким, як японська запальничка, Фордом на чотирьох колесах і приватною резиденцією на Індіан — Роуд. Або той лисий Рудик при вулиці Каледж з двома поверхами магазину меблів — "Оксфорд — Ферничер ЛТД", або... Їх, зрештою, набралось, що всіх далєбі годі перелічити. Але чому не я?

Мила, дорога, чарівна Лено, чому не я? Чи ти знаєш, що я тебе збожнюю? Що ти мій культ — богиня ласки, неба, щастя, роси, рогу добробуту, і коли я про тебе думаю, мені здається, що я справді автор безлічі книг на всіх мовах світу, що я будує піраміди Хеопса, дирижую Міланською оперою, прокладаю шляхи в стратосферу.

Так, я Колумб, що загубив свої шляхи і переплутав напрямки, я знаю мову вогню, мову чорнозему, глибини океану, але я перелякано занімів і не можу рухнути язиком. Я лиш загруз далеко від рідного болота на вулиці Маркгам і безрадно, очманіло товчуся на місці.

Мене вирвано з одного півкулля, пересаджено на друге, поставлено лицем до заходу і чи прийметься моє порване коріння, чи встигну зацвісти, відцвісти і дати овоч? Чи зможу писати, відділений від рідної мови океаном, континентом, Кремлем, Сталіном, дивізіями, арміями. Проти мене Маркс, Ленін, зграї відьом і гори забобонів.

Чи можу, Лено, прийняти твій виклик? Зо всім моїм чортovinням доби, гармідеру, віддалення? У мене вже крутиться голова, дзвенить у вухах і терпне язик. Я мушу вертатися до дитинства, забути мої тридцять вісім років і почати від А. Але це не нарікання, це лиш традиційна данина саможалінню, від якого не маємо сили звільнитися. Сюдою, перед нами, проходили кращі від нас, проривали праліси, прокладали дороги, ставили будови, будували машини. Тепер їх шляхи широкі, уторовані, відкриті від океану до океану і було б ганебно, коли б ми не зуміли ними користатися.

Це тема моїх наполегливих думок цілої ночі, після балю в готелі Парк — Плаза, я був весь ними перенятий, так що відійшли на бік усі мої інші особисті клопоти, а в тому також справа з моїми мешканцями Боярами, дармащо я добре розумів настрої шановної пані Марти і уявляв її до мене наставлення. Зустріч з Леною все це затьмарила і відкрила передімною зовсім нові краєвиди з новими намірами та ідеями.

Марта, розуміється, намагалася мене оминати, вона очевидно глибоко пережила цілу цю подію,

між нами утворився нагло непроникливий мур відчуження і взагалі в нашому будинку запала глибока, тривожна, напружена тиша. Внизу у Боярів було мовчазно, рідко падали окремі слова і до мене вони зовсім не втручалися. Тим менше втручався до них я. Можливо, я повинен був якось вияснити мою поведінку, але я не мав відваги, знаючи, що це викличе лишень нову хвилю небажаних настроїв. Я заховався за своє право незалежності поведінки і якогось відчайного зухвальства, не зважаючи на ніякі наслідки, що з цього могли постати. Я не робив зайвих зусиль наближення, займав своє суворо визначене місце, кілька днів ми не бачились з ними взагалі.

І я був з цього навіть вдоволений, це до деякої міри рятувало мене від двозначності поведінки, а тим самим унезалежнювало мене в очах Михайла. До того я був весь зайнятий своїми новими ідеями, якось зовсім несподівано у моїй голові зародилося від проектів. Я був винятково вдоволений моєю операцією на вулиці Ґлен, але раптом я чомусь збагнув, що простір моєї кімнати 6x12 стіп, розмір моєї хати 20x30 стіп і величина моєї ділянки 32x108 стіп, порівняльне до розміру моєї країни на 3847923 квадратних миль є зникаюче малими, як також мені видалось, що моє заборгування десяти тисяч доларів у Канадській гіпотечній компанії є завелике, щоб я міг почуватись вдоволеним, бо коли я почну його сплачувати нормальними ратами з моїх теперішніх прибутків, це розтягнеться на ціле моє життя і я ніколи не вилізу з рямців 20x30 стіп простору. А тому, чому б той борг якось насильно не скоротити, щоб опісля його знов помножити, а там поділити і взагалі зайнятися всіма правилами арифметики, наполягаючи головним чином на множення.

Другого чи третього дня після судьбоносного балю в Парк-Плаза, я несподівано появився в канцелярії знаного мого друга Снилика і запропонував йому один карколомний плян... До речі, мені подобалась його "нова" канцелярія з фанерними стінами, комбінованими, з другої руки, меблями і чудовим портретом нашої гарної королеви у пишній, шовковій робі з малиною лентою черезпліч і імперіяльною короною на голові, що висів на головній задній стіні над широким, тяжким, різьбленим письмовим столом мого приятеля. Це виглядало, як не імпазантно, то в кожному разі довірливо і хоч латано, але чисто, хоч імпровізовано, але обіцяюче.

Снилик зустрів мене, як звичайно, радісно, він весь блищав, кожний його цаль демонстративно вказував, що він справжній, новенький, тільки що з голки, бізнесмен у новому, добре кроєному з англійської матерії, темно-сірої барви одязі з чистою, білою сорочкою і новенькою, кольору зебри, краваткою. Він мав втомлені, гарячково блискучі очі, елегантну секретарку і два телефони, які час від часу дзвеніли. — О! О! Сідайте! Може ось тут вигідніше, — вказував на глибокий, рудої барви, шкіряний фотель. — Ви звичайно не курите, а може вже навчились? Ні. Зрештою, це не найкраща звичка. А як там після балю? Як там ваша русявка? О-о-о! Тіп-топ, що й казати, чому б не заручитися? Маєте хату...О! О! О! Вона вже одружена. Чому б не подумати про іншу русявку?

— Мені здається, що це саме питання дуже пасувало б вам, — відповів я.

— Бізнес. Двадцять п'ять тисяч боргу. Зрештою, знайдіть подібну русявку і зробимо контракт.

— Як мені видалось... — почав було я, але він мене перебив: — Зарано! Починаємо! Але скажіть: чим можу служити? Бо служити людям — продавати — купувати їх мрії, моє найсолодше заняття.

— Хочу продати свою хату, — знечев'я заявив я.

— О! — на секунду здивувався Снилик. — Мені ця думка... О! Це гарно, — продовжував він, —

лишень хотів би знати з якого приводу.

— З простого приводу... Хочу купити щось інше... Прибуткове, — говорив в тон Снилика.

— Гарна думка, золота думка... Просто хороша думка. Я вже вам казав... Не замуруватись в хатах. Рости, рости, шукати! Я вам продам... І продам добре... Забувши, скажемо, скільки за неї дали, я вам продам... За... Скажемо — чотирнадцять ґрен.

— П'ятнадцять, — відповів я.

— П'ятнадцять, мій друже, ледве витягнем. Вона без гаражу. Але ставимо п'ятнадцять, а дістанемо чотирнадцять — добре. Ви там пролили потів — що?

— Прийшлося.

— Дуже гарно... Чергове питання — щоб ви хотіли набути?

— Якусь елегантну рудеру... Для нових потів. Снилик на хвилинку задумався, здавалося він вже бачить мою "нову рудеру", запала мовчанка, його секретарка збоку завзято зацокала на машинці, задзвонив телефон, з вулиці доносився гуркіт тяжких машин, королева в своїй володарській величності ласкаво дивилася на нас зі своєї висоти. Моя роля "бізнесмена" мені імпонувала, я починав бачити світ іншими очима. По хвилині Снилик озвався: — Знаєте що? Маю для вас об'єкт!

Я підняв голову. Мої очі загорілися. Снилик дивився на мене вперто.

— Лишень не в Торонті, — продовжував він... І ніяка рудера... Дільниця поля, город... У Оквілі.

— О! — вирвалось у мене. У Оквілі! Город! Що буду робити з городом?

— Нічого. Абсолютно нічого. Не орати, ні сіяти, а просто збирати. Як птахи небесні.

— Але ж я ніякий городник, — боронився я зухвало.

— Зараз поясню, зараз поясню... Лишень слухайте: чи ви не бачите, як наше Торонто на всі боки розповзається? На схід, на північ, а особливо на захід, а ще краще в напрямку Ніягари. Ще рік, ще два, ще десять і це буде одне безконечне місто. І ніхто його не зупинить. І тепер, де тільки є ще якесь порожнє місце — фарма-не-фарма, город-не-город, сад-не-сад — хапайте його. Це все скарби, копальня золота. А чи знаєте, що я вам пропоную? Два і пів акра пречудового місця, недалеко озера, над річкою по гай-вей два, зі всілякими деревами, кущами і навіть садом... П'ять чудових яблунь! Гори яблук. А знаєте ціну? Не повірите. Дванадцять тисяч! Усього дванадцять тисяч! Які я думаю зредувати на десять. Продає колись багата, самотня вдова, хронічна алькоголичка, до речі золота людина, продає за безцін, бо потребує нагло грошей, боржники намагаються забрати це за половину ціни і треба нам хапати. Одне лиш — вона вимагає готівки. І зараз! — випалив Снилик і многозначно заговк, затягаючись сигарою з виразом, що ось, мовляв, що я тобі пропоную. Тепер слово за тобою. Він питально дивився мені просто у вічі своїми малими, сірими очима.

Мене весь цей патетичний монолог мало не збив з ніг, хотілось зірватися і бігти, хапати, загортати, лишень це його останнє "вимагає готівки" і "зараз" зненацька мене приголомшило, але не встиг я відкрити рота, як Снилик далі рецитував свою поему: — Але це ніякий, абсолютно ніякий страх. Навіть для нас з вами. Скільки приблизно ви могли б мати власної готівки? — запитав він тоном лікаря, який встановив діагносту.

— Чотирнадцять тисяч, — сказав я непевно.

— При умові, що ваша хата піде за чотирнадцять тисяч.

— Приблизно.

— Рішено. П'ять ваших тисяч в кишені. Дві тисячі охоче вам дасть Українська Кредитова Спілка на Каледж, а решту гіпотека Канадської Тростевої Компанії. На тому вашому городі є також котедж... Не дуже показний, кандидат на руїну, але з вашою допомогою, зможете там мешкати, як єпископ. Три кімнати й кухня. Додайте за три сотні старого "фольксдойча" і доїжджатимете до вашої роботи, як міністр, значно скоріше вія гайвей Квін-Елізабет, ніж тут трамваєм. Пів години дороги.

Цього було абсолютно досить, я був цілком готовий, але Снилик все ще не скінчив: — А головне... Чи ви знаєте, що це взагалі значить? За два-три роки ви свої акри помножите два-три рази. Мі-ні-мум! Ручаю вам головою. Ви дістанете за кожний акр десять тисяч. Це ж ідеальне місце під будову.

Під будову? У мене закрутилось в голові. Будова моя магічна мрія, щось будувати — ні! Я готовий не повірити. Хотілося скоріше бігти, бо що, як воно втече. — Коли можемо це бачити? — вирвалось у мене спонтанно.

— Котра це у нас година? Четверта. Хочете — їдемо зараз!

— Їдемо! — викрикнув я і мало не вдарив об стіл кулаком.

А за якісь там десять-п'ятнадцять хвилин, ми вже сиділи в розкішному Форді Снилика, який виплутувався з міських вулиць, виринав на гайвей Квін Елізабет, набирав розгону і зі швидкістю сімдесят миль на годину, віз нас у напрямку півдня. За двадцять п'ять хвилин такої їзди, ми повертали вліво на лінію дев'ять, пересікли кілька вуличок і виїхали на довгу, просту висаджену коренастими соснами алею, здовж якої, з обох боків, стояло багато ультра новеньких, чепурних, мешканевих котеджів-бангалов з пречудовими зеленими травниками, старанно плеканими квітниками і добрими; просторими гаражами. У мене загорілись очі. Це був кінець жовтня... Листя сипалось зливою. Жовто-іржава-кривава барва заливала землю. Довго-шпилькові, густо-зелені зі широкими, парасоляними коронами сосни шуміли на вітрі. Починало темніти.

За одним новеньким бангалом у саду яблунь з побитим приморозками квітниками, ми повернули вправо і вїхали на просторий, порожній, густо зарослий посохлою тварою простір, відгороджений від алеї занедбаним живоплотом під рядом високих сосон. Зліва, збоку стояло п'ять коренастих, майже здичілих яблунь, а далі за ними в зарослому гаю з туї, ясенів, кленів і кущів бозу, стояла простора, двоповерхова з мезоніном вілла колоніяльного стилю з відкритою задньою терасою і округлою, заїздною площею перед ренесансовим портиком входу. Далі просто від вулиці, у густих кущах диких оливков і заростів бозу, виднівся невеличкий котедж з посірілим, дерев'яним будиночком біля нього. Далі за котеджом, спадом до низу, стелився зарослий сухим високим бадиллям всіляких бур'янів город, що сягав до зарослого кущами й деревами невеличкого, з глибоким річищем, потоку, за яким далі барвів барвами осени густий гай. Зліва, за межею городу знаходився гарно упорядкований сад, чи парк зі стриженими травниками, доріжками, лавицями, кількома тополями і велитенською, широкою, косатою вербою.

Усе це разом творило привабливий шматок незужитого простору, на середині якого гордовито красувалася барвіста таблиця "фор сейл" фірми мого шановного приятеля і я міг лишень

дивуватися, звідки і як він про такі речі довідується. Ми йшли просто вниз високою засохлою травою перемішаною з люцерною, звіробієм, петровим батогом, ромашкою та всілякою іншою рослинністю, яка бурхливо тут росла і давала схоронище для безлічі живого літаючого, повзучого і стрибаючого сотворіння. Ми і тепер вигнали кілька дивних птахів, можливо фазанів, які з обуреним крякотом, вирвалися з трави і полетіли в напрямку сусіднього парку. Ми так дійшли до низу з його потоком, що був зарослий широкими кущами глоду, по якому велися вверх і розкладалися на всі боки повзучі рослини, подібні до дикого винограду чи плюща, чи хмелю — я не гаразд розбирався у тих відмінах ботаніки, як також мені не легко було встановити і назвати багатто з тих високих і широких, подібних до ясеня, дерев які повносились понад кущами і творили привабливу атмосферу пралісу, з якого весь час стікала барва осіннього сезону. Одно з дерев було брутально повалене бурею і його два рази вища від мене корінище мальовничо і загрозово, ніби замок лісових гномів, сторчало над самим потоком.

Річище потоку було глибоке й порване, на дні якого в сумраці гущавини, булькотіла по камінні вода, якої не було видно. Така меланхолійна, забута ідилія, що так прекрасно пригадувала спогад про цю країну з часів індіан, дармащо зараз за її межею стояли білі впорядковані бонгала, у вікнах яких почали появлятися привабливі вогні вечора. Це був шматок минулої невинності і навіть було шкода нівечити його непорочність і ім'я наших цивілізаційних примх.

У моїй думці я вже жорстоко розправлявся з тим простором, мої пляни очищали і краяли його на шматки, я вже бачив тут на місці бур'янів і фазанячих гнізд бозна які витівки нашої вибагливої предистинації. Беру! Розуміється! Рішено! Це вже моє. І враз я гостро відчув, як в мені прокинувся мій заколисаний всілякими доктринами інстинкт власности, Він був живий і хижий, і запопадливий, як голодний звір. — Беремо! — сказав я в голос зовсім до себе, хоча стосувалося воно до мого приятеля Снилика. Здавалось, мій голос виходив з підземелля, з якогось льоху за семи замками... І раптом я відчув також спрагу, мої уста засихали, я втягав широко вогне повітря зі запахом цвілого листя. Це може бути моє? — питав я себе здивовано. І ніхто не буде перечити? І вважати мене за злочинця? Я можу робити, що захочу? Я знав ці питання, вони звучали наївно, але вони були в моїй концепції життя невід'ємним складником, з яким я мусів рахуватися. Тепер, по довшому часі, мені навіть не хочеться вірити, що я міг такими питаннями так поважно займатися.

Снилик був помітно вдоволений, його амбіція виразно тріумфувала, він позирав на мене скося і його міцні, вольові уста кривилися у своєрідну подобу усмішки. Ми мовчазно домовились і що залишалося, це зайти он до тієї будови там далі на горбку, на подвір'ю якої перед входом стояло троє авт різних кольорів грайливо освітлених світлом двох бронзових ліхтарів з обох боків входу. Всі нижні великі вікна тієї будови привабливо, крізь спущені жалюзії, світилися і вже здалека було видно, що там за ними мусить бути тепло і весело. Ми підійшли до високого з різьбленим портиком входу, що нагадував можливо часи Вікторії і застукали мідною стукалкою, прикріпленою до дверей клямрою у вигляді пашеки лева.

Нам відчинила, як мені показалося, високого росту красуня з рожевими щічками у білому, кокетливому фартушку, яка нагадувала мені одну реклямну голівку з цигарок "плеєр". Вона була русява і світло, що падало згори, робило її русявість ще більше ясною і вражаюче гострою. Не було видно її очей, але я вже робив заключения, що вони сині, як небо і ясні, як сонце, бо взагалі це був настрій захоплення. А ще більше здивування, коли, побачивши нас, наша русявка виразно зраділа і нашою мовою викрикнула: — О! Пан Снилик! Дуже і дуже приємно! Заходьте! — Добрий вечір, панно Катрусе! — відповів на це Снилик. Чи могли б ми бачити пані Сомерсет?

Мені одразу пригадався Сомерсет — Моум — улюблений мій автор, якого я не так давно читав і

якого тематика так нагадує нашу власну атмосферу. — О, розуміється. — сказала Катруся. Я зараз... Буде рада. Вона трішки занята, — додала Катруся і відійшла до просторого, притьмарено освітленого сальону, звідки було чути гармідер багатьох людей. Ми залишились у широкому голі зі сходами до верхнього поверху, присілії до малого столика на якому лежала телефонна книга Торонта. Незабаром появилася пані середнього росту, років понад п'ятдесят, дуже благородної постави з виляючим, розбитим, рудим волоссям. — О! Містер Снилик! — зраділа вона. Я був знов вражений, самі вигуки. — Дуже гарно. Прошу ось сюди, — запросила вона до малого бічного зліва сальонику з тяжкими, м'якими меблями, якоїсь тьмяно зеленої декорації, вказала нам на два фотелі зі столиком, на якому вже стояла попільниця щерть заповнена недопалками, з повітрям у якому дуже гостро домінували запахи тютюнів. — О, містер Снилик: — повторила вона. Було помітно, що вона під алкогольними впливами і має гарний, вибуховий настрій. — Що ви принесли мені цікавого? Дозвольте чарку? — і не чекаючи відповіді, гукнула до дверей. — Кетрен! Дві скач і сода! Чи добре я вибрала? — Ми погодилися. — Отже, що ви мені принесли?

— По перше, шановна пані, оцього ось молодого пана... який хотів би стати вашим сусідом, — відповів Снилик.

Пані Сомерсет глянула на мене зацікавлено, я відповів їй посмішкою. У ній було щось елементарно-приваблююче і безпосередньо-приємне. — Я шкотка, — казала вона, — ви українці. Моя Кетрен мене переконала, що ми можемо гарно розумітися.

Увійшла Катруся з тацею чарок. — Прошу, панове... Мене вибачте, я вже готова, Я трохи п'ю. Минулого літа я побувала в Англії. Як вам сказати — Європа гарна, але ми вже не ті. Тягне сюди й туди — океан це наш поділ. Але тут у нас... Що можна сказати? Я люблю наше відлюддя... Це... — вона помітно намірилась говорити. Снилик, мабуть, це знав, а тому він делікатно повернув справу до теми. А коли йому це пощастило, він ще делікатніше з виразною настановою перемоги, заявив, що він має намір прийняти її пропозицію, лишень з маленькою коректою, тобто він контр-пропонує десять тисяч готовими грішми, які зобов'язується передати на її конто за два тижні від сьогоднішнього дня. Пані Сомерсет, здається, зрозуміла мого приятеля цілковито, вона посміхнулася і одразу без вагання, з тією самою вдоволеною посмішкою, взяла слухаль-це телефону, що стояв тут же збоку на високому роко-ковому столику, викликала якогось пана і сказала: — Містер Сміт! У мене тут оферта на мою ділянку. Коли ви будете до диспозиції? Два дні? Гаразд. Дякую. Отже, панове, — звернулася вона до нас. Ще по одній скач. За два дні мій адвокат чекатиме вас... — Така то адреса і така то година. Ми випили ще по одній скач, заручилися ще кількома подробицями, обіцяли бути точно на призначений час у адвоката, дуже приязно з безліччю компліментів і подяк розпрощалися...

Було темно і накрапав дрібний дощ, чого ми не сподівалися. Хотілось оглянути ще й "мій" котедж, що стояв збоку закинуто у темній віддалі, але він був замкнутий, тому ми лиш змінили табличку "фор сейл" на "солд", ще раз загально глянули на весь той поземок, що мені якимось особливо імпував своєю принашкою, романтичною загадковістю, ніби е ньому зберігалася, якась казкова таємниця.

Цілу дорогу назад новенькою, блискучою автострадою королеви Єлисавети у ритмі і темпі безконечної рухливої низки білих і червоних світел, я був весь під враженням тієї казкової таємниці. Мені також видавалось, що я потрапив у тяжкий полон, що взяв на себе великий ризик, що хата моя ще не продана, що матиму непосильний борг, безліч нових турбот, праці, відновлення котеджу, переселення, доїжджання кожного дня до міста. Але всі ці страхіття мосі казки я мав намір подолати помахом однієї чарівної палочки "гокус покус". На мене найшла божевільна легковажність і я прийняв її виклик.

Зрештою, не було відступу, діло пущене в рух, манера, з якою Снилик робив це чудо, мене збивала з ніг, здавалося, він ніде й ніколи не вагається, швидко і коротко думає, а ще швидше й безпосередніше діє. Його динамічна настирливість механічно впливала на людей, заражала їх і змушувала діяти в його ритмі.

Ми обидва знали, що наше підприємство не зовсім безпечне, що воно наскрізь фантазія, але ніхто з нас про це не говорив, ми вдавали людей абсолютно безпечних, ні одна рисочка нашого вигляду не сміла зрадити якогось вагання. Зрештою, будемо думати про це завтра, пізніше, а поки що ми робимо. В голові роїлося від безлічі найодчайдушніших плянів, я уявляв себе в ролі великого підприємця, організував будівничу компанію, будував цілі дільниці будинків, мої люди по всій провінції, мої машини по всіх дорогах. Тим часом я при землі і міркував над тим, як саме найкраще відновити мій занедбаний котедж і як до нього вселитися...

Під цим настроєм в'їжджаємо до Торонта і під'їжджаємо до моєї вулиці Глен, де на самому перехресті нам переїхало дорогу авто-танк опалової оливи фірми "Дніпро", на що Снилик зауважив, що це добрий знак, коли той танк повний. Будемо надіятись, що він повний.

З таким настроєм ми розпрощались зі Сниликом, я обережно наближався до дому, на половині Боярів притьмарено світилося, і мені було треба їх бачити. Після славетнього балю в Парк-Плаза, я уникав зустрічі з ними, але тепер я мусів це статус кво, будь що будь, порушити. Боявся, що це не так легко мені вдасться.

І був приємно розчарований. Бояри зустріли мене сливе радісно, пані Марта, у своєму елегантному халаті, поралась у кухні, а пан Михайло, як звичайно після праці, сидів у фотелі біля ватрана під лямпю у домашньому одінні і читав свій невідмінний "Телеграм". Марта вийшла мені назустріч і поспіхом, здавалось розгублено, казала: — Дуже гарно, що ви про нас ласкаво згадали, а то ми вже, було, гадали, що ви розгнівались.

— Завіщо? — відповів я тоном найщирішої невинности.

— Що ми тоді без вас від'їхали. Але мені так розболілася голова... Хіба то був баль? Дім божевільних. Такого безладдя я ще не бачила... Але ви... надіюсь, не каєтесь? — казала вона з ноткою лукавства. — О! Нічого, — відповідав я далі невинне. — Ви щойно з дороги і може голодні? — питала вона далі. — Ні. Гарно дякую. Недавно вечрряв, — відповідав я. — Маю чудову шиночку... І голляндський сир... І салат з крабів, — гомоніла вона спокусливо. — Пречудове. Але я все таки недавно вечеряв, — настоював я на своєму. — А з ким це ви приїхали? — несподівано запитала вона. — З таким добродієм, мабуть вам знаним Сниликом, — відповів я з підкресленою увагою. — А чи не була це часом якась Сничка? — невгавала вона. — Ні-ні-ні! Справжній, грубий, майже лисий Снилик, — відповів я. — Чи не захопились ви часом бізнесом? — запитала вона з виразною ноткою іронії. — А чому б ні? — відповів я на це. — Бізнес? Ви і бізнес! — викрикнула вона. — А чому б ні? — повторяв я те саме. Марта дивилась з таким виразом, ніби між нами одразу мала початись відома суперечка.

Михайло відчув це також, відложив свою газету і мабуть хотів, було, також щось сказати, але Марта міцно тримала стерно розмови. — Бо ви і бізнес — різні поняття, — казала вона.

— Це вимагає пояснення. Що по вашому Я?

— Якесь... Щось... О, не кажіть. Я вас так знаю. Зрештою, не моє діло.

— А от уявіть... — почав, було, я нетерпеливо, — я саме цим зайнявся. І пропоную вам одне діло.

Михайло, що сидів і чекав на свою чергу, повернувся остаточно в наш бік.

— Цікава, цікава, — сказала Марта з подвоєною сплюю іронії з виразним бажанням знищити мене остаточно.

— Продаю свою хагу. І пропоную це діло вам, — відповів я нагальне.

— Хочете тікати? Від нас? — вирвалось у Марти.

— Чому тікати? Справа значно простіша: потребую грошей.

— Навіщо вам гроші?

— Кажу ж, що бізнес.

— Але ж ми тільки що купили авто, — майже перелякано сказала Марта. Її настрій одразу змінився з грайливого на розгублений.

— Ідеальне поєднання: авто плюс хата, плюс...

— Але ж, Михаїле, — перебила мене Марта тривожним тоном.

— Почекай, почекай, — озвався нарешті й Михайло. — Дай сказати чоловікові слово. Хочемо знати, в чому справа.

— Справа дуже проста. Берусь за діло... Потребую готівки... Продаю хату.

— Чому тепер? Так скоро? — хвилювалася Марта.

— Трапилась робра нагода. І мушу її вивжити.

— Не так зараз. Не сьогодні. Ми ще не готові.

— Яка різниця? Сьогодні — завтра. Платите комірне... Додайте десяток долярів і маєте власний дім.

— Але ж, Михаїле! — зовсім хвилювалася Марта. Ми ж не маємо ніяких на це засобів.

— Почекай, почекай. Не хвилюйся. Дай сказати чоловікові слово, — твердив своє Михайло.

— О! Я не розумію... Що за така наглість... Він вже все сказав.

— Нічого не сказав. Одні оклики. Як це має бути, що має бути, які умови, — казав спокійно Михайло. Йому ця ідея виразно сподобалась.

— Ми не маємо засобів, — не здавалась Марта.

— Хто має засоби? А навіщо благородне слово кредит? Стільки банків... Гроші є, реальність є. З кожним роком гроші падають, з кожним роком реальність росте, — підливав до вогню оливи я.

— Ми думали... Аж десь... На весну, — бснте жилась Марта.

— Що купите тепер за доляра — на весну коштуватиме п'ять відсотків більше. Ціни на реальність ростуть, місто росте...

Мої аргументи впливали, Михайло помітно зацікавлювався, Марта далі перечила, але коли дійшло до остаточного, Михайло забрав слово, його цікавила ціна, я переказав думку Снилика, мовляв це мало б виглядати на п'ятнадцять тисяч, але коли йдеться про друзів і коли обійтись без посередника, можна говорити про знижку. Говорили далі, наша мова споважніла, обговорювали подробиці, виринали все нові і нові питання, Михайло гарно в цьому розбирався, він насправду цим пляном цікавився, хоча він виринув трохи заскоро.

— Навіщо, скажіть, така наглість, — питала пригноблено Марта. — І що це за така вигадка? Чи не думаєте переселятися до Монреалу? — вирвалось у неї з пересердя... Очі її сердито бігали і здавалось, вона хоче на когось кинутись.

Мені видавалось це дивним, я делікатно посміхнувся. — Переселитись — так. Лишень в протилежний бік. До Оквілу! — сказав я. Марта невдоволено замовкла, а Михайло натомість, також збентежений, виявив більше зацікавлення, заявив, що йому ця ідея подобається, хоча зараз годі щось остаточно сказати, бо це треба обміркувати, а тоді дати відповідь. Коли це може бути? Можливо завтра.

На цьому поки що скінчилося. Я попросився з Боярами, пішов до себе, щось поїв, передягнувся в робочий одяг і відійшов на нічну зміну. Мої машини крутились сьогодні бадьоріше, я мав надію, голова працювала, думи будували пляни, мрії — фантазії, я на нових плятформах, підомною жива реальність і все здавалось в найкращому порядку за винятком одного, чого я спочатку недобачив, що я не мав ані хвилини спокійної, а весь час, як годинник, крутився довкруги тієї самої мові справи. Я не міг спокійно спати, ані їсти, мені снилися будинки і бульдозери, моя їжа не так смакувала, а мої очі виглядали втомлено. Але втоми я не почував, це був наркоз, який тримав мене в постійному напруженні.

Другого вечора я дістав від Боярів відповідь. Вони беруть хату. Це їм вигідно. Не матимуть посередників, не мусять переноситись. Того ж таки вечора я подзвонив Сниликові, що моя хата продана, віч був здивований, але вдоволений, вказав на свого адвоката пана Гуменного, що на вулиці Бей напроти міської радниці, який мав би полагоджувати мої формальності.

Наступні дні були виповнені тими формальностями. Я побував в Українській Кредитовій Спілці при вулиці Каледж, побував у Канадській Гіпотечній компанії при вулиці Бей, разом з Сниликом відвідали адвоката пані Сомерсет у Оквілі. Усі ті справи вимагали уваги і часу, але точно за два тижні, після нашої візити у пані Сомерсет, ми могли їй вручити чека на десять тисяч і тим самим я став власником двох і пів акра простору, старого котеджу і нових шість тисяч боргу.

Це не було зле. Була осінь, початок листопада, довгі ночі, голі дерева і замазане небо. Звичайно у такий час я переживав втому, депресії, інколи катари, границя зими й осени наводила на мене такий самий жах, як колись границя війни, пригадую цілі тижні мрячних днів і ночей з чорним настроєм, чорними думками, особливо коли я був сам і коли обривались надії... На цей раз, здавалось, я мав найбільше причин для таких настроїв, я був насправду осамітнений, я часто вечорами, прибувши з Торонта автобусом, обходив свій маєток зо всіх боків, з високої засохлої його рос-линності вискакували зайці, зривалися фазани, ночами тут гуляли скунси, ракуни і навіть лиси. У моєму тісному, низькому, старосвітському котеджі не було вікон, сипались стіни, текло зі стелі, провалювались помости, пахло гниллю, цвіллю, щурами, затинаясь убиральня, гасла електрика. Моя маленька кухонька не мала ні печі, ні зливу, ні яких будь меблів.

Я мусів все це привести до ладу, мусів тут оселитися і тут жити. Щось подібне можна бачити хіба у фільмах з часів піонерства... І що вимагалось — закачати рукави, озброїтись терпелівістю, почати наново т у саму роботу, яку я проробив минулого літа. Тобто здирати

старі шпалери стін, які відліпилися і звисали всілякими химерними звоями, лізти на дах, забивати діри, латати помости, вставляти вікна, направляти убиральню, обставляти кухню, чинити електрику. Я працював майже кожного дня по кілька годин, не пропускаючи праці на фабриці, я був замазаний, задимлений, закурений, втомлений, побитий... Але хата поволі вилазила зі своєї темноти, вона з кожним днем ясніла, кімнати набирали барви, зникало затхле повітря, вривалося сонце. Було добре, що я мав міцні м'язи, здорові легені і витривалий характер. Це помагало. В поєднанні з моїми фантазіями, романтикою піонерства, незвичними умовами, манливими перспективами, все це разом робило з мене живий механізм, який не знав ні дня, ні ночі, ні часу, ні простору, ані ніяких жалів, болів, страхів, а був весь погрузлий в глибину діяльності й якоїсь ненаситної жадою творити щось інше і нове.

Було цікаво вийти інколи, коли я працював увечері, на двір, коли шумів вітер над широкими верхами високих сосон, коли там далі таємничо світилися вікна вілли моєї сусідки Сомерсет, коли ще далі, над озером Онтаріо розлягалися в туманах ревучі гудки кораблів, а зліва здовж південної межі таємничо в густій темноті світилося кілька віддалених світел, які вказували, що там стоять веселі бонгала моїх трьох сусідів. Але моя точка серед цього поля була малою, кволою; кілька малих віконць ледве помітних за чорним покровом ночі, заставлених туєю і ще якимись колючими кущами, обсотуваними гронами червоних ягідок.

Я був 'вийняtkово стривожений неспокійним, холодним щастям, коли я ще не мав ніяких меблів, а в моїй кухонці вже стояла залізна, чорна пічка з бляшаною рурою, у якій весело горілі; великі, дубові поліна дров, а я, після роботи, заляпаний фарбою, сидів на по-ломаному, висидженому, що сильно відгонив мишами, фотелі і при світлі лямпочки, яка звисала на шматку проводу, без ніякої оздобы, читав першу ліпшу книжечку з обгнилими політурками, яку я міг знайти у смітті однієї з моїх кімнат. Це було справді гарно. Це моя улюблена сцена. Я не тужив і не квапився... Але пригадую той один вечір, коли мене вперше навідала моя сусідка Сомерсет. Я був заліплений брудом, вона була на підпитку і пахнула шотландськими віски, мої кімнати починали вже відживати. — Чудово! — казала вона. Чудово! Просто чудово! — Я мовчав, вдавав скромного, зрештою, далєбі, не було чим особливо пишатися. Я розсвітив світла усіх трьох кімнат, все виглядало порожньо, але пані Сомерсет все хвалила і не виявляла бажання скоро відходити. Я запропонував їй свій просиджений фотель і вона прийняла пропозицію, а сам я підсів на скринці з мармеляди, перед нами весело горіли поліна у залізній печі полум'я бавилось відблисками по наших лицах, і ми довго того вечора спокійно, як старі друзі розмовляли. А зогляду на те, що моя англійська мова не була ще вистачально досконалою, тому моя гостя старанно використовувала свої привілеї, зона любила і вміла оповідати зо всіма тими оздобами мови й зворотів, що їх виплекала цивілізація деяких мов протягом століть. Я багато довідався. Що вона вдова, іцо її чоловік, директор банку, помер на удар серця, ще коли вона була молодою, що вона ціле життя провела самітною, дарма що мала біля себе багато людей, що тепер має дівчину, яку привезла з Європи і яку вона любить, що все ще часто їздить до Англії, до Шотлян дії, до Італії і Швайцарії, що вона мала нареченого, якого втратила... Довга, складна епопея, яка могла імпонувати такому невибагливому свідкові життєвих проблем, яким був я з моїм марксо-леніно-сталінським минулим. До всього я був добрим, невільним слухачем, дарма що мав так мало для цього вільних годин, але мій інстинкт мені підказував, що тут треба бути вийняtkово поблажливим й зрозумілим. Всі ті її "дрінки" не були напевно добровільною даниною її поневолення і вимагали вони старанного розслідування і відповідного трактування. Бо її людська подоба виразно вказувала, що в її невеликому тілі домінує велика душа і гарне, вразливе, добре серце. Мені хотілося чимсь їй допомгти, головне, що мене бентежило, це її добровільний господарський занепад, якому вона ніяк не намагалася протиставитись. Здавалося — її могли використовувати всі, кому тільки заманеться, що вона ціле своє життя щось комусь давала і ніколи нічого ні від кого не вимагала. Це було таке моє перше враження, можливо я помилявся, але те враження було ще скріплене пізнішими

спостереженнями.

Між іншим, вона часто вживала слова "лонки", спочатку я не придавав цьому значення, а можливо й не зрозумів належно, але трохи згодом я почав виразно розуміти її осамітнення. Здавалося, для цього не має причин. З першого дня нашого знайомства, ми застали її у бурхливому товаристві інтоксикованих алкоголем людей, але її осамітнення мало інші причини. Можливо це було заблукання, втома, можливо навіть розчарування, туга за чимсь нездійсненим і недосяжним. Так багато є людей на планеті, які не можуть зміститися в її просторі.

Очевидно, що я не робив ніяких, абсолютно ніяких намагань, щоб якось до неї наблизитись. Я мав так мало часу і її візити були для мене скоріше марнуванням дорогих годин, які я міг і мусів використати на щось інше, ніж вислухувати ці, не зовсім веселі повісті, але разом з цим я був зацікавлений... Це був новий для мене світ людського побуту, я мав завжди пошану до цієї завжди гордої, амбітної, своєрідної, талановитої породи людських істот, які з одного далекого, туманного острова, розійшлися по всіх континентах світу і скрізь, де вони ступили, там одразу почало зароджуватись велике, цікаве, розумне розгортання життєвих завдань і проб-блем. Ні, це не мусіло бути конче те все з матерії, тож матерія не конче мусить бути гарним замком, вибагливим парком, коштовними повозами, але признаймося також, що ці всі речі здобуваються не тільки з матерії, а також з чогось, можливо, багато вартнішого. Все виростає з одного того самого джерела і коли ви не любите цього слова "дух" не вживайте його, лишень я не знаю, яким іншим поняттям це джерело-джерел ви можете замінити.

Коли я дивився на мою гостю в її жовтому, безрукавому, пім'ятому і витертому кошушку, коли я бачив її не конче правильне орамлення лица з тими залишками ластовиння і тими рештками колись бурхливого рудого волосся, мені здавалося, що я бачу не лишень Оквіл, Онтарію, але я бачу також Нью Йорк, Каліфорнію, Мис Доброї Надії, Ново-Зеляндію, Крету, Австралію... І ще здавалося, що я бачу Атени з богинею на Акрополісі, бачу Палятин. сенат, Юлія Цезаря. Є певні істоти через які проходять віки і простори, ніби проміння сонця крізь многогранну призму.

Я мав велике бажання не спричиняти цій людині якихсь труднощів, я мав повні руки своїх власних турбот, але якось так сталося, що ми зійшлися лице в лице без якогось особливого наміру. Того самого вечора, коли вона вперше появилася в моєму домініоні, вона вже запрошувала на "дрінк". Я відмовився за браком часу, бо мусів їхати на фабрику чоколяди, але вже другого дня, вона ще задня покликала мене до себе і не на "дрінк", а завела до свого великого ґаражу, який властиво був цілою шопою, де могло вміститися під тузина авт і вказала мені на купу старих меблів, звалених в куті і призначених, правдоподібно, на якусь вівісекцію — добротних, старовинних — дуб і шкіра зі всілякими заумними оздобами з часу минулого, а можливо і якогось старшого століття — яв таких подробицях ніколи не розбирався. Там були дослівно всі необхідні для дому речі — і ліжка, і фотелі, і канапи, і крісла. — Заберіть це; — сказала вона наказовим тоном з виразом якоїсь злоти. Я дивився на неї здивованим поглядом. — Але ж, пані! Це все дуже вартісні речі. Це найцінніша антика. Бона тепер... — А! Гош! Нісенітниця. Заберіть — ні — то завтра все спалю, — викрикнула вона сердито.

Я просто не мав сили відмовитись, це були справді, на мою думку, дуже вартісні старовинні предмети справжньої розкоші і було їх там стільки, що можна було обставити не такий, як мій будинок. — Дуже дякую! Я заберу, — погодився я. Не ви, а я — дякую! — відповіла вона. Воно тут валяється роки і роки.. Нарешті збудуся!

До речі, це буй один з дуже прозорих днів, під ногами грубою верствою по цілому підвір'ї лежало пере важно кленове листя, прибите нічною росю, яке липло до підошов взуття і заносилось до хати. Пані Сомерсет сама помагала мені переносити ті і меблі і розставляти їх у

моїх ветлих кімнатах. Розуміється, ми їх не змогли усіх змістити, але головне у моїх доменах появилися недопасовано вартісні речі, вікторіянська канапа, що могла бути окрасою найвибливішого сальону минулого століття, тяжкий, масивний, магоневий письмовий стіл з обов'язковими легкими шуфлядками, два добрих, глибоких, ніби фортеці, шкіряні фотелі з висидженими подушками і багато інших потрібних і менш потрібних предметів, які заповнили весь мій мешканевий простір не тільки видимими об'єктами щоденного вжитку, але й невидимими ремінісценціями минулого, які разом із запахом трухлявої матерії викликали примари людей, настроїв, події, з яких допитливо уява могла творити, які хочете, картини давнього. У всьому цьому залишились дотики, тіні, кольори, запахи і навіть, можливо, нечутні ультра звуки того вже астрального світу, який ці предмети оточував своєю атмосферою. Все це було люксом, привезене з-за океану, багато коштувало, робило кумось багато турбот, а разом приємности, надавало поваги... Тепер це лиш невивідні тіні, що їх годі позбутися, але разом ніяково вживати для потреб щоденно-буденного вжитку.

Але ця романтична операція стабілізувала моє мешкання і надала йому відповідної гідности. Три тижні тривало це містерійне перевтілення, але коли воно завершилось, все тут по своєму заблищало і набрало визивного вигляду включно з моєю піонерською пічкою у кухні, недавно поржавілою, а тепер запопадливо відновленою барвою алімінію. У моїй дровітні, яку я примістив у старій, засотаній павутинням шопі, появилася свіженька купа сухих берестових, готових для вжитку дров з мого таки поземку, а туманними вечорами з димаря мого котеджу здіймався під сизе небо сизий димок, який нагадував ситість і тепло, а все разом довкруги малювало мелянхолійно кольору картину з обкладинки фармарського календаря.

Це був цікавий мій особистий, суворо засекречений, інтимно забарвлений світ, якого клімату можливо не збудуся ніколи, це була по своєму радісна осамітненість, коли людина виповнена так своїми плянам і завданнями, іцо на ніщо інше не має у неї місця. З початком грудня я вже міг залишити своє торонтське місце, яке так недавно видавалось мені ідеальним і незмінним і яке тепер затратило моє зацікавлення і належало кому іншому. Бояри вже звикли до моєї постійної відсутности і лише дивувались, коли я, виїжджаючи остаточно найнятою малою тягарівкою, забрав зі собою мої валізи, пачки паперів і відомого "Філіпса", а мого універсального і містерійного стола залишив їм на вічну власність. Я не міг їм навіть належно цього пояснити, вважаючи, що мої теперішні пригоди є чисто моїми особистими справами і для ширшої публікації не надаються. Але з Боярами і навіть з Мартою, ми зосталися далі друзями. Ця остання провела мене аж до авта з речами і обіцяла "навідати", вкладаючи в це слово своєрідний інтригуючий присмак. Я відповів на це лишень скромним кивком голови і мч розлучилися.

Чергова дошкульна проблема виникала з моїм доїздом до Торонта на працю. Ще рано, а також вечором, це не робило труднощів, цілий ряд автобусів місцевих і позамісцелих ліній, регулярно й вигідно курсував здовж озера старою двійкою, але гірше було ночами, коли приходилось не раз довго вистоювати на зупинках, чекаючи на єдиний нічний автобус, який до того інколи безсоромно спізнявся. Ще гірше стало, коли впав ранній сніг і мій Оквіл вкрився чималою м'якою білою верствою цього небажаного добра. Від мого мешкання до найближчої зупинки автобуса, було чверть години ходи глухою, малолюдною, часто засипаною снігом алейкою, я вертався звичайно серед ночі, або раннім ранком, коли все спало і я перший прокладав слід на свіжому снігу. А коли доходив до свого зачарованого, таємничого, погрузлого у глибокий сон замку, мусів хоч трохи відгорнути наперед з під дверей сніг, інакше він навалився б просто до середини мого малого передсіння.

Але і в цьому всьому було повно інтригуючого змісту, що його годі висловити словами, моє місце виглядало загадково, з домішкою таємничої містерійности, завжди було тихо і порожньо здалека горіли світла сусідських осель і особливо привабливо світилося кілька вікон нагорі і

внизу моєї сусідки пані Сомерсет, з якою у мене підтримувались невидимі контакти, дарма що ми дуже рідко зустрічалися і ще рідше розмовляли. Але я знав, що після нашої першої розмови вона чекала, що я зголошуся до неї. Я не спішився з візитами, був утомлений, не мав часу. Багато думав про Лену, розповідав сам собі казки свого майбутнього, інколи виходив на свій город шукати сухих дерев на дрова, оглядав цей простір дослідним оком, насолоджувався глибокою тишею, у якій звуки далекого потягу, що пролітав долиною, видавались небесними громами. А поза тим ця статика і ця нерухомість. І цей відчайний німий спокій алеї (її звать Матіаса) з тими п'ятьма яблунями, крізь віття яких таємничо просвітлювалось світло оселі пані Сомерсет, ніби там жив якийсь алхімік, або якийсь чародій. Ця вілля нагадувала мені оповідання Конан Дойля, Дафну де Мурьс, Аґату Крісті.

Так. Спокійно лежала алея Матіаса, спокійно шуміли сосни, спокійно стояли яблуні, спокійно світилися оселі сусідів, але все тто могло бути й не спокійним, особливо ночами, коли наприклад налітав від озера вітер і все обертало у фурію. Сосни, яблуні, ясени, верби молились і скаржились, з далекого озера долітав шум хвиль, а всілякі електричні, телеграфні, телефонні дроти з різними антенами навіжено свистіли. У такий час, коли я був дома і коли в моїй залізній печі-кухні горіли великі сухі поліна, ті гомони і ті шуми поза стінами моєї хати, видавались мені приємною музикою. Я примостив перед грубкою вигідний фотельчик, поставив за ним стоячу лампу під високим абажуром, одягався у теплий домашній бронзової барви халат і читав під лампою щось з найновіших літературних появ та слухав музику Сі-Бі-Сі, яку подавав мені ласкаво з сусідньої темної кімнати мій чарівний "Філіпс".

Лишень це не так часто бувало. Я не так часто бував дома і досить рідко шуміли хвилі і стогнали дерева. Клімат цього чудового краю вистачально поміркований і його конституція виключала надмірність гострих емоцій. Здебільшого було лагідно й помірковано — біла земля, синє небо, ясне сонце, блідий місяць.

Згодом від порога моєї оселі, під прямим кутом, появилось дві не дуже протоптані, легкі стежки. Одна виразніша й конкретніша до алеї Матіаса, а друга легша й химерніша до будинку моєї сусідки, таємничої вілли. Цими стежками не багато ходилося, вони ледве зарисовувались на загальному білому тлі, а коли випадав новий сніг, зникали зовсім. Спочатку це були лишень кілька моїх слідів — широких, глибоких, незграбних, але згодом до них додалися менші й коротші знаки, що належали без сумніву делікатнішим сотворінням, ніж моя подоба. До мене почала заходити "міс Кетрен". яку я звав Катрусєю— пречудове, філігранне єство, яке посилала до мене "леді Сомерсет" з усілякими своїми справами. Раз це були звичайні гарячі млинці з борошна тітки Жеміні з відомим кленовим соком, іншим разом це був дуже теплий, верблюжої шерсти, старомодний светр, правдоподібно з музею пані Сомерсет. Розуміється, Катруся приходила, делікатно стукала до дверей мого ґанку, передавала доручення своєї пані і одразу відходила. Але її сліди на снігу лишались. І від цього мені було не лишень приємно, а також радісно. Я відчував, що в моїй самоті зароджується дивовижний фокус зацікавлення, який починав мене хвилювати. Одиноке вражливе місце моєї уяви — Лена, збагатилося новим небулярним видом, яке починало горіти і виділяти проміння

Але й ці сліди не були єдиними слідами на терені мого казкового царства. Коли довгий час не випадало свіжого снігу, тоді весь цей простір покривався фантастичними візерунками — здовж і впоперек, різних форм і різних розмірів, що належали майстерності моїх найчисленніших сусідів. Скільки, наприклад, я мав самого вороння — чорних, з парламатурним відблиском сотворінь, які любили обсісти одну з моїх сосон і звідтіль на ціле горло, з фанатичною впертістю, кричати на цілу околицю, ніби вони хотіли перекричати весь світ. Цікаво, хто вложив до цієї малої тварини таку велику силу відчаю, гіркоти і скарги. Коли ж вони косо по вітру злітали із землі, вони звичайно залишали по собі цілу мережу найфантастичніших стежок по білому снігу. Їх наміри найменш передбачені, їх напрямки круто і нагло міняються, їх рухи

різні й відрухові. Звичайно ними керує пан-голод, але їх сліди після цього нагадують ієрогліфи чарівничої книги приречення.

За воронами зараз в черзі стояли горобці — не менше крикливі й ще більш метушливі зграйки патетичних ненажер без сумніву з породи семітів. Вони жили ярмарком і завзято торгувалися за кожну найменшу смітинку, коли вона творила якусь ілюзію істивного. Вони не лишали ні стежок, ні слідів, а лиш зграсований вигін біля місця, де знаходили поживу.

Інколи несподівано, ніби навала монголів, появлялися гурти диких качок, які спускалися на мою територію і шукали данини. За качками прилітали матово-білі меві й чайки, які кружляли довкруги, ніби зграя індіян.

По землі блукало, особливо ночами, численне населення тваринного свігу, як ракуни, скункси, лиси і, розуміється, наші чудові друзі собаки й коти, які знаходили мене завжди і скрізь. Можливо й тому, що я почав виставляти біля моєї шопи скриньку з харчовими продуктами. Ночами там було гамірливе, мої сусіди не завжди між собою мирилися, інколи, коли я вертався з роботи, я заставав їх в запалі бойових операцій, що нагадували Корею.

Я був дуже здивований, що моя сусідка пані Сомерсет не тримала ні котів, ні собак, як це звичайно можна було сподіватися. В її просторому, на одинадцять кімнат, приміщенні все виглядало дуже статично. Нічого ніде не рухалось, її численні чирокі канапи глибокі фотелі, столи і ятолики, стільці і підстільці, її картини на стінах, книги на полицях, килими на помості, все це по своєму замріялось і так застигло. І лишені: інколи, досить не часто, на її подвір'я заїжджало кілька машин, в будинку світилось більше вікон і робилось гармідерно. Але така інвазія не тривала довго. Вона приходила, прошуміла й відходила. Будинок лишався, світла гасли і тиша знов вселялася. Натомість все більше оживав і світився мій малий котедж.

Той мій котедж! Як пізніше я довідався, він стоїть тут ще з 1884 року, що на наші історичні мірила — велика древність. По своєму я його спонтанно полюбив, але це вимагало також жертв і уваги. В його стінах могли появитися несподівані щілини, які з настирливою впертістю негатавно впливали на мою хатню температуру, то я мусів лізти на його старечу покрівлю і там шукати якихсь недоліків, то знов чогось вимагав димар, який не міг гаразд впоратись з димом, а що головне, я безнастанно оздоблював його нутро. Мені хотілося, щоб він конче "щось був вартий", щоб "з нічого став чимсь", щоб він по своєму себе виправдав і навіть по своєму заблищав молодістю. Не так давно я читав статю в "Лайфі" і оглядав пречудові ілюстрації, як то відомий герцог Віндзорський Едвард, відбудував руїни старого замку у Франції зробив з них модерне мешкання, у тому ж таки "Лайфі", у відділі "модерний побут", я натрапив на ряд кольорових ілюстрацій, як то в самому Голівуді, найзаможніші зорі екрану, заповняють свої коштовні вілли старим фармарським крамом, я бачив ілюстрацію скульптур якогось француза, зложених зі старих, розбитих авт, я читав про одного каліфорнійця, який збудував велетенську вежу з пляшок зібраних на смітниках. Мені казали, що все це звучить трохи песимістично, що філософське це висловлює "тугу" за невідомо чим в стилі людей зі сердитими бородами і нечесаним довгим волоссям, а інші знов твердили, що в цьому багато примхи "пересичених буржуа" і взагалі весь той позолочений культ найкраще виглядає у таких місцях, як замки герцогів, вілли голівуд-ських магнатів, оселі швайцарськпх вигнанців типу Чарлі Чапліна.

Я не мав зеленого поняття, в чому саме виявляється естетика скульптури зі старих позбитих авт, але коли вона така справді існує, і знаходяться компетентні знавці й адоратори цього стилю, то чому і мені не скориста тися з цієї дешевої нагоди і не спробувати потрапити, без великих труднощів, у "великі забіяки". Тим більше, що я випадково мав стільки до вибору, просторий будинок пані Сомерсет був переповнений скарбами, які стягалися сюди десятиліттями зі всіх кінців світу і були позбавлені елементарної, не кажу вже пошани, але й

уваги моєї шановної сусідки. Навпаки. Здавалось, вона це пристрасно ненавиділа. — Тейк іт! викрикувала вона і вдаряла своїм розіпляпаним черевиком старовинну вазочку, можливо справжньої китайської порцеляни, що валялася в купі мотлоху на горіщі. — Забирайте те сміття! воно мене душить! Я хочу звільнитися! — Я не зовсім її розумів, від чого вона хоче звільнитися, що її душить. Я намагався казати, що це можуть бути дуже вартісні речі, що є... — Ніякі вартісні! Генрих настягав того... За центи! Забирайте, забирайте, забирайте! — сердито перебила вона мене.

О, мій Боже! Що мав робити. І в наслідок цього безраддя, у моїх античних сальонах появилось чимало всіякого добра, як ті самі китайські вазочки, виразни ки якогось культу бронзові індійські коники, староєгипетські кадильниці з дивовижного перегорілого металу, староримські вовчиці з Ремом і Ромулем з вульканічної лави і пречудова, трохи надбита, гіпсова копія чарівної фараонші Нефретете, жінки Тхнатона фараона вісімнадцятої династії з наліпкою якогось олександрійського книгаря Волтазара.

До речі, та сама Нефретете... Її, на довгій шиї, делікатна, як тюльпан, голівка з тим дивовижним клобуком, чимось нагадувала мені. . чи не... молоденьку Одрей Гепборн і навіть мою Лену. Вибачте, вибачте! Можливо це звучить, як сервілізм, але справа тут не в подібності зовнішньої статури, а в тій невловній для слова, зневажливій і мімозно вражливій красі, так переборщено-щедро вложеній у один фокус розміру. Я цікавий, як могли звичайні механічні атоми зложитися у таке вишукане, живе. зорове враження.

— Чи ви розумієте, що це значить жити в такому музеї тридцять років? — питала мене пані Сомерсет.

— Ви станете мумією. Я ще не стара, але я вже мумія. Мене не зворушують навіть любовники.

Можливо, можливо, але я мав на це свої погляди і свої пляни. По перше, в моїх очах, вона ніяка мумія, а цікава, трохи втомлена достатком і можливо затроєна алкоголем і нікотинном людина, а щодо речей, то я не вбачаю в цьому музею, а лишень невід'ємну конечність щоденного вжитку, як сонце й повітря, вони мені потрібні, я заповняю ними свою порожнечу, я потребую ґрунту, я впускаю до нього коріння. Он та широка, міцна, ніби з бронзи шкіряна канапа виточена з найкращого європейського дуба, це не музей. Це мебля. На ній можна не тільки сідати, але танцювати аркана або той монументальний, як стара фортеця, фотель, всі ці бронзові витребеньки, це не тільки речі, це співчинники і співтворці мого многогранного діяння. Я мав фотелі, я мав скунксів, я мав Нефретете, я мав... багато.

За вийнятком долярів. Мої борги лежали на моїй душі олив'яним гнетом, половина мого стандартного зарібку відходила на його погашення, для мене лишалися крихти і, як що не знайду інших джерел прибутку, це може заморозити мое існування в такому вигляді на багато років. Я мушу щось зробити і мушу знайти вихід, мені імпонує моя літня операція, за ті пару місяців я зробив більше готівки, ніж за рік праці у "Равн-трі". Нічого не лишалося, як знов вдатися до Снилика. Будинки! Ці пречудові споруди нашої надмірности в просторі. Для зору, для тіла. для духа і для... банкового конта. Щось набути, привести до порядку, пустити на ринок... Недавно мені оповів "Рідер Дайджест", як один ірляндець з Бостону зробив на цій справі триста мільйонів. Чому б не зробити мені бодай триста тисяч? І хтось мені ще сказав: щоб позбутися боргу, наперед треба його подвоїти. Математика любить курйози. По новому році мушу це випробувати.

II

Моє перше Різдво на цьому новому анахоретському місці пройшло тихо, осамотнено, скромно.

Ніяких ялинок, ніяких дідів Морозів, ніяких навіть привітань. Мої знайомі були збиті з пантелику моїми змінами адреси і виїзду на цю провінцію, а я, звичайно, не придавав цьому великого значення. І, розуміється, я думав про Лену. Минулими роками ми мінялися привітаннями, я вислав їй щось вишукане з ілюстрованих журналів і скомпоноване у певну цілість з кількох ілюстрацій на тему Різдва. Переважно це були картини загостреного чуттєвого вислову, які мали б характеризувати мої до неї відчуття на тлі наших взаємних стосунків. Вона ж, звичайно, прислала мені пречудові, абстрактні зарисовання власної композиції з улюбленою її тематикою народження в релігійних версіях. Але на цей раз між нами запанувала глибока мовчанка. І з моєї вини. Я просив її не вислати святочних привітань... Просто тому, що не маючи ніяких інших контактів, таке привітання прозвучало б банально і лишень ображало б мої по чуття.

Але я багато, без перерви, наполегливо про неї думав. Я мав три дні вільних, у моїй хаті було тепло, ніякі зовнішні витівки зими не мали до мене доступу, я лежав у піжамі і домашньому халаті на канапі і під шум вітру за вікном намагався читати Томаса Волфа "Поглянь до дому, янголе", що у мене не виходило, бо на перешкоді була Лена. Наше знайомство, наше Сімко, наші пригоди, наші більші і менші зустрічі, епізоди, деталі, і чим більше про це думав, все більше і більше жалів, що її немає зо мною у цій затишній хатині. Яка це була б ідеальна, неповторна комбінація таких двох вийнятово загострених течій чуття. Від цієї уяви у мене крутилась голова і не хватало уяви. Я впирався поглядом у голівку Нефретете. або зривався, хапав то тографію, що стояла на моєму нічному столику, ту саму, яку я зробив одного разу, ще коли Лена мешкала при вулиці Шша, у домашньому робочому халаті, у стоптаних виступцях, з рукою піднятою догори, якою вона притримувала розпатлано вітром волосся. Вона була так близько, так близько, ось вона на тому клаптику паперу, її приплющені, не звиклі до гострого сонця, сірі, плятинові очі. І той її гнучкий, високий, довгий стан, що так чарівно умів вигинатися у ритм музики чи любови... І в такий час мені здавалося, що наш розрив не реальний, що він неможливий, що ми не розійшлися, а лиш розірвалися, я був чомусь переконаний, що саме у цей час вона так само, як і я у тоні і ритмі тих самих думок і уявлень. А коли я намагався уявити її подружжя і її чоловіка, невідомо чому був переконаний, що це не подружжя, а примха, фарс, насильство. Це був мій культ — дуже живий і дуже переконливий; він виповняв всі мої атоми і всі мислі. Вона мешкала у тій другій золотій кімнатці, де на стінах висіли три її мальовані гострими мазками кольорові візії, до яких я іноді торкався пальцями, щоб відчутіи напруження її думки.

Не мав я рухливіших контактів і з пані Сомерсет. За нашими правилами, це свято було інтимним святом родини, ще перед тим, вона переслала мені, як звичайно, Катрусею, шматок дуже солодкого родзинкового печива, а я натомість вислав їй дуже пишну осріблену, з краєвидом романтичної зими, картку. У день Різдва на її подвір'ї і в її домі було також тихо, від полудня почав падати традиційний, різдвяний, лапятий сніг і широке гілля наших чудових сосон почало одягатися у білі, ватові рукави. Було тихо, справді тихо, божесько тихо. І коли пролітав десь там далеко вечірній потяг, ціла долина здовж озера гриміла громами, ніби у цій тиші проїжджав по сірому небі сам творець грому і блискавки у всій своїй громотворчій подобі і могутності.

Зате Новий рік видався у мене на причуд бурхливим, своєвільно-розгульним і безконечно радісним. Сам не вірив, що у моїй господі може таке статися. Я запросив Боярів — Михайла і Марту, я запросив молоду пару, яка переїхала недавно сюди аж з Едмонтону і яких я знав з нашого табору в Європі, а також, розуміється, я запросив Сника, але на цей раз не самого, а з його нареченою. Зі Сником не була легка справа, він наполегливо кликав мене на забаву до клубу торгівців, що недавно заснувався, але я вперся і це вирішило. До цього часу я лиш між іншим догадувався, що мій приятель, цей добрий торгівець реальностей, має також цікаву,

повненьку, рожевошоку чорнявку з далеких прерій Саскачеванщини, яка прибула до наших берегів, як і ми самі, шукаючи фортуни, і зачіпилася за такого солідного кита торговельного царства, яким без сумніву є наш шановний друг. Взагалі Снилик розцінювався на біржі наречених дуже високо і не мало наших чудових емігранток попекло свої пальчики на цій операції, але чорнявка з далекої Саскачеванщини мала більше щастя і можливо тому, що за нею дось там за обр'ями лежало дві секції фармарського лану, вкритого золотою пшеницею, якого вона була єдиною спадкоємницею. Зрештою, це могло бути лишень невиправдане припущення, бо ж Снилк, як і більшість наших чесних таборян ДіПі. на початку прибув не просто до столиці цієї нашої провінції, а до славетної метрополії світового фармарства Вінніпегу, де він ще не був "Снилик і Ко" і де він пізнав свою чорнявку на якомусь балі чи не з приводу одного з'їзду СУС, не конче орієнтуючись, які саме лани пшениці супроводжували її призначення. А тому дуже можливо, що в цій судьбоносній пригоді головну роль відіграла не так фарма, як невмолимий фатум споріднення сердець, які зійшлися з двох кінців земної кулі у Вінніпегу на вулиці Мейн, щоб створити цю містерію і розігравати її на романтичних берегах блакитного Онтаріо.

Друга пара — нові торонтці, молодий, русявий інженер-будівельник Іван Медик, старий приятель Бояра, абсолювент відомої політехніки передвоєнного Дан-ціґу і молода його, колишня учителька і прімадона таборових театрів Ярошевича, чорнява пані Ірина — подружжя епохи ДіПі, які так само, як багато інших, об'їхали половину нашої планети, щоб трохи спізнено, шукати місця під сонцем тут між нами. Я познайомився з Медиком ще давніше і запросив його не випадково, як також не випадково було продумане ціле це моє бурхливо підприємство, про що буде мова пізніше.

Вони прибули двома машинами, знайомим старим приятелем, темно-синім Шевролетом Боярів і не менш знайомим темно-зеленим Фордом Сника, хоч доїхати під саму мою резиденцію їм не пощастило, просто тому, що мені не пощастило прочистити від снігу весь доїзд від алеї Матіаса до моєї господи. А через те, вони були примушені залишити свої люксові засоби модерної комунікації зараз при в'їзді до моєї садиби і вже далі пробиватися довгою, глибокою стежкою, що моїм гостям, особливо паням, на диво сподобалось. — Зовсім, як на селі! А тут справді чудово! А які сосни! А яблуні! — Самі захоплені оклики... І мені було приємно їх чути. Здавалося, що я в якійсь мірі до цього спричинився. Снилик рішуче не пізнав моєї антикваріальної резиденції, а Медик, з виглядом знавця, старанно оглянув і належно оцінив її внутрішній зміст. Пані Марта у першу чергу глянула на малюнки Лени і голосно заявила, що модерного мистецтва вона не визнає і вважає його за звиродніння, натомість пані Ірина, дуже демонстративно виявляла своє захоплення цим мистецтвом і охами та ахами не могла ним нахвалитися. Трохи збоку лишалася мовчазна і скромна фармерка панна Ольга у своєму пишному мінковому хутрі, хоча можна було приблизно догадатися, що ціле це моє латане підприємство їй не особливо імпонувало.

А взагалі мій дім — моя фортеця, заповнився рухом, шумом, блиском, засвітилися світла, загомонів "Філіпс". Я вперше за своє життя зважився на таке патетичне підприємство, всі трое пань, на чолі з Мартою, завзято мені помагали, вони окупували мою маленьку кухню і старанно почали готувати всілякі сендвічі, в той час, як їх достойні мужі, озброївшись цигарками, заповняли мій сальон тютюновим димом і авторитетно рішали долю теперішнього світу. Війна в Кореї, наближення виборів у США, заколоти советських сателітів, виступ на світову арену політики динамічного дядька Хрущова — все це невичерпальна криниця невичерпальних комбінацій і можливостей.

Я тримав діловий контакт між сальоном і кухнею і був трохи збитий з пантелику, бо отримав через Боярів, несподіване привітання від Лени з пречудовою лінографією "Сидяча дівчина", яку я колись бачив у неї і яка мені тоді дуже подобалась. Отже я мав причину дістати добрий,

гомінкий настрій, на що гостро реагувала Марта, безнастанно атакуючи мене в'їдливи ми заувагами. Я був для неї нечемним господарем, в моїй кухні відгонило мишами, я накупив не тієї ковбаси, мої сардинки зіпсуті. Я натомість засипав її щедро нещирими компліментами про її надмірні господарські здібності, її почуття дотепу, гумору, краси, на що Ірина і Ольга, з блискучими очима, висловлювали також свої претенсії, що їх занедбується в користь Марти. Марта, натомість, не зважаючи на цей жарт, поблискувала, як вовчиця, своїми великими котячими очима, злорадно заявляла, що коли когось тут занедбують, то ніяк не на користь її, а тієї он примадонни, що її фотографії розтавлені по всіх віттарях. — А вона справді гарна, — вирвалося спонтанно у Ірини. Марта затискала зуби, щоб не вибухнути остаточно, а я, щоб віддячитись усім, поспішно розливав у старі, кришталеві, великі і малі чарки іскристу, червону, французьку малягу для пань і не менш іскристі "рай-віски" "олд ведінг" з джикджерелом і льодом, для панів. В запасі на моєму столику стояло ще кілька пляшок, між якими спонтанно виділялася барвіста голівка білої смірновки і кілька золотих голівок місцевого шампанського, яке трималося на дванадцятю годину.

Я розносив тацу з чарками, Снилик з великою цигарою в руці, брав віски і намагався щось сказати... Пані і панове! Пані і панове! Та слухайте! Гей там! Кухня! — Кухня не слухала, вона мала свої проблеми. Марта саме входила в ролю. Вона відмовилась від вина, налила собі смірновки і, тримаючи високо перед собою прозору, велику чарку, незалежно проголошувала: — За нашого анахорета! — Її підтримали Ірина і Ольга.

— За великого парубка! За залізного холостяка! — Панове в цей час вже встигли випити і Снилик, всідаючись назад до фотеля і затаючись цигарою, почав говорити невідомо до кого, що, мовляв, жарт-жартом, а "ми мусимо його зламати". Він мав на увазі мене, або краще моє парубоцтво. Ця тема всім подобалась і пані навипередки підходили до мене зі своїми чарками і "випивали" за... ітд, ітд... Тобто скоре моє одруження, невідомо навіть з ким.

Всі мої кімнати наповнились шумом, зчинився гармідер, настрої скоро підносився, ми вже пробували танцювати під звуки "Філіпса", ніхто нікого не слухав, всі говорили, відчувалось, як вгинається старий поміст від надмірної намаги танцюючих, і саме в запалі цієї прекрасної метушні, десь перед одинадцятю годинаю, до моїх дверей хтось постукав і коли я відчинив, на порозі, на снігу стояв високий лисий добродій у фраку, який старанно вибачався за турботи і куртуазійно передав усне запрошення шановної леді Сомерсет, щоб ми всі цілою нашою ватагою, загостили до неї і зустріли разом з нею Новий рік. Ця незвична подія мене приємно заскочила, я запросив добродія у фраку до середини, в його руці миттю опинилась склянка віски, ми обступили його колом і дуже шумно "гіп-гіп" випили за його здоров'я. Виявилось, що цього не досить. Снилик висловив ще одну думку. За здоров'я пані Сомерсет! Ще раз "гіп, гіп" і іце раз випито. Після того" всі ми "вирішили" дуже справді шумною ватагою переселитися до моєї сусідки це була винятково цікава пригода, коли ми, не тримаючись стежки, хто, як міг, не відчуваючи ніякого впливу температури, брели по коліна снігом, при чому жінки у своїх назувках, постійно вимагали якогось втручання, а коли я намагався допомогти Марті, яка відстала від нас і мало що не загрузла в снігу, вона просто кинулась мені на шию і притискаючись гарячою щокою до моєї щоки, пристрасно шептала: — Ти, ти, ти! Я знаю! Я знаю! — Я намагався визволити її з її негоди, але вона вперлася, так що я мусів її майже нести, при чому до моїх черевик вже набилося багато снігу і я плутовався поміж засипаним снігом бур'яном, готовий що-хвилини повалитись у якусь кучугуру. І коли ми виплутались під будинок пані Сомерсет, який весь привабливо світився і на подвір'ю якого стояло з пів тузина авт, ми були обсніжені і пом'яті, ціле наше товариство гармідерно увалювалось до розкритих дверей, не зважаючи на ніякі правила поведінки, де нас зустрічала сама пані Сомерсет у гарній, модній, попелястій сукні, як звичайно під впливом алькоголю з розкритими обіймами. Вона всіх нас гарно вітала, а Сника і мене обняла і оздобила наші щоки рожевими відбитками своїх уст.

Її просторий, затишний, з великим ватраном, міцно нагрітий сальон, а далі за ним велика старомодна їдальня, поєднана ще далі з кухнею, були заповнені людськими постаттями різних статей і кольорів, які в моїх п'яних очах видавалися ілюзійними привидами, що безцілево снувалися у задимленому просторі. Пані Самерсет намагалася нас знайомити, я вислухав з десяток прізвищ, ні одного з них не згадав, всі мішалися у одну масу, Катруся, у дуже елегантному фартушку, підносила нам чарки якихось напоїв, ми механічно їх брали і механічно випивали без ніяких церемоній, біля мене весь час трималася Марта, а я, пригадую, був вражений великим портретом над ватраном якогось елегантного молодого пана у фрак, якого я вже не раз мав нагоду бачити, але який аж тепер вразив мене своєю самопевною, гордою поставою. Не знаю, яким чином це помітила пані Самерсет, яка із-за мого плеча делікатно пояснила, що це її Генрі, я стояв і дивився мовчазно зі склянкою в руці, в ватрані догоряли кілька великих полін дров і крізь мою затуманену уяву поставала картина великого минулого. — Чудовий! — вирвалось у мене. — Чудовий: Скільки він мав років? — Тридцять п'ять, — почув я відповідь. Я струснув головою, не відставляючи склянки, обняв за плечі Марту і пані Самерсет і ми відійшли в напрямку їдальні, де на широкому столі було розложено багато всіякого їстівного. Тут вже були всі наші, Снилик і Михайло заїдали збоку настоянки з тарілок, які вони незграбно тримали в руках, пані Ірина накладала на тарілку шматки індики, а побачивши мене, передала це мені — Дозвольте і мені за вас подбати, — казала вона, на що я великодушню погодився і в моїх руках опинилася тарілка, повна всіякої мішаними, з якою я не міг легко впоратись.

Довкруги було багато рейваху, гомону, приходили і відходили різні постаті, мінялися словами, набирали їжу, наливали склянки, ніхто ніким не цікавився довше, всі були разом і кожний зокрема, спонтанно десь в куті за ватраном заграло радіо, в коридорі почався танець, який передався до сальону і я навіть не зчувся, як почав танцювати з Мартою, яка дивилася мені у вічі впертим темно-заразливим поглядом, а я помітив якраз Михайла з червоним обличчям з цигарою, якого напевно наділив його Снилик, який дивився в наш бік і чогось дуже сміявся. — Ви мене не пізнаєте, — казала Марта. — Все одно її тут нема, — додала вона, ще поки я знайшов відповідь. Я щось буркнув невиразно. — Я з вами танцюю вперше, — казала вона далі. — Вперше? Не вірю, — відповідав я. — Сьогодні вперше... — Но-но-но! Ми ще десь... напевно... А коли ж вперше... Ви гарна жінка... Я вас люблю, — мимрив я незучаснено. Це була безладна мішанина слів серед безладного руху і звуків, до яких долучились якісь звідкільсь співи, і мені видалось, що це там далі співала пані Ірина.

Коли і як прийшла дванадцята година і хто налив чари шампанським — годі сказати. Правдоподібно це була Катруся, яка, можливо, єдина не затратила свідомості порядку, я за цей час лиш раз зустрівся з нею, вона кокетливо посміхнулася, але ніяких виявів особливої уваги між нами не сталося. За Новий рік пили крикливо, розбилось кілька склянок, після всі безпорадно в перемішку цілувалися і мені з того згадалась одна висока, струнка пані на ім'я Ліль, яка вкусила мене за губу. Опісля знов всі в перемішку танцювали і я не помітив, де ділася наша господиня і лишень пізніше я довідався, що їй сталося недобре і Катруся непомітно відвела її нагору.

Це тривало до третьої години ранку, всі кімнати були засмічені, всі меблі переставлені, килими затоптані, скрізь, де тільки було якесь місце — стояли брудні тарілки, порожні чи недопиті склянки й пляшки, заповнені попільниці, розкидані і потоптані грамофонні платівки, гості поволі, здебільшого не прощаючись, зникали, мої власні гості, розуміється, не були спроможні вертатися до Торонта, тому ми ще раз голосною ордою, зі співами і танцями, мандрували через снігову пустелю до моєї господині, при чому зупинялися, бралися всі за руки і танцювали в коло гопака, вальця, або коломийку на одну й ту саму музику, яку самі собі, хто як міг, робили. А після втомлені, мокрі, пом'яті увальювалися до моєї маленької хати, ще довго й без-причинно

реготалися, не могли позбутися бурхливого настрою і аж під ранок, з різними коментарями про моє холостяцьке хазяйство, мою біляву сусідку Катрусю, розміщалися, хто де міг, не виключаючи звичайної підлоги, для відпочинку, який дуже скоро обернувся у загальне мертве побоєвище, вкрите різноманітними, барвистими трупами.

Не зважаючи на ніякі невігоди, всі спали до обіду наступного дня, який видався сонячним і білим, бо ми навіть не помітили, що над ранок випав свіжий сніг, що закрив всі сліди наших нічних пригод. Вставали з не меншим галасом, як і лягали, всім хотілося висловитись, минула ніч залишила безліч вражінь, при цьому, розуміється, відсвіжались, похмелялися, невтомно вертілися по всіх кімнатах і нарешті, під вечір, бурхливо й патетично прощалися з безліччю похвал про нашу чудову зустріч з Новим роком.

Я знов залишився сам. Мав повний, дужий, соковитий настрій. Гострий, білий, холодний день кінчався. Пролітав з грюкотом потяг. Над далекими деревами другої алеї сідало жовте сонце.

Моя господа була збурена, сильний запах тютюну й алкоголю виповняв простір. Я ходив з кімнати до кімнати і все зупинявся перед картиною, яку передала Лена. Її присутність у цьому хаосі вичувалася дошкульно. Хотілося сісти й писати; а разом не знаходив слів. Я був переповнений, перелитий, розірваний. І все таки щасливий.

Була зима, був сніг, були морози. Моя хата ледве видержувала таке навантаження, її природа, її вік творили проти цього спротив. Я вертався з роботи і знаходив в її просторі "собачий холод" і "могильну тишу". Це і друге змушували до акції, я апелював до своєї довіреної печі, я вимагав тепла, затишку, я накладав у її пащеку сухі, великі, дубові поліна, які загорялися, розгорялися, заставляли метал червоніти, я скидав светра, я читав, я куняв, я мріяв і в центрі цього методичного виру завжди була Лена. Її нова картина у вузькій золоченій рамці, здобула основне місце мого сальону і творила гостру опозицію до моїх антикварних дорогоцінностей, включаючи сюди й фараоншу Нефретете. На її новорічне привітання я відповів драматично стриманою сентенцією, кожне слово важилось і шліфувалось, але було позбавлене правди. Моє наставлення не було таке холодне і, можливо, вона це розуміла.

Мої зовнішні двері ґанку звичайно обмерзали білим, іскристим інеєм, а коли розгорялася грубка і я відчиняв кухонні двері, іней розмерзав, стікав до землі потьоками, а самі двері блищали чорним блиском, як мокрий тюлень. Цими днями до них мало хто заходив, за винятком хіба Катрусі, звичайно на доручення пані Сомерсет. Її візити були короткі, ділові, формальні. І я не виявляв зусиль змінити їх характер.

Але останнього січня, не пригадую якого дня, коли був на дворі великий мороз, вечірньою годиною, до заморожених дверей застукано. Я одразу пізнав Катрусю, на моє "прошу" вона увійшла обережно і мала стурбований вигляд. — Що сталося, Катрусю? — запитав я, — Ой, пане Павле! Пані захворіла! І ми покликали амбулянс. Чи не могли б ви зайти на хвилинку? — Розуміється, я негайно одягнув свій ловецький кожушок і пішов з Катрусєю. Пані Сомерсет чекала на нас у своїй спальні, у ліжку, мала втомлене, бліде обличчя. — Мені зле, — казала вона. — Зараз приїде доктор. Мушу від'їхати до лікарні. Катрен сама. Прошу, Павле, за нею доглянути, Ні-ні-ні! Нічого страшного. Звичайна простуда. І я скоро вернуся. — Я просив її не турбуватися нічим іншим. Все буде зроблене. — Я вам вірю, — казала вона. Незабаром приїхав доктор, а також амбулянс. Було напружено і рухливо. Ми з Катрусєю відпровадили її до самої лікарні в Оквілі, довідалися, що в неї не простуда, а серце, що вона мусить залишитися під доглядом лікарів, пробули там пів години, попрощалися і від'їхали до дому. Пані Сомерсет намагалася посміхнутися нам на прощання і ще раз запевнила, що скоро вернеться.

Ми верталися таксіскою, яких три милі дороги, переважно мовчали, Катрусю лиш зідхала, була

пригнічена, а коли приїхали, я зайшов до неї, щоб розрадити її самотність. Мила, порядна, поважна дівчина, прив'язана обов'язками до чужого дому, який став їй рідним. Вона перебуває тут ось скоро п'ятий рік, походить з України, з Карпат, з Гуцульщини, з маленького містечка Ясіня, була в таборі ДіПі в Німеччині в Авгсбурзі, виїхала до Канади, як прибиральниця, потрапила до цього дому і знайшла тут своє місце. До речі, її батько був, як і мій, учитель, скінчила таборову гімназію і говорить по-українськи, англійськи, німецьки і мадярськи.

Ми сиділи з нею у затишній, теплій, білій кухні і під цокання старовинного годинника за дверима в їдальні, пили добру, пахучу каву зі свіжими, доморобними тістечками і розмовляли про її господиню. Я довідався, що пані Сомерсет взагалі хворіє на серце, що вона забагато п'є і курить, що мала вже припадки... Що вона дуже нервова, часто нестримана, дуже вибухова... Що має далеку рідню і не тільки далеку за спорідненням, але й за віддаллю, бо аж у Ванкувері, а тут має лишень старих приятелів, переважно з часів її чоловіка, який був директором банку... По смерті чоловіка, вона мала одружитися з якимсь артистом, якого вона дуже любила, але який одного разу виїхав з Канади і назад не вернувся. Вона їздила за ним до Англії, до Єгипту, до Сингапуру, але вернулася сама з розбитим серцем. Багато років прожила самотньо, має приятелів, які заїжджають переважно, щоб випити, а оце четвертий рік живе з Катрусєю.

Невесела історія, я вислухав її з тяжким серцем, бо за цей короткий час, від коли я знаю цю пані, вона вийнято мені подобалась. У ній було щось вийнято порядне, людське, добро й вона так щиро віднеслася до мене. На жаль, я нічим не міг їй віддячитись, вона нічого не потребувала і це бентежливе почуття мене непокоїло. Єдине, що я завжди терпеливо вислухував її оповідання, без огляду на час і погоду, вона розпачливо потребувала висказатись, не мала перед ким, її земляки були переважно люди замкнуті і вона схопилася за нас. Ми люди сходу, відкритого серця, прості й не скомпліковані, підходили до вимог її власного буття дуже добре, а тому між нами дуже скоро утворився духовий контакт. Дарма що вона про мене нічого не знала, а я не міг і не бажав нічого про себе сказати, бо наші історії були б для неї зовсім не зрозумілі. Що я міг їй сказати про свого батька, якого за іцось і чомусь кудись вивезли, за матір, яка згинула з голоду. Хто в це повірить? Кому це щось скаже? Що це таке революція, комунізм, фашизм, що в ім'я їх ще можна нищити мільйони зовсім невинних людей. І людині стажу пані Сомерсет, з її зосередженням культур, епох, цивілізації, з її безконечним переходом від добра до добра, від берега до беррґа, від континенту до континенту, з її високими мірилами кліматів серця і духа, наші наївні погоні за "ідеалами" чарівних доктрин видалися б дитячими забаганками. Її переважана культура істота дійшла краю висот нашого циклу людського діяння, її тіло не видержує цього навантаження, вона хапається за порожнечу, за наркоз, за дим... І в цьому також за нас сирих, недороблених, забобонних...

Тепер вона була на краю руїни. Вона вмирала. Але вмирала не лишень вона, вмирала її орбіта, сузір'я, квіти, речі, повітря, атоми. Вмирала її золота, сліпуча середина, її соняшні спектри, її сни і візії. Вона була тяжко хвора хворобою епох, довголіттям, наверхствуванням давности, надмірним розширенням мозкових функцій, згоранням пульсу й крові...

Але саме це її наблизило до мене. Вичуваю, що я мушу бути з нею, що це мій обов'язок і моє призначення. Первородність людського і мого власного початку вимагає від мене цієї чудової жертви, ми плюс і мінус тієї ж долі.

Цього вечора я пробув у Катрусі найдовше — цілу годину, а відходячи просив її звертатися до мене за кожною потребою. Вона ж обережно питала, чи не дозволив би я їй робити у мене порядки. Розуміється, я рішуче відмовився від таких послуг, нащо вона відповіла тим самим. Зуб за зуб. При цьому її очі іскристо сміялися, а я був змушений мовчазно признати поразку. Між нами постав написаний договір співдії і за цю одну годину ми вирішили можливо одну з найголовніших проблем нашого життя.

І признаюсь заздалегідь, що ця дівчина мені подобалась, і не лишень як землячка, людина, але й як жінка. Моя стриманість, це був вищий закон, можливо, найвищий, це була тільки Лена. Але Катруся була на досяг руки, ніби сотворена для цієї драми, повна, розцвіла, соковита, здорова. З її великим почуттям порядку, побутової стрункості і чистоти, вона давала сильну поживу фантазії і було б грішно заперечувати її принади. Я любив її мову, її стримане слово, делікатний тон. Ми говорили не про книжки, чи мистецтво, чи політику, а про наше минуле, теперішнє, щоденне й буденне, про хліб і сіль, про тепло і порядок.

Другого вечора ми знов їхали разом відвідати пані Сомерсет. Але ми не могли її бачити. Нам сказали, що вона тимчасово не може приймати візитів. Ми тільки передали їй китицю квітів з допискою побажання здоров'я і від'їхали. На цей раз автобусом. В дорозі Катруся глянула на мене нерішуче і обережно запитала: — Чи ви не будете гніватись, коли я вас щось попрошу? — Чи щось аж таке, і щоб гніватись? — спитав я з ноткою кокетства. — Досить таке, — сказала вона. — Чи я міг би гніватись на вас взагалі? Вас щось бентежить? — питав я далі. Вона дивилася вниз і мовчала. — Бентежить і то досить, — відпоріла вона по хвилині. — Отже я чекаю... Цікавий... — казав я заохотливо. — Це може... Я знаю... Може це не добре... Я розумію. Але минулої ночі я так мучилась. Я там сама! Я боюсь! Я боюсь! Той дім... Великий, старий... Стільки речей.

Я її розумів. Вона мала причини для такої мови. Будинок виглядав містерійне, тиша, старі по стінах портрети, екзотичні маски, таємничі двері. Ні, це не була якась гра, мене хвилювала правдива непідробленість її збентеження, я розумів глибоко її делікатне становище і я лиш намагався не потракувати його вульгарно. — Ви боїтесь? — зводив я це на жарт. — Завжди, — казала вона. — І сама не знаю чого. І колись... Дома... Боюсь темноти.

Мені пригадалося, що ми всі боїмось темноти, що це безмежна порожнеча, надмірна ділянка небуття, домена демонів і смерті. Цього вечора ми вечеряли з Катрусею разом, у тій самій ясній, білій, затишній кухні. На цей раз Катруся оповідала мені про свої Карпати. Де це є? Я дістав атляс і знайшов ті гори, це їх південний схил по річці Тисі, маленьке містечко в зеленій долині. Її батько був там учителем. За Чехословаччини його вибрано послом до парламенту, за короткий час України він був високим урядовцем шкільництва, за мадярів його було арештовано, але випущено на волю і він знов учителював. За советів, його ще раз арештовано і вивезено в Сибір... Звідки він не вернувся. Вона ж з матір'ю і меншим братом, через Будапешт і Відень тікає до американців, по дорозі їх переймають червоні партизани, вона випадково виривається з їх полону, але тратить матір і брата, про яких до цього часу нічого не знає, що з ними сталося, залишилася сама, дісталася до таборів ДіПі ітд.

Та сама шорстка дія, одна з мільйонів, така знана і така зрозуміла. І ось ми тут, у цьому таємничому будинку, що його будували такі ж, як і ми несподівані люди, які мали свої проблеми і прийшли з-за моря. Ми є шматки родин, залишки бурі, жертви епохи. Хто і куди нас післав? На чий наказ?

Цієї ночі я залишився тут наніч. Мешканці колишніх таборів, відвідувачі бомбосховищ, пасажири переладованих потягів, втікацьких пунктів, еміграційних кораблів, ми не сприймали і цієї необхідності аж дуже драматично. Скільки разів ми їхали забитими темними потягами змішаних у купу чоловічих і жіночих живих тіл, скільки разом валялися по різних розбомбованих станціях без надії на дальші можливості руху, скільки вистояли, тіло-до-тіла, у глибоких, бетонових бункерах, під канонаду бомбардувань. Катруся, розуміється, мала збентежений, зняковілий, розгублений вигляд, її очі злякано бігали по всіх речах і не знаходили певної точки опертя, але взагалі вона трималася стійко і мене лиш дивувала її моральна сила і її незасмічена чистота. Вона заклопотано показала мені гарно прибрану, простору з великим розстеленим ліжком, кімнату, на стінах якої висіли старі гравюри в

прекрасних орамованнях, зі старим, втоптанним килимом на помості і високим вікном, завішеним тяжкою блідо-жовтою заслоною. Я почував себе дуже звичайно, здавалося я дома, нічого мене не непокоїло. Ще коли ми проходили коридором верхнього поверху, я ще раз звернув увагу на солідні, брунатні двері, за якими, я знав, була бібліотека, яку мені дуже хотілося бачити. Я дозволив собі запитати Катрусю, чи було б це можливо. Розуміється! Чому ні. Вона відчинила ті двері, засвітила старовинного стилю люстру і перед моїми очима відкрилась незабутня картина — сливе три стіни від низу до верху заложені книгами, картами, бюстами. Збоку стояв масивний, дубовий стіл з великим глобусом і два старі, тяжкі, шкіряні фотелі. Я, мабуть, мав дуже здивований вигляд, коли Катруся запитала: — О! Вам подобається? — Навіть дуже, — відповів я. — То я скажу пані і ви можете тут бувати частіше. — Дякую, — сказав я. Скористаюсь з нагоди.

Тієї ночі, пригадую, мені навіть снились книги, дуже багато книг і мені при цьому чомусь дуже пригадуються старі часи, наприклад, старий Єгипет, обеліски обсіпані знаками, слова, врізані в камінь, папіруси, заставлені думками. Підземні і надземні дороги, що вели і ведуть в простори віків, скорочують планету, відкривають нові простори. І в цьому засягу мені яснішає моя власна мандрівка по тих шляхах до цієї ось будови, над цим озером. Мені здається, що зі мною говорять мільйонами слів, на всіх мовах, минулі століття з виразною вимогою йти далі. Коли земля і більйони інших земель і сонць, і сузір'я крулятимуть в просторах, то цей закон кружляння ніколи не став би зрозумілим без цих маленьких, безтілесних слів, записаних тисячі років колись на тих папірусах.

Рано я прокидався, як звичайно, о шостій годині, Катруся збиралася було мене будити, але я вже мився і голився в убиральні. — Добрий ранок, Катрусю! — виталися ми через коридор, як вам спалося? — О, чудово! — казала вона. — Ніяких духів? — О, ні! Ніяких! А як спали ви? — Також добре і також ніяких духів, — відповідав я. — Може іншим разом вони до вас зголосяться, — почув я несподівану відповідь. — Ви мене справді лякаєте, — відповів я на це. — А ви й не знали, що я страшна...

Було приємно, зійшовши вниз, знайти в їдальні гарно приготований стіл — шинка, яйця, бекон, хліб житній, хліб пшеничний, грейпфрут і кава зі сметанкою. — Катрусю: — Що ви думаєте! — викрикнув я. — А що сталося? — здивувалась вона. — Думаєте, що я все це подужаю? — Невже не подужаєте? О, не вірю! Така сила! — жартувала вона. — Хіба, що ви мені допоможете, — казав я. — Я вже снідала. Чи не було вам холодно? Зіпсулось наше ogrівання. — Може вам допомогти? — Дякую. Я вже дзвонила до гайдро. — Бачу — ви господиня. — Чому б ні? Коли вертаєтесь з роботи? О сьомій? — Це мій час. — Чи могла б просити ключ від вашого палацу? — Але ж. Катре! Бійтеся Бога! Маєте стільки свого... — Вибачте! Ми домовились. Не люблю несловних!

Що мав робити? Ми погодилися. Взагалі з нею виходило просто. Нічого зайвого Що мені залишалося — встати, забрати свої речі, поцілувати її в щоку і сказати допобачення. Я так і зробив, за винятком цілування в щоку. Замість того — мило подякував, сказав допобачення, вона мене провела до дверей й помахала рукою.

На мене війнуло запахом подружжя, далєбі це так зворушливо, така прониклива теплота і, можливо, це вперше я щось таке лідчув. Коли я йшов до автобусу, мені було лекше, мороз пахнув бозом і синє, високе небо розкривало обійми для поцілунків. Мій автобус біг, як грайливий пес, насупроти сиділа плятинова блондинка у короткій, кокетливій жакетці, а її довгі ноги викликали мене на двобій.

Коли ж вечором вернувся, моя хатина нагадувала аптекарську склянку, все що могло блищати — блищало, моя завжди розбита постіль дбайливо застелена, у печі гомонів вогонь, в повітрі тепло на плиті готова, гаряча вечеря — міцна, куряча юшка, теплі віденські ковбаски з тертою

картоплею, тарілка, ніж, виделка, ложка, склянки, салата. Все на місці, нічого не забуто. І навіть писулька: "Смачного, Павле !" Лишень самої авторки цієї паради ніде не було. Все зробилось само. Чарівний гокус-покус.

І як це все назвати і зрозуміти? Такий гвалтовний контраст до звичного мого ладу. Я звичайно приходив, був утомлений, розпалював піч, ставив чай, їв щось холодне, не вживав посуду, не тримався порядку. І враз цей свіжий дотик, і все так свавільно ожило, я був на-правду zdeформований, збитий, з дороги, побачив інший напрям... Я насвистував каріоку і хотів танцювати. На всіх моїх, як казала Марта, вівтарях стояли фото-іконки моєї Лени, звичайно в їх очах я бачив ласку богині, але тепер вони дивилися здивовано. Що, мовляв, сталося?

Що, мовляв, сталося — питалися також кімнати зо всіма їх антикварними атрибутами. Після вчорашньої моєї спальні, вони раптом скорчились, я міг торкатися рукою їх стелі, з їх стін плаксиво стікали потьоки сирости, з полатаних вікон несло морозом. Особливо розпачливо виглядала моя збірка кишенькових видань, яку я безсоромно величав бібліотекою. Вибач Джоне Стейнбеку, вибач Джесимін Вест, вибачте всі інші. Я пролетар. Не можу дарувати старим римлянам, що вони це слово придумали.

Розуміється, я знов "ночував у Катрусі" — преодіозне, зухвале положення, що наводило на безліч розважань звичайно нічим не виправданих, дарма що моя партнерка так блискуче відповідала для цієї біблійно-райської ролі. Знов та пишна широка постіль, та патетична їдальня, всі ті наші розмови, блискучі сині очі і тонкі лебедині руки. Я довідався, що пані Сомерсет все таки покращало, її стан не є абсолютно загрозливий, що вона дякує за квіти і надіється скоро вернутися до дому. Це була гарна новина. Не знаю чому, але в цей час це була наппавду дуже гарна новина. Ми обоє мали найкращий настрій, не дивлячись на одну прикрість, що я силою змусив Катрусю прийняти заплату за її сніданки. Мені було також особливо приємно направити одну клямку дверей відчинити кілька вийняtkово неслухняних склянок з мармелядою, витирати в кухні посуд. Я ніколи не подізівав, яка це приємність витирати посуд, коли його миє якась особлива партнерка. Інколи це може видаватися, що ти граєш на піяніно в чотири руки якусь музику. Всілякі ті варіяції поглядів, ті фуґи рухів, ті консонанси окремих слів, все це вкладається у рапсодію про Паґаніні.

Але наша музика не тривала довго, по тижневі, а властиво по дев'ятьох днях, вернулася пані Сомерсет, її хвороба попустила, лишень їй було заборонено пити й курити — найсуворішній присуд, з яким вона ледве чи дасть собі раду. Я, очевидно, вернувся до моєї принишкої хатини, яка безнадійно втратила для мене всі свої принчди. Зате я набув щось багато більше, можливо найбільше, можливо рішальне... Я ще, очевидно, не здавав собі справи у цих моїх розшуках, дослідах, спостереженнях, але я виразно відчував, що я починаю вростати у якийсь певний ґрунт. Катруся, звичайно маломовна, по деякому часі ще більше замовкла, її вся мова перейшла до очей, до рум'янців щік, до мелодії рухів. Коли я вечорами, або ранками вертався з праці, моя хатина була насичена Катрусєю, як губка водою, все там мало її запах, на всьому намацально відчувалась її присутність. Всі мої речі, моя білизна, мої одяги, моє взуття, моя їжа. Вона входила до мене не питаючись, відходила не питаючись, наповняла мою уяву не питаючись, бунтувала мою кров не питаючись.

І взагалі її біографія це біографія мого приречення. Їй двадцять п'ять років. Вона розвинена і здорова. Вона не мала товариства. Вона віддана своїй господині. Вона вдячна долі. Вона їздила інколи на забави до Торонта. Вона шукала пари. Через неї Снилик дістав цей "об'єкт" продажу. Через неї я набув це місце. Через неї я і пізнав пані Сомерсет. Сам Господь Бог — Пантократор, на своїй ласкавій долоні, підносив мені цей неоціненний дарунок.

Лишень... Поза цим... Десь там гень за тим озером, як схід сонця, у тому просторі ріки св.

Лаврентія, за тими тисячами островів, лежав град хмарочосів, стояла Монт-Роял і сонячний, осінній день, і шелестюче і ржаве листя і готель ля Саль. І ще те Сімко з блискавками і громами, як один страшний суд і присуд. Ні. Це було невловиме добро, вийняткові брильянтини перстень пізнань, наддосвітній світ огненних горінь. І я не певен, чи Катруся могла бодай припускати, що щось таке на землі існує. Вона бачила стіни моєї хатини, бачила дивовижні на них малюнки, бачила фотографії розставлені по всіх кімнатах, бачила мою порожнечу, мою самоту і тугу, мою заворожену печать добра і зла, застиглого в моїх очах, як тяжкість каменю. Хто мав порушити ці забльоковані границі відсутності пана цієї господи?

До цього додалося ще одно дійство: я дістав від Снилика повідомлення, що він має для мене новий "об'єкт", про який я просив його недавно — вийнятково занедбана споруда хати в західній частині Торонта, трохи більша розміром від моєї попередньої з гаражем, але в такому мальовничому образі, ніби там була повинь і вона довгий час простояла під водою. Я не вагаючись кинувся на цю жертву, як шуліка, як шакал, як акула. Все це я мав взяти у свої руки і привернути йому нормальний вигляд. Протягом трьох тижнів, від кінця січня до половини лютого, я не вертався до Оквілу, я жив у брудній, порожній хаті, був загнаний, забутий, задрипаний, як колгоспний герой праці, але протягом двадцять одного дня, весь той зачумлений "об'єкт", що коштував мені тринадцять тисяч, обернувся в "суб'єкт", швидко побільшив свою вартість і додав до мого річного бюджету дві і пів тисячі готівкою, яку я негайно направив на погашення частини свого заборгування.

З тебе будуть ще люди, казав дуже авторитетним тоном мій пречарівний Снилик, лишень я не думаю, що це найідеальніший засіб стати мільйонером. Ми вечеряли з ним у одному китайському ресторані на "Лейк-шор" і снували сітку плянів майбутнього. Ні-ні-ні! Ми повинні взятися за щось поважніше, ще не знали детально за що саме, але в кожному разі не зачумлені старі будинки. Хоча будинки взагалі це все таки поважна порція, головне ж той під ними ґрунт. Ті шматки площі нашого пречудового континенту. Снилик мав повні руки готових плянів, він знав, що у мене під носом будується Форд, що трохи далі за автострадою вгнізджається Рокефелер, що здовж дороги виростають з години на годину "фольксваґени", "гуд'їри", "голянд-кенедієн", "ан-ґлокенедієн", "вестінґавзи" — така безконечна черга безконечних назв з такими головокружними фантазіями. Ми зі Сниликом сиділи непомітно, мали вигляд на озеро, покрите частинно льодом, а частинно дикими хвилями з білими гривами і міркували, як догнати фордів й рокефелерів. Не було вже часу, земля крутилася і до нас, але ми все таки, навчені досвідом наших перших дитячих кроків, вдавали також божевільних доляро-робів...

А коли я знов появився у моїй хатині на Оквілі, пані Сомерсет відмовилась мене пізнати. — Хто ви такий? Де ви були? У якому госпіталі ви лежали? Скільки ви стратили фунтів? — Я їздив на Сант-Аґате-де-Монт на лещета, — сказав я переконливо.

Катруся знала причини моєї відсутності, моя хатка на курячих ніжках стояла чепурна, як звичайно, її казковість з голівкою Нефретете ніяк не постраждала, пані Сомерсет, також поблідла з великими попід очима синцями, сиділа у моєму гранітному фотелі і ми вели гідну уваги розмову.

— Як почуваетесь місіс Сомерсет? — питав я її.

— Лявзі, — казала вона сердито. — Не смію навіть курити. Але ви мусите бути вдячні, що мене скрутило.

— О! Леді! Це жорстоко! — протестував я енерґійно.

— Яке жорстоко! Мали нагоду спати з такою дівчиною, — казала вона.

— Лишень під одним дахом. І не так завдяки вашій недузї, як завдяки духам, — далі перечив я.

— Ой, ті мені духи! Кетрин також все скидає на духів, але хто до дідька вам повірить. Коли я була у вашому віці я брехала направо й наліво, як сука. Я мала трьох коханців — судить самі! А Кетрин за вами гине.

— О, леді Сомерсет!

— Не кажіть мені леді, не кажіть мені Сомерсет. Кажіть мені Ен! А за Кетрен я вам дякую. Добре що ви її берегли від тих духів, їй вже час. А наша буда таки виглядає моторошно, колись це був "контри гавз", бо жили ми у Торонті при вулиці Блур недалеко від Батерст. Там тепер школа краси, а колись це був наш замок. А що до бібліотеки. . Мій милий! Йдіть, беріть, просвіщайтесь. Ви перша жива істота, що після смерти мого чоловіка нею зацікавилась. Кому тепер потрібні Бронте, Дікенс, Байрон! Змилюйтесь над нашим віком! Звідки ви родом?

— З України.

— Чула. А де це є? Росія?

— ССРСР.

— Для мене ті літери порожній звук. Я знаю Росію і була в Петербурзі. І як вони, скажіть, могли це перезвати на... Ах! Не моє діло! Ви любите книги? Йдіть, беріть, ось вам ключ. День і ніч. Коли хочете. Разом з Кетрен. Дівчина, як данський сир... їй треба... О, розумію, розумію! І вас розумію. Всі ті там по стінах абстракції? Чи не є це часом конкуренція моєї Кетрен?

Я був зворушений цією мовою, вона була зворушена також. — Павле! Не беріть цього сентиментально: жити треба просто, — казала вона. Це я була мізерно-забльоквана, але бачите, що сталося. Зірвалася. Зависоко літала. По смерті чоловіка... Ще була молода... Втріскалась до фільмового артиста — божество, знаєте ті часи. А був красунь — розуміється. За ним тягнулися сотні багато кращих за мене, а мільйони він мав свої. Виїхав до Англії Я літала через океан, як метелик. До Лондону, до Парижа, до Токію, до Каїра... Кани, Рів'єра... Обсмалила крила і стала смішною.

— Ви не були смішною, — вирвалось у мене спонтанно.

— Смішною! Дурною! Не зміряла сил. На ціле життя зісталась калікою. З'їла сама себе, пропила нерви, прокурила легені, ніодного щасливого дня. Скажете любов? Не кажіть смішного. Пасія, патологія... Гангрена, що зжирає тіло і душу, ідіть до психіатра і лікуйтесь, чим можете. За всі свої поїздки тільки й маю, що знайшла ту Кетрен, оте дівча, що живе зі мною, якому я отруюю життя тільки тому, що воно не має де подітися. Я мушу говорити, пити, курити, кричати, дебошити. Не раз лежу п'яна, як свиня, а вона сидить наді-мною, як ангел, і прибирає за мною гидоти. Вона каже, що батька її заслали, що матір вкрали, а я кажу: росіяни, можливо, жахливі, одержимі бісом, але я жахливіша від них. Дурна та Кетрен!

— Протестую! — вирвалось у мене.

— Ви божевільний! Проти чого протестуєте? — казала Сомерсет.

— Кетрен не дурна! Кетрен щаслива!

— Ви подвійно божевільний! Яке щастя?

— Вам служити! Бути з вами! Мати біля себе таку людину!

— Нісенітниця! — викрикнула вона. — Не люблю таке чути! А зрештою — досить. Розплакалась! Вам треба відпочити. Добраніч! — І вона швидко встала і швидко відійшла. Я провів її через город до дверей її дому. Ми мовчали. Був великий мороз, світив ясний місяць. Купами, як сміття, горіли зорі.

IV

З Катрусєю мав клопіт, чого і треба було сподіватись. Вона прибирала мою берлогу і готовила вечері. І мала свою манеру поведінки. Лишала записочки під подушкою — "спи гарно, Павле", або на столі "смачного, Павле", або при дверях "добраніч, Павле". Стелила мою постіль, ніби це був вітвар, готовила їжу, ніби священнодіяла. Її ці таланти наводили на мене сполох, я ставав її боржником і не знав, як протиставитись. Я весь час був зайнятий, ми рідко бачились, а як бачились — признаюсь: вона була пречудова, налита, як зріла ягода, мала здорове, свіже, пружне тіло, яке пашіло жагою і якого, ще раз признаюсь, мені бракувало, як дихання й повітря. Іноді здавалось, що не видержу, забивало віддих і вона це бачила, чула, розуміла, чекала, вірила, її лазурні очі були прозорі і ясні, промінюючі, обіцяючі.

Але я знав ще одно: її любов значила одруження, вона не надавалася на ніяку іншу ролу і я не міг би собі на щось інше дозволити. А для одруження я не був готовий. Даремно, даремно. Я не був ще готовий. Можливо, що на перешкоді стояло те саме, про що недавно говорила Ен — пасія, патологія, гангрена, але я це мав і мусів з цим рахуватись. Я постійно виймав одну фотографію у чорній, сатиновій піжамі і вона так гостро пригадувала Сімко, що у мене крутилась голова, ніби я дивився в безодню. Щоб забезпечитись перед Катрусєю, я поставив ту фотографію на своєму нічному столику, я говорив про неї навіть з Зіною, яка вийшла заміж за солідного торгівця, сильно згрубла і поводитись, як московська купчиха, повчаючи мене, що вона, тобто Лена, "поступила зі мною нечесно". Катруся приняла фотографію у чорній піжамі як належне зло і тільки одного разу дуже обережно, ніби торкаючись павутиння, вона питала: — Хто вона? — Одна малярка, — відповідав я. — Ваша наречена? — Ні. Сестра? — Також ні. — Любов? — запитала вона по короткій перерві зниженим голосом. На це я не відповів, що значило знак згоди, Катруся мовчала також, лишень спустила очі, які, здавалось, на хвилинку згасли. Але це пізнання не вплинуло на її поведінку. Вона знала, що в цьому є щось невиразне. Любов? Минула любов? Далека любов? А життя — життя і воно диктує. Воно має вчора, сьогодні, але має й завтра і Катруся добре знала, що кожне завтра може принести нам несподіванки — недобрі чи добрі... І вона тріпотливо насторожена, як дика пташка, на сторожі свого гнізда, чекала свого завтра.

Ні, Катруся не змінила своєї поведінки, а як змінила, то, здається, ще її загострила. Здавалось, вона цінила мої почуття, ніби вони були її власні, вона злилася з моїми наставленнями, затратила різницю між моїм і своїм і це ставило мене у становище оточення. Я почував інколи, що моє єство поволі розчиняється і поволі зникає, як окрема самостійна дія... І що поразка моя неухильна.

У цих умовах годі було оминати господу пані Сомерсет, вона вже цілком стояла на моїй дорозі, її бібліотека була вимовною причиною і разом непереможним магнетом. Деякими неділями я заходив до неї і бушував там, як садист. Це була особлива насолода забратися до тієї похмурої за денного світла, обшитої брунатним шалюванням, зі запахом тлінного паперу, святині і в її таємничих, глибоких, мало не злитих від довгого стояння лавах книг знаходити якусь несподівану рариту, яких була незчисленна кількість і погрузнути у її світах, промірах і просторах. Мій батько був учитель і без сумніву це від нього я успадкував цю ненаситну жадобу знання.

А леді Сомерсет чи тепер просто мила Ен, сидючи у своєму затишному будуарі, одягнута у просторий, теплий, ватовий халат, ніби султан турецький, приймала мене з великодушною поблажливістю до моїх книголюбних нахилів і крикливо-прихриплим голосом, ніби після перепою, питала: — Що ви там робите? — вона мала на увазі бібліотеку. — Оглядаю книги, — спокійно відповідав я. — Слухайте, молодий чоловіче! Чи ви часом не імпотент? Там на нього чекає гаряча, як грім, дівчина, а він возиться з книгами. Я цього не розумію! І не розумію... Не кажіть, не кажіть! А може краще скажіть: що у вас там за лубом? Кажіть! Все кажіть!

Я сидів проти неї на низькому, м'якому стільчику і якраз мав у руці книжку Теккерія "Роман без героя". — Це для вас! Це якраз для вас! — гриміла далі пані Сомерсет, у відповідь на мою розгублену мовчанку. — А, я знаю... Ви там з тими своїми... Чи ви вірите справді в любов? — І не дозволивши мені на відповідь, вона одразу відповідала сама. — Я в це не вірю! Я це сама пережила! Я знаю! Я знаю! Це велика брехня! А що ви вірите... — Я розкрив було рота, щоб сказати, що це не правда віри, але вона не дозволила. — От ви будете читати у цього самого Теккерія, що це є страшна ілюзія. Власне ілюзія! Це уроєння. Це такий параліч реального... О, мій Боже, мій Боже! І як це ми люди не можемо збагнути, що... Ну скажіть, ну скажіть!..

Мені було не легко висловитись вистачально по-англійськи, я шукав потрібні слова, у поспіху не міг їх знайти і мій вигляд напевно зраджував велику розгубленість. Я дуже добре розумів її наміри і її тенденції, однак не міг дати їй остаточної можливості виконати її завдання. Одруження Катрусі було тепер для неї "головне питання кожного її дня, але я мусів вдавати турка і уникати справжньої відповіді. Я говорив про те і про це, про любов, як силу, як частину природи, як невід'ємну окрасу розмноження роду, як поезію, красу взагалі, мистецтво. Пані Сомерсет прекрасно це розуміла, але вимагала не краси й не поезії, а звичайної прози.

Мене знов виручив Снилик. Ми з ним безперерви були на лінії. Я не мав дома телефону, але я мав його у себе на роботі, як також я мав його на кожному кроці моїх стежок. Внедовзі, при кінці березня, пізно ввечером, біля години дванадцятої, у мене на роботі задзвенів телефон. Я підняв слухальце і на моє "гальо" почув голос Снилика. Був помітно втомлений, але як звичайно повний завзяття. — Слухай, Павле! Маю для тебе нову забавку. — Якась рудера? — запитав я. — Но... Не так аж образливо. Прекрасна хатка на сім кімнат з ґаражем... І з виглядом на озеро. Ха-ха! — казав Снилик. — А ціна? — Ціна твоя. П'ятнадцять ґрен. Можливо, можливо! Можливо спустить... Але раджу взяти. Тіп топ! При певних твоїх... Ти розумієш. Дві-три тисячки можеш залучити.

Другого дня я вже ту забавку оглядав, третього підписав "оферту", а четвертого брався до роботи. Це вимагало лишень звичайної поверхової уваги, а за тиждень цей самий Снилик привіз своїм Фордом нового купця, якогось еспанця і ми погодились на сімнадцять тисяч. — Вел, — казав Снилик. Не велика здобич, а все таки здобич. — І головне, що мене при тому найбільше розібрало, це розміри мого діла. Вони видались мені жалюгідно малими. Десь приблизно в тому самому часі, ми сиділи зі Сниликом і моїм новим приятелем Медиком у "ґрілі" мого, знов таки старого приятеля Пилипа Стецика, що при вулиці Квін, один блок на захід від Батерст, у його найзатишнішому "сальоні", пили дешеву каву і обговорювали дивовижну, як на наші умови, справу — заснування нової будівельної компанії. І на диво, це була моя ініціатива, до речі не останньої дати, бо ще будучи у Ванкувері, я познайомився з деякими нашими, не дуже великої фахової грамотности людьми, які мали вже чималеньку компанію, яка в різних місцях того пречудового міста, будувала не менш пречудові бонґала... Мені це діло подобалось. Будівництво, це мій коник взагалі. Я інколи впаідаю в істеріку, коли бачу гарну будову. Тим більше, що в Торонті вже було кілька наших очайдухів, які цим ділом досить успішно займалися. Один мій товариш, земляк, з якихсь старих часів емігрант, який мав обтяті пальці лівої руки, вже на старості років, "впав на думку", що замість обтинати пальці на чужій роботі, чи не краще зайнятися будівництвом, як він казав, на власне копито. Останнього літа, він пішов

за своєю мудрою радою і власними силами, з не дуже великим капіталом, він збудував п'ять мешканевих котеджів в околиці компанії Дженерал Моторе і заробив не більше, не менше, — десять тисяч чистогоном. Це, казав він, ніяка ще сума, інші на такому ділі виробляли три рази стільки, але по-перше я ще не мав досвіду в цій роботі, а по друге, я такий досвід набув, а за це треба платити.

І я йому вірив. Я сам намірявся набувати досвід і що мені шкодило — моя надмірна обережність. Я боявся ризикувати, а це в ризикованому ділі, найбільший ризик.

Не дивлячись на те й на це і на все інше, ми заклали тріумвірат Снилик — Данилів — Медик — перший: торговельний досвід, другий: два й пів акра будівельної площі, третій: будівельна освіта. Чого бракувало — будівельного капіталу. Але Снилик вроджений оптиміст, він постійно повторяв ту саму істину, що капітали ростуть на вулиці Квін, на полях, на автострадах, в телефонних книгах і треба лиш нагнутися, щоб їх підняти. Можливо, він мав рацію і що нам залишалося — доказати це на практиці. Нагнутися і піднести. І в кожному разі, наша чарівна трійця з грілу Вікторія при вулиці Квін, мала на увазі саме цим ділом невідкладно зайнятися. Рішено і підписано. Наша розмова не тривала більше години. Ми встали з-за столу і, протискаючись через маси людей біля бару, вийшли на мокру, брудну вулицю, зайшли за ріг вулиці Маркгам, де чекало на нас авто Сника, всілися до нього, гучно тріснули дверці, авто рушило і побігло вверх до вулиці Дандес. Це було між першою і другою годиною дня якогось, вже не пригадує числа в кінці березня.

Тим часом надходила весна. Як я вже, здається, згадував, я назвав своє місце в Оквілі "Коломия" і при в'їзді до неї, на одній з моїх сосон, я примістив табличку з цією назвою, виписаною чорними готичними літерами на брунатному тлі, запозиченою, розуміється, з прапам'ятного котеджу Лисого на озері Сімко. Сама ж Коломия, як така, не мала для мене ніякого меморіяльного сентименту і лишень Снилик, який, вдається, походив родом з околиць того символічного місця, був цим підлещений і сприйняв це як мою данину патріотизму старим нашим ріднокрайовим закутинам.

Отже йшла весна... Вона задалегідь наводила на мене паніку. Я бачив мої здичілі яблуні, нестрижені живоплоти, завалене сухим бадиллям поле. Що мав з цим робити? Залишити й надалі на волю Божу, як домену фазанів, зайців та всілякого зілля, а чи пробувати привести його до якоїсь цивілізованої подобі. Тим часом я ще не мав на це остаточного рішення, поле чекало долі, сонце лило на нього своє тепло, воно оживало і швидко на очах міняло барву. Зі сірого воно ставало сивим, зі сивого зеленим. Зграї перелетних барвистих птахів невідомих пород наповняли його гамором. Я ж шукав рішення і був зайнятий.

А в тому також купівлею авто-машини. Ця справа давно непокоїла мою вражливу амбіцію, засадничо вона була дуже проста і дуже зрозуміла, але для мене вона спричинила багато метушні. Це далеко не те саме, що купити черевики, або штани, це щось подібне до того, як колись купувалось коня, чи вибиралось наречену. Це безпосередня жива справа, авто це частина нашої природи, автостради, вулиці, гаражі ними заповнені, їх більше ніж людей, ніж собак — журнали, радіо, телевізія, неонові світла співають їм такі ж оди і пеани, як і Де-борі Кер чи Фредові Астерові, і як зі всім цим одразу розібратися, особливо коли ви не мали належного досвіду.

Спочатку я мав намір дуже пуританський. Щось винятково скромне, якийсь з другої руки фольксваген за триста доларів. Щось, що возило б мене туди і назад між Торонтом і Оквілом. Але як тільки я торкнувся цієї справи, до речі дуже обережно, ніби початкуючий музика торкається струн скрипки, як вона одразу брязнула і загула на сто голосів. Торонто має сотні місць, заставлених барвистими, як великодні крашанки, вживаними автами, всі вони блищать

своїми кольорами під зливою світла і неонових реклям, всі вони рвуться до рук, всі вони готові вести вас на край світу, всі вони кокетливо, як балерини, манили й заражали ваші естетичні смаки.

Вимагалось тільки відваги, якої я, признатися, не мав, триста долярів, якраз моя ціна, але триста долярів не моя амбіція. Вагаючись, я вдаюся до одного з моїх таборових знайомих, який працював у одній фірмі при вулиці Бей. Вулиця Бей це вулиця фордів, крайслерів, даджів, шевролетів, каделаяків, їх розміщено там за склом, як ікони святих, і коли ви там появляєтесь, ви одразу відчуваєте непереможний вплив їх магічної сили і глибоку пошану перед їх маєстатом.

Я зайшов до великого за склом магазину, над яким неонові світла висвітлювали форд! форд, форд! монарх, монарх, монарх! меркурій, меркурій, меркурій! Це світло било, як молоти, по моїй уяві і коли я опинився за склом цієї містерії, я почував себе, як святий Данило, в печері з левами на картині Рубенса. Мене одразу зустрів мій знайомий, якого я ледве пізнав, я читав його рекляму в одній з газет, я говорив з ним по телефону, я бачив його ще кілька років тому, коли ми появилися у цьому просторі, але тепер у цій атмосфері він виглядав зовсім відмінно. Він мав на собі дуже елегантний темно-сірий, прекрасно кроєний з прекрасного матеріалу одяг з білим, як перший сніг, комірцем і розкішною, шовковою, темно-бронзовою краваткою. Він був свіжо, дбайливо голений і старанно чесаний, його темне волосся блищало чистотою і, здавалось, він став вищий ростом. Він дуже приязно зі мною привітався, завдав кілька стандартних питань "гав-ду-ю-ду", повів мене в глибину містерії, показав серію моделей, пояснив їх привілеї, відкривав і закривав мотори, роз'ясняв і з'ясовував діаграми. А щоб він рекомендував мені конкретно? Форда, відповів він без надуми. Форд це Америка. Це символ. А також довір'я. Крайслер, Каделак, Дженерал Моторе — без сумніву. Це марка. Розуміється. Але Форд, це також філософія... Мудрість, поезія. В цілій людській історії ви не знайдете цікавішої епопеї розвитку цивілізації, як у цих чотирьох літерах.

Той самий мій знайомий обвантажив мене ціліні оберемком відповідної літератури, виданої на найліпшому крейдяному папері з превражаючими ілюстраціями цих чудес, які представлялися на тлі розкішних будинків, пречудових краєвидів, надзвичайних історичних місць, як Римський колізей, як паризькі бульвари, як побережжя Монте-Карльо, як лагуни Гаваїв і завжди в супроводі найвибагливіших красунь у найвибагливіших одягах. Тексти цих публікацій належать до клясики літературного мистецтва, як і Гомер чи Шекспір. "Невгамована елегантність! Цілковито нова порода дорожнього хижака, породженого Меркурієм. З європейським відчуттям стилізації. З характерними прикметами форми, знаними лишень у дорогих марках. Приклад: завуальовані головні світла, — стандарт! Послідовні задні поворотні сигнали, — стандарт! 289 куб. цалів. У-8, — стандарт! Узгіднені сидіння, — стандарт". Ітд, ітд... Цей пеан простягався на цілу сторінку друку, а коли дійшло до ціни, то виходило, що ціла ця казкова розкіш віддавалася майже задурно, за вийнятком невеличкого завдатку і зовсім непомітних місячних сплат.

У наслідку цих баянд на подвір'ї моєї "Коломиї" появилвся справжній, новенький, блискучий фордівський "Меркурій", кольору, за моїми поняттями, "рембль-грін — 108", тобто, на цей час, модерного сіро-зеленого чи краще оливкового відтінку, який найбільше промовляв до моїх вибагливих естетичних вимог.

Ніякий вживаний фольксваген а широка, як степ, і вигідна, як канапа, пружня, елегантна машина, яка нечуйно й еластично, як ангорський кіт, сковзала новенькою автострадою королеви Єлисавети.

З дозволом на їзду не було труднощів, ще в таборах я брав курси шоферства, у Ванкувері я був власником старого Олдсмобіля, а тому, без ніяких особливих зусиль, я дістав інструкторське

благословення тут же недалеко у Куксвілі і єдиного, чого бракувало — це справжнього ґаражу, бо моя ославлена шопа, яка бездоганно виконувала обов'язки дровітні, могла лишень ображати гідність мого Меркурія, цього спритного сина Зевса і Маї... Але й тут знадобилось втручання Катрусі... Пані Сомерсет запропонувала мені один зі своїх просторих гаражів, у якому моє божество почувалося зовсім вигідно й щасливо.

Отже я мав радість — велику, рідкісну радість. Це був раптовий, революційний крок вперед. Я почувався в сідлі. Я помножив свій засяг простору, я неймовірно збільшив швидкість. Жити швидко, багато, пружньо — вимога й заповідь доби, жити, щоб зникав час і простір, щоб затерлись границі віддалів, щоб пекло і рай злилися і засіли мирно на лавах Об'єднаних Націй в Нью Йорку.

Але чи можливо справді досягнути рівноваги добра і зла? Знайти середнє арифметичне між правдою й кривдою і урядове скасувати митну сторожу між життям і смертю? І коли наші предки вже знали потойбічний простір, як ми знаємо тепер Америку, коли вони посилали за покійником його жінку, коня, прислугу, запіканку і кашу зі салом, то чому б нам не спробувати ще один Меркурій, який, за теорією релятивності і практикою електронних комп'ютерів, зумів би перевозити нас у позапростори до життя вічного без пересядки на ложі смерті...

Тим часом я мав справжню велику радість. В парі з нею до моєї "Коломиї" завітала ще одна завжди очікувана подія — лист від Лени. Невідомо з яких побуджень вона робила ці рішення писати мені, розуміється з допискою "ніколи не забуваюча" і з виразним наставленням, що наші стосунки ніяк не згасли і ніколи не згаснуть. Це підливання оливи до вогню наводило на мене тяжку, гнітючу відповідальність, моє вагання набирало сили закону. На цей раз вона ґратулювала за "Коломию" і повідомляла, що "ми також переїхали" й подавала адресу "Монт-Роял", чи не тієї самої "монт" з якої ми з нею оглядали те місто, з тими супер-урбаністичними краєвидами. А також повідомляла, що мала виставку, що національна галерія закупила дві її картини, що вона збирається знов до Європи.

На тлі цих повідомлень моя "Коломия" хиталася, ніби її корабель потрапляв зненацька у дикий вир буревію. Мене проймало почуття Каїна, я не міг примиритися з успіхами Авеля, тьмарилось сонце, залягали густі тіні. Але час не стояв. Яка благодать, що нас женуть — згода — незгода — вперед!

Кінчався березень, обіцяла бути гарна весна, по новій автостраді королеви Єлисавети напроти Оквілу Форд будував чергову свою філію у вигляді казкового, срібного палацу, у моїй хатині задзвенів телефон, на протилежному боці моєї "Коломиї" за річкою загарчав бульдозер, розчищались джунґлі, плянувались нові побудови.

Не було спроможности не реагувати на цей поступ. Ночами, на роботі і дома я думав, я викликав Снилика, я радився з фахівцями. Приходила і відходила Катруся, приходила і відходила пані Сомерсет, тепер тітка Ен, які безоглядно снували проти мене змову й посягали на мою свободу. Своїми жіночими сейсмографами вони без слів непомильно вгадували коливання моїх центрів. — Павле! Кава! — Чистий, голубиний голос. Відчинялися наростіж двері і я бачив її у всій її пишній, повній, зрілій красі — силует за моделем Венери Мілоської у біленькому, легкому хвартушку, що його легко торкав і порушував ранній, свіжий вітер.

Зо всіх боків замкненим перстеном облягав ворог, його стратегія досконала, його тактика непомильна. Тітка Ен подвоїла свої візити і останнього разу дала мені ясно зрозуміти, що її Катруся не є більше прислуга, що вона її дочка, що вона адоптована. — Час і вам прийняти якесь рішення, — казала вона. Її мова звучала категорично. Я посміхався виминаючою невинністю, але на її устах тримтіла погрозлива невмолимість — Скільки вам років? — питала

вона демонстративно — У моєму житті не було років, — відповідав я на це тим же вимінаючим тоном. — Не кажіть нісенітниць! Ви людина зріла!

Можливо збоку моя постава виглядала маньякально, але я вже мав рішення. Будуватися! Вростати у твердь. Ідея будуватися просякла мною наскрізь. Скинути нашарування пасивності. Перед зором відкривалась безмежна Америка між двома океанами, в мою душу проникав ритм Нью Йорку. Будови, гіганти, дороги, мости, машини. Я був неможливо жорстокий, коли доходило до цієї точки. Будуватися, значить жити за власною подобою, не гнатися за легким дешевим відрухом. Мене небезпечно спокушало видовище мого сусідства за річкою, де на очах виростала фантастична споруда зі широкими скляними стінами, розкритими краєвидами, кокетливими терасами... Чому б це не був я? Мої телефонні розмови зі Сниликом набрали загрозливого розміру, я був рішення будуватися.

У цих саме днях до моєї хатини під'їхала стара, обдріпана, трюхтонка джі-ей і з неї без поспіху виліз присадкуватий добродій у чорних окулярах, який подав мені візитівку — "Сарабіні і Ко — Бюльдерс енд Девелоперс оф Модерн Говм Комюніті". Дуже приємно. Чим можу служити? Чи не є я власником оцього поземку? Я підтвердив. Його фірма розбудовує весь цей терен і мала б намір заокруглити свою територію по цей бік річки. Чи не мав би я наміру продати цей шматок ґрунту?

До певної міри це збігалось з моїми намірами, лишень останнім часом вони поважно відхилилися від своєї мети. Мій всезнаючий Снилик минулої осені пророчив, що за два — три роки я дістану по десять тисяч за кожний акр, але його пророцтво шалено розминулося з часом. Останній місяць, останні тижні, а особливо останні дні показали виразно, що питання цих акрів, це питання не років, а годин. І саме цей фактор поважно вплинув на мої наміри. Постало багато нових питань, а між ними і це, чи я мушу конче ті акри продавати. Ми вже мали нагоду зустрітися з нашим тріумвіратом і думати про власну будівельну базу, але коли б навіть не це, я маю всі дані, що мої акри можуть стати поважною підставою зайнятися будівництвом навіть на власну руку. Саме тепер над цим я думав. А коли я запитав представника Сарабіні і Ко про ціну, він без надуми подав десять тисяч за акр. Це значило, що моя ціна може бути значно вищою. Скільки треба капіталу, щоб почати будувати на власну руку? Відповідь Снилика була: сто тисяч. Я міг на своїх акрах розраховувати на десять будівельних об'єктів.

— Гаразд пане... — Артурі, — підказав мені мій гість. — Артурі. Маю вашу адресу і в короткому часі ви дістанете відповідь. — Добре. Дякую. Надіюсь позитивну. Тим часом допобачення!

Не встиг ще пан Артурі завести свою джі-ей, як я вже набирав число Сниликового телефону. — Гальо! Тут Данилів... Так і так. По десятці за акр... — Що ж ти на це? — Хотів би зустрітися з тобою... — Сьогодні вечором. О пів на восьму. Гріл Вікторія.

Я мав нічну зміну о годині одинадцятій. За дня я мусів звичайно спати. Але була така спокуслива провесна, що я не мав відваги тратити дні. Представник Сарабіні і Ко збільшив пульсацію моєї крові і я вдесьте виходив на терени моїх володінь до того місця, звідки починається схил до річки і де я плянував положити межу моєї майбутньої резиденції. Це було засадничо відважне підприємство, я мав намір задержати за собою цього пів акра здовж алеї Матіаса поруч з оселею пані Сомерсет в тіні тих прекрасних сосон і тих яблунь з краєвидом на південь, на долину, на плакучі верби, на річку і мої джунглі над річкою. Уявлялась картина новенького бонґало на вісім-десять кімнат з розгонним баром у підвальному просторі, великими на всю стіну передніми вікнами і з виходом на розлогу відкриту веранду з балюстрадою, вазами і широкими сходами зі сіро-жовтого сирого каменю зі заднім подвір'ям, оточеним зеленими травниками і кльумбами квітів.

І саме ця уроєна картина, яка стала для мене ідеалом, гальмувала ціле моє підприємство разом з будівництвом, пані Сомерсет і Катрусєю. Бо в центрі всіх моїх невральгічних мрій я бачив один тільки фокус — Лену.

Без неї все це не мало сенсу... Ані опертя, клімату, стилю. Я бачив її на нашій соняшній, заповненій квітами, веранді у її білому, поляпаному барвами робочому халаті з палітрою перед мольбертом, я бачив її вечірньою добою у темно-сатиновій піжамі й кімоно у нашому са льоні, погрузлу недбало у глибокому, кольору слонової кости фотелі з книгою, освітлену широким кругом світла зі стоячої лампи, я бачив її у легкій домашній накидці зайнятою в її просторій, завішений, як картинна галерія, робітні, я бачив її у довгій, прозорій, нічній сорочці нашої ясної, легкої, просторої спальні.. Я бачив її спокійну, величну постать на тлі нашої барвистої, соняш'ної оселі з її вишуканими кольорами, при сході і заході сонця, при місячних ночах, за злив, громів і блискавок, за лагідних, мирних, теплих вечорів і ночей.

Лена стояла у центрі, у центрі всіх центрів, у найуявнішій уяві, у моїх тільцях крові, у віддиху, у смутку і радощах, у мріях і ділах щоденних. А разом стояла виразна ділема: або то вона, Лена, або то будівництво, фірма, Катруся, пані Сомерсет. Або то я продаю частину своїх акрів і будую свій підмарний замок, або то задержую всі акри, одружуюсь з Катрусєю, закладаю родину... Ха — ха... Які привабливі перспективи. Коли б не цей туман невідомости, в якому я заплутався з душею й тілом.

Бо ж де є та моя чародійна фікція Лена, за якими далями, просторами, океанами? Чи вона справді вернеться — туман, туман і непроглядність. Іноді здавалося, що вона ось тут на досяг руки, що вона лиш вийшла і зараз буде назад, а знов іноді, під час моїх депресій і зневіри, я був переконаний, що вона відійшла і розчинилася в просторі назавжди. Де дійсність? Куди скерувати погляд?

Розуміється, я люблю будівництво, це стара моя пасія, маю в руках добрий початок, бачу мету... І разом...

Засадничо, ця тема була основною наших нарад зі Сниликом. Він мав найбільше досвіду в таких оправах, а також викликав у мене найбільше довір'я. Після всіляких міркувань, і не без мого натиску, ми прийшли до переконання, що моя ідея будівничої фірми є дуже добра, реальна і виправдана, але ми ще до неї не цілком готові. Потрібного нам основного капіталу годі одразу дістати, це було б понад наші спроможності, а будувати два-три будинки це не вихід з положення. Це можна робити без ніякої фірми, власними руками. Чи не краще зачекати, торгувати далі, чим дасться, а за рік за два, міцніше підкувавшись, приступити до справжнього діла.

Це було рішення опортуністичне, воно мене не вдовольняло, я не міг чекати, не було часу, поле не могло лежати, я мусів діяти і то зараз. Так чи так. Цілу ніч на роботі я власне про це лиш думав, а другого ранку, коли я пробудився дома після кількох годин сну, я одразу подзвонив Сниликові. — Ральо, Степане! Я рішився! — На що ти рішився? — Продати два акри! Ти що, здурів? — Здається... Але я все таки продам! І доручаю цю справу в твої руки. Вимагай п'ятнадцять за акр. — Що думаєш робити з грішми? — Викинути... На сміття. — Нема часу на жарти. — Думаю будуватися. Для себе. — Зачекай. Я там буду!

Перемогла Лена. Катруся, розуміється, не була втаємничена у ці мої відчаянні рішення, вона, як завжди і як звичайно, педантично і віддано робила у мене порядки і по своєму очевидно прямувала до своєї виразної мети. Мені було соромно за себе, я уникав з нею розмов і довгих зустрічей і намагався вдавати невинну жертву величезного завантаження працею.

Цього ж підвечора прибув Снулик. Він мав заклопотаний настрій, здається мої пляни йому не імпонували особливо, досвідченим оком він ще раз оглянув мою територію, зацікавився справами далі за річкою, переважно мовчав, роздумливо дивився і коли відходив, ніби між іншим, з докором у голосі запитав: — Навіщо тобі будуватися? Ти не маєш де жити? — Як навіщо? — питав я здивовано. — Хіба для примхи, — казав він далі. — Змарнувати гроші. Зроби лиш око до тієї он дами, — кивнув він головою у бік моїх сусідів, і маєш будинок. А гроші в бізнес. — Я й роблю бізнес, — відповів я. — Твій бізнес... Якась напевно примха, квітники, поезія... Який це бізнес? — Є різний бізнес. Що для кого... — Шкода твоїх талантів.. — Саме тому. Хочу їх вивжити.

На цей раз ми з ним, можливо вперше, не зійшлися в поглядах. Від'їжджаючи, він заявив, що дешевше, як п'ятнадцять тисяч за акр, цього тепер не можна пустити. Той он сусід, можливо, дав би й більше. Треба б лишень зачекати...

Я не перечив, я спокійно доручив ціле це діло в його руки, ми попрощалися ділово і як тільки він від'їхав, я негайно викликав телефоном сеньйора Артурі, пропонував йому звернутися в нашій справі до мого посередника, а одночасно просив подати мені докладні інформації, за яких умов його фірма могла б збудувати хату для мене особисто. — Завтра, о одинадцятій годині я буду у вас, — відповів на це Артурі.

Я відчув виразно течію мого діяння. Це був прорив. Я був рішений. І коли це сталося, всі мої гамуючі комплекси розступилися набік і на мене найшло гарячкове бажання акції. Я вже власними силами, не чекаючи Артурі, почав розробляти пляни моєї будови. Я переглянув безліч всіляких журналів з проектами, ілюстраціями, описами будинків, квітників, посаджень, родів рослин, комбінацій форми. Я вже бачив будову, поділену на частини з її кольорами стін, з її висотою, шириною, розміром вікон, кількістю дверей, розподілу краєвидів. Я вже бачив розлогість сходин, виложених зі сирого, жовто-сірого з прожилками каменю, що нагадував мрамур, я вже відчував враження цілої будови, поставленої на цьому ще порожньому місці, обсадженої вічно-зеленими рослинами гостроверхих туй, розлогих боровців, округлих довгошпилькових сосон. Я вже відчував запах рож, засаджених двома вигнутими рядами здовж заднього заїзду перед сходами.

Я виходив ще раз на місце, де мало це чудо постати, і я вже кроками вимірив його довжину, ширину, напрямки, віддалі. Мені хотілось, щоб мої високі сосни здовж алеї Матіяса гармонійно давали основне тло будови, щоб мої яблуні залишились, разом допасовані до ці-лости, щоб моя стара хатина затримала своє місце. Весь цей день до самого вечора я віддавав цій моїй візії, а потім на роботі моя уява невгавала діяти, переходячи до меблювання, до частин речей, до картин, до оздоб, до фіранок, до кольору килимів.

Знов мало спалося, коли прийшов о п'ятій рано з роботи, благо я тепер беру свій простір, між Торонтом і Оквілем, значно скоріше, це виносить мені не цілу пів — годину особливо, коли ранні дороги відкриті для руху. До десятої години я сплю, а годину пізніше, недбайливо одягнутий і постійно заклопотаний, зустрічаю сеньйора Артурі, який прибув точно своєю джі-емкою, говорив дуже поспішно і розложив переді мною десятки альбомів з проектами плянів, рисунків, фотографій — один кращий другого, найвибагливішої творчості нащадків і сучасників Леонардо да Вінчі, Джіо Понті, П'єра Люїджі Нерві, з їх найвражливішим відчуттям форми і стилю, які за двадцять п'ять тисяч кошторису на власній ділянці, могли вдовольнити дуже вибагливі смаки архітектурного уміння.

Я залишив ці проекти у себе і знов до самого вечора і цілу ніч пробавився ними. Хотілось знайти щось, дати справжність, збудувати вартість. Мої нерви напружені, серце билось міцніше, чоло горіло. Я мушу наситити жагучий голод на добрі речі, створений на моїй старій

батьківщині... А разом, здавалося, що моя нова батьківщина вимагає від мене відповідного вкладу... І при тому я мав дивне відчуття всемогутності: я міг створити не лише цей будинок, я міг стати Морганом, президентом З'єдинених Стейтів і навіть перемогти смерть... Це порушення міри можливого. Це був відгук розпачу з висот неба, це викрик тріумфу звільненої свободи.

Три дні і три ночі тривала ця вакханалія дерзаних. Йшлося не про власний мешканцевий об'єкт, а про власне мешкання, створене мною для мене, вимріяне й зважене до останньої увці. Цей дім мусів бути по мені для мене. Крім звичайних сальонів, їдалень, спалень, кухонь, туалетів, я мусів мати форму, лінію, кольор, я мусів мати простір для моєї роботи і моїх речей. А до того, один з цих капітолів мого простору мав дістати виразно відмінну форму, з широкими скляними пристінками, прикметними для малярського ательє. Інша знов моя власна робітня. Обидві ці відмінності мали б знаходитися на протилежних краях будови і мали б бути розділені системою житлових просторів з двома виходами на північ до алеї Матіаса і на південь до моїх краєвидів.

Фірма Сабаріні охоче годилася на мої вимоги, було все обдумане, обговорене кожна деталь і обіцяно, що в скорому часі я дістану точні пляни, проекти і зариси будови, як також час початку її народження.

Пригадую ці дні, як ті, коли, здавалось, тремтить підомною ціла земля, напружений, як тятива лука, я метав довкруги своєю увагою за виїняток хіба себе самого, чого я не вважав за мету. Я був дослівно занедбаний, моя зовнішність посіріла, як вимоклий папір, не завжди я був як слід голений, не конче дбайливо чесаний, не обов'язково гараз одягнений. Про Катрусю я вже казав. Це регулярна, як годинник, точність, при ходила і приходила, казала добрийдень, казала допобачення, готувала каву, стелила постіль, прибирала кімнати, але я не завжди знаходив вистачально часу, щоб уважніше відповісти на її привітання. І навіть не питав себе, за що саме ця благородна душа уділяла мені стільки уваги. А коли я випадково, було, на неї глянув — бачив завжди білі, свіжі фартушки, спіднички, усміхнене личко і віддані сяючі очі. Я готов, було, присягнути, що я не був вартий одного її мізинця і не міг знайти пояснення, чому. Вона бачила мої завантажені проектами столи, мої безконечні поїздки, безконечні телефони і нічого ніколи не питала. Як і я не давав їй ніяких пояснень.

Не бачився також, а як бачився, то лиш здалека і зрідка, з моєю другою благородною сусідкою пані Сомерсет. Я перестав вчаштати до її бібліотеки, а тим самим цілими тижнями не мав нагоди бувати в її домі. Мав причини догадуватися, що вона, після відомих лікарських вимог, не почувала себе аж надто добре, напевне не легко відмовлялася від засвоєних звичок, мала гомеричний настрій, а тому воліла рідше показуватись на людях. За все це звичайно несла відповідальність і всі тягарі мовчазна Катруся, яка однак ніяк не зраджувала якихось змін настрою. Можливо це стало її щоденною і буденною процедурою, до якої вона давно призвичаїлась і вважає її, як частину свого приречення.

А Лені просто з роботи відомим телеграфним стилем писав: "Дякую за "ніколи не забуваючу" і сердечно заздощу Вашим краєвидам з Монт Роял... Як також пригадую деякі мандрівки по тих висотах. І ґратуюлю, ґратуюлю, ґратуюлю за всі Ваші успіхи.

Мушу признатись, що я також підбудовуюсь, обертаю невинну цілинність моєї "Коломиї" у віллю на подобу Борґез — може пригадуєте таку з римського Пінчіо, у якій спочиває відома "Павліна" відомого Канови. І живу надією, що і мої зойки, одного разу, почує небо і внизпошле загублену мою візію, яку я зустрів було на озері Сімко.

А тим часом благословляю. Хай Вас милує великий Тобі і батько його батька і хай почаствує він Вас хлібчиками святого крокодила, печеними для тих, що потрясають небом і землею — богові

землі Таті і богові неба Ру".

Вибачте за це балагурство, з моєю "Борґез" ще завчасно хвалитися, але що має сказати людина про речі, на які нема слів? Зрештою, не сьогодні — завтра моя вілля з мрії перейде в дійсність, але чи здійсниться ще раз "зустріч на Сімко", ля Саль, Роял Йорк, Монт Роял? Це і є те підставове непорозуміння, яке сушить мою навіжену голову.

Мої справи з віллею швидко наближались до здійснення, не минуло й тижня від моєї розмови телефоном зі сеньйоре Артурі, як до моєї резиденції під'їхала знов знана джі — ей і з неї без поспіху, зберігаючи гідність ділової людини, з великою течкою під пахвою, висів той самий добродій, який побіжно похвалив мого "Меркурія", відзначив вартості погоди і, не виймаючи цигари з рота, розложив на моєму кухонному столі купу всіляких писаних на машині паперів, які я мусів переглянути, щоб опісля разом з ним побувати ще раз у мого адвоката Гуменного при вулиці Бей, після чого моє конто в Українській Кредитівці драстично збільшилось, а натомість моя посілість в Оквілі драстично зменшилась. Весь той мій улюблений простір від хатини вниз до річки перестав бути моїм юридичне, хоча не перестав бути моїм фактично, бо його краєвид й надалі залишився моєю законною власністю. Моя хатина і моя шопа, вперше за своє існування, опинились несподівано під самою межею, трохи навскіс, у дуже незручному становищі і тим самим, здається, стали темою моїх розважань, чи можна їх у такому вигляді надалі залишити, дарма що мені дуже не хотілося порушувати їх ідилічного статус-кво. Але ця справа ще не така нагла і тим часом вони й далі лишаються головним моїм пристановищем і генеральним штабом операцій. Наприклад, та сама шопа, давно перестала бути дровітнею, а поступово обернулася в універсальний склад всілякого знаряддя і взагалі майна мого бурхливого господарства, без якого годі було уявити нормальність ходу цілого цього підприємства.

Цього ж таки часу моє будівництво остаточно оформилось, по коротких торгах, його плян був прийнятий, бюджет затверджений, час побудови встановлений. За нашим конкретним домовленням, за три місяці від цього судьбоносного дев'ятнадцятого квітня, тобто у другій половині липня, моя мрія "Борґез" :дала стати намацальною, живою дійсністю.

Між іншим, цієї неділі, вісімнадцятого квітня, за східнім, православним, юліянським календарем, припадав Великдень і я вперше на своєму житті, зробив спробу відновити одну з традицій моїх предків і поїхав до То ронта на вулицю Батерст, до церкви св. Володимира, о дванадцятій годині ночі на свячення пасок. За цим обрядом, про який у моїй пам'яті залишилось не багато спогадів, заховався прадавній культ східніх християн, святкування воскресення Христа, що його було скасо вано і заборонено у моїй старій батьківщині. Я не конче намагався розбиратися у цих віковичних суперечностях апіорно віруючих за чи контра Христа, але в моїй вже пригаслій природі церковного християнства, лишалося вражаюче живим християнство органічного типу з його генеральним гаслом любити ближнього і взагалі любити нормами милосердя всіх його родів. За мого недовгого життя, але на довгій життєвій дорозі, я так мало зустрічав доказів такого милосердя, що мені починало здаватися, ніби всі ті слова лиш слова без ніякого зобов'язання. Одначе ці останні багаті, рухливі, повзбудливі роки трохи злагіднили гостроту мого розчарування і я почав іноді звертати зір в напрямку тих просторів, у яких могли ще зберегтися ті вартості у чистій їх культурі, і мені стало лекше. Я перестав сердитись. Бути сердитим те саме, що бути хворим, а тільки здоров'я має привілеї сили.

До церкви вночі наїхало стільки народу, що довкруги на цілу милю не було місця поставити авто, ані не було спроможности протиснутись до середини. Я стояв в густій масі людей, ніби замуrowаний, просто на сходах під відкритим небом. До речі була гарна ніч з прикметним весняним приморозком, вгорі сяяли зорі, вулицею поза нами туди і назад грюкотіли трамваї,

перед нами далеко над масою голів розлягалось Христос Воскрес. Десь над ранок святити паски, зчинився рух, не всім пощастило дістатися до середини, багатьом прийшлося вдовольнитися залею під церквою і сприйняти Божу благодать з уст мікрофонів. Невідомо чи це механічне єднання зі святістю було вистачальне, одна.че не було іншого доступу до Божих престолів нашого часу.

Після свячення всі, майже за шором, христосувались, як велить звичай, тричі у честь святої трійці. Я мав щоки обліплени помадками, дістав безліч запрошень на розговіння, але вибрав Боярів, бо не міг відмовити Марті з її пречудове — святочно — благальним поглядом, після того, як ми тричі, підкреслено щиро, віддали шану традиції братолюбія. — Вас зовсім обернено у абстрактну картину, — казала вона і білим, батистовим кінчиком пахучої хустини старанно звільняла мої щоки від слідів християнської любови.

Бояри, розуміється, також святити паску, їм пощастило більше, ніж мені, благодать свячення зійшла на їх хліб, крашанки, ковбасу і сіль безпосередньо з кропила, і разом зі сходом сонця ми вже прямували двома машинами здовж порожньою вулицею Блур, біля парку повернули на Гай-Парк авеню і за хвилину ми вже висідали, серед раннішньої святочної тиші, перед будинком Боярів, йшли сходами вверх, у вітальні ще раз христосувались, в їдальні вже чекав білий, святочний стіл, церемонно займались місця, наливались чарки, починали зі свяченого яйця, пили за святе воскресіння, їли іскристий, галицький борщ, печеню індика, подільські налисники. З кожною новою чаркою "Голден веддінг"-у поповнялось надхнення, у великих очах Марти загорілись подвійно вогні, Михайло заговорив про політику, нас було троє, але нас була повна хата і все видавалось однією суцільною благодаттю неба, яка прихилилась до нас зі своєї висоти.

Після розговіння, за традицією, належався заслужений відпочинок, Бояри відходили нагору до своєї відпочивальні, а мені Марта., зі всілякими грайливими примовками, двозначними натяками та спокусливими обіцянками, примостила постіль внизу, у вітальні, під вікном на новій ясно-жовтій каналі. Не роздягаючись і наспівуючи свою улюблену "чарочку медовую", що ви-слувлювало повну мою вдоволеність, та обмінявшись з Мартою ще одним надхненням "Христос Воскрес", я вигідно влігся і дуже швидко заснув святочно-традиційним сном. Здається, що коли Марта відходила, останніми її словами було щось як "хай вам присниться"... а що саме далі — не пригадую... А разом пригадую, що мені справді приснилось і була це Катруся.

Не міг би далєбі сказати, що це саме було, але було це багато руху, багато людей, метушні, христосування, все що тількищо пережилося, а в тому пригадую обличчя Катрусі з дуже радісним, святочним виразом, яка намагалась протиснутись між людьми до мене і не могла цього досягнути. Така виразна реалістична картина, я це уже переживав, а коли прокинувся, здавалося, що все ще бачу те миле личко з його впертим на мене поглядом.

Мені було соромно й ніяково і коли б не Марта, яка стояла надімною у пишному домашньому халаті і настирливо питала, що мені снилося, я, можливо, зірвався б і побіг шукати той сон у дійсності. — Що вам снилося? — допитувалась Марта. — Що вам снилося? Вам щось незвичне снилося! Я стояла й дивилася. Ваше обличчя було дуже тривожне. Що? Скажіть, що?

Я не відповів, а швидко встав, демонстративно потягнувся і струснув головою. І попросив щось пити. Марта принесла склянку помаранчевого соку, я за одним духом випив і все ще під враженням сну, хотів був прощатися і відійти. Але Марта зчинила спротив, настояла, щоб я затримався, згори зійшов Михайло, ми ще раз розговлялися, одначе мій добрий настрій не вернувся більше. Марта виразно гнівалась. — Що з вами сталося? — питала вона з докором. — Нічого, абсолютно нічого! Можливо, я втомлений... І мушу від'їхати... — О! Знаю. Розумію... —

надулась вона. Але я не міг нічого зарадити. Я мусів відійти.

Біля другої години я все таки розпрощався з моїми друзями. Це був криштально ясний день доброї, свіжої весни в її початковій подобі, коли перші навали тепла півдня вперше здолали сили зими, коли по городах розгортаються жовті вогники свіжої форситії, а по всіх травниках простеляються перші яскраво-зелені килими молоді трави, коли відчиняються ґаражі і переданими, у сяйві сонця, барв'ють авто-машини.

Я їхав широкою, просторою, помітно порожнішою, ніж звичайно, дорогою, передомною і за мною бігли машини в напрямку Ніагари, як звичайно, мене цей рух наповняв бадьорістю, у вухах все ще звучали прощальні лементи Марти і уривно в думці виникали то зникали фрагменти недавнього сну.

Дома, на моєму їдальному столі, на цей раз покритому білою, вишитою скатертиною, я знайшов дві, синю й червону, крашанки і писульку "Христос Воскрес!" Воїстину воскрес, Катрусю! Воїстину! Дякую мила! Дякую! Я взяв слухальце телефону і набрав її номер — Гальо! Катрусю! Христос воскрес! — О! Воїстину! — почув я радісний голос. — Де ви були? — У церкві Привітання тітці Ен. Чи не хотіли б кудись зі мною? — О! Дуже. А куди? — Куди будь. До кав'ярні, на танець. — А коли? — Десь під вечір. Біля п'ятої. — Добре. Дуже добре. — І ми домовились.

Блаженна святочна втома, пригадую її ще з часів дитинства, яка перетривала роки безсвяточности і вос кресла тепер у всій своїй силі, можливо, як атавізм да лекого минулого. А можливо я був напrawdę втомлений останніми місяцями, жив нервами, а коли прийшло відпруження то разом з ним і реакція на пружність. Ви магалось відпочинку. Я приліг з книжкою на канапу і під наркозом кількох сторінок читання непомітно за снув. Двері моєї хижі, коли я був дома, ніколи не зами калися і по часі я прокинувся від відчуття, що біля мене є хтось сторонній, а коли я відкрив очі — побачив дівчину у нарядному гуцульському строю — пречудове гаптована, барвіста сорочка, спереду і ззаду темно-червоні ткані запаски... — Невже це ви? — вирвалось у мене спонтанно, я зірвався на ноги і ми кинулись в обійми. Забули за слова, лишень горнулися, задихалися цілунками, а коли прийшли до себе, я захоплено викрикнув: — Катрусенько! Але це справді! Чудово! Просто чудово. Де це ви взяли? — Вишила, — відповіла вона кокетливо, вся сяюча, мов спалах огню. — І невже сама? — А таки сама. — То ви... чарівниця!

— А чи любиться, — казала вона по гуцульськи. — І навіть дуже. — То маєте ще й оце, — подала вона мені пакуночок, що лежав на столику. Я негайно розгорнув

— О! Катрусе! — вирвалось у мене. — То це ж не можливо. — А чому неможливо? — Бо неможливо. Бо я не заслужив. Бо така сорочка... Ні — ні — ні! Це неможливо, ніяк неможливо! — Чому не можливо? Ану одягніть. Чи буде личити, — казала вона переповнена видимим щастям, яке лилося повинню з її надхненної істоти.

Я мусів одягнути... Це була філігранно вишита, гуцульського крою зі стоячим низьким коміром і широкими, без чохла, рукавами сорочка, зовсім, до найменших дрібниць допасована, домережана — справжній твір справжнього мистецтва, від якого промінювала справжня краса. І коли я вийшов з другої кімнати у такому вигляді, Катруся так зніяковіла, що здавалось, вона зірветься і втече. Її щоки залились густим рум'янцем, її очі горіли сяйвом, я підійшов до неї, взяв її теплу руку і легко потягнув до себе. Вона на мить насторожилась, ледве помітно здригнулась і кинулась до моїх грудей. Я обняв і пригорнув її до себе, підніс рукою її лице, її очі були вогні, її уста були гарячі і, здавалось, вона не може втриматись на своїх ногах. Я обережно підвів і посадив її до фотелю. Вона сиділа і деякий час не дивилась, мала закриті долонею очі.

— О, Катрусю! — казав я. — Мені соромно, — відповіла вона. — Соромно? Вам? Чого? Що ви така надмірно чудова? — О, не кажіть! Не кажіть таке! — В такому разі, знаєте що? Сідаймо і їдемо! Куди? Куди бачать очі. До То-ронта. До кав'ярні. На танець...

Ми домовились на танець. Тим часом ми "билися" крашанками. Катрусина крашанка побила мою і вона дістала "битку". Вона прийшла до себе, мала гарний, святочний настрій, запропонувала, що сама зробить каву, я не перечив, ми разом заклопотано поралися біля моєї залізної плити, після пили каву на малому столику малої їдальні і безконечно гомоніли про всілякі домашні, близькі справи і між іншим я їй оповів про мої будівельні проекти, які мають вже завтра початися і якими вона була захоплена. — О, це буде щось гарне, — казала вона. — Я хочу гарне, — казав я. — Щось, як та ваша сорочка. — О! Хіба це можна рівняти? — Справа не в розмірі. Гарні речі, малі чи великі, однаково гарні. — Ми говорили про тітку Ен. Сумна, пригноблююча тема, тітка Ен хворіє, Катруся переживає, не багато надій на покращання. І вони часто про мене говорять... Катруся не зраджувала змісту мови, але загально виходило, що вони мені вірять і що мої справи, на їх думку, на добрій дорозі.

А згодом, ми передягнулися у звичайні одяги і поїхали на танець, але не до Торонта, а тут же в Оквілі, у невеликій, новій, чепурній кав'ярні з виглядом на озеро, де ми під звуки хрипливих інструментів віддали данину рокен — ролям, твістам, пили коктейль і зовсім запізна вернулися до себе. Дорогою назад ми зворушливо мовчали, а прощаючись за темноти, ми обмінялися довгими цілунками, після чого Катруся вирвалася з авто і майже побігла до дверей свого входу, ніби від чогось тікала. Я був зворушений, залишив на подвір'ї авто, а опісля ще довго блукав у темноті весняної, свіжої ночі, переживав, передумував... Мої дороги виразно розходились двома напрямками, дві жагучі мети — одна далека і разом близька, а друга близька і разом далека.

Тим часом неухильно, обертаючи ніч у ранок, ніби працьовитий плугатар, ступав і орав ниву приречення нестримний час. Я відчуваю гостро його невмолимість, мої роки починали набирати виразності, вимагались рішення. А тим часом там далі на мене чекав новий ранок, я мав їхати на денну зміну моєї роботи. І мала початись нова моя ера. Завтра рано.

V

Це було велике літо... Започатковане великою весною. І взагалі щасливий рік. Цього року не стало Сталіна, наша королева була на другому році володіння, президент Айзенговер вступав у другий піврік президентства, а моя чарівна симпатія Одрей Гебборн вперше засяяла на голівдському небі.

Тоді також були модні перісті, кольору зебри, панчохи і ясно-червоні, а також рожеві кольори.. Можливо тому, що на обрію цього континенту почало сходити ще одно "сонце кремля", на цей раз, замість люльки, з великою гаванською цигарою і мелянхолійною бородою.

Цього самого щасливого, обіцяючого року, а властиво цієї епохальної весни, на мою невинну, цілинну "Коломию", мов дикі орди Чінгіз-Хана, зробили навалу армії машинерії "Сарабіні і Ко", які вчинили пекельну гуркотню, від чого все довкруги нагадувало побоєвище при Вердені. Піраміди каменю, стоси цегли, глибокі сліди машин, пузаті тягарники, незграбні бульдозери, перегуки заפורшених, у жовтих шоломах, людей.. Моя хата вилазила з ґрунту і росла, як на дріжджах, а далі вниз до річки, з казковою легкістю, на моїх очах виростало десять бонґалів, які викликали в мене корчі каяття і заздросців, що, либонь, це могло бути моїм. Але я мовчав. І не зрікався в майбутньому реваншу.

Признаюсь, що цей гомін машин — гігантів, нагадує мені джезбенд Армстронґа, спів Преслі,

витівки роккен-ролу. Вони розривають землю, повітря, нерви, вони бряз-чать металом, вони витискають глибокі сліди, з під їх кроків вилазять фундаменти будинків, вони зчиняють землетрус... І можливо, з цього приводу, одного разу, я знайшов у своєму запорошеному сальоні, довгого, сірого вужа, згорнутого ковбасою, який мелянхолійно лежав у центрі мого старого турецького килима.

Я було розгубився, що з цим непроханим гостем, у такий час і в такому місці, маю робити, але пригадав одно індійське повір'я, за яким поява такого сотворіння мала б принести цьому домові щастя. Щоб нам не сваритися я замість скач-віски, поставив йому мисочку молока, але коли другого ранку, я заглянув до сальону, молоко стояло недоторкнуте, а мій гість зник безслідно. І лишень трохи згодом, випадково, за хатиною на призьбі, я натрапив на його прощальну візитівку у вигляді верхнього одягу, якого він великодушно залишив мені на спогад. Куди він відійшов сам, про це не зісталось ніяких даних.

І можливо, що поява того гостя не була аж такою випадковістю, можливо він справді мав добрий намір мені щось підказати, бо незадовго після цього, саме коли бурхливо цвіли мої яблуні, яким я власними руками зробив манікюр, педікюр і тривалу зачіску, несподівано навідала мене Лена. Це було для мене своєрідним шоком, наші стосунки з Катрусєю, після ностальгійного великоднього дебюту, набирали що раз більшого розгону, я вже почав було звикатися з певною невмолимістю долі і враз ця візита. Вона приїхала великим чорним "Лінкольном" зі своїм чоловіком і навіть мала щастя застати мене дома, у моєму робочому комбінезоні, серед рейваху і муравлиної мегушні мулярів. які вивершували стіни моєї будови. Вона сливе не змінилася, була у ясному, сіро-помаранчевому, легкому костюмі і кріслатому, солом'яному капелюсі, а її, шість футів росту, тонкий, легко похилий наперед, чоловік, з рудагим волоссям і в сильних окулярах на сильному носі, мав легкий, весняний, сірий одяг і такого ж сірого капелюха. Зогляду на зовсім роз'їжджений глибокими коліями мій заїзд, вони залишили свого "Лінкольна" на алеї Матіюса і повільною, обережною ходою, оминаючи вибоїни, входили на моє обійстя.

Побачивши їх і пізнавши Лену, я був глибоко вражений, відложив на бік мотику, якою обкопував кущі диких оливок, і пішов їм назустріч. Лена пізнала мене здалека, зірвалася бігти, залишила чоловіка і за мить ми вже душилися в обіймах, як двоє давніх найкращих друзів. Я був драматично зворушений і тільки мій ультра-робочий, запорошений вигляд, допоміг мені втримати рівновагу. Хвилину ми захоплено обдивлялися, підійшов її чоловік і вона безпосередньо й захоплено викрикнула: — Павль! Це також Павль. Два моїх Павлі. Знайомтеся! — Він був за мене вищий, але тонший і тендітніший, мав одверте, приємне обличчя і ясні довірливі очі. — Гав ду ю ду? — привітався він по-англійськи і подав руку. Гав ду ю ду, сер, — відповів я і назвав своє прізвище. — Це ті ваші яблуні? — захоплено питала Лена по-українськи. — Ті самі, — відповів я. — Що за чудові дерева! А як цвітуть! І вони вродять яблука? — Думаю, що так. — А що ви там робите? — питала вона вже по-англійськи. — Будуюсь, — відповів я. — Так скоро. То ж недавно ви мали, здається, хату в Торонті. — Таке наше темпо, — відповів я. — Чи можна оглянути? — питала вона. — Розуміється. Дуже прошу...

Ми зайшли на будову, все там рухалось, купи матеріалу й землі завантажували весь простір. Я просив ступати обережно, взуття Лени мало відповідало характерові терену. Я все уважно й поважно пояснював, намагався бути спокійним, показував рисунки, проекти, загальний малюнок майбутньої будови. — О, це чудово! — казала Лена. Направду дуже добре. Вражаюче! Гратулюю вам, Павле. — Її чоловік спокійний, зрівноважений, все без поспіху оглядав, похитував головою і час до часу зауважував: — О, ес! Гуд. Бері гуд. Джаст файн. О, найс, о, найс! — Він мав приємний, низький баритон, який звучав солідно й переконливо.

А мені було дивно, що ось біля мене та сама колишня, близька "моя" Лена, яка несподівано

стала зовсім "не моєю", що між нами постав невидимий кордон, що ми вражаюче віддалені і офіційно обережні. Вона намагалася бути грайливо — легковажною і нейтрально — приятельською, але я не був переконаний, чи на цей раз її акторські здібності вийдуть з цього переможно.

Збоку, зліва, дуже примирливо, скромно і привабливо стояла моя стара, майже заглушена будовою, хатина і я попросив гостей до середини. — Меблі! — викрикнула Лена, коли ми зайшли до сальону. — Барокко! Звідки маєте цей музей? А ті вази! То ж це справжні китайські! А картини! Чи не Сезан часом?

Тут же на стінах висіли і її власні картини і тут же трохи далі на комоді стояла її фотографія і можливо вона це помітила, а тому ще більше зосередила свою і нашу увагу, на здогадного Сезана.

— О! Який там Сезан, — казав я. Це просто... Я не знаю. Невідомого майстра.

— Але ж так! Це Сезан. Впевняю вас! — Вона уважно до того приглядалася і винесла присуд: — Сезан!

Я розсміявся. Ці дві картини, які вона означила, як "Сезан", я недавно приніс від тітки Ен, разом з іншим, як вона казала "джонк-ом" і повісив їх тут просто тому, що вони дуже добре пасували до загального стилю. Вони були задимлені, замазані, довгий час стояли у якійсь комірці, їх рямці спорохнілі. Лена була захоплена і зворушена, її власні картини і її фото неухильно вимагали пояснень і вона почала швидко пояснити своєму чоловікові, що ми були дуже близькі друзі, зрештою, він це знає, вона стільки про це говорила. Він спокійно оглядав мої вази, мої коники, мою Нефретету і не зраджував ніякого іншого зворушення, крім звичайних своїх стандартних "найс", "гуд", "екселент". А я лиш боявся, щоб Лені не заманулось заглянути до моєї спальні, де стояли її інші, можливо їй не знані, ті з озера Сімко, щасливі і радісні, повні сонця і повні чару знімки.

Я заклопотано просив гостей сідати, дістав віски й джінджерел, налив три старовинні, різьблені, інкрустовані лазурком, склянки. Лені і це сподобалось. Раніш ніж випити, вона оглядала склянку, ніби яку дорогоцінність. Ми з доктором випили, холодний напій дуже добре смакував, Лена випила також "за зустріч" і "за знайомство". Її чоловік виняв цигарки "плейєре", я вибачився за невживання, він був здивований, зазначив, що це "дуже добре", що це "погана звичка", що він "хотів було також кинути", але "не мав видержки". Ми спокійно розмовляли про дорогу, про Торонто, про те, як довго вони мене шукали, про алею Матіяса, про мою будову, про те, що вони їдуть до Ніаґари, що він там ще не був. Лені в цей час помітно не сиділося, її не бавила наша розмова, її увага виразно була скерована до моїх збірок, вона хотіла бачити все, зацікавилась моєю збіркою книжок, старанно придивлялася до кожної дрібнички, зайшла до другої бічної кімнати, довго там барилася, а потім... О, жах! Вона таки не минула і моєї спальні. Я в цей час почував себе, мов на шпильках, майже не слухав доктора, а коли по часі вона вийшла, не сказала нічого, лише її гарні щоки забарвились ще гарнішими рум'янцями, а сяючі очі затягнулись мжичкою. — Ну, так налийте ще, Павле! — сказала вона. Вона помітно намагалася взяти себе в руки і так само помітно, це їй не вдавалося. Я налив склянки і просив випити. — У нас машина, — казав на це доктор. — А, там машина... Вип'ємо! — піднесеним голосом казала Лена і випила чарку. Я запропонував гостям ресторан, надходив час обіду. — Це забере час, — казав на це доктор. І ми не голодні. — Лена, здавалось, не дуже з цим годилася, але не перечила і лишень питала: — А скажіть, будь ласка, афонський схимнику, де це ви справді роздобули всі ті скарби?

— Життя складається з випадків, — відповів я.

— Можливо. Але цього не досить. Повірте, що ота там брудна пляма може бути Сезаном, — не вгавалась Лена.

— Під сонцем все можливе, але я в це не вірю, — сказав на це я.

— Це не питання віри. Ви краще зверніться до експертів.

— Коли б це Сезан, — заговорив доктор, — це значить понад сто тисяч. Невже ти думаєш... ті люди аж такі наївні...

— Павле! — перебила Лена. — Ми нічого не знаємо, як це сталося! Можливо, це справа далеко не наївності. Але як би воно не було, та он ваза справжня китайська... А та он фігуринка справжня індійська. Копія божка Крішни. Кажете, що вони принесені з горища. Багато дорожчостей хороняться по горищах.

— Але люди, що це купували напевно знали, що купують, — казав на це доктор.

— Не конче, не конче... Купували, бо мали гроші. Переважно з цікавості. Як сувеніри. За два — три долари купували ван Гоґа. Він їм нічого не казав, закидали на горище... На горищах наших поміщиків знаходили майстрів ренесансу, — казала Лена.

— Мушу віддати справедливість вашій компетентності, казав на це я.

— Ніяка особлива компетентність. Про це знайдете в любому числі "Рідерс дайджест". Але я цим цікавилась окремо. В Монреалі є такий професор з Мек-Тіл, на прізвище Ваньє. Я слухала його виклади... Але ми, Павле, мусимо їхати, — перебила сама себе Лена.

Я не перечив. Ця візита не була для нас легкою. Лена помітно хвилювалася, мої нерви також не мовчали і доктор це напевно помічав. Коли вони відходили. я дав їм на спогад попільничку зі старої бронзи. Я провів їх до їх авта. — Яблуні, яблуні! Незабутні яблуні! — викрикнула Лена. Вона намагалася маскувати збентеження, ще раз глянула на напис "Коломия", подала мені швидко руку і заховалася до машини. Ми з доктором прощалися спокійно, я пояснив йому виїзд до автостради, побажав їм щасливої дороги, просив заїжджати. Машина рушила. Я помахав за нею рукою... А потім повернувся і пішов на будову. Усе це разом не тривало довше години.

Але неспокою лишилося на довгий час. Мій вигляд і моя поведінка помітно змінилися, я намагався уникати Катрусі, вона все це бачила і все розуміла. Після Великодня між нами постали винятково ідилійні стосунки, можливо трохи засолодкі, але зогляду на їх непідроблену справжність, абсолютно можливі. Візита Лени внесла до цього велике спустошення. Катруся мала збентежений вигляд, це мені дошкуляло і тим більше, що вона зі сумом повідомила, що пані Сомерсет змушена знов від'їхати до санаторії. А це значило, що я мусів би знов зайняти місце архангела того дому. Це комплікувало справу подвійно. На щастя, це покищо обмежувалось лишень вечорами, бо я мав нічні роботи, але там далі...

Мовчанка. Мовчанка. І питання. Тим часом дуже скоро я дістав листівку від Лени, що свідчило, що вона тепер стала значно стараннішою кореспонденткою, ніж було в минулому. "Милий! Дякую! За Твій (!) "столик" (малось на увазі мою спальню). Незабутній! Сімко! Люблю! Незабуваюча!" "П.С. Вітай МОї яблуні!" О, мій ти Боже! У мене крутилась голова. Свідомо затримався з відповіддю. По кількох днях знов листівка і знов "милий", лишень, на цей раз, повідомлення, що відлітає на літо до Швеції, без чоловіка, до його батьків і вже не "вітай" а "вітайте", хоча все "МОї яблуні". А трохи згодом прийшов пакунок — мій другий портрет, той самий, що висів поруч з її, але старанно викінчений і дбайливо оформлений. Що це мало значити?

У відповідь я післав їй подяку за візиту, за листи, за портрет, за пам'ять, від себе і від яблунь, повідомляв, що вони цвіли й відцвіли, чекають плоду і жалують, що їх приятелька так безжалісно і далеко відходить. І питаю, що це все значить. Чи вона вернеться? І закінчив зливою патетики, яка порушувала береги пристойності. Я жадав її повернення, запевняв, що живу тільки нею, що все що роблю — роблю лишень для неї, що я надіюсь і вірю.

Моє роздвоєння знов загрозливо збільшилось, вагання набирало сили. І можливо від'їзд Лени, розширення простору, віддалення між нами, могло нам допомогти. І можливо це розв'язка. Можливо той світ — її світ, світ її предків, її крові. Хтось з її роду, по лінії батька, походив зі шведів, взятих в полон під Полтавою, який не повернувся до дому. Країна шаленого Карла, благородного Нобеля, чарівної Грети Ґарбо. Чи не варто їй справді подумати над цим і чи не значить це справжній кінець між нами, розділеними глобальним простором і океаном.

Ми знов залишилися з Катрусею одні на весь наш замкнений світ з його будівельною гарячкою, що саме в цей час набрала кульмінаційного розгару. Це був також невральгічний кінець травня, оселя пані Сомерсет з її помпезним заїздом, оточена атмосферою квітіння городних маків, синіх, білих, жовтих і навіть чорних ірисів, різнобарвних гвоздиків, білих нарцизів, мармурових магнолій, а головне, білого й бузого бузку, який став валом між оселею й зовнішнім її світом. Робіни, кардинали, шпаки і легіони інших крикунів, конкурували з автами й бульдозерами, а Катрусю надягала свої короткі, кремові штанці, легку нейлонову, прозору блюзочку й тероризувала мою розтерзану плоть.

Ластівки літають, бо літається
І Ганнуса любить, бо пора,

писав про таке один поет.

І між іншим той загадковий Сезан. Лена нагнала цим на мене безодню переляку. Розуміється, що я не міг допустити можливості, щоб у моїй ветхій хижі, зовсім під ногами могли валятися сотні тисяч добрих канадських доларів. Для такого я був затверезий... І не належав до тих, що виграють на ірландських перегонах чи льос-вегських рулетках. Взагалі я не був улюбленцем легковажної фортуни і на дурничку з легкої руки ніколи не робив ставки. Клясичне, біблійне приказання про піт і кров було чи не єдиним моїм банківим контом, на яке я покладав основні надії досьогочасних моїх підприємств.

Чи могли б бути винятком мої маленькі теперішні операції у просторі цієї ось "Коломиї"? О, яке це порівняння, наприклад, з центром Рокефелера в Мангетені. що в основному є моїм ідеалом і який, до речі, викупив тисячі акрів отам трохи далі за автострадою Єлисавети. Запишім скромність. Ніцше називав це чеснотою дурнів, але хай навіть ми з цим не годимось, то скажіть на милість Аллаха, що це слово може значити у просторі Канади з її мільярдами акрів лісу, поля, степу, тундри, ґраніту, оливи, заліза, золота, які вимагають від нас завзяття, щоб обернути це у шляхи, побудови, кораблі, літаки, солодку кашку і примхи бітників.

Я хотів і не лишень хотів, а мусів, рости, вростати, ширитись, здобувати і, розуміється, множитись, а тому мусів шукати засобів. Це зветься гроші. Такі папірці з головою королеви. Де їх дістати? Шукаючи за ними, мені не раз ночами боліла голова, а днями не раз заливався потами. Пригадується хоч би будиночок при вулиці Ґлен в Торонті, що видався мені верхом шаленої спекуляції, неймовірною фінансовою операцією і копальнею золота. А що ж далі? Мої смаки розросталися. А тому, коли Лена, можливо жартома, назвала те французьке ім'я Сезан і вказала на одну із запарошених мальовил на моїй стіні, про яку я не мав ніякого особливого поняття, лишень те, що вручила мені її, також жартома, тітка Ен, то повірте мені, яка твереза голова могла б втримати тверезість, коли ні з цього — ні з того, все це обертається в

божевільну уяву про сотні тисяч манни з неба.

Я почав було, особливо ночами, маньякально маніпулювати, як то того Сезана обернути в будівельну компанію з баґерами, екскаваторами, будівельними площами. Це була далєбі чортячо приваблива мрія. Днями звичайно, коли голова холоднішала, я переставав вірити у чари Сезана, одначе на всякий випадок, я вирішив усю мою антику, за вийнятком меблів, повернути назад до будинку тітки Ен, вважаючи, що моя резиденція не є найвідповіднішим місцем для сезанів, вовчиць, божків. Несподівано я затратив свій легендарний спокій. Мені вже ввижались люди в чорних масках з наганями, які вриваються до моїх замків і поривають мого Сезана. Катруся була неймовірно здивована, коли я сказав, що вертаю назад божків і Сезана. Тож добра тітка Ен може бути ображена. Розуміється, що мила Катруся не робила клопотів з цими фігурками, не цікавилася їх походженням і свої гуцульські сорочки ставила багато вище, ніж індійського божка Крішну.

Як і не уявляла того факту, що вона тепер набула вартості, які годі обчислити доляровою готівкою. У тих стінах, де вона перебувала, безтурботно припадав курявою не один Сезан і не один божок Крішна. Щаслива Катруся, що вона таким не морочила собі голови, а спокійно, зосереджено вишивала червоні й чорні хрестики по канві білого полотна.

І не дуже щасливий я, що маючи на досяг руки таку Катрусю, ганявся за фантомами болотяних вогників. Це далєбі могло викликати лють. Я сам дивився на себе з презирством. Де та хоч найменша запорука, що мої примари обернуться у моє щастя? А коли б так, тоді що з Катрусєю? Залишити її отак на призволяще. З її добрим, кохаючим серденьком і її пречудовими вишивками. О, мила Катрусю! І хто тебе таку сотворив? І для кого? І невже для мене?

Тепер вона не приходила до мене робити порядки, тепер я заходив до неї і за кожним разом заставав її у іншому, завжди свіжому, привабливо показному одязі. Не можу знати звідки у неї таке вражаюче відчуття одягу, хто їй підказував, що саме це їй найбільше личило. У гарячі дні і теплі вечори вона ціла зіткана з філігранної прозорости, кожний м'яз її легкого тіла ласкаво бентежив уяву. Вона могла стояти біля плити і варити каву, або обома руками поправляти розбите ззаду волосся, а разом з цим робити враження, ніби з неї спадає її одяг, і вона вступає у прозору воду басейну, або лягає навznak під сонцем на зеленій траві.

А інколи її сині, чисті, прозорі очі виразно вимагали зрозуміння. Ну, чого ж чекаєш? Хіба не бачиш?... Ми часто сходились. Я обіймав її стан. Її пружне тіло відповідало негайно. Її уста були завжди готові. І їй не легко було зрозуміти, чому я так настирливо оминав остаточного рішення.

Щоб собі допомогти, я завантажувавсь роботою, не був вдоволений нормою фабрики, а маючи на конті певну готівку, призначену для заплати будови, я вирішив тим часом використати її для швидких торговельних операцій. Це був час найживішої торгівлі будинками, відповідні фірми росли і множилися, мій Снилик відкривав другу канцелярію при вулиці Ронцесвейл. Протягом червня, я купив і продав три будинки. На цей раз без ніяких направ й репарацій. Чиста, гола, безоглядна спекуляція. Заробляв я, заробляв Снилик, заробляв адвокат, заробляв податковий уряд. Тішились, що росте місто, ростуть капітали, буває достаток.

Це був запопадливий час, мій телефон брязчав без перерви, мій "Меркурій" невтомно бігав між Оквілем і Торонтом, конто в кредитівці поповнялось свіжою готівкою. А разом з цим я шукав можливости розпрощатися з "Равнтрі" і знайти щось тут ближче і можливо прибутковіше. Моя увага була скерована на цікаву, алюмінійового кольору, казкового вигляду конструкцію, на вежі якої появилсь магічний знак з чотирьох літер "ФОРД". Ця конструкція примістилася зараз при моєму виїзді на автостраду Єлисавети по дев'ятій лінії і, мабуть, була споруджена тут

спеціально для мене. Вона росла на моїх очах, щоденно я кілька разів проїжджав повз неї і так до неї призвичаївся, що почав вважати її за свою. І здавалося, що росте вона сама від себе просто з землі, як дерево, бо з дороги не було видно ніяких людей. Збоку понуро стояли й чекали лишень авта. Ті авта, та споруда і та ділова, спокійна, якась урочиста атмосфера довкруги з автострадою, по якій туди і назад, сливе без перерви, бігли машини, наповняли мене тим самим ритмом, так що я починав почуватися її частиною і можливо вперше збагнув, що це продовження всього космосу разом з кружлянням зір, плянет і тілець крові у моїх жилах. І коли до цього часу, я не розумів і боявся такого кружляння, то тепер це ставало моєю природою, як щоденна їжа, або чищення зубів. І єдине, на що я ще не міг зважитись — залишити мою фабрику. Все що я не робив поза нею, вважалося мною за лотерію, узалежнену від випадку. Я ж вимагав псвности під ногами. І можливо, це було основною перешкодою для мого великого старту. Я мав намір залишити "Равнтрі", але одночасно моя увага зверталася механічно до "Форда". Дарма що мої прибутки поза "роботою" багато разів перевищували "мої заробітки".

І з початком червня черговий лист від Лени з печаткою незнайомого місця Люнд у Швеції. Повідомляла, що вона у батьків чоловіка, що її гарно там прийняли, що відчувається добре, що їй там подобається і що, можливо, вона там залишиться "на довгий час". А головне, що вона в тяжі і сподівається "родити янголятко" — виинятково невластивий для неї вислів. Невже це початок кінця? Дивувався лиш загальний тон листа — не так радість, як скорше відчай, скорше надриг, аніж щастя. Здавалося вона комусь і на щось скаржиться, за щось метиться. "В остаточному, писала вона, людина мусить одного разу визнати межі можливостей". Я їй не вірив, не в її дусі і стилі, але де докази ствердження недовір'я.

А що залишалося мені? "Визнати межі можливостей"? Будова, поїздки, пошуки, шум і грукіт. Краєвид зритої землі. Червона глина, пісок, камінь, цегла, бетон, залізо Ну і що ще? Ще кипіння, ще юшка землі, повітря неба, нервів. І я в точці кипіння.

Біля мене була Катруся, ми з нею несамовито кружляли біля полум'я свічки. Я мав вимовку, я міг пригнатися запорошений, спотілий, з червоним лицем, кинути кілька слів, щось на ходу з'їсти, обіцяти скоро вернутися і знов зникнути. Були, правда, неділі і дні відпочинку, я міг повідомити її телефоном з неозначеного місця, щоб вона була готова, бо їдемо на берег Васагі. Було дуже добре, коли я дотримав слова з точністю під години. Катря до такого звикла, звичайно все було готове, ми гналися десятою лінією, згодом повертали на двадцять четверту, швидкість сімдесят, напрям Колінгвуд. вздовж калейдоскопи краєвидів, зелених долин, соснових гаїв, осамітнених ферм, лінивих корів. Ми вганялися на широкий, плаский, завалений машинами, пісковий беріг, ледве знаходили якесь місце, нашвидку переодягалися, бралися за руки і з дитячою верною, бігли довгою мілиною назустріч хвиль, що котилися зі синіх просторів затоки Юрія. Холодна вода, свіжий бриз, молоді люди, гарні тіла, сяючі очі і Катруся в її стихії, одразу міняли настрої, ми бавилися, як дельфіни, безнастанно реготалися, виходили засапані на беріг, падали на гарячий пісок, пражились сонцем, щоб за хвилину знов зірватися і знов гнатися до води.

Верталися биті сонцем, катовані голодом, заїжджали до першого ліпшого придорожного заїзду, набирали котлеток з цибулею, помідорами, гірчицею, хижо їли і пили холодні, газові напої. А дома, звичайно, розходились "надобраніч".

Який диявол міг повірити, що це було справді так? Ми не вірили самі. І не вимагали віри. Нас несла бистра течія невмолимості і ми відчували, що єдиний рятунок, це міцна, тверда, витривала постава, а коли вже не хватало віддиху, ми могли зважитись на святий, невинний поцілунок, що набирив значення печаті духа вірності, непрелюбодійності, чистоти мислі, завдатку справедливості. Я переконаний, що моя партнерка не належала до наївних і

сприймала цю лотерію, як досвідчений круп'є певний своєї перемоги. Чи мав я право сказати, що життя для мене є щось більше, ніж звичайний успіх.

Розумію, що моє вдаване пуританство і моя щира жертва фортуні успіху, багатьом видається переборщенням захланности, але на виправдання, я мусів би пригадати, що мій характер формувався атмосферою, законами, практикою і культурою заперечення самого принципу характеру. Все у нас, включно до ребер, безжалісно ламалося, ви родилися, росли і зріли у безконечній руїні і від вас вимагалось лишень одного: покори. І чим вам гостріше болів зуб спротиву, тим ви менше могли сподіватися самоствердження незалежности. Я не знаю, чому є люди, які так само не можуть бути свобідними, як мурини не чорними, або кури літаючими. І я ще більше не можу зрозуміти, чому саме ці люди, зі своєї цієї імпотенції творять культ, якому безконечно складають криваві жертви. Іменем великої свободи будувати велику несвободу, це основна насолода, наближена до сексуальної, що у ній запах живої крові так само п'янить, як і запах вина.

А тому хай буде вільно мені, іменем неупокореної людини, проголосили мораторій моїх несплачених боргів, спричинених вогнем, мечем, мором, голодом, ув'язненням і сьогодні, увійшовши у цей ясний, соняшний світ свобідної безпосередности, я не маю сили стримати своєї енергії у межах пристойности. Зрозумійте, що це проблема універсального значення. Моя енергія була скована, мій простір був обмежений, мій час був замкнутий. Передомною, за мною і надо мною тяготів нівелюючий закон передрішення.

Повторяю ще раз: я люблю будови, я люблю будівництво. Але я не мав права будувати. Я мав право на "житлоплощу" наподобу кожної тварини — нори, діри, кута, півкімнати, кімнати. Це норма амбіції житлового рівня у просторі мого минулого, а тому вирвавшись із цих умовностей, я не можу не пити і не впитися вином цієї нової насолоди.

В кінці червня, до речі дуже свіжого, мокрого, зеленого, моя будівельна візія перевтілилась у цілком наглядну, кольору сірого каменю, червоної цегли, темно — зеленого накриття зі широкими, передніми, замазаними вікнами, подобу, що дуже вигідно і вражаюче конкурувала зі своїми сусідами на тлі тих зелених сосон і яблунь. Особливо робив переконливе враження її широкий, розлогий фасад з його просторою верандою і сходами — поєднання старогрецької клясики і модерного американізму, з дуже приємного, сірого, теплого зі жовтими прожилками каменю, що нагадує мрамур — вісім трьохбічних сходинок, що спадали до заглиблення, у якому мав постати квітник. Внизу з обох боків веранди великі вікна з французькими дверима, які виходили на бічні, низові, бетонові веранди з підвищенням, на якому розміщені вази для квітів.

Загальна форма побудови не мирилася і не була конче співзвучна з більшістю дооколичних, модерних будівель. Дисонанс вносили бокові поперечні стіни з великими вікнами і трохи підвищеним, одноплщинним, похиленим на один бік дахом. Це був незвичний мотив і виправдувався він внутрішнім призначенням простору — зліва, це було здогадне ательє, а на протилежному боці, не менш здогадна бібліотека. Ці два простори відогравали основну ролю цілого цього підприємства, а тому в їх жертву було принесено стільки святого трафарету загально принятих мешканевих норм. І можливо вперше за ціле моє життя я відчув гостру, егоїстичну насолоду і незграбно приховану гордість, що ця мешканева споруда припасована на мій зріст і крій, що саме так я хочу виглядати на цій землі. Ніякі замки, палаци, а така ось стисло розмежована і доцільно продумана шкаралуца моєї фізичної і духової істоти. Розуміється, я міг втискатися у один кут з однією постіллю, можливо я міг би виповнити палац на двадцять кімнат, але те і друге не було б моїм конкретним цілеспрямованим мешканням. Це лиш була чи була б випадковість. Недопасований одяг. Нормально я вимагаю стільки простору і стільки місця, у якому б я був ані стиснений, ані розгублений. Місце їжі, місце праці, місце відпочинку, місце розваги, місце родини, місце дружини, місце дітей, місце гостей. В цьому

клясичному, історичному, фундаментальному розподілі простору мешкання я бачу основну вимогу людини всіх часів і всіх просторів, що вміли, хотіли і мусли будувати чи то піраміди, чи то пантеони, чи лазні Каракалі, а чи будови Європи й Америки, взагалі всіх тих, для яких будівництво й життя були нерозлучними вимогами.

Мені можуть сказати, що є ще люди, які взагалі не вимагають мешканевого простору, або вдовольняються заблощеною "житлоплощею", але ці люди правдоподібно мають насолоду в самому голому факті бути на землі з титулами "Божого сотворіння". Це їх незаперечне право. Але, на жаль, я мушу ще раз і ще раз ствердити, що до цієї породи людей абсолютно не належу. З ними у мене стільки ж спільного, як і з усім іншим живим і мертвим на цій планеті і признаюся, що вигляд колібрі з її філігранним листочком гнізда, я більше шаную, аніж вигляд мешкання багатьох двоногих сотворінь моєї власної зовнішньої подоби.

В кінці місяця червня, саме коли розпочались перші літні громовиці, моя хата була під дахом і ціле нутро було виповнене грюкотом молотків, які не давали мені ніде спокою. Коли я мав час, я приходив на будову, втискався до її середини, вітався з людьми у синіх, потертих комбінезонах, переважно італійського походження, які вимощували помости, вставляли двері, закріплювали шафи, лагодили кухню, встановлювали убиральні, чистили сходи і нарешті барвили. Кольори кімнат моє дошкульне місце, я вибирав їх тижнями, я зовсім губився, коли доходило до рішення, признаюся я не мав вирішальної думки, а тому часто діяв на сліпо. Ще тоді, коли мав діло з моїм першим мешканням на вулиці Глен, я давав легко з цим раду, бо все, що там робилося, безперечно годилося із загальним тоном, але тут одразу виникла гостра черга суперечностей, бо ж хотілося конче зробити все "не так", знайти іншу точку бачення і обов'язково зчинити революцію кольорів, щоб засобами терору знайти те щось небувале. Як, наприклад, мала б виглядати моя бібліотека — робітня? Я погодився на пропозицію самої будівельної фірми, що в такому випадку найкраще було б шалювання з червоної сосни — затишно, вигідно, солідно. Багато мороки виникало з ательє. Що це мало б бути? Велика, на весь поперек, з двома широкими вікнами і похилою стелею незграбна кімната під кольор меду. Малось на увазі Лену з її екстремними нахилами, наприклад, вона твердила, що їй подобається чорний кольор стін, з чим я не міг годитися засадничо і вибрав гарячий, чи краще солодко-мішаний чай з медом і можливо також чоколядовим тортом. Коли б вона тут опинилася, вона напевно все це змінила б за своїми смаками, наприклад, могла б закрити високу передню стіну великим панно з мотивами її улюбленої символіки народження, або інших абстрактно — символічних дивоглядів... Вона завішала б усі стіни картинами і мала б багато сонця з виглядом на квітник, який має бути закритий від сусідньої оселі висадом туї. На цій половині зосереджені всі домени господині дому, як малий будуар, кухня, їдальня, ванна, включити й майбутню дитячу кімнату, що тим часом виконувала б функцію малої вітальні з її широким вікном і краєвидом долини.

Друга, східня половина призначена для мене, за винятком загальної великої вітальні в густо оливкових тонах з цілою скляною стіною і розлогим виглядом на південь з сусіднім парком, його тополями і великою, плакучою вербою. Дві поруч спальні, розділені білою, під мармур, ванною і нарешті її величність робітня завершували весь цей комплекс моєї приречености, включаючи сюди і нейтральну територію сіней, паперованих під небілену, сиру ряднину з їх маєстатним виходом на арену веранди і менш маєстатними бічними сходами до просторів підвалля.

До речі, ціле те підвалля я віддав у повне володіння Бахуса й Домовика, як тим, що командують царством розваги і царством добродійности, як електрика, вода, газ поруч з двома коморами для домашнього майна. Маґна — маґніссіма бар, що його мав намір розписати полтавськими, старо — козацькими чи краще запорізькими фресками, займав більшу половину цього простору, і відзначався широкими вікнами з виходом на малу, нижню, бетонову веранду.

Спішу додати, що з кінцем червня і початком липня все це, від верху до низу, уявляло лишень одну суцільну картину найліричнішого безпорядку з дуже незначними натяками на якоесь завершення і ви знаєте, як не легко доводити речення до точки, коли хочете, щоб воно звучало відповідно до ваших вимог. Ви, мабуть, також знаєте, як не легко ставити точку над і, а вже найдошкульнішим боєм голови в таких випадках є та частина ритуалу, що зветься меблюванням і декорацією, особливо, коли ви належите до впертих і непоправних бунтарів проти конвенціоналізму. Де, наприклад, дістати канапи, фотелі і все таке інше, які б були слухняними рабами ваших дволичних і багатоличних, а часто безличних вимог і примх естетики, оригінальності, вигоди. Кажуть, великий Бальзак вимагав конче, щоб його широка, покрита червоним плюшем лежанка викликала у його любовниці маркізи (прізвище забулось) любовний шал на перший погляд. Признаюсь, я не мав аж таких тиранських вимог від своїх лежанок, але так само, як і той геніяльний сибарит, я був невилічимо заражений переконанням, що меблі й декорації можуть відігравати генеральні ролі не лишень у Голівудських фільмах, але й у наших буденно-щоденних побутових інтермедіях.

Але вже з кінцем липня, ця проблема значно дозріла і перетворилася у невилічиму гангреноу хвилювання. З наближенням віддалі, вона перетворилася у вражливо — делікатну аферу на тлі не дуже блискучих фінансових можливостей. Це вимагало розважності, рівноваги, неспіху. Наглість у таких випадках смерті рівна. Вибирати канапи і вибирати наречену сливе та сама функція. За допомогою вдається до відповідної літератури, що її в англійській мові є невичерпальна кількість і нарешті у вас постає амбітний плян, що його годі вложити в одну п'ятирічку і щоб вдовольнити наглість і сяко-так заставити зяючу порожнечу, ви дозволяєте встелити помости м'якими килимами мишатого кольору і набути кілька генеральних куснів обстановки, після чого ваше мешкання виглядає, як ландшафт міста Торонта, зі широкою площею будиночків, між якими, в різних місцях ніби Гулівери серед ліліпутів, повносяться будови — гіганти передвісники майбутнього міста.

Що я мав робити, наприклад, з ательє, якого призначення вітало цілковито в стратосфері містерійності. Щоб залякати його моторошну порожнечу, я повісив на його широких медових стінах чотири малюнки Лени, які здавалось, бажали увійти у ті стіни і розчинитись у їх безодні простору. Що мав робити з книгозбірнею? Збірка моїх авторів кишенькового видання, не дивлячись на їх блискучість популярності і слави, виглядала б на полицях моєї книгозбірні, як гурток морських свинок у стайні для слонів. Всі ті книги я залишив у старій моїй хижі, там для них місце, а простори нової альма-матер зісталися без ужитку. З вірою, що на них прийде час. А покищо в одній з моїх спалень, яку я назвав кабінетом, примістилась не лишень моя "бед-континентал" постіль, а також мій новий магоневий робочий стіл, мій чорний телефонний апарат, мій "філіпс", мої два шкіряні стільці і одна канапа...

З деяких причин я конкретно почав цікавитись мистецьким малярством, мої порожні стіни десяти кімнат виразно цього вимагали і я прийшов до певного переконання, що хоч-не-хоч, а мені прийдеться перейти на угоду з тим найекстремнішим з екстремів цієї штуки, бо інакше мої стіни залишилися б фатально голими. З цим ще буде багато мороки. Не всі зо мною погодяться, що мода в таких випадках переважає мистецтво і коли мода свариться з мистецтвом то остаточна лава присяжних — "вокс популі — вокс деї" — виправдує моду. Я перегортав сторінки найкращих каталогів мистецтва — Шагал, Брок, Клеве, Котаво ітд, ітд. — всі вони в один голос, устами Леона Лянґа, запевняли мене, що тільки Пікассо і його епоха це альфа і омега найвозвишенішого мистецтва. І в одному я мушу з ними погодитися, що, наприклад, у моїй хаті найкращі з кращих Рафаелів, виглядали б безнадійно розгубленими і в порівнанні з кльовном Бюффе, не дивлячись на його дерев'яний червоний ніс, творили б заперечення основ естетики.

Також у зв'язку з цим, я оглянув кілька крамниць малярства і взагалі мистецтва на Блур і на

Ионг, я побував у міській галерії цієї штуки, відвідав кілька вистав картин, я говорив з деякими знавцями цієї культури, як професором Керр, Кандинським, Собко. В загальному я почав розуміти, що для рівноваги почуттів, є кінцевим розуміти синтезу вартостей в дусі, часі і просторі. Інакше вартості загублять силу діяння і ми зависнемо в порожнечі збайдужіння. Балянс вартостей — балянс нашого щастя.

Так минало це моє навантажене пружністю літо, я був здивований швидкістю його кінетичної дії, моє особисте єство міняло форми. Я був щасливий, що моя біологія витримувала всі ці навантаження і я не мусів вдаватися до лікарів. Було цікаво спостерігати, як відходив день за днем, як наростав новий лад. Я вrostав у це нове місце тілом, серцем, нервами і коли я бачив фундамент мого будинку я бачив себе самого врослого в ту землю на березі цього озера. І коли сходило чи заходило сонце, я вже називав його моїм сонцем і було приємно сприймати його щедрі благодаті, не даровані з ласки, як жебракові, а брати як основу сили, визначеної для мене у космосі, як рівноправній його частині.

І прийшла осінь. Ця мелянхолія і туга на цей раз звучала мажорно, як передгра моєї великої особистої драми. Я люблю цей ситий настрій, символом якого були всі п'ять моїх яблунь, які демонстративно виявили свою щедрість цього великого сезону. Їх гілля гнулося від тягару плоду, вітер намагався допомогти їм і ціла їх територія вгорі і внизу була засипана їх запахом і кольорами. Не було кому користатися з їх щедрості і можливо вони мали причину бути невдоволеними. Їх тіло, їх серце і їх душа видали все що могли, а ми байдуже згортаємо на купи їх дари і залишаємо на ласку стихій.

Зрештою осінь цієї благословенної землі, особливо її початок, завжди вражаюча щедрістю дарів, кольорів, запахів, листя обливається пурпуром, залиті сонцем дерева нагадують рубіни, ситі вивірки витанцьовують канкани. Все бавиться, живе й не живе, все жартує і провокує жарти.

Я інколи, недільними ранками, бував дома, дозволяв собі відпруження, валявся довше в ліжку, загублений у своїй новій "житлоплощі" з книжкою в руці, або одягнутий у піжаму, домашні виступці і картатий халат, я блукав по кімнатах, важив їх порожнечу, міркував над їх долею, ходив від вікна до вікна, вдивлявся у знайомі краєвиди, які видавались мені завжди новими і був переповнений почуттям вдоволення, а разом остраху. Вдоволення завжди родить острах, боїмось так само великого щастя, як і великого нещастя, одного, щоб не згубити, а другого, щоб не знайти. У ці дні я був вдарений вдоволенням, це була велика солодка рана, це біль тріумфу перемоги. І єдиного чого не було... Я оминав це ім'я. Воно загостро врізалось в мою рану щастя і вносило затруєння. Це вимагало якоїсь неймовірної операції, на яку я не мав сили зважитись.

Це був такий ранок, така млява, засолодка ідилія, такий шматок неповторної гри вдоволених інстинктів. За вікном моєї новенької рожево-помаранчевої кімнати з її тяжкими брокатовими помаранчевими завісками, глибоко і насичено дихала сильна осінь. Сонце зливою світла заливало яблуні з їх барвами плоду, заносило запахом сосни і шипшини, радіо на Сі-Бі-Ел передавало концерт Моцарта камерної оркестри з Ванкуверу.

Моя спальня-робітня мала троє дверей — до ванної, до великої порожньої робітні і до великої вітальні. Ці останні лишаються переважно відчинені, вони продовжують мій простір і частинне відкривають краєвид головної веранди.

Це, мабуть, було по дев'ятій годині, мій будильник цокотів спокійно на нічному столі і ніхто ним в цей час не цікавився. Я був заглиблений в "На лезі бритви" Сомерсет-Моума — автора близького відчуттями того світу, що мені він чомусь імпонує далекими й широкими обр'яями

глобальних засягів з їх перспективами безконечної молодости і сили. Я був сам і не сам, я ніколи не буваю сам, я не знаю відчуття самоти і коли хочу бути на хвилинку осамітненим, звичайно створюю штучно наставлення самоти. Зараз мала прийти Катруся, вона це добре пам'ятає і також знає, що мої недільні ранки належать мені. Вона звичайно приходиться заднім входом до кухні і їдальні, я звичайно чую її тихий спів, що завжди її супроводжує, вона варить каву, застеляє стіл їдальні, подзвонює порцеляною...

Цього ранку було інакше. Вона увійшла переднім входом через веранду, нічого не наспівуючи, пересікла стовп сонячного саява великої вітальні і зупинилася на порозі моєї спальні. І була вона одягнута не у звичайний одяг, а мала на собі домашній, вишневого кольору, сатиновий халат, який плястично видовжував її струнку постать і хвилястими спадами сягав до самого помосту. Її обличчя було свіже, очі і уста сміялися, волосся зачесане догори і зав'язане ззаду червоною стрічкою. В руці вона мала велике, яскраво-червоне яблуко.

Я був зніяковілий, я звик до Катрусі, я бачив її кожного дня, я ніколи не був здивований і раптом це збентеження одним тільки виглядом на тлі того саява і тих кольорів. Я помітив її тихе наближення не так поглядом, як відчуттям. Я швидко відложив книжку і відчув своє серце. Воно по своєму здригнулося.

— Добрий ранок, — привіталася вона спокійно.

— Добрий ранок, — відповів я запитально. Вона спокійно підійшла до мого ліжка, загадково й лукаво посміхалася, мала незвичний, зніяковілий вигляд, очі її блищали острахом.

— На! — сказала вона і простягнула на долоні яблуко.

Я ніколи не думав, що Катруся на щось подібне спроможна, що вона зможе так переконливо виконати цю трафаретну сценку з тим яблуком, яка мене проникливо проняла і змусила порушити найнезрушиміші мої святощі. Я взяв те яблуко, воно було на правду спокусливе. — Вкуси! — сміялась вона. Але я не встиг вкусити. Катруся кинулась, як була, на мене і тоді яблуко випало з моїх рук, а Катруся, мабуть налякана, ціла тремтіла і зовсім розгублено шукала у мене захисту. Від кого вона тікала і чого боялася? — Закрий мене, закрий мене! — лептала вона. Її пружне, тепле тіло згоряло і в'януло, ніби бите вогнем.

Пізніше, вона поясняла цю пригоду так: — Я, казала вона, скаржилась на тебе тітці Ен, а вона запитала: Чи ти читала Біблію? Ні, відповіла я. Візьми і прочитай — Мойсея, глава третя, розділи третій, четвертий і п'ятий. Я взяла, прочитала і мені сподобалось. Чи ти гніваєшся?

Я попросив також Біблію. Дивись, кажу, за розділами третім, четвертим і п'ятим, слідує розділи шостий, сьомий й дев'ятий. Чи ти не боїшся?

— Коли їх не боялась Пра — Єва, чому б мала боятись я?

Ми сміялися і були щасливі. Катруся могла прийти рано, могла прийти серед дня, могла прийти вечором, могла прийти серед ночі. Ми пізнали "добро і зло" і покинули наш рай, в якому так довго мучились. А наша пречудова тітка Ен, яку Катруся кликала "мам", після своєї санаторії була щаслива нашим щастям і була переконана, що наше одруження це лиш питання часу. Це тримало її на дусі, Катруся їй призналася, що Біблія допомогла, вона твердила, що мужчини взагалі не знають мудрих доріг до пізнання добра і зла, але їм треба допомогти. А ми обоє замолоді і засильні, щоб не стати ідеальною парою для народження ідеального продовження вічності у вічному.

Прекрасна Ен! Вона бачить життя ясно, просто й логічно, але не своє. Своє вона пройшла в

темності. Для неї ми з Катрусею, вихід у ясність. Ця наша ясність занадто разюча і після довгих років невблаганного затемнення, вона її екзальтоване вабила.

З нею було вийняtkово приємно сидіти довгими осінніми вечорами перед нашим ватрапом великої вітальні, яку ми спільними зусиллями привели до дуже імпонуючого вигляду з її м'якими тонами світел і приємним, хвилюючим теплом, коли назовні у соснах шумів вітер і било у вікна дощем, а ватран безтурботно жарів і поблискував вогнем. Ен було абсолютно заборонено алькоголь, але ми пили добрий, англійський чай. що його приносила нам Катруся на срібній, старовинній таці у рококових, порцелянових, тонких, як папір, чашечках. Ен любила цей чай і ці чашечки, один їх вигляд створював у неї її прояснюючий, елегійний настрій, який вона так любила переживати. — Дуже люблю цю вашу берлогу за її новість, але чашечки мусять бути давні. Модернізм для мене лишень назовні. Взагалі, не люблю речей. Мене вони втомлюють.

Ми любили її слухати. Її оповіді були неповторні, її мова ненаслідувальна. Ніколи не щадила себе, коли вимагалось точності. — "Я була брудна. Я курвила". Відкривала гарні і не конче гарні сторінки літопису і в чомусь нагадувала Скарлет з роману "Проминуло з вітром" Маргарети Мічел. Її життя також проминуло з вітром, але не дивлячись на його трагічні нотки, воно було і багате і гарне. Вона бачила світ, знала людей. Вінстон Чорчіл, Муссоліні, Фербенкс. Бернард Шов, не були для неї винятком. Вона летіла на вогонь, її любовні пригоди коштували мільйони, свого кумира не називала по імені, а тільки "він", "той", "його", мала нахил до гістеричности, до вульгарних ексцесів, вони були гострі, вражаючі, яскраві. Вона могла летіти за своїм коханком до Каїра, наймати детективів, заставати "його" в обіймах коптійських красунь, набити йому морду, вернутись до Оквілу, гірко плакати, писати розпачливі листи і благати ласки. Вона хотіла знати, що це таке коптійські жінки, перегортала енциклопедії, докопувалась, що це нащадки давніх єгиптян і купила в Олександрії ту саму голівку Нефертете, що стоїть тепер по середині моєї порожньої книгозбірці, як символ універсальної краси і сили. Коли ті коптійки мали схожість до тієї голівки в тому клобуку, тоді я розумію любовника моєї приятельки Ен, як також розумію її розпач, бо ця сама Ен, коли б її посадити на трон фараонів, могла б гідно заступити Нефертете, як не красою то гідністю й величністю володарности. Моя дорога пані Ен належала до раси, якої володіння простягалось від кінця до кінця світу і саме це давало їй силу великої великодушности, і такої ненаситности добра і зла, як ласки так і жорстокости, як високого лету так і низького падіння. Вона нарешті шукала забуття в алькоголі. І можливо присутність простоти Катрусі і моєї тваринницької живучости надавали їй силу поборотися з тією безглуздою пристрасстю і спробувати втілитись в ролю щасливого материнства, якого вона не зродила, а знайшла під ногами своїх світових мандрів.

— Любов, казала вона, жорстока сила. Вона розриває жертву, як лев козу. Нема милосердя. Це стихія. Можете бути багаті, вчені, мудрі, великі сильні — нема вибору. Чим ви сильніші — тим безсиліші. Це такий же закон, як закон гравітації. Не можемо його обійти. Ви маєте також свої клопоти.

Це було сказано тоном великої переконливости, що виривалась з тіла, мозку, кости, серця, я не мав відповіді, лишень стверджував згоду мовчанням. — Можна цього й не мати, — казала вона після перерви, занурена сама в собі з поглядом впертим у полум'я ватрана, але це не значить, що це не так. Великі трагедії побудовані на істинах, а ними є великі почуття. Знаю і ваші клопоти, о, я їх знаю. І не тільки те, що ваша мати вмерла з голоду "великих ідей"... Ви самі голодні якоїсь правди і може ви її — хто знає — знайшли разом зі мною. Ми мали Індію, ми мали Маркса... Кого, кого ми не мали. Але не тільки Колюмб відкривав цю землю, її відкривали Кід Рінґо, доктор Голидей Бет Местерсон. Може ви знаєте такого дивака Коннела — єпископа англіканської церкви. Він хотів схрестити Христа, Маркса, Леніна, Держинського і створити гібрид модерного суперхристиянина пристосованого до клімату занепадницької Європи нашого

часу. Чи ви помітили що змішавши любов і ненависть ви можете створити новий атом добродієності. Наша доба не любить просто милосердя. Вона заміняє його системою УНРА, ІРО, ОН, поєднанням Сталіна, Ель Капоне. Це все перетворення й перетворення субстанцій духа від епохи в епоху. Може ви бачили в Каїрському музеї мумізовану голову фараона Рамзеса Другого, а разом з цим може знаєте святиню Нубійського Нілу Абу Сембілу, де висічені з каменю чотири голови цього ж володаря. Мум'я й камінь це така ж синтеза, як і Будда та... скажемо. Вінстон Чорчіл. Кажете — боротьба кляс. Це те саме, що мумія фараона. Це боротьба за тривання, за силу, за збереження. Маса каменю чи маса людей вимагай утривалення.

Наші розмови повторялися, переходили з теми на тему. А головне, шукали, як вона казала синтези. Поєднання минулого й сучасного. — Люблю свіжість думання, казала вона. І свіжість мешкання. Моя берлога занадто заповнена.

— Ці порохи варті терпеливості, — зазначував я.

— Можливо. Але коли це лиш історія...

— Наша країна ще не має історії. Ви напевно ще пам'ятаєте піонерів Торонта.

— О! Розуміється. Багатьох, — оживилась вона.

— За тисячу років...

— За тисячу років! — перебила вогія мене. Ви думаєте? Тепер кожний місяць — століття.

— Наша історія закроюється на довгу мету. Це буде імперія надземних, поземних і підземних доріг, ганґарів, полярних ґаражів, міжпланетних летовищ. Генеральний штаб атомової доби.

— О-го-го! — Я не знаю, я не знаю. Це вже будемо не ми, мій милий друже, — казала вона, заплющивши очі, ніби намагалася щось уявляти.

— А чому не ми? Ваші предки освоїли цю землю і надали їй стиль і тон. Добрий стиль і добрий тон, — казав я.

— О ви! О ви! Ви мрійники. Але я вам вірю. О, я вам вірю! Скажіть... Яку ви любите музику? — несподівано запитала вона.

— Гріґа, — відповів без надуми я.

— І я також. Зайдете до мене — почастию вас "Пер Гінтом". Наші люди не завжди вас розуміють.

— А чи їм конче треба нас розуміти. Важливіше, щоб ми розуміли їх. Вони нам нічого не боргують. І їм не конче треба відчиняти нам всі двері, буде краще, коли ми навчимося відчиняти їх самі. Наша стара Європа зобов'язує, вона навчила нас зарозумілості.

— Не нарікайте на вашу стару Європу, — казала вона.

— О, ні! Це не нарікання. Це чванство. Вибачте. Ці розмови, кажу, повторялися і стали необхідністю наших взаємин, інколи при цьому була також Катруся, яка уважно до всього прислухалася, але сама не забирала слова. Тітка Ен своєю маєстатною незалежністю викликала у Катрусі почуття незаперечного авторитету, але разом з цим її мовчазна покора була великою її перевагою, можливо, над нами всіма.

В кожному разі, вони любили моє товариство, а я любив їх, лишень я не мав для цього вистачально часу. Наші рідкісні зустрічі були приємним відсвіженням наших взаємин, але поза тим я по старому любив свою егоїстичну самоту, виповняв нею весь свій простір, розбавляв її музикою і згадками про Лену, з якою від весни обірвались усі контакти. Інколи ця її вічна присутність у моїй пам'яті ставала для мене обтяжною і я вже шукав можливості її забути. Вона напевно вже стала матір'ю того "янголятка" і напевно її наставлення до мене змінилося. Весь той ґлобальний, універсальний і абсолютний простір, який ліг між мною і нею, давав вистачально спроможности заглушити наші старі болі.

Вона відійшла до Європи і тим самим розчинилася у тому ностальгійному світі. Тепер це лиш спогад, що з кожним днем все далі і далі віддаляється у простір часу. Пригадую Європу з останнього враження — затока Ля Манш повита серпанком першої осені, розторощений Гамбург і далекі береги Британії, яка видавалась втомленою, зачарованою, заморською царівною... А разом біль, і туга, і розпач. Відчував, як рвалось коріння тисячоліть в глибинах мого єства з переконанням, що моє вигнання в ці простори океану закрий назавжди дороги назад. Чи моя Лена зможе їх відкрити? Чи наші тисячоліття минулого не потягнуть нас за собою? Вона ж у тій своїй землі предків, з тим своїм "янголятком".

І враз, не хотілося вірити, коли одного вечора, прийшовши з роботи, я знайшов у своїй поштовій скринці чималий конверт летунською поштою, адресований зі Стокгольму, самий вигляд якого викликав у мене пропасницю. Щастя, що поблизу не було Катрі. Я нетерпляче розірвав конверт у якому, крім листа, було багато витинок зі шведських газет і який, з величезною виразністю, нагадав мені Лену навіть, здавалось, її запах. І писала вона дослівно таке: "Коханий Павле! Не знаю, як почати, що почати, але знаю, що мій довгий, впертий терпець урвався і я мушу Тобі писати. Тужу за Тобою, як тужила завжди, а віддалення, якого я шукала, як ліку, спричинило лишень загострення болю. Здалека наше минуле видається казкою, а наша остання зустріч під тими яблунями, які в моїй уяві цвітуть завжди, лишається незабутнім сном. Я мусіла тікати, бо боялась гістерики, мій добрий чоловік терпів тяжко, і ми погодилися на цю розлуку, як курацію. Я обіцяла йому "поправитись".

І мала чималий успіх... У Стокгольмі мені вдалося організувати виставку (довідаєшся, як що зможеш зрозуміти, з газетних витинок), пізнала багато цікавих людей і все, здавалось, гаразд, за винятком... Але я тримаюсь, змагаюсь, терплю, не здаюсь. Ти знаєш, яка я нерозумно вперта.

Привіт МОЇМ яблуням. Напевно давно одцвіли і вродили червоні, червоні — хотіла б вкусити. Озвися! Вічність Тебе не чула. Твоя завжди — завжди Твоя, неможливо Твоя! "Ніколи не забуваюча"!"

Після цього, що мав робити? Піти й повіситись? Що сказати Катрусі? Як зустрітися з тіткою Ен? Як віднайти рівновагу? І що це за така пошесть загіздила у моїй природі? Лист прийшов сливе напередодні славетного балу інженерів у тому знаменному готелі Роял Йорку, на якому я і цього року невідмінно мусів бути, на цей раз з Катрусєю. Лист прибув вчасно. Куля далекого прицілу. Атентат на мій спокій.

VI

Але все таки ми з Катрусєю танцювали на балі інженерів, тітка Ен виряджала нас на цю імперзу з такою увагою, ніби від цього залежала майбутність всього людства. Вона дмухала, чарувала, вимовляла закляття... Катруся мала широку, рожеву, брокатову сукню і нагадувала чи не саму Марлен Мунро, а я пишався новеньким вечоровим, чорним одягом з сліпучо білою маніжкою і виглядав не гірше міністра їдена в часи його молодих років. А коли ми виходили з

дверей будинку тітки Ен, де на нас чекав мій освітлений "Меркурій", ми виглядали, як королівська пара, яку має вітати салют гарматних сальв. Коли ж їхали заповненою машинами автодорогою в напрямку Торонта, Катруся сиділа поруч мене, як зачарована принцеса, яку чарівний принц визволив з лабет заморського царя Салтана і віз під вінець. Вираз її блаженного обличчя зраджував гордість, щастя і безпечність. Я вдячний долі, що відомий постріл зі Стокгольму не заторкнув її зачарованости, мені пощастило обійти цю подію мовчанням, а самий мій ліричний, розгублений вигляд не викликав підозріння. Чи мав я моральне право на цю дволичність, хай вирішають боги небес.

На балі було видимо — невидимо земляків обох статей, з перевагою молоді, які зосереджено і віддано танцювали під відому оркестру Березовського, що її від входу не було видно за масою барвисте одягнених рухливих фігур, що ритмічно плавали у залитому димом просторі. При широкому рухливому буфеті, заставленому величезною кількістю пляшок і склянок, я зустрів легіони представників нашого молодого бізнесу, які за останні пару років набули стилю своєї касты, мали повні округлі переважно густо-рожеві обличчя, масивні торси і загадкові погляди з не дуже стабільними рухами. Між ними багато знайомих, які зустрічали мене бурхливими привітаннями "як маємось", замовляли звичайно нові склянки рай чи скач? Звичайно рай із севен-ап, або джінджерел і звичайно з льодом. Зі мною невідступне була Катруся і це визволяло мене від надмірного впливу буфету, ми постійно спішили на поклик оркестри, мішалися в загальний коктейль, віталися зі знайомими, танцювали ча — ча... Не відомо, чому я не бачив шановного Снилика, хоча він обіцяв "там невідмінно бути", але несподівано наткнувся на не менше шановну Зіну, яка танцювала обтягнута щільно блискучою, як парча, сукнею зі своїм новеньким, щойно з під вінця, чоловіком дуже виразного італійського типу. Налетіла також й Галина Дуб, також щасливо одружена з власником якоїсь майстерні і напевно нарешті вдоволена долею. А також, з певної віддалі, уникаючи наближення, помітив мою чарівну супротивницю Маню Зарубовську, яка все ще гнівалась на мене і напевно була конфіденційною кореспонденткою моєї стокгольмської візії.

За других відвідин буфету наткнувся нарешті на Снилика. Це був фурор! Забивало дух. Його оточили молоді студентки, він фундував коктейлі, відбивався від танців, мав облиту вином білу маніжку, на правій щоці виразний знак мальованих уст і цілу купу наплутаного на шиї серпантину. — Чи ти часом не з Гаваїв? — запитав я його. — А! Катруся! — заспівав він у відповідь. Не було часу на запити. Катрусю вирвали і понесли вихором у танець. Снилика полонили студентки. І в такій дикій вирві я опинився лицем в лице з Мартою.

Вона була повита у хмару жовто-гарячого серпанку зі сяючими очима на рожевому, як бальон, обличчю з дуже виразними карміновими устами. — О, нарешті! — викрикнула вона надхненно. — Що це має значити? — запитав я театральнo. — Нарешті побачила вас. Ціла вічність. Це так дотримуєте ваші обіцянки? — казала вона. — Хіба це було давно? — Скажете, не давно? Цілий рік чекаю. — Мене це зворушує. Чи не дозволите на ча — ча? — Ми танцювали цей гротесковий танець тупання на одному місці одне проти одного, Марта грала очима, тупала ногами, вихилялась торсом, я намагався триматися ритму, щоб не випасти з ладу, а коли це тупання скінчилося, Марта взяла мене під руку і сказала: — Але ви, Павле, на правду роджені в сорочці. — Як це треба розуміти? — І де ви берете тих красунь? — Ласкава Божа долоня. — Зрадьте й мені її таємницю. — А може ви її знаєте. — Коли б знала — не просила б ласки інших. Інколи ми не знаємо, що маємо. — Можливо, можливо. Чому ніколи не заглянете? — Знаєте, які ми завантажені. — Чи ви для всіх такі завантажені? — На жаль, для всіх. І для себе самого. — А чи ви хоч коли згадуєте? — Навіть багато. — А чи догадуєтесь, що вона за вами тужить? — Як смію? — І тужить, і чекає, і даремно виглядає. — її голос здригнув і урвався, у мене забракло слів, настала мовчанка. Заграла знов оркестра, на цей раз танго, і ми танцювали вдруге. Я відчував її тепле, пружне тіло і здавалося, що воно випромінює якесь особливе хвилююче і

п'янюче вібрування... І при цьому я гостро і дошкульно відчував Лену.

А коли скінчився танець, я відвів Марту до її товариства, привітався з Михайлом, що сидів при столику і був весь понятий гарячою дискусією з якимсь добродієм у великих окулярах. — А як по твоєму, Павле, — питав він мене. Чи ми повинні тут лишитися назавжди, а чи вертатися назад, як що буде нагода? Ми ось тут з інженером Семковим ведемо про це дискусію. — Я ще не маю рішення, — відповів я. — Ви ще вагаєтесь? — запитав мене інженер. — Скоріше — про це не думаю, — відповів я. — А я думаю, — казав інженер. І переконаний, що ніхто з нас і при ніякій погоді назад не вернеться. Бояр ось твердить, що нас там чекають. Хто і для чого має нас там чекати?

— Напевно є й такі. Та справа там не скінчена, — відповів я. — Але яке нам до того діло? — казав інженер. — Велике. Ми там дещо залишили, — відповів я. — Хіба не знані могили предків, — казав інженер.

— Це також аргуменг, — казав я. — Хіба для тих, хто дивиться взад, — казав інженер. — Щоб бачити наперед, треба конче дивитися назад, — відповів я. — Але що нам тут бракує? — питав він далі. — Нічого. За вийнятком минувшини.

Мені ця мова, а особливо її тон, а головне мій тон, не дуже подобався, а тому я відійшов. При відході інженер подав мені чарку віски зі содою. Ми підняли чарки. — За згоду! — казав він. Ми випили, а Марта заперечила: — Але я з вами не погоджуюсь! Чи потрібна нам згода? — Ми не говоримо про вас, шановна пані, — казав інженер. Я не дослухав кінця цього діалогу і віддалився.

У цей час велика заля виглядала ніби в ній бушував гураган Дора, у різних її кінцях вже лунали степові, розлогі пісні і нагадували українське село, коли набирали рекрутів. Я пив помірковано, мене стримував "Меркурій" з його гаслом "хто їде — не п'є, а хто п'є — того везуть", але Катря пила і випилася, і була чудова. Її розхачували на танець, а в тому навіть Снилик, заприсяжений ворог "теперішніх танців", який встиг вирватись від своїх юних поклонниць і запопадливо крутився з Катрусєю у дикому вальсі. Катруся була екзальтоване захоплена, вона заклала мені за шию руки, прилюдно цілувала і казала: Я те-бе лю-б-лююю! Чому ти такий? — Всі нас вважали за наречених і ми тільки й чули: Коли ваше весілля? Коли нарешті у вас гуляємо? Коли, коли, коли. О те коли! Заперечень не було. Але "коли" дискретно замовчувалось.

О годині четвертій рано ми були дома, по дорозі, в товаристві Снилика, Медиків і Боярів, ми затримались у китайському ресторані на Лейк Шор-і, з'їли вечерю з різних "шрімсів", випили добру каву, багато, голосно гомоніли, Марта вимагала їхати до неї, Снилик залицявся до Катрусі, Медики намагалися стримати наші бурхливі темпераменти в межах пристойности, китайці поглядали на нас загадково, ми довго не могли розстатися, довго прощалися, жінки обліпили нас своїми кармінами, а коли все таки розірвалися і коли ми з Катрею прибули до нашого дому, вона відмовилась йти до себе, а обнявшись, під мажорний осінній шум вітру, головними сходами, через веранду, як два злиті у один привиди, побрели до мого зачарованого темнотою дому. І тут Катруся, як була у своїй брокатовій сукні, кинулась на мою "континентальну" постіль, розкидала руки, закрила очі і блаженно прошепотіла: — Я щаслива! Я, Павле, щаслива! — Світилися і гасли світла, шуміли сосни, бив вітер.

* * *

Так приходили і так відходили швидколетною панорамою, мабуть, останні мої парубоцькі дні, минав і відходив, у безвість безвістей, мій найпотужніший, великий рік, я починав було розмашно жити, я повірив, що я хочу, можу і вмію жити, і я пізнав, що можна жити гарно, і

повно, і надійно... Цієї ж осені, зараз після балю інженерів, я замінив свою солодку фабрику "равнтри" на алюмінієвий палац Форда. Я зайшов було до його контори, виповнив аплікацію і по трьох тижнях, я вже стояв, як гладіятор, у великій, довгій, новенькій залі, у якій вертілось сотні колес, натискав один ґудзик і витискав гігантським пресом каркас машини, я мав лиш одну, денну зміну і всього десять хвилин їзди, а тим самим вісім круглих вільних годин для моїх інших комерційних комбінацій, які засадничо вирівнювали й крили мій вибагливий бюджет.

Чи був я вдоволений? Життя не вдоволення, це потяг, що біжить по рейках і на перехрестях ричить ревом звіря, це перегони, у яких зігнуті жокеї женуть своїх скакунів на зламання карку, життя нарешті сон. Хтось, десь біг, втомився, впав і заснув і йому сниться сон. Сниться голуба далеч, вкрита приманами, а коли прокидається — бачить ніщо, а можливо все. А може і є Бог з бородою, який садить райські дерева, помідори, тютюн, ріпу. А може за сороковою галаксою Оріона у семисвітських віддалях, біліє, як завод Форда, топ самий рай на вічному сонці, за який ми зводимо смертельні бої з бородатими нігілістами.

Вечори осені були, мов лід холодні і разом, мов дружня долоня, теплі. Багато з них проводив з Катрусєю, далі нареченою, але більшість з тією віддаленою від мене пів-глобусом. Мій добрий, теплий ватран у вітальні постачав не так тепло, як настрої безпеки, перед яким я готов ставити віттар молитовної вдячності і любив, розложивши, як весталька, вогонь, під звуки когось з Бетговенів погрузнути в глибини фотелю в тепле дрімання на зло і перекир вітрам із зовні. Хвилі музики, хвилі вітру, хвилі простору, хвилі Атлантицького океану зливалися у одну хвилю і з неї, мов та біла чайка, виринала то поринала моя Лена. Бачив її зусилля, відчував її квілення. Біг їй назустріч і стояв, як камінь, на місці. Такий ось був сон під музику Бетговена.

На її останній провокуюче — розпачливий лист, я писав здержливо — провокуючу відповідь: "Моя Ти Лено! Дякую за лист. Тішуся Твоїми успіхами. Я вірив у Тебе з першої секунди нашого зудару. І вірю зараз. Твої яблуні дійсно зародили, були тяжкі, гнулися під тягарями, але так само, як і Ти "трималися, бадьорилися, терпіли і не здавалися". Моя "Коломия" повна, гарна, сита, засилаю Тобі її фото. На тій веранді часто стою, згадую іншу веранду і бачу Сімко. І не розумію. Що це за сили, що поклали між нами той океан?

Ти писала, що чекаєш "янголятка", чи дочекалася? І якої воно статі?

Вітаю! Я, яблуні, Коломия... І чекаємо! Цілую..."

А на це в дуже скорому часі, дістаю дуже покvapливу, точку над і: "Коханий Павле! Я справді дочекалася "янголятка" і Твоя Коломия справді гарна. Але годі стояти на її веранді і бачити Сімко. Тобі потрібна інша візія, у широкій, рожевій сукні, повним бюстом, рожевими личками. Я більше не вернуся до Канади, хочу переїхати до Парижа і там зістатися. Назавжди. Цілуй шорсткими цілунками великомучениці яблуні і вклонися Коломії. І прощай! І "ніколи-ніколи не забуваюча"..."

Ніщо не дається робочому даром!

У-дар! За у-даром! У-дар! За у-даром!

Можливо останній. Вона напевно дістала інформації від свого амбасадора в Торонті, її милості Мані З. Довгий, довгий, дрібним письмом, докладний опис, пункт за пунктом, вірною старанною рукою. "Широка, рожева сукня, повний бюст, рожеві личка". А якже, а як-же! А Лена має гостру, як лезо бритви, уяву, її образність феноменальна. Писати ще їй чи не писати — ось питання. Бі, ор нот ту бі!

Чи можливо ревнувати через Атлантицький океан? — питав я свого беззубого демона, що

сидів, як пес скулившись, біля моїх ніг перед ватраном, курич чадну люльку і не уважно мене слухав. Певно, що можна, відповідав він. Йй, казав демон, випадково трапилось пізнати лиш один бік правди — любов, а все решта для неї умовність. Я переконаний, що вона злякалася самої себе і тікає на край світу. Але мені, казав я сердито, треба робити вибір!... На це демон, виймаючи з рота люльку і випускаючи чадний дим, казав спокійно: Нема вибору. Можливо, наша планета також хотіла б зірватися зі свого ланцюга і полетіти, хто зна куди, вільною пташкою, але вона мусить, як сторожовий собака, кружляти на прив'язі, яку їй хтось визначив. Думаєш, казав я сардонічне, що і Лена прив'язана ланцюгом до якоїсь ноги Божої? А як ти думаєш? — питав демон. Думаю, що вона могла б кожної години скористатися послугами шведської летунської лінії і за вісім годин бути тут біля мене. А щоб ти тоді зробив? — питав зі сарказмом демон. Думаю, продовжував він, що канадська летунська лінія могла б виконати те саме, але ти ось сидиш і квилиш, як мокрий цуцик, замість скористатися адресою, що лежить у твоєму столі.

Ах, все це дурне!

Але мені здається, що я все таки доходжу до якогось рішення, не знаю ще точно якого, але ця осінь видавалася мені остаточною. Це ж моя п'ята тут осінь. Я можу вносити заяву на громадянство. Я можу мати право не тільки б у т и в Канаді, але й м а т и Канаду. Бути однією вісімнадцятьмільйоновою частиною її власництва. Бути співчастиною Комонвелту.

І це сталося. Це був четвер 29 жовтня, п'ять років і шість днів, від коли я ступив на цю землю. Це був справді яблучно — соняшний день, я не пішов на роботу, а сів до авта, заїхав до Оквілу, знайшов міську управу, знайшов кімнату номер п'ять. Молода, гарна у білій блюзочці секретарка, гарними пальчиками з полірованими нігтями, заповнила коротку заяву, я її підписав, додав дві фотографії і рішення запало. Залишається тільки чекати. Не маю причин чогось боятися. Всі мої 1831 день канадського буття ясні і чисті, як цей соняшний день. Можу дивитися назад, вперед, на всі боки і бачити себе серед однієї багатої, розмашної ідилії. Від океану до океану, від полюса до границь США, мільйони й мільйони гектарів неосяжного простору — тундр, прерій, лісів, гір, озер, ланів і рік! Така вийнятковно проста, виразна, пречудова земля. Мудрої праці і великої свободи!

Я брав іноді ґлобус і шукав по п'ятдесятому рівнобіжнику на другому боці планети місце свого народження. Це місто Харків. Мого батька забрали серед ночі, моя мати померла з голоду. Мені було тоді шістнадцять років.

Тепер я в це не вірю, так само, як і тітка Ен, як і мільйони й мільйони інших тіток, бо це справді грубий наклеп на людську гідність. Хто б справді міг таке вчинити? І для чого?

Сьогодні я в це ще менше вірю, я ось тільки що вернувся з міської управи, це одинадцята година ранку, я залишив своє авто на вулиці, забіг на хвилину до свого кабінету, набрав телефон Снилика. — Слухай, Степане! Маю вільний день, — казав я. — Але не маю вільного я, — відповів він. — В такому разі чекай на мене о першій у "Вікторії". — Щось маєш? — Щось маю. — Чекаю.

А за мить я вже мчався здовж озера двійкою, біля Клекстону повернув вліво, пересік автошлях Єлисавети, доїхав до п'ятки, повернув вправо, в Куксвілі повернув вліво і далі по кількох зворотах опинився у затишній, зарослій садами місцевості, на схилі долини, по якій зі шумом тече бурхлива річка Порт Кредіт. Мене заманив сюди привабливий шматок простору, зарослий бур'яном, травою і рештками старого саду з покрученими деревами, на яких все ще червоніли перезрілі овочі, закритого від півночі стіною пралісу десь з часів індіан. По землі у густій, сухій, ніколи не кошеній траві, догнивали купи яблук, а все разом виглядало, ніби залишений Адамом

і Євою рай з кущами перестарілого бозу і лозами повитого на дерева дикого винограду. При заїзді до цього едему стояла табличка "на продаж" — "Чемберс — Мередіт", а його загальний простір на перше око, обіймав не менше сотню акрів з дуже спокусливими будівельними перспективами. Один той стихійний краєвид з тією бурхливою річкою набивав смак, але й разом оскому, бо ціна його напевно не менш вражаюча, ніж самий краєвид.

Між іншим, мій записник нотував цілу серію всіляких "об'єктів", але цей останній вражав мене особливо і їдучи назад в напрямку Торонта, в моїй голові мимохить снувалися привабливі пляни його освоєння. Ця справа у мій теперішній стадії розвитку видавалася мені ризиковною і дуже невиразною, особливо з точки погляду фінансів, я ще не знав її ціни, але я знав, що вона напевно засолна, на що вказувала також та сама табличка "на продаж", яка вже стоїть там з самої весни.

Перед першою годиною я був в їдальні "Вікторія", замовив обід і чекав на свого чудодія в цих справах Снилика.

Ця сама славетна "Вікторія", яку мені приходилось не раз відвідувати, притягала нас своєю щирою, хаотичною безпосередністю і своєрідним пролетарським шармом, від якого ми ще не встигли звільнитися. Вона нагадувала тунель чи вагон підземної дороги, у якому безнастанно товклися різної шерсти люди, переважно з цієї самої вулиці Квін, на якій, як казали, можна іноді почути також англійську мову. Засадничо тут зібралися мови чи не всього світу — ось ті двоє дівчат біля столика говорять по-німецьки, ті он понурі добродії при барі лаються "перуном" польською мовою, дівчатка у білих, не дуже чистих халатиках за баром гомонять по-українськи, маленький, хрипливий радіо-апарат на полиці під стелею біля плякату "кока-коля" і цигарок "плеєрс", передає польську передачу з Бюффало, купа зашмарованих шоферів спереду біля бару регоче виразно італійським реготом. Все це нагадує давні роки, можливо нашу революцію, можливо останню війну, табори Ді-Пі. А також якусь північну, трохи мрачну, трохи надривну атмосферу, у якій сили Демона і сили Вотана змагалися в перегонах за першість перемоги.

Степан Снилик мене дослівно сердив, він неймовірно на цілу пів годину співнився, я з'їв свій борщ зі сметаною, свою телячу котлету з пюре і салатою, випив навіть прохололу каву зі сирним пиріжком і тоді він щойно, весь заклопотаний, появився і перше заявив, що це місце для нього тепер дуже незручне, що він тепер більше перебуває на Ронцесвейл, що взагалі у нього час — то гроші, а тому я мушу... ітд, ітд, а коли я пояснив свої пляни з останньої моєї поїздки, він заявив, що все це він добре знає, що в його реєстрах тисячі подібних об'єктів, а цей там на Порт Кредіт, нотується на біржі, як один з найдорожчих, бо той вельмидостойний, бувший королівський суддя, таємничий радник Мекмілан, що є його власником, вважає, що це одна з найсфектовніших місцевостей майбутнього люксового поселення, а тому він за той шматок пригорбка вимагає не більше — не — менше, як триста тисяч долярів. В той час, коли подібні об'єкти ще можна дістати за сто — сто-двадцять тисяч. — Там є сто акрів? — запитав я. — Сто акрів. Але вони поза пляном розбудови великого міста. З цим можна почекати, воно так скоро не продасться. — Чи мусимо брати конче всі сто акрів? — питаю я. — Не в цьому справа. Справа в ціні, — казав Снилик. — Мені це місце... — Я знаю, знаю, — перебив він мене. Це не жінка, це комерція... Зрештою, звідки взяти такі гроші? — Я сам не знаю. Я ніколи не знав, звідки беруть гроші, але звідкись беруть, — казав я. — З цим ще зачекай, — казав він наполегливо.

Він запропонував мені інше місце, п'ять акрів і недалеко від Оквілу. Ми рішили і це оглянути. Я мусів знати ціни, місця, ринок. Снилик мав сотні ферм в різних місцях Онтаріо, далі від Торонта, за десять тисяч дуже добра ферма з будинками, але це мене не спокушало. Я не збирався займатися хліборобством. Мене цікавили будови осель, мотелів, готелів. І здавалось, ми могли

щось тут зробити. До речі, Снилик бештав мене за моє марнотратство часу на заводі, мовляв я марну свої таланти, але я не хотів відриватися від твердого ґрунту, поки не здобуду ще твердішого. Як також, я не хотів в'язатися якимись тривалими вузлами з моєю чарівною приятелькою тіткою Ен, поки не здобуду своєї власної, незалежної і міцної позиції. Це можливо пахне міщанством, але добрим міщанством і тому його запахи мене не бентежать, а підбадьорюють.

Хоча мої стосунки з тіткою Ен невтомно продовжувались і не лише біля мого ватрана і не тільки вечорами, але як траплялось з нагоди, ми разом зривали яблука і переносили їх до пивниці, ми викопували коріння жоржин і ховали його на другий рік, ми їздили на вистави меблів до Торонта, ми просиджували в бібліотеках за пошуками літератури про італійське ренесансове мистецтво, чи читали перед ватраном черговий номер якогось чергового журналу, ми розмовляли про новий фільм "Во віки вічні", ми їздили до Месі Голу на концерт хору бандуристів Китастого і ми навіть танцювали у якійсь кав'ярні "Панама" в Торонті. Розуміється, що Катруся була постійною нашою дуже активною, але переважно мовчазною, супутницею.

Різдво цього року припадало на п'ятницю, отже ми мали вільні три дні і всі їх заповнили нашими домашніми справами, включаючи сюди велику, шпильясту зі справжніми шишками сосну, яку ми з Катрусєю привезли з Оквілу, обнизали величезними синіми і золотими електричними лампками і з великою помпою, під звуки колядок з платівки хору Городовенка з Монреалу, встановили у моєму просторому сальоні. Самий Свят — вечір зробили з кутею, снопом пшениці, урочистою вечерею з варениками, голубцями, запеченим у тісті судаком і всілякими іншими дванадцятьма стравами, на чому наполегливо настоювала Катря, а до неї згодом, як тільки зрозуміла про що йдеться, долучилась також тітка Ен. Не обійшлося без голосних і багатих подарунків, як то цілого комплоту білизни з тузином нейлонових панчіх ("садизм") для Катрусі, домашнього жовтогарячої барви, сатинового на ваті халату ("тисяча й одна ніч"), для Ен і стільця-гойдалки, індійської люльки і нічного каптура ("райське блаженство"), для мене. При тому, розуміється, вислухали цілий концерт колядок на багатьох мовах, з яких особливо припав до вподоби "Щедрик" Леонтовича, якого весь час передавали різні радіостанції Америки й Канади. І мали пречудовий настрій, сміялися до сліз, бавилися, як діти, провели сливе всю ніч, Ен божилася, що за ціле своє життя не мала такої живої і радісної ялинки.

Невідомо чому, а може наперекір тому, що я не люблю відписувати і взагалі не маю замилювання до святочних привітань, я дістав пару тузинів різдвяних і новорічних карток з різними гуцульськими краєвидами, позолоченими дзвінками, свічами, яслами, а між тим також картка трагічно абстрактного малюнку, правдоподібно якогось народження, оригінальної роботи з криптонімом Е. Г. з підписом "Той, що родився", без зворотної адреси з печаткою "Парі — 7. 21. 12. 53".

Моя уява бунтувалася, я читав в халаті статтю "Червоний Геміґвей", пив рай-віски з джінджерелом, але не міг ні запити, ні зачитати маленької картки з дивовижним зображенням якогось народження.

Зрештою, Париж для неї найвладивіше місце на плянеті. Латинський квартал, мансарди, Сартр, бородаті мученики, патлаті красуні — атмосфера, яка допоможе рішити проблему "народження людини", бо наша юна Канада лякає її своєю безпосередністю і прямою поняття. Їй імпонує рафінованіша правда і старечіша непокора.

А також наближався Новий рік. Мій сороковий. Водорозділ за яким починається дорога вниз. І хто знає, чи не в ту долину, де починається "земля обіцяна", яку можна бачити, як на ласкавій Божій долоні, з непередмірного висока.

Катруся і Ен вимогли терором і настояли, що цей Новий рік має бути відзначений в літописі наших подій огненною печаттю випаленою на брамі тріумфів нашої розбудови. Ен не могла забути нашого минулого року, а тому їй хотілося повторити його у поширенім розмірі, на цей раз у моєму будинку. Ми намагалися домоблювати недомобльоване, ми декорували нижню забавову залю ми заставили бар пляшками й чарками, ми запросили дванадцять пар гостей різних мов, між якими не бракувало навіть мови японської. Ен пригадала деяких своїх старих друзів — посла до провінційного парламента прогресивно-консервативної партії Джона Лавлока з прекрасною дружиною Джоселін, інженера компанії Месі — Гарріс Елана Говела з дружиною Джін, редактора "Сатердей Найт" Вільяма Дейвісона з дружиною Россл, інженера того ж Месі — Гарріс Нікаїдо Садао з дружиною Кімі... З моїх приятелів, розуміється, запрошені Бояри, Медики, Снилик все ще з нареченою Ольгою і кількох інших сливе випадкових, як наприклад, новий мій знайомий прекрасний акордеоніст Іван Смолик із заводу Форда і приятелька Катрусі панна Лариса Петренко з Гамільтону, яку ми покликали для товариства Смолика.

Була п'ятниця, був легкий, двадцять ступенів, мороз, падав і не падав пір'їстий сніжок, довкруги на всіх будовах горіли кольорові світла, сосни шуміли таємничим шумом, всі вікна нашого будинку сито розсвічені, широкий заїзд майористо ілюмінований. Пушистий, білий, як неполірований мармор, сніг обтуляв веранду і бавився іскристими переливами з гостротою сьйва електрики, спрямовуючи всю свою наснагу на підкреслення чіткості і простоти пейзажу. Моя стара, забута хатина, що стояла трохи далі на границі моїх володінь, видавалася старенькою жебрачкою, яка прийшла жебрати права для свого існування і її поблідлі тіні молодого пів-місяця підпирали її своїми милицями.

Гості почали з'їжджатися біля години дев'ятої, машини з притишеним, блаженним муркотом під'їжджали і зупинялися покірною чергою вздовж переднього фасаду, їх різнокольорові силуети відбивали світла будинку. Ми з Катрусєю вітали гостей зараз при вході, тітка Ен оперувала на терені великої вітальні, яка вперше мала відограти цю свою генеральну роль. Огонь ватрана ідилійно поблискував, її лампи дискретно заливали простір ясністю, її буфетний столик виблискував рай-віскі, скач-віскі, смірновкою, сколом, альбертою, мартелем, австралійськими, південно-африканськими і нашими домашніми винами, різноманітними водами, склянками, чарками, чарами. Одні наливали самі, іншим підносили, настрої помітно, тепло, обережно зростав. — У вас тут екселент. Як давно ви в Канаді? — питав мене містер Дейвісон зі своєю склянкою скачу, коли ми стояли перед широкою панорамою вікна з його сніжинками, що повільно спадали донизу. — П'ять років, — відповів я спокійно. — Похвально. Дуже похвально, — казав він на це. До нас підходили інші панове, як і ми зі склянками, створився чоловічий круг, почалась розмова, яку провадив містер Дейвісон — високий, тонкий, з худим обличчям, у звичайному, темному одязі, який помітно цікавився моєю особою. — А як ви дивитесь на ці справи взагалі? — питав він мене пізніше. — Які наприклад?... — хотів я уточнити питання — Ну... Наприклад... Творення Канади... модерної нації... з різних елементів... — Позитивно, — відповів я. — Думаєте, це нам вийде? — продовжував Дейвісон з виразним наміром витягнути з мене думку. — Це нам вже вийшло, — відповів я тоном безперечної. На мою думку, Канада готова, модерна нація. — До нас долучився Медик, який любить розмови на цю тему. — Як-що Канада, казав він, позбудеться почуття меншевартості і якщо її основні складники англо — французи перестануть сперечатися хто з них кращий — Канада буде не тільки модерною нацією взагалі, а зразком модерних націй всесвітнього значення. — Чому так думаєте? — питав Дейвісон. — Вона має стиль, розмах, свіжість почувань. Вона може оминати почуття вузького шовінізму. Шануючи гідність всіх своїх складників, можна знайти їх синтезу. — А питання раси? — продовжував Дейвісон. — Між нами багато знавців цієї проблеми. Не треба її уникати... Ані баналізувати... Не мішати елементів непоєднальних і не стримувати поєднальних. Не насилуючи біології, засобами зовнішнього

прикладу, впливу, наставлення можна дійти до вирівняння протиставлень, — казав я тим самим своїм незаперечним тоном, що так мені не подобався. — А колись, згодом, — підтримував мене Медик, можна дійти до вирівняння самої біології. Раси схильні мінятися під впливом клімату, психологічної атмосфери і навіть політичної системи. — Це практикується у з'єдинених стейтах, — докинув хтось. — У нас це може дати ще ефективніший вислід, — казав я. Маємо нівелюючий простір, нас формує; стихія. У третьому, четвертому поколінні годі сказати, хто звідки походить. І не лише зовнішньо... — Але багато з моїх земляків, казав Дейвісон, переконані, що коли керівні функції переберуть не англо-сакси — країна опиниться на краю загибелі. — О, це, можливо, страхи оправдані засадничо, — казав на це я, але практично цього не може статися тепер, бо англо-сакси і французи лишаються далі ведучими силами, але потенційно це все європейські елементи і їх нема потреби боятися. Всі вони збагачують смаки. Англо-сакська солонина. Французькі вина. Німецька шинка. Українські голубці. Польська ковбаса. Китайський чап-суй. Мадярський гуляш, — казав Дейвісон. Чи Торонто тепер англо-сакське? — питав він далі. — Тепер воно по дорозі в канадське. Його архітектура наближається до Америки, а коли взяти на увагу, що його архітектори у великій мірі належать... — До нас наближався інженер Садао і всі ми засипали його питаннями на цю тему. Він дескретно посміхався і нарешті сказав: — Ми японці не любимо про це говорити. Коли ж говоримо — тратимо рівновагу. — Найкраще діяти, — додав Медик. — Можливо. Діяти. Думати. Шукати. Ми в Азії й італійці в Європі маємо ті самі завдання: навчитися мовчати. — Мовчати? — хтось викрикнув. — Чи це не є також золото? — питав Садао. — Але ж чи можливо мовчати людям з таким чудовим голосом, як мають італійці? — запитав той самий голос. Всі засміялися.

І поки ми так рішали основні проблеми Канади, решта гостей, особливо наші дами, під впливом чарок, а також під диригентурою тітки Ен, почали проявляти більше руху, мінятися місцями, підносити голоси і по часі все обернулося у загальну, гомінку каруселю. Метка, говірлива чорнявка, пані Дейвісон, підбігла до свого чоловіка. — Вільям! Не думай, що ти тут сам. Ти нам зовсім забрав пана Данилова. — Но-но-но! Я вам його не забрав! Ось він — маєте! — До ваших послуг, місіс Дейвісон, — казав я. — Я лиш хотіла сказати, що у вас тут так приємно, що хочеться танцювати. А ваша наречена! Чудо! І де ви таку взяли! О, пане Данилів! Кажіть мені просто Росел. Так буде краще. А я вас буду звати Павль. Гаразд? — казала вона. Вона взяла мене під руку і ми обійшли довкруги всіх гостей, з кожним щось розмовляли, а коли дійшли до Марти, вона сказала: — Попереджую, пані Дейвісон, що той пан дуже небезпечний. — Це ви знаєте з досвіду? — питала пані Росел. — З гіркого, — сказала Марта. — Це мене інтригує. — Дехто дорого за це поплатився. — Ви знаєте, що ціна в таких випадках не грає ролі, — казала Росел.

До нас підійшло ще кілька пань. — Тут роблять проти вас змову, — казала гарненька японка Кімі... — враховую і таку небезпеку, — казав я. — Пані хочуть танцювати. — Приєднуюсь до змовників. Пані і панове! Відкриваємо похід вниз. — До мене підбігла Катруся. — Але тітка Ен просить на перекуску. — Ніякої перекуски! Пізніше, пізніше! На танець! Хто за танець? — Всі! — В кожному разі, казала Катруся, буфет до ваших послуг. — Гууу! — Всі кинулись вниз прожогом, де чекав на нас простір замаяний бальонами, бар, мій "Філіпс", купа платівок — танго, мамбо, рокен-рол, бім-бом-ба, ча-ча. Я зайняв становище диригента, але довго на ньому не вдержався, бо тітка Ен вимагала першого танцю з нею, а потім прийшлося танцювати сливе з кожною з моїх гостей і коли б не треба було міняти платівки, я мусів би танцювати без перерви. А коли музика на хвилинку зупинилася, хтось з гостей заявив: — Пані і панове! Бар! Не забувайте бару! — А тоді наливались чарки, все вирувало, музика грала, понад головами прошуміли серпентини, вибухло кілька бальонів, наближалася година дванадцята і моїм завданням було розлити шампанське.

У цьому випадку моїм помічником став Снилик, він був червоний, як буряк, на голові мав дивовижний, позолочений, папіровий каптур, його смокінг був чимсь облитий, на шиї мав хомут серпентину, ми стояли за баром, розливали шампанське і не тільки до бокалів, але також на стіл, перед нами все крутилося, а Снилик казав: — Слухай! Цей рік! Пам'ятай!... — Що маю пам'ятати? — Цей рік! — О! Цей рік! Чудовий! Що маєш на увазі? — Багато. Передусім... я женюсь! — вирвалось у нього. — Гратулюю! — казав я. — Але й ти, чорте, маєш нарешті також того... Я сказав Катерині, що коли... Пам'ятай. — А що вона? — Я їй казав: не він так я. — А що, питаю, вона? — Запізно! Ось наближається дванадцята! Та ваша тітка Ен. Сам Господь Бог власними руками підніс вам її на золотій таці. Вона ж Катрусю адоптує. Чисте золото з брильєнтами. Думаю, що той сад над Порт Кредіт буде твоїм. — Пам'ятай за дванадцятку, — відповів я. Пані і панове! — проголосив я. Пані і панове! Дванадцята! Іване! Став музику. Пані і панове! Тост за Новий рік!

Всі кинулись до бокалів, я пригасив світло, радіо проголосило дванадцятку, приготована платівка заграла "Добрий вечір тобі, пане господарю". Всі випили, а потім за чергою і без черги, вперемішку, хто з ким і де з ким цілувалися, раз, і другий, і хто зна ще скільки. Ми з Катрусєю привіталися перші, вона кинулась мені на шию і шептала: — Милий, милий, милий! — Після ми віталися з Мартою, з Росел, з Джоселін, Кімі, Олею, Ларисою, Іриною, тіткою Ен, зо всіма їх чоловіками, з цілим простором, з повітрям, настроєм. Ми були обліплені карміном жіночих уст, обсотані серпентином, обнизані забавками, радіо нам щось грало і ми щось танцювали. Усе разом уявляло рухливий, гомінкий зліпок силуетів обнятих шалом вдовolenня.

Мені здавалося, що з цього місця, як з найвищої точки буття, я бачу своє минуле — неймовірні роки, дивовижні події, незбагнуті люди. Хвиля за хвилею підпливали і відпливали порвані згадки, губилися в далекій віддалі тіні, закривалися обрії, обривалось здивування. Крапля за краплею, ніби лава вулкану з подихом сірки, відпівалися й гасли жорстокі роки. І чому те "щастя людства" мусить оплачуватися такими не людськими жертвами?

І от нарешті ці останні п'ять коротких років, які минули, як одна мить, і ми ось тут разом — Друзі, в обіймах, в поцілунках, танцюємо танець тріумфу і любимося любов'ю єднання.

— Павле! Танцюємо! — чую захоплений, змінений, екзальтований голос Катрусі. О! Що з тобою? Ти сумуєш! — тривожно питалась вона, намагалася вгадати мій настрій у цьому притьмареному освітлені. — Ні! Ніколи! — заперечив я. Танцюємо! — І ми бурхливо, безладно, порвано танцювали гарячу італійську польку, всі шалено крутилися і в цьому вирі, разом з нами, мішався, біг, крутився космос, системи планет, сузір'я Андромеди.

А після цього тітка Ен нагадала, що нагорі чекає на нас перекушка. Одразу, як голодна зграя, всі кинулись наверх — бурхлива орда виряджених, безтурботних... Бігли по сходах, накинулись на стіл їдальні, набирали їжу, розходились хто куди, творили панораму, а разом живий паноптикум стола, індиків, курчат, риби, холодців, салат, оливков, огірків, помідорів, червоних гвоздиків, білих орхідей, жовтих, зелених, червоних, брунатних суконь, чорних одягів, білих маніжок і м'якого, ласкавого світла, у якому, заклопотано на всі боки оберталася маленька тітка Ен у своїй жовто-бронзовій вовняній сукоңці з великою низкою дерев'яного індіянського намиста, подібна до жрекині ацтеків; бачив повногрудку, звинну Катрусю обтягнуту, як риба лускою, блискучою, елястичною, голубою шатою, бачив наших гостей, бачив друзів і коли я усвідомлював мою з ними пов'язаність, мені робилось тепло від повноти й сили цього судьбоносного єднання.

— Бачу, що наші пані сьогодні не дуже дбають про лінію, — казав інженер Садао. — Коли так смакує? — відповідала його дружина Кімі. — Хто сьогодні думає про лінію? — озивався з другого кінця редактор Дейвісон. — Як хто? А я! — А також я! — Я вже замучена дієтою! —

озивалися жінки. — Бідні жертви пересичення! — А ви не злорадьте! Це загроза! — Пильнувати лінії? — Краси! Краси! Що таке лінія? — А що таке краса? — О, Вільям! Ти скучний! — Але не сьогодні, не зараз! Я вже давно так не танцював ча-ча! — А справді! Ти розминувся з професією. — Епоха рокен-ролю! Нічого не допоможе!

Дуже ефективно, як звичайно, виглядав мій прекрасний Снилик з його неймовірними талантами обливатися. Його сорочка, навіть при цьому матовому світлі, виглядала, як райдуга зо всіма її кольорами, а коли додати всі ті звої серпентини, навішані навіть поза вухами, він міг би правити за різдвяну ялинку. Його кругленька наречена Ольга старанно набирала йому з кожної страви і він все те не менше старанно споживав, не дивлячись на те, що основним його теперішнім мотивом було твердити всім і кожному, що для здоров'я треба зберігати найгострішу норму харчування.

Моя пречудова, на цей раз мрійливо-лірична, давня, перевірена і невтомна адораторка Марта, виявила справді "найстрогішу норму", але не тільки харчування, а передовсім своєї звичайно темпераментної і не конче обрахованої поведінки. Вона була безнадійно загублена між трьома соснами долі, при чому присутність тріумфуючої Катрусі паралізувала всі її, і ті найрисківніші, заміри. Ми тільки раз з нею танцювали танго — раз і тільки "з новим роком" обмінялися гарячим поцілунком. Поза тим, вона була "однією з гостей" і однією зі зграї чудових представниць кращої половини людей. Вона сиділа з пані Іриною і, здається, чимало уваги приділяла її чоловікові Іванові, у той час коли її власний Михась зарядившись поважною дозою "альбертівки", вів безконечні, пропагандивні монологи з котримсь з наших англо саксонських друзів.

А взагалі багато, дуже багато і дуже від душі говорилося, ще більше сміялося, робилося намагання співати, ходилося з місця на місце, вставалося, сідалося, танцювалося, залицялося, спостерігалось широкий, білий, нічний краєвид з вікна, виходилося під сніжок, розкривалося дружні обійми Новому рокові.

Роз'їжджалися біля третьої години ночі, були намагання задержати гостей до ранку, це нам не пощастило, всі запевняли про свою повну й незаперечну відповідальність за свою безпеку, ігнорувалися всі можливості поліційного втручання, пані довго й гамірливе одягалися у свої футра, сіни заповнилися метушливими, одягнутими фігурами, які без перерви обіймалися, цілувалися, прощалися і нарешті поволі виливалися у відкриті двері під ясні зорі новорічної ночі.

Сніг перестав падати, температура помітно падала також, небо очищалося. Одне за одним вибухало бурчанням авто і поволі висувалося на алею Матіяса. Я провів їх усіх по черзі, аж поки наше подвір'я не затихло і здивовано на всі боки оглядалося, чи це справді вже все нарешті скінчилося.

Ніч була далі святочно-рухлива, сусідні оселі далі світилися, наш будинок також довго підтримував загальний ритм настрою, аж поки десь за пару годин, під сірий світанок нового дня і він нарешті неохоче втихомирився. Його вікна одне за одним гасли, біля нього, як вірний пес. згорталася й залягала тиша.

VII

З кінцем лютого я дістав з міської управи Оквілу запрошення з'явитися до них. Там чекав на мене солідний пан у звичайному одязі в окулярах і з лисиною, який попросив мене сідати перед його бюрком і який почав завдавати мені одне за одним питання. Ім'я прізвище, рік народження, місце народження, подружній стан, релігійне віроісповідання, головне заняття,

коли прибув до Канади, яким кораблем, на який документ, скільки провінцій має ця країна, яка в них найбільша, яка найменша, яке головне місто Бритійської Колюмбії, як зветься прем'єр федеральної влади, як голова міста Оквілу, якими привілеями користаються громадяни цієї землі, який їх соціальний устрій, що таке демократія.

На кожне питання я відповідав, усе йшло без найменшої затримки, солідний пан був помітно вдоволений, його очі посміхалися, на закінчення ще одно питання:

— Чи маєте нерухому посілість? Я відповів так. Що саме? Я відповів також. — В якій приблизно вартості?

— Приблизно пів сотні тисяч, — відповів я. — І ви до цього часу не одружені? — Ні, ваша достоїнство (солідний пан був суддею), але ми на добрій дорозі, — відповів я з усмішкою. — Надіємось, що та дорога не буде далі аж така довга. І наперед вам ґратуюлю. Наша країна потребує активних людей. Дякую. Побачимось за три місяці, — Солідний пан приємно усміхнувся, подав мені руку і ми розійшлися.

Коли я виходив з міської управи і всідав до свого "Меркурія", я мав дуже повний, певний, вдоволений настрій, а вечором дома, я ще і ще раз сам зі собою, перевіряв і передумував довгу чергу причин і наслідків, я вступав у ще одну сферу, яка була поза мною, я відривався від якогось старого берега, мені трохи дивно, і сумно, і ніяково, і боляче, а разом мені спокійно і радісно. Чи я забув про землю предків? Ні. Не забув. І не залишив. І не зрадив. Земля моїх предків далі моя земля, з неї зліплена моя плоть і моя кров, і мій дух, і моє минуле. Але мене змусили вступитися. Мене вирвали. Мене вигнали в океан, у простір, у безмежність. За мною замкнули й зареґлювали залізні двері, за мною спалили мости. Не я, не моє тіло і навіть не мій дух у зударі, у зударі моя віра. Я не скорився. Я не міг скоритися. Я не мав сили скоритися. Не знаю звідки і для чого ця моя сталево-тверда нескореність, але вона є, вона буде. І ніколи, ніколи я не вижену її з моєї крові. Мій дух так само не зносить насильства, як тіло отруї.

Але разом з цим... Добрий Боже! Чи маю право нарікати? Он той сьогодні суддя ласкаво підніс мені моє право, мої ключі до нової, гарної, багатой, великої свобідної землі, розложеної свавільно між двома океанами, як той біблійний рай між двома ріками, з якого вигньо Адама, а вселено працю, піт, розум і побудовано автошляхи від краю до краю. Побудовано право, порядок, закон. Катруся була здивована, коли зайшла вечором і застала мене не в робітні, як звичайно, а у фотелі, перед ватраном великої вітальні з пляшкою південно-африканського вина і двома чарами на столику.

— О, Павле! Що це значить? — захоплено питала вона.

— Нічого, — казав я спокійно. Ще покищо нічого. Лишень... — я налив другу чару і подав Катрусі. — Випий зі мною. Я щасливий.

Катруся брала чару, дивилася на мене питальне, ми випили, мені треба було щось казати, я вперто мовчав, заносилось на провесну, я не мав права далі зловжирати її терпеливістю, питання судді з Оквілу робилося нестерпно важливим.

Але я не міг нічого сказати, мій язик не повертався, я все на щось чекав і чогось сподівався. А що, як вона справді вернеться? Я не був від неї звільнений. Я тримався за місяці, за дні і навіть за години. Ми стояли на гострій грані, на дуже вражливому місці, у дуже діткливому становищі: чи міг би я справді залишити Катрю, наколи б з'явилася Лена? Не було відповіді і я не був рішений, я лиш відчував, мені лиш щось настирливо дошкуляло, я лиш не міг від цього звільнитися. Біля мене невідступне була Катруся. Ми їздили на танець, ми робили відвідини, ми

годинами говорили про те тільки, що якась інша Катруся "не так" на мене глянула, або якийсь інший Павло забагато притискав її під час танцю. Ми робили сцени, ми творили шекспірівські діалоги і кожну цю драму ми кінчали бурхливим епілогом у моїй постелі.

Чи в такій ситуації мала право вертатися Лена? З весною відновлялося багато роботи, ця запопадлива господиня відкривала біля дому безодню безобразної наготи, сита, пахуча земля вимагала уваги, вже у квітні ми з Катрусею почали наші муравлині заходи з лопатами, рискалями, граблями, чи то при заході сонця після фабрики, а чи суботніми та недільними днями відпочинку. Вирівнювалися и очищалися травники, закладалися нові клюмби, окопувалися дерева, підстригалися живоплоти. Моя робітня завалена проспектами квітярства, підручниками городництва, торбами насіння, купами коріння. Коли я торкався землі, вона хапала мене, як павук муху, і катувала мене своєю ненаситністю. Вона вимагала від мене квітів, кольорів, запахів, краси, уваги. Квіти милують зір, очищають сумління, сприяють травленню. Коли хочете бути здоровим — виходьте кожного ранку зі сходом сонця і гляньте на квіти. Привітайтеся з ними людською мовою, як зі своєю сестрою, вони вас почують, зрозуміють, дадуть відповідь на всі ваші клопоти їх рідною мовою, яку розуміє однаково Бог і людина.

У травні у мене цвіло навіть каміння. На початку травня я вже міг сидіти на своїй королівській веранді пахучою вечірньою добою після моєї фабрики, у легкій білій, розхристаній сорочці, ніби римський сенатор у своїй тозі, і любоватися запаморочливо-діловим, лагідним, упорядкованим довкіллям. Барвіли дахи котеджів, набудованих здовж долини, приїжджали, від'їжджали, або стояли непорушно в різних місцях авта, поливалися стрижені, оксамітово-зелені травники, загорялися і рівно світилися широкі, відкриті вікна, веранди, хідники, вулиці.

Свіжо, красочно і мальовничо, ніби добра картина старого майстра, вражав невеликий парк моїх сусідів зліва з його рядом гостроверхих, молодих тополь і великою, як хмара, плакучою вербою з її жовтим і зеленим звисаючим галуззям. Звичайно, коли заходило сонце, на тому місці відбувалася богослужба поєднання землі і неба з великою участю робінів, кардиналів, жовтобрюшок, щигликів, які так само, як і я, любили це святочне місце.

Часто я звертав увагу на оселю сусіда зправа. Велика, гарна, нова господа, захована в яблунях саду як залишок з колишньої ферми. І вибагливий, валом, здовж межі квітник з дуже пишними мальвами, рожами, ірисами і жоржинами. Її власник — високий, костистий, повільний добродій на прізвище Фокс, за професією лісник, за походженням англієць. Весь тиждень він поза домом, приїжджає лишень на суботу й неділю, займається квітами, садом, дітьми, має гарну, русяву жінку, двоє гарненьких білявих дівчаток і великого, ясно-зеленого "Меркурія", яким кожної неділі рано, цілою родино, виїжджає до найближчої англійської церкви.

Ну і зліва, звичайно, вілла тітки Ен. Зву її віллою за її маєстатно клясичний ренесансовий портик. З весною вона плястично, фотогенічне і містерійно-мальовничо прибирає патриціально-імперіяльний вигляд на тлі густо-зелених, гостроверхих туй, і великих валів бузку, що заповнюють весь простір своїм прозоро-свіжим запахом і в поєднанні з цвітом яблунь, і глибиною синьо-емалевого, вечірнього неба дають настрої півдня та квітучого, томливого вдовілля.

Таке моє цьогорічне довкілля. Ще минулої весни воно було зовсім інше. Я до нього з кожним місяцем, з кожним тижнем і кожним днем все глибше і глибше вступаю і все більше і більше відчуваю його своїм.

Як пригадую, це був, як і здебільша, дощевий, холодний, зелений травень, але мої і мого сусіда Фокса яблуні дуже мохнато цвіли, кожна галузка, здавалось, обсипана роєм джмилів. І,

здається, це було в п'ятницю, і як не помиляюся сьомого дня. Я вернувся, як і кожного дня, чверть по п'ятій з роботи і, як кожного разу, мав намір, зогляду на завтрашній вільний, суботній день, одразу від'їхати до Торонта у справі моїх бізнесових операцій, які дуже добре розвивалися. Цього дня, пригадую, я мусів, було, підписати контракт на купівлю нового поземка десь там у околиці Куксвілу.

Я поставив своє авто на підвір'ї тітки Ен, зогляду на легший заїзд, був трохи втомлений і одягнений у свій звичайний, робочий, сірий пасистий одяг і тільки що зібрався відходити до свого дому, щоб там повечеряти, коли несподівано вибігла гарно, легко, по весняному одягнена Катруся: — Павле! — гукнула вона. Я зупинився і питально дивився на неї. — Що там такого? — відповів я. — Ти там маєш гостю, — сказала вона дуже спокійним, нормальним голосом. І не дивлячись на цей її спокій, як і на те, що я не міг знати, що це за гостя, в мені щось болюче здригнулося. Я дивився на Катрусю здивовано і питально. — Приїхала твоя кузинка, — додала вона. Одного разу, при одній нагоді, я пояснював Катрусі фото Лени, як моєї одруженої кузинки. Вона також знала, що та сама кузинка відвідувала мене минулого року зі своїм чоловіком. — О! — вирвалось у мене, я намагався бути спокійним, але Катруся напевно бачила, як мінявся вираз мого обличчя. — А деж вона? — нарешті запитав я виразно збентеженим голосом. — Там у тебе, — відповіла вона. — Коли ж вона приїхала? — запитав я знов. — Зараз по полудні, — відповіла вона. — Вибач, Катрусю, — сказав я і без поспіху відійшов.

Мені здавалося, що Катруся стояла і дивилася за мною, я ж ішов дуже повільно, розтягав дорогу, боровся з навалюю почуттів, моє серце билось прискішено, багато плутаних думок тиснулося до голови.

Я пішов, як звичайно, як і кожного вечора, коли вертався з роботи, наперед глянути на мої квіти, особливо на ті, що вимагали якоїсь допомоги, але на цей раз моя увага ніяк не була звернена на квіти. Я намагався знайти рівновагу почуттів і пробував бодай приблизно встановити лінію поведінки. Як і чому вона тут появилася, що це насправду має значити, які її наміри і як маю на все реагувати? Питання, питання й питання і хоча я їх так часто, і так докладно передумував, я не мав ніколи і не мав тепер ніякої відповіді.

Я входив, не як звичайно, бічним кухонним входом, а піднявся сходами на веранду, мав штучний, натягнутий вигляд, хотів увійти головним входом до великих сіней і враз побачив її у широких відкритих дверях... І був здивований. Та сама висота, струнка постать з трохи поблідлим, обвітраним, неплеканим обличчям, яку я знав колись, але одягнута, вона була у потертих, зімнятих, вузеньких темно-сірих штанях, у пожмаканій білій, не дуже чистій блюзчині і витоптаних, не чищених, без обцасів і панчіх шлапаках. Її лице було не плекане, губи потріскані, волосся довге, прямовисне, давно не чесане. Її обидві руки були заховані в кишеннях.

Побачивши мене, не змінила пози, стояла далі на місці, на устах мала демонстративну, зняковілу, визивну, а разом понижену посмішку. А коли я підійшов до неї зовсім близько, ми якось спонтанно кинулись в обійми, довго мовчазно, без поцілунка, тиснули одне одного, я був зворушений, збитий з пантелику, не знав що казати, що почати. — Лена! — вирвалось у мене нарешті. Де ти тут взялася?

— Я тільки що з Парижа, — відповіла вона з тією самою винуватою посмішкою. Приїхала поглянути на яблуні, — додала вона до цього. Я деякий час мовчав, лишень здивовано дивився, відчував, що вона ціла в противенствах і, не знав, що сказати. Вона, ніби пишалася собою, ніби хотіла мене чимсь приголомшити, на лиці гнів, образа, злоба. І, здавалось, я бачив її так дуже недавно, можливо вчора, ми зустрілися там на тому озері, час нагло обірвався, минуло багато

мимолетних днів, нічого не змінилося. Навіть те її лахміття видавалось знайомим, цілком у тоні і ритмі нашого спільного стилю поведінки.

— А мене не сподівався, — здавалось продовжувала вона якусь свою думку в голос.

— Сподівався, — відповів я підкреслено.

— Але заскочений, — казала вона тим же іронічним тоном.

— Можливо. А ти сама? — питав я нетерпеливо.

— Як бачиш, — відповіла вона.

Я хотів було запитати "а де ж янголятко", це слово врзалося у мою тямку, але її вигляд нічим не зраджував вигляду Мадонни, скоріше це був вигляд громадянина з під мостів Сени в Парижі. І я стримався зі своєю цікавістю і натомість запитав: — Це нова мода? — і вказав поглядом на її шати.

— Ні, — відповіла вона.

— Яке це має значення? Ідеологія, символіка, Сартр, Толстой?

— О, ні... Просто. Так вигідніше. Я посміхнувся. Вона бачила, що мене це не переконує, що сприймаю це не як простоту, а як ускладнення і як примху, зрештою, вона знала на це мої погляди, а тому ми цієї теми не розвивали. Я спохватився, що вона ж моя гостя і заметушився, щоб її відповідно прийняти. — Але ж... Лено! Вибач! І що за розмови! Ти ж з дороги.

— Ні. Не голодна. Катруся мене накормила, — відповіла вона.

Я глянув здивовано. Катруся? Вони вже знайомі? І напевно розмовляли? Лена, як звичайно, відгадувала думку. — О, вона чудова! Вона мені дуже подобається.

— Ви розмовляли?

— Дуже довго. Вона мене зустріла, як твою кузинку.

— Але сідай, — сказав я. Я вказав на велику вітальню, на мій великий, улюблений, мишатий фотель в куті під лямпою з різьбленим, покритим шкірою, столиком. Вона обережно, недопасовано сіла, виняла зі своєї пом'ятої, витертої торбинки якісь французькі цигарки в поганому опакованні, дістала цигарку, я подав їй запальничку, підставив попельничку і сказав: — Чи можу щось запитати?

— Чому ні.

— Де те янголятко, про яке ти писала?

— О, ти чудовий! І ти повірив?

— Чому не мав вірити?

Вона не відповіла одразу, відсутньо думала, втягала і випускала дим і по часі сказала: — Це просто була примха. Ти мусиш мене знати. Думаєш, що ось тепер я приїхала до тебе? Я приїхала побачити, як цвітуть яблуні, як будеш ти реагувати на мій новий вигляд, побачити що тут діється. А тебе... Повір... Я вже забула.

— Чи також примха?

— Ні. Гола правда.

— Гола правда?

— Сумніваєшся? Наше минуле? Ми ж не бачились, Фата-моргана.

— Ти зовсім розгубилася. Париж тебе обдурив, — сказав я і відчував, що в мені наростає обурення, що хочеться сказати правду. — Ти обернулася в мавпу і виглядаєш, як паризька проститутка.

— То що я? Мавпа чи проститутка? — питала вона спокійно.

Я намагався бути також спокійним. — І те, і друге. І щось третє...

— Ти дуже не любиш Парижу?

— Мені байдуже. Там самі генії. Все знаючі... І краще знаючі... Детрити.

— Гнила Європа, — спокійно іронізувала Лена.

— Ніяка Європа. Шостий континент. Самостійна і ізольована планета. Без повітря і віддиху. Де дуріють з нудоти.

— О, як зворушливо. Бідний Париж!

Мені хотілося більше лаятись, сказати щось діткливе, наговорити багато поганих, брудних слів, але Лена поглядала на мене крізь дим гіркої, поганої цигарки з такою раззброюючою, незалежною і щирою іронією, з такою безпосередньою вищістю і поблажливістю, що це відбирало у мене слова. Це мене ще більше сердило, я не мав її акторських талантів, але я почав також натягати маску іронії, байдужості, незалежності, я засів у новенькому фотелі насупротив неї, заложив ногу на ногу, не курих, але взяв до рук аметистового кольору попельничку з чеського скла, бавився нею і чекав на її мову.

— О, Павле! Ти все таки чудовий! — вирвалось у неї. Чи дозволиш мені тут у тебе переночувати?

Мене дивувало, що до цього часу, вона не виявила ніякого зацікавлення моїм мешканням і ніодним словом не зрадила своєї про нього думки.

— Переночувати? — здивувався я.

— Невже не дозволиш?

Я повільно відложив свою попельницю, повільно звівся на ноги, повільно, сюди й туди зробив кілька кроків по моїй кімнаті. Лена безучасно сиділа на своєму місці, докурювала цигарку і косим поглядом позирала в мій бік.

— Переночувати. Залишитися! Назавжди! — вирвалось у мене.

— Що мала б тут робити? — обірвала вона мене одразу.

— Маєш там ательє, — відповів я на це певно. Вона похитала головою, посміхнулася і сказала:

— Не для мене. Замале, затісне, заблискує.

Я відповів на це мовчанням, я знав, що це лиш гра, я виглядав напевно смішно, моє становище наскрізь фальшиве, але нічого з цього не міг змінити. — Вибач, — сказав я. Я тільки що з роботи і мушу вечеряти. Чи дозволиш запросити й тебе? — Я був внутрішньо збентежений і невдоволений і стримував себе від нових вибухів. Лена все це добре бачила і добре розуміла, її роля була значно простішою, бо відповідала її природі, а також була добре награнна. Я був, як і завжди, не дуже допасованим її партнером і, як звичайно, терпів поразку.

— Все це так дивно, — казав я за вечерею у моїй малій їдальні, з вікна якої було видно цвітучі яблуні, які цвіли, барвіли і все виглядало свіжо, легко, привітно. Ми їли приготувану, як звичайно, Катрусею вечерю, яку я на цей раз сам лишень підогрів — куряча юшка, картопляна з кислотою сметаною салата і теляча печеня... — І єдине, що мені хотілося б, казав я далі, якимось це зрозуміти. Чи це конче треба, щоб це наше спільне велике добро, було так збабране? Чому, для кого, для чого? Чому ми створили цей клубок непорозуміння? Ми ж могли б організувати дуже гарне, дуже цікаве і дуже оригінальне життя. Чому, чому, скажи чому, це не сталося?

— Я інколи також про це думала, — сказала Лена, але знаєш, до яких висновків я доходила? Мені здавалося, що між нами нічого не забабрано, що кожний з нас пішов такою звичною і природньою для нього дорогою. Інакше не могло бути. Ми мали свої дороги, ми ними йшли і одного разу вони на мить схрестились. Чи ти каєшся, що мене зустрів?

— О, ні! О, ні! — казав я. Навпаки. Ця наша зустріч... Благословенство. Принаймні моє. Мені лиш хотілося, щоб це дало наслідки.

— Які наслідки?

— Одруження. Родина.

— Чи я хоч трішки подібна на матір родини?

— Чому ні?

— А тому, що я не хочу і не можу бути матір'ю родини. Я мистець. Я вільна, абсолютно вільна, безвідповідальна, жива істота. Але чи це не дало тобі на правду ніяких наслідків? Маю на увазі, добрих наслідків.

— Саме тому. Що дало. Дало. Все що бачиш, це ти! Все ось кругом, — показав я рукою довкруги.

— І дуже гарно, мій милий Павле. І дуже гарно. І повір, що я хотіла б, щоб ми одружилися. І навіть дуже хотіла. І був час, що я була рішена. І може це було велике наше щастя, що так не сталося, бо я ось сьогодні, як ти кажеш, паризька проститутка, але це було б сталося також, коли б ми були одружені. Ми вже б давно розводились і давно були б ворогами. Чи не пригадуєш, як я тобі казала ще там на Сімко, що з мене ніколи не буде доброї жінки, але навіть доброї коханки. То ж я без статі. Що мої сексуальні пориви лиш пориви і більше нічого. Що це хвиливі подразнення. Чи ти не бачив моїх постійних тем — жінка, що родить. Це лиш моя далека, внутрішня, атавістична туга і більше нічого. Я, розуміється, могла б ділити з кимсь постіль, могла б впадати у пристрасть, зрештою, ти це знаєш... Я могла б також родити. Моя біологія цілком в порядку... Але я, моя психологія до цього не достосована. Моє покликання. Моя мрія. Зрозумій, що мої примхи не конче примхи. Це моя доля. Призначення. Приречення. Я така. Це більше ніж я. І по суті, я дуже проста. Я дитина, що бавиться ляльками. Відриваю їм руки, ноги, голову, щоб заглянути до середини. Чи хотів би ти весь час мати біля себе таку

збиточну потворку. Ні хвилини спокою. Безупинна невротика, вічна гістерія. Мене цікавлять ситуації, витівки, гримаси, погляди, світ, банани, маски, кривляння. Я з цього роблю тісто і печу оті коржики "для святого крокодила", про які ти писав. Я кожного дня хочу бути в іншому кінці планети, бачити, втомлюватись, знов бачити, падати, плакати, кричати. Мене втомлюють ті самі маски і між іншим, ти є єдиний... Но-но-но!

Чому, наприклад, мене цікавить Париж? Просто тому, що там кожного дня, без найменших зусиль, я можу бути свідком... Ба! Учасницею тих двох відомих комедій — божеської і людської, що про них хтось так писав. Це може світ штучний. Можливо ти не вижив би там ніодного дня, коли б бачив Мулен Руж — маріонеток, що цілі століття вимахують ногами. Ти є живий, нерозбитий атом, ти є втілення логіки, але я мумія фараонші обліплена бальзамами і саме тому, мій милий, оцей мій протест. Я не хочу ніяких штучних прикрас у моєму безобразю. Я хочу єднати древність і сучасність в самій собі, шукати надчуття, позачуття, підземелля, влазити в камінь, дряпатись в могилах, розривати кістяки. Навіщо це, ти питаєш? На все. Чому плачемо, чому сміємося, чому робимо війну? Це те саме. Здається, що ті древні парижани знають все. Там нема молодих. Там самі самі мудрі діди-старійшини.

Мій милий! Те, що звемо "модерне мистецтво" не конче модерне у наших просторах часу, воно модерне в неоліті, палеоліті, взагалі мова інстинктів, відрухів, печерних фресок, кам'яно — вікових людей. Сьогодні ми повернулись лицем взад, любуємось минулим, кожному хочеться бути як не новогвінейським дикуном зі свинячим кликом у носі, то в кожному разі сучасником пірамід, мумій. І що там Толстой, що Сартр. Це лиш натяки. Опрощення піде за всі межі можливого і одного разу, ще за нашого життя, Діор покаже моду з кам'яного віку, а на троні Франції сидітиме король без штанів з каблучкою в носі. Це протест, це конрта — проґрес, це свідоме протиставлення Америці. Патлаті дівчата й бородаті школярі, це лиш ходяча символіка, це транспаренти де-революцій. Чи ти не бачив людей в сандалах. що йдуть походом двісті миль і протестують проти ато-мової бомби. Чи їм так, думаєш, шкода "сучасної цивілізації"? Або "життя мільйонів громадян"? Їм нічого, абсолютно нічого не шкода, коли вони протестують, то роблять це з мистецтва для мистецтва, їм приємно почуватися у шкурі святих Антоніїв, великомучеників Зосима й Саватія, вони хотіли б попасти на ікону. Старий, древній — ходяча мумія філософ, підданий екс — британської імперії вікторіанської епохи, лорд Берtrand Артур Вільям Россел велично і маєстатично очолює цей прецесійний сандально — босий похід винахідників древности. Це все поняття. Закономірність.

Ти дивуєшся, чому я також з ними. Чуюся зобов'язаною. Мене кличе кров. Модерним мистецтвом займаюсь не я, а ти. Люди, що роблять сучасне. Будинки, дороги, компютери, джети, телевізори. Влазять до атому. Летять поза землю. Це є дійсне, сумарне мистецтво часу, деякі скульптори намагаються вловити його у форму скульптури, змонтованої з розторощених у аваріях авт. Ці до Парижу не йдуть. Ті йдуть у прерії Альберти, на бігуни, на Амазонку, попід дно океану. На місяць. На планеті є два антиподи — Париж і Нью Йорк. Одним потрібен перший, іншим другий. Я бачила той і другий. Нью Йорк з висоти Імперського Стейтового будинку і Париж з глибини Латинського кварталу. І вибрала... Бачиш. Чи ти можеш з цим погодитись?

Ми, голубе, нерівна пара. З різних епох. Наша зустріч випадкова. — Закінчила вона свої сентенції зниженим, приглушеним рефреном. Я був здивований і потрясений... І не тільки пожирав її думки, але й спостерігав та любувався її замурзаним, залишаєним, немитим обличчям, яке нагадувало голову розбитої химери щойно викопаної з старогрецьких розкопок. Я бачив її у таких різних позах, у різних настроях, але такою, як це, бачив її вперше. І повірив.

І я корився. Я не мав чого сказати. Та мова мене роззброїла і роздягнула. В певному місці я вибачився, пішов до своєї робітні, зателефонував Сниликові, щоб він відложив наші трансакції з поземком на інший час, потім вийняв з буфету пляшку австралійського вина і просив свою

гостю перейти зі мною на веранду. Це, можливо, найкраще для нас місце. Ми можемо розчинитися в краєвидах, бачити зелень, квіти, людей, машини.

— Дуже приємно, — казала Лена. Чи знаєш, яка мені пригадалась ситуація?

— Цікаво.

— Місце в Євангелії, коли диявол виводить Христа на вежу і показує йому чудове довкілля.

— О! — вирвалось у мене. Але давай вип'ємо і за лишимось друзями, — додав я.

— Навіщо нам бути друзями? — питала вона подразнена.

— Нема потреби. Так просто. Після твоєї мови... Але чи варто бути ворогами?

— Але й не друзями. Це значило б, що минуле було для нас малозначним. Що його можна замінити дружбою. Ти сам казав не писати святочних карток, і я це оцінила.

— Чи ворожнеча краще визначить вартості, ніж дружба?

— Абсолютно, — казала вона подразнено й закурила цигарку. Аж тепер я помітив, що вона була дуже втомлена, її нерви напружені, її вигляд сірий. Мені було шкода, що я так її зустрів і хотілося це направити.

— Я знав, я чекав... Я тобою жив. І нараз що? Вороги?

— Два смертельні антиподи. Які борються далі. Ти не тільки мене чекав. Ти також боявся. Ти панічно боявся. І тоді на Сімко.

— Не точне визначення... Не боявся, а бентежився.

— Чого? — питала вона і мускули її щік нервово грали.

Чи не досить було причин? Один той Трухлий... Я не докінчив речення, Лена несподівано встала, швидко підійшла до мене і вдарила мене в лице. І несподівано відійшла до будинку. Для мене це був справжній шок, нічого подібного не міг сподіватися. Я був остаточно розгублений. Спочатку хотів було також зірватися і бігти за нею, але чомусь стримався і це було добре. Не легко було збагнути, що вона зробить далі. Найправдоподібніше, вона так само відійде, як і прийшла, а цього мені ніяк не хотілося. Таке фатальне обірвання на пів слові... Ні-ні-ні! Я мусів щось зробити. Я нашвидку випив ще чарку вина, зійшов униз і мав намір увійти до будинку заднім входом. І коли я вийшов з-за рогу на другому боці, я побачив Лену за будинком під яблунями. Її вигляд був дуже розгублений. А помітивши мене, відрухово і швидко побігла мені назустріч, кинулась мені на шию і схвильовано казала: — О, Павле; Вибач! Як можеш — вибач! Я сама не знаю, що зі мною діється.

— Передовсім вибач мені, — тим самим тоном казав я. Це моя вина, абсолютно моя і я не можу собі цього дарувати. Може заїдемо до мене.

Я завів її до свого кабінету і вказав на софу. — Ти втомлена. Приляж. І як можеш, засни. Нічого не думай. Все буде добре. Я відійду.

— Я ж хотіла побути з тобою. Чи ти знаєш, що у мене немає цигарок?

— Я там, здається, маю. Зачекай.

Звичайно я мав цей продукт для гостей у вітальні, але на цей раз не було. Я знав, що вона не зможе витримати довше без курення і нічого не залишалося, як поїхати до міста й купити. — Леночко, — казав я, вибач, цигарок нема, але негайно будуть, їду до міста. За чверті. години буду назад. Чи зможеш витримати?

— Я ще маю одну.

— Ну, от. Закури, відітхни... Тут ось маєш прекрасну лектуру... — Я подав їй першу ліпшу книжку з тих, які я мав для засипання — "Чужинець з Арізони", чи щось подібне.

Лена погодилася, я негайно від'їхав, крім цигарок, мав інші справи, чверть години витягнулась тричі і коли я вернувся — Лена спокійно спала на тій самій софі, як була одягнена, повернута на бік, ноги підігнуті, голова на краєчку вишитої Катрусєю подушки, ліва долоня під щокою, права між колінами, "Чужинець з Арізони" на килимі помосту, з невинним, дитячим виразом свого замурзаного обличчя.

Я відітхнув з полегшею. Признатися, Лена мала рацію, закидаючи мені боягузство. Я і на цей раз боявся. Здавалося, що коли повернуся, вона може зникнути. Її поведінка могла бути дуже непередбачена.

Але вона ось не зникла, вона ось тут, на моїй софі, невинно-дитяча і не хотілося вірити, що це та сама моя довголітня, довгождана, виплекана й вимріяна химера, яка спричинила мені стільки глибоких, вражаючих потрясень і яка лишила в моїй істоті на все життя свій чіткий відбиток.

Така мила, рідна, близька, а разом така невловима істота, що її я так діткливе й інтимно пізнав, так вражаюче відчув, так наскрізне пережив. Деякий час я стояв і дивився. Може б взяти її і кудись віднести. Може б покинути все і піти за нею байдуже куди. Я був переконаний, що вона саме цього вимагала. Я шукав і знайшов місце, будував гніздо, а вона шукала простору, співгри елементів хаосу і космосу. Вона прибула, щоб вдарити мене. Це був вияв розпачу і безсилля супроти мене. Ми будемо завжди це пам'ятати.

Тепер ми не маємо іншої розв'язки, як та "антиподність", між нами тепер не океан і не пів глобуса, між нами тепер сумління і закон. Між нами Катруся.

Було тепло, я залишив її не прикритою, підставив стілець, положив цигарки, сірники, попельничку... І вийшов.

Спочатку до вітальні. Ця кубатура простору не давала можливості вияву, зробив кілька, сюди і туди, кроків по м'якому килимі, неспокій зростав і вигнав мене на веранду. Довкруги багато тріпотливого, теплого, діючого руху. Як знайти опертя? Здавалось, я потрапив у порожнечу безповітряного і безгравітаційного се редовища, я шукав зосередження, щоб вирватись з цього крутіжу. Як і кожної п'ятниці, було багато всіляких справ до полагодження, я пішов униз до нижнього телефону і почав на всі боки дзвонити, а в тому також до Катрусі. Просив вибачення, що не можемо зараз бачитись. — Нічого, нічого. Роби своє діло, — відповіла вона, хоча з голосу було чути, що це її тривожило.

Це був такий незвичний вечір, між двома силами. Я був дуже самотній, я мусів вибирати, мене мусіли ненавидіти, я боявся спричинити кривду, хотів бути справедливим, вимагалось мудрости — найгірше навантаження для м'яких і не мудрих.

Признаюся, мені хотілося мати біля себе частину простору, з якого я вийшов фізично, Лена була б не лишень жінка, вона доповняла б мою одірваність і визволяла б із самоти. Ніяка інша

жінка на плянеті не може її заступити. Коли я зливався з нею — зливався весь — тілом і духом, наші корчі насолоди опікали, як вогонь, того самого протуберанця, вирваного з того самого джерела.

Як міг її зректися? За яким правом? Що вона "антипод", що вона в просторі, що її набридають ті самі обрії, банальніють ті самі обличчя. Але чи це для мене виправдання? Яке моє діло до того, що їй подобається Париж, мумії Рамзесів, чародійні маски Африки — яке моє діло. Не маю претенсій до її вподобань, а маю претенсії до неї самої — очей, уст, грудей, стегон, поглядів. І єдине справжнє питання: чи хоче вона мене?

Чи вона хоче мене? Чи вона "мене любить", а чи справді прилетіла побачити, як цвітуть яблуні? Господи Боже! Навіщо ти сотворив лукавство? Чому обов'язково неправда мала б первородне право визначати правду? Я абсолютно переконаний, що вона прилетіла з Парижа, щоб вдарити мене в лице, а не бачити яблуні. Всі ті минулі роки зосередились в тому ударі за те, що я не був вистачально сильний загнuzдати і оговкати її космогонічні вибухи. Нас призначено на злиття, рука Божа гнала нас довкруги плянети, щоб звести лице в лице.

Передомною та сама дилема, чи повернути назад цілу ескадрилю призначення, а чи віддатись на волю вітрів? Біля мене невідступне стояла мармурова Катруся з її біленьким фартушком, яка тримала мене при землі. Яка широка твоя земля! Які гранітні простори! Не бійся обріїв. За ними твоє королівство.

Це був той мій другий простір — простір цвітучих яблунь, протуберанцевих вибухів, який творить богинь і богів, міти і заповіді, живий мармур, океани і музику. Всі ці дерзання я пережив під час тієї вічності, коли у моєму кабінеті на шорсткій, новій канапі, спала Лена, а я ходив замкнений у клітку веранди і не помітив, як заходило і зайшло сонце, як погасли вершки тополь, як погрузли в темноту будови, як затихли мотори, як з побільшеним грюкотом пролетів на Нью Йорк вечірній експрес...

Звичайно, такими вечорами пахнули бози і навіть петунії... О десятій було вже темно зовсім і моя стара хатина з її шопою, творили незграбні тіні, над якими почали писати свої зигзаги чорні сполохи кажанів.

У вітальні за широким вікном світилася одна лампа під червоним абажуром, її світло освітлювало лишень широку спину бронзово-жовтого фотелю, залишаючи темноту саму для себе. Я зайшов до середини нечутно, знайшов у кухні вино, вернувся до вітальні, присів під лампою, налив вина і так сидів. Я мав намір читати останнє число "Юнайтед Стейтс енд Ворльд Ріпорт", але думка була далі завантажена іншим і журнал лишався недоторкнутим на столику.

У такій позі застала мене Лена.

— О, як я спала! — казала вона все ще заспана. Я забулася. Здавалося, що я все ще на літаку. Так спала, так спала.

— Чи вип'єш чарку вина? Чи щось їсти? — спитав спокійно я.

— О, не знаю, — сідаючи насупроти, казала вона. Може краще їсти.

Вона закурила цигарку, я вийшов до кухні, віднайшов їжу, помаранчевий сок і приніс до вітальні. — Ууу! Я голодна! — казала вона. Налий вина. Я звичайно не п'ю в цей час, але зараз хочеться. І ти також. Мені снилося... Якись будови. Ніби в Харкові... Ніби з пап'є маше... Ясно-зеленого кольору. Мені часто сняться фантастичні будови. Чи вмієш відгадувати сни?

— Ти будеш дома, — казав я. Матимеш своє місце.

— Я? Ніколи! Це смішно. Дякую за цигарки. Я вже відвикла від цих... Мені так солодко спалося... Таке чисте повітря. Ти маєш справді гарну хату. А що та хатина з музеєм?

— Стоїть.

— Зо всіма скарбами?

— Ні. Скарби зоховано де інде, а хатина творить мороку. Стоїть не на властивому місці і творить дисонанс... А разом шкода руйнувати.

— Залиши її. Вона така живуча. Я часто її згадувала. Хотіла б мати таку десь на безлюдді на краю пралісу з ведмедями. Не думай, що я лиш Париж. Але досить про мене. Скажи щось про себе. Ти ж маєш повно плянів. Чи думаєш тут лишатися? На віки вічні?

— Так, — відповів я спокійно.

— Цікаво чому?

— Бо це для мене вихід. Канада неznана земля, проблема США й Британії, а для мене незамінність. Містерійна, загадкова, інтригуюча. Я починаю лиш жити. Безпосередність, ясність, свіжість. Країна, в якій родиться нова раса. Чи не думаєш, що одного разу сюди пересунуться центри епох, на її граніті постануть підземні й надземні арсенали енергії, зникне північ, засяє ще одне сонце. Мені здається, що майбутнє людство пересунеться на полюси.

— Чому на полюси? — питала здивовано Лена, яка цим цікавилась.

— Бо там багато порожнього місця. Як тільки рішать проблему тепла і світла... Канада, ідеальний для цього плацдарм. Атомові тепло-генератори, штучне сонце, необмежені космодроми, станції стратосфер, міжпланетні вузли доріг. Де інде для цього не хватить простору.

— Це, як рамон Жюль Верна, — казала Лена. Але погоджуйсь. Це може статися.

— І незадовго.

— Ти завжди був мрійником.

— Лишень замалим... відповів я. Сюди приходили великі мрійники. Нью-Йорк, Голівуд. Приходила людина п'ять футів — п'ять інчів росту з малою, обдертою валізкою і здвигала "Парамонт", "Метро Голдвін — Маєр". Ріки доларів з усього світу з нафтової ропи, урану, заліза, а то навіть із звичайної карикатури, добрий мрійник творить Волт Діснея, Гаррі Купера, Генрі Кайзера. А це лиш скромні початки. З кожним роком населення цього простору зростає на шість мільйонів, тоді, як площа скорочується два-три рази. Куди діватимуть енергію? В глибину і висоту. Трансконтинентальні дороги підуть під землю, транслетунські у стратосферу. Наша Канада — дуже коштовний граніт. Кожний її фут, одного разу, буде дорожчий, ніж один фут Нью Йорку.

Чи ти віриш в загробне життя? — запитала несподівано Лена.

— Ні, — відповів я без надуми.

— А Шекспір вірив.

- По перше я не Шекспір, а друге, я не переконаний, що він вірив.
- Це також простір поза нами.
- Це не моя домена. І я не берусь її визначати.
- Ніколи не думаєш поза той бік?
- Думаю. Лишень не роблю з цього конкретної проблеми. Це не мій вимір. Для мене важливіша віддаль до центру планети, ніж до центру пекла. Об'єктивно, і це простір, але в час стратосферних летів, це звучить казково.
- А питання Бога?
- Це окреме питання. Воно було однаково актуальне в часи людини — молюски, як і в часи папи Пія Дванадцятого. До нього не можна нічого ні додати, ні відняти. Я вчитав з "Рідер Дайджест", що сонце горить над нами п'ять, чи скільки там, мільярдів років і буде горіти ще сімдесят мільярдів. Бог сотворив сонце. І чи тільки одно... Всі сонця, всіх сузір'їв. Яке я маю право робити з цього питання?
- Але простір поза нами існує?! Там далі... Коли втрачимо свідомість?
- Ми бачили багато трупів, але чи бачили кінець свідомості? Це закон нашої планети, який існує на Юпітері.
- Маю на увазі особисту свідомість.
- Чи моя особиста свідомість аж така важлива, щоб із-за неї міняти закони цілості? Коли гасне моя особиста свідомість — гасне все... Але не гасне свідомість цілості — минулого, теперішнього, майбутнього. Мій простір в цілості непомітна мить. Тканина цілості не обривається через мою смерть, а існує без обмеження завжди. Отже мій "особистий" поза-простір зникаюче неістотний, як не істотний простір електрона у моїй уяві. А якщо він і має суттєве значення, то хіба у суб-станції генетичного розуміння, що його офіційно звать дсоксирибонуклейк есід ДНА. І це покищо все.
- Але чи існує простір трансцендентний? Позагробовий? — домагалася вперто Лена.
- Я не знаю, — відповів я коротко. Вона чомусь хотіла чути від мене щось остаточне. — З тамтого боку ще ніхто не вернувся, — додав я по хвилині мовчання.
- Але туди відходять, — не здавалась Лена.
- Відходять. Рослини, тварини, люди... Це велике незнане.
- Скажи, Павле, що ти робиш на заводі Форда? — раптом змінила вона тему.
- Витискаю каросерії. Покриття авто-машин. Є такі преси і одним з них я команду. Натискаю гудзика.
- Це вражаюче.
- І морально виправдане.
- Я не перечу. Я лиш дивуюся.

— Що в цьому дивного?

— Хіба те, що ти міг би витискати, скажемо, печатки свого духа на граніті часу.

— Це банальність. Мене більше дивує, що ось ти прилетіла з Парижу, ми дискутуємо і не торкаємось суті. Я на це ждав. І чекав відповіді.

— Ти добре знаєш мою відповідь. І знаєш, чому вона така.

У мене обірвалася мова і я замовк. Запала напружена, вагальна мовчанка. У моїй голові швидко снувалися протидіючі уривки думок, ціла істота була паралізована гіпнозом абсолютної неспроможности знайти бажаний вихід. Лена це бачила, її це також обеззброювало, з неї помітно спадала її нерозлучна маска цинізму, вона виразно намагалася знайти бодай відповідніші слова, щоб висловити "те остаточне".

— Ти погодився б на мене ще й тепер? — питала вона, щоб виграти час. Я глянув на неї здивовано. — Ну, добре. Я розумію, — продовжувала вона. — Ти розуміється ждав. Ти не вірив, що ми розійшлися. Ти все вірив, що я вернуся. І я це знала також... І також вірила. І навіть ось "вернулася". Але протягом цього часу життя завзято працювало, щоб наші дороги назад затерти. Ми не можемо вернутись. Ти мене розумієш. Я боюсь сказати Ні, але й не можу сказати Так. Бачиш, яка границя. Я заскорузла, обмазана фарбами відьма, ти новенький, сяючий бізнесмен. Я не та гола жіноча матерія для постелі, для кухні, для пологів, для мадонности. Я не Гомо, а Гомо-Монстр. Це був би шантаж, коли б ти на це погодився. Не чекай чуда. Без мене ти творець, зі мною пустоцвіт.

Але все, що писала тобі в листах — чистої води правда. На мене часто находить туга, що я не можу дати ради. Ми Гордіїв вузол, така... О, Павле! Вибач таку мову. Я говорю не так. Ми такі близькі. Але яка це година? Одинадцята? За годину відлітає мій літак. Чи можу викликати таксі?

Я не протестував, не робив розпачливих рухів, не вимагав більше вияснень, її літак до Монреалу відлітав о годині дванадцятій і тридцять п'ять хвилин з летовища Малтон, яких двадцять п'ять хвилин їзди, я, розуміється, визвався її відвезти і ми почали старанно, по-родинному, з почуттям смутку збиратися в дорогу. Ми сперечалися за сендвічі, яких вона не хотіла брати, чи має надягнути плащика, чи не буде їй холодно, чому не причеше волосся, чи будемо й далі зустрічатися.

Потім ми ділово виходили з будинку, я гасив усі світла, закривав двері, обережно всідали до авта, обережно, стримано, серед нічної, сторожкої тиші починав своє ча-ча-ча мотор, обережно натискалось на ґаз, машина поволі висувалася на вузьку, легко освітлену алею, повертала вліво і, майже, беззвучно набирала розгону з легкими на вибоях гойданнями. Лена сиділа біля мене рівно, випростано, застигло, руки зчеплені між ногами. Ніч гарна, тиха, свіжа, дорога спорожніла.

Коли ми виїхали на автошлях королеви Єлисавети, я почав питати Лену, що вона робила в Стокгольмі. Малювала. Робила виставку. Мала успіх. В Парижі? Також малювала. Не мала успіху. Як жила? Все, що нажила в Стокгольмі, прожила в Парижі. Дуже цікаво. Наша розмова спокійна, незучаснена, дружня.

На летовищі небагато руху, ми мали хвилин двадцять заявих, присіли у кав'ярні з виглядом на аеродром, випили каву, за чверть години до відлету, попрощалися.

Прощалися просто за руку. — Добраніч, Павле, — казала вона, зніяковіло посміхаючись. —

Добраніч, Лено, — казав я. — Дякую за гостину, — казала вона. — Щасливої дороги, — казав я.

Я провів її до виходу на аеродром, вона сховалася вниз на сходах, ще раз показала знизу з іншими пасажирами у смішному, незграбному, куценькому плащику з маленькою, на подобу малярської скриньки, валізкою. Я міг бачити, як вона входила по східцях до великого, чотиромоторового літака Транс-Канадської лінії. З того місця вона видалася маленькою, залишеною, освітленою світлом летовища плямкою, яка поволі, без оглядання, дійшла до входу літака, тут нашвидку оглянулася, навмання махнула рукою і зникла у темному отворі.

Я зачекав поки те могутнє, червоно-біле, крилате сотворіння, яке так спокійно забрало у своєму нутрі мою Лену, не почало поволі рухатись, обережно, незграбно повернулося, виповзло на свою довгу, сіру, бетонову трасу, прибрало розгону, відорвалося від поверхні землі і швидко розчинилося у засіяному дрібними світлами, темному просторі.

Як тяжко помириться з дійсністю, що фактично все на нашій землі підпорядковане цьому самому невмолимому закону зустрічі й розставання. Все так проходить і так відходить — безмежна, безбережна, бездонна і вічна течія не визначеного і не збагнутого ніким і ніколи буття.

VIII

Цей повітряний напад Лени тривав усього сім годин, але всі мої дотеперішні пляни й надії були розгромлені. Прилетіла, зчинила бурю і відлетіла.

Вертаючись тієї ночі з летовища, я одночасно вертався з далекої, кількарічної мандрівки під знаком Лени. Я був голодний, втомлений, розбитий, зневірений. Їхав зрезигновано бічними, порожніми дорогами без поспіху і без мети, пересік кілька поперечних ліній, виїхав на шлях двійку і механічно звернув над озеро звідки розгортався широкий, чугунно-темної барви краєвид води і неба, обрамований зліва далекими вогнями великого міста. Я знав це місце, я любив ті обрії, я інколи вдавався сюди віддихнути, тут стояла пара бетонових лавиць і звичайно тут бували переважно молоді люди... Але ця нічна година була мовчазна і спокійна, ніби чорна гранітна плита в глибині підземелля, на якій були вирізьблені недосяжні істини надії. Далекі, невидимі береги, жовтий диск далекого місяця і довга, мідяна смуга далекого сьйва по безмежно рівній, легко розгойданій поверхні води.

Звичайно, це не була несподіванка, я знав і я чекав, і я був вдоволений рішенням, інакше не могло бути... І цинізм, і святість і всі ті інші чесноти — все це входило у гру моєї ненаситної наснаги, хотілося поєднати поземи і простопади і дати ще один вимір земного покликання.

Але тепер усе змінилося. Я намагався про те не думати. Мене, як і завжди, незвично вражала сила й динаміка руху земного, я готов признати це божеством поганського стилю, як частину найвищої щедрости творця всесвіту. Це загнуте луком побережжя всипане вогнями доріг і будівель на тлі нічної безодні з плямою місяця, в глибині якої в різних напрямках проходили тіні продіравлених світлом кораблів, літаків, потягів і тисячі автовозів. Хіба не щастя бути частиною такого космосу?

А Лена не вернеться. Ці блискучі дороги неволять її. Вона любить бездоріжжя. Космічний лад не її лад. Я любив її тіло, її лінію, її несподіваність, її протоплазму і твердість безформної форми. Але цього їй мало. І ми мусіли зректись боротьби між нами і підписати мир.

Я довго, довго над цим думав, дарма що намагався не думати.

Я приїхав до дому біля другої години ночі, від'їжджаючи, здавалося, я згасив було всі світла

будинку, але одно з них у вітальні все таки не було згашене і воно слабо світилося рівним, спокійним тоном на тлі ночі, і це надавало будові живої сили. Я залишив авто на своєму підвір'ї і, як звичайно, зійшов униз до квітів. На траві була роса, квіти дрімали в темноті пригашеними кольорами, всі довкруги будинки були згашені, лишень світилося одно вікно у тітки Ен і ясно блищали окремі світла ліхтарів вулиці. Деякий час я стояв і вслухався у доквілля, хотів вловити мову ночі, не багато того зрозумів лишень поглибив тугу і пішов поволі вверх сходами на веранду. За кілька хвилин після цього у вітальні згасло світло, але загорілося і довго горіло одно з вікон на другому боці будинку, яке належало до моєї спальні.

Цей драматичний епізод мав ті добрі наслідки, що вияснив остаточно становище Катерини. Вона терпеливо чекала дня й години, коли це станеться, була переконана, що це станеться, не хотіла знати, що діялось з її загадковим вибранцем, ані його містерійною кузинкою, якої фотографії до останнього дня здобили його робочий стіл. Вона бачила, мовчала, терпіла, чекала. Вона навчилася чекати, була загартована чеканням, це була її основна зброя, вона перемогла нею Ен Сомерсет, вона здобула мене. Мила, дорога чекальниця.

Весь наступний тиждень я послідовно зникав вечорами, просто з роботи їхав до Торонта і проводив час в нарадах з моїми партизанами нашої будівельної спілки. Наші справи набирали форми, мені особисто вдалося набути нову ділянку ґрунту, я обвантажився новими боргами. Час наглив, машинерія діяла, а життя видавалось коротким.

Найближчої суботи ми з Катериною танцювали на прийнятті у Степана Снилика, який несподівано набув і відкрив сезон свого нового котеджа на озері Сімко, що його назвав "Ялтою" і який знаходився на протилежному березі Кесвіка насупроти відомої "Коломиї". Озброєний далековидом, я міг на другому березі бачити на сонці білий під синім дахом будинок і навіть, здавалось, уявляти себе з Леною на його пологіх веранді. Деякий час я зосереджено вдивлявся у ту визначену точку моєї долі, яка стала зворотною силою мого приречення на цьому континенті. Від неї почалося нове речення нової дії, якої перший розділ драматично закінчився на летовищі Малтону Я лиш надхненно і зобов'язано вдячний долі за цей солодкий удар і можу тепер з непомильною певністю твердити, що без таких шоків наше життя не було б багато варте

Цього гарячого червневого дня там на "Ялті" було пара десятків гостей, був буфет, звучала музика, крутився танець, гомонів сміх; по озері навіжено шугали моторові човни і рожеві, молоді людські силуети. Життя не знало й не любило перебоїв і я не мав сили і не міг йому протиставитись.

А вневдовзі я дістав запрошення на п'ятнадцяте червня з'явитися у одному уряді міста Торонта, де у не великому будинку на другому поверсі при вулиці Бей поблизу Блуру дуже солідний суддя канадське — королівської юриспруденції у своїй урочистій чорній робі у присутності двох виструнченнх велетнів у червоних мундирах і широких капелюхах охоронників правопорядку, казав мені положити руку на Біблію і повторити слова присяги на вірність і послух кореневій та її домінії Канаді, після чого вручив мені документ, який стверджував, що "Павло Данилів є канадським громадянином, на підставі акту про канадське громадянство і що він є управлений користатися всіма правами і привілеґіями, як також підпорядковується відповідальності, зобов'язанням та обов'язкам канадського громадянина".

Роджений у царстві всіх Росів, імператора Миколи II Романова, пройшовши крізь роки Ульянова — Леніна, Бронштайна — Троцького. Джуґашвілі Сталіна, я вибрав нарешті Деї Грація Регіну Елізабет II — володарку Великої Британії й усього Комонвелту. Довга, нерівна, складна дорога, яка закінчилася щасливо.

Говорячи про право, обов'язки, про демократію і свободу, приходиться часто дивуватися, що ці привабливі, дорогоцінні, samozрозумілі і конечні привілеї людини, даються так не всім і так не легко і мені приємно ствердити, що доля призначила мене до вибраних. Тим вражає, що я походжу з простору планети, у якому ці поняття не мають діючої сили. І мені дуже підкреслено здавалося, що цього дня, я переступив універсальну межу певних поіродніх володінь і тим самим зайняв місце у просторі тих поколінь, віків, тисячеліть, що прокладали через Ніль і Евфрат, через Атени і Рим епоху Рейну, Сени і Темзи... У простори Атлантику і Тихого океану. Ця течія мене зобов'язує і коли я в її засягу фактично й юридичне, я важу її вартості унціями найвражливішої ваги, бо мені здається, що наша планета не була б багато варта без цього плодоносного діяння.

А після цього відбулося наше з Катрсю жорстоко — педантичне заручення, яке кілька місяців пізніше, завершилось не менш педантичним, суворо — формальним, за всіма приписами й вимогами світських і не світських урядів і законів... весіллям. З великим, бурхливим приняттям, урочистими тостами, численними подарунками, голосною музикою і танцем до ранку. Це була щедра і заслужена данина Катерині і тітці Ен, які не уявляли інакше цієї процедури і було зворушливо дивитися, як виряджалось Катрсю в цю дорогу, нарядивши її у надмірно розкішну робу важкого срібно — білого брокату з черевичками під цей кольор і білий, летючий вельон зі сяючим брильантами вінчиком. Мій, кремової барви сако, з білою весільною квіткою, пишні чорні штани з ляковими черевиками і білі, елястичні рукавички творили з мене елеганцію гідну голівудських фільмів, або журналів моди. Наш вінчальний кортеж блискучих машин тягнувся сливе на милю, а старенький, добрячий пан-отець Філімон з церкви св. Володимира, що при вулиці Батерст в Торонті, від щирого серця "вінчав нас духом святим", урочисто "возлагав на главу вінці" під надхненне "Ісаїє ликуй" розкотистого хору диригента Головенка.

Моя хата цієї ночі, назовні і внутрі, пишалася, ніби циганка, кольорами й огнями, обложена армадою барвистих авт з гомоном музики і зі зривами сміху, а ціла картина своєю динамікою творила суміш репінських запорожців і північних вікінгів, одягнених у фраки і брокати, атакованих бурею музики і вогнем власної крові. Я був захоплений красою цих людей, вони незалежні і свободні, а між ними вражаючою точкою вирізнялася Катерина. Моя гарна, міцна, справжня дружина.

Цього жовтня на балі інженерів у готелі Роял Йорку, ми з Катериною виступали, як законно оформлена пара повноправних громадян, все біля нас і в нас влягалось, відпадали й забувалися довголітні наші збурення, заживали і гоїлись шрами двобоїв, втихали і відходили в небуття жалі і болі, все ставало неповоротною минулістю, у якій виростали й майорили в туманній далі замки вічної легенди про молодість.

Ми вперто вросли у шир і твердь, наливались соками, нестримна сила нестримного гону проклала нам дорогу, для нас це було безнастанною грою в чергуванні днів і ночей від ранку до ранку, у постійному русі часу, карбованого биттям серця. Кожна секунда — частина вічного, у якій ми зі швидкістю світла несли себе у простір безконечного.

Життя тоді гарне, коли свідоме, без зумисних перешкод раю чи пекла, на шляхах проложених мудрістю людей, які від правіку були досконалішими будівничими, ніж корали чи бобри, і які не конче здавалися на ласку неба, вважаючи її частиною свого дозвілля, коли лежали нагі на гарячому піску під пальмами зелено — синьої лагуни Гавайського едему.

У цій містерії, можливо, у її ядрі, крутилися також і ми з Катериною. Рано вставали, пізно лягали, відходили і приходили, гарчав мотор, дзвенів телефон, приходив листоноша, літали ластівки. Ми відпочивали, любилися, тішилися, сумували. Такий щоденний крутіж і він нам подобався.

Наш давній ідол — баль інженерів, якому ми щороку призначали частину часу, поту і навіть крові, цього року видався для нас з Катериною, щось як ще один непроминальний і, можливо, нарешті останній, епізод драми минулих років... В його розгарі, знов таки біля буфету, де звичайно збиралася сметанка нашого бізнесу, передімною, як докір сумління, появилася Лена. Дуже в її стилі. Несподіванка. Шок. Здивування. Я ледве втримав рівновагу. У гарній, дорогій, виразно модній, короткій сукні, соковито підмальовані уста, фантастично збурене волосся. Мої очі виглядали напевно, як очі крілика. — Аалльоо, Паавле! — свідомо, театральню розтягала слова, оздоблені відомою іронічною, як турецький перець, усмішкою. Я відчув обурення. — Лена! — вирвалось у мене спонтанно і це звучало, як докір. — Не пізнав? — продовжувала вона свою мефістофельську роллю. — Ти не в Парижі? — ще одне моє фуріозо. — Як бачиш, — співала вона. — Що тут робиш? — розгублено питав я далі. — Танцюю, — відповідала вона зі шармом скинутого з неба янгола.

Я дивився, бачив і не вірив. Тонка, струнка, філігранна, великі, змінливі, тепер майже сірі очі, підкреслені юністю. Фантастично, неймовірно, приголомшуюче. Мені відобрало мову, вона це бачила, на її обличчі, як на реклямі цигарок, вигравав шибеничний гумор.

— Чи можу ґратувати? — питала вона.

— Дякую, — відпорно сказав я.

— Щасливий? — питала далі з почуттям вищости, ніби розмовляла зі школярем, який успішно склав іспити і дістав диплом зрілости.

— Розуміється, — казав я з ноткою демонстрації. А ти?

— О! Як звичайно. У мене на це свої поняття. Ще кілька гірких питань і солодких відповідей і я довідався нечуване: виходило, що моя ця сама чарівна відьма, до речі дуже загоріла і здорова, ціле минуле літо провела у нас сливе під боком на озері Сімко у славетньому котеджі "Коломия". — О, це довга і марудна історія, — казала вона на моє "як це сталося?" Ну, а Монреал, а Париж, а всі ті глобальні затії? Вона посміхалася зводницькою, шовковою усмішкою. — Це ще не тікає. Плянету я ще держу за хвоста. Але коли б ти бачив... Коли б ти бачив...

— Слухаю.

— Мою вулканну динаміку. Я готова до нової виставки. І тут у Торонті. У залах міської ґалерії... І вона передала мені вибагливо оформлене запрошення власної композиції на місяць листопад дня чотирнадцятого.

— Колосально! — вирвалось у мене все ще скептично.

— А що б ти думав. Виявилось, що наша "Коломия" пречудове місце не лишень для купання... Для надхнення також. Я навезла з Європи купу ідей і все це там перетворилося в мистецтво. До речі, дякую за Сезана.

Це був ще один шок. — Ти його дістала? — швидко запитав я.

— Розуміється. І дякую. Королівський дар. І ще раз дякую.

Між іншим, той Сезан, зовсім випало з голови... До цього часу не переконаний чи це не звичайна фікція, пригадую розмову з Катрею на цю тему, ми дослівно не були готові сприймати це, як дійсність, це виглядало фантастично, можливо звичайна примха Лени і ми рішили

позбутися його найлегшим способом — вислати його на її адресу. Вона його відкрила і їй він належить. І ми щасливо вислали... І щасливо забули. І ні коли про це не згадували. І навіть не знали, чи вона його дістала. Мені лиш хотілося, щоб він був не лишень випадковим мітом, а також доказом, що життя може мати несподіванки доброї волі і великої приємності, тим більше, що я був перед Леною, як не кажи, весь у боргах і можливо, я ніколи не відчував цього так діткливо, як саме на тому балі, коли вона стояла передімною так сильно озброєна великістю незалежності.

— Надіюсь, що він... Що твоя виставка... Розуміється. Розуміється! — я затинався, як школяр, який погано вивчив лекцію. — А тобі там не було скучно? — нарешті вирвалось у мене.

— На Коломиї? О, Павле. Я не мала часу.

— Мала товариство.

— Розуміється. Мольберт, палітра, спогади. Не можеш уявити, яка я стала працьовита. Не ручаюсь за розміри його тривання, але поки що... Га-га! Я від раня до вечора... А до того купалася, їздила човном. Таке багате діяння.

— Самовигнання в осамітнення.

— Повір, що нам інколи цього тільки й бракує. Після Парижу... Пригадую, ти говорив про простір майбутнього. Я знайшла. Втеча! Далечінь, праліс, бігуни. Але я була також і в Нью Йорку. І вгадай чому.

— Також втеча?

— Ні. Їздила зі Сезаном. І уяви: він здав іспит. Оцінка: сто п'ятдесят тисяч!

На хвилинку я далєбі отетерів, мої очі напевно сильно побільшились, це звучало провокативно.

— Тішуся, що він себе виправдав, — хотілось звести мову на жарт.

— І "Коломия" стала моєю. Я її купила — приїжджай, побачиш, — Там тепер зміни, зміни, все перевернуто, навіть не впізнаєш. Недавно мала репортерів Ти напевно не читав. У мене був відомий Мек... Мек... МекКонор.

— Це мені нічого не каже.

— А він тебе знає. Це редактор мистецтва "Мекліну". Приятель Дейвісона. Говорили і про твоє прийняття. Шкодую, що мене там не було. Пані Сомерсет відома колишня протекторка мистецтва.

— Ти вирішила на правду мене приголомшити.

— Це ще далеко не все. Мене вирішили познайомити знаєш з ким? Слухаю.

— Гантінгом Гартфордом.

— Порожні звуки.

— Добродій мистецтва. Збудував село для мистців Косбоа біля Лос Анджелес за проектами Лойда Врайта.

— О! Врайта. Знане ім'я. Бачив його проекти в "Лайф-і". Феноменальні. А взагалі, це, скажу, головокружні новини. Як і коли і...

— Багато поту і нервів. Мені пропонували переселитися до Косбоа. Там, мовляв, пречудові умови. Але я їх знаю... Я ж відвідала і Грінвіч Віледж, і Лівий Берег в Парижі і Бель Ер... Це все, розуміється... Довгі бороди... І все таке... Але чи я конче мушу з одної нудоти переселитися в іншу? Зasadничо не зношу уніформности... А коли ще відвідала тебе... Того останнього видання.. Пропало. Я рішила жити по-своєму. Ти дав мені поштовх. Мені стало соромно вічно вдавати когось. Тепер моїм завданням — незалежність! Роблю виставки, ось Торонто, а там побачимо. Мрію — вилізти на Медісон Евеню і маю деякі дотики. Гратулуй. Але чому ми стоїмо? Чому не запрошуєш на танець?

Ми танцювали і це так пронизливо пригадало попередні наші зустрічі, що мене пройняло знайоме обезвладнююче збентеження. — Як там мама? — питає я, щоб розвіяти цей настрій. — Нічого Дякую. Вона звикла. І помирилася. — Не забула ще мене? — О, ні. Ти був завжди її фаворит. — Я мав інше враження. — Помиляєшся. Вона сентиментальна. Не думай, що вона така шведськосталева. Ні-ні-ні! — А що доктор? — питає я далі. — Він також не здивований. Моя найпрекрасніша модель. Зробила з нього недавно кілька нарисів, був у мене на "Коломії", йому вона подобається. Жива проблема людини майбутнього. І між іншим, також твій добрий приятель. Ти йому також подобався. Як це не дивно, а він, можливо, найкраще тебе розуміє. А взагалі я знайшла своє місце і вірю у сни. Пригадуєш мій сон у тебе на каналі? Ти відгадував, що це значило дому. Я знайшла дому. Найкраще, що можна знайти. Таке чудове місце органічно пов'язане з краєвидом і освячене моїм першим коханням. Лишень, будь ласка, не дуже пишайся, між нами справа далеко не скінчена... Мені твої проекти дуже імпонують, а я маю деякі також. Наприклад, збудувати щось... щось... Якийсь такий "віледж" для нашого мистецтва? Чому б тобі не стати Гартфордом?

— Дуже імпонуюча роля, лишень...

— Що лишень? Така безодня, тих всіляких мистців... письменників... артистів... науковців. Це ж в дійсності скарб — один шматок Сезана — сто 'п'ятдесят тисяч. А скільки дасть одна книга! Це ж робить з нас пантократів землі і неба. А між іншим... Там на Кесвіку... знаю будинок. Над озером. Парк. П'ять акрів. Вісімнадцять кімнат. Краєвиди... За одного Сезана? — Вона дивилася на мене своїм знаним, заповненим видимим чаром зором і я розтавав, як віск, у мене щеміло під кожною жилкою. Вона була невмолимо жорстока, та плямиста, струнка чіта з гарячим, сирим оком. Вісімнадцять кімнат! Краєвиди! Парк! Над озером!

Це щось, як пошесть, у мене зарілося від нових плянів і я зрозумів ідею Лени в її дійсних вимірах у цьому найновішому вияві. Її підроблення під мої смаки після її паризьких ескапад напевно не було випадко вин трюком і, танцюючи з нею твіста манерою звичайної польки, у моїй уяві заповнявся берег озера Сімко людьми мистецтва і науки. Я зовсім відрухово міцно притиснув її до себе, вона глянула мені у вічі і побачила відповідь. Це була мрія — знаю, але що не є мрією, як зерно початку і взагалі, як промінь променів ма" бутнього світла.

— Але де Катерина? Я її не бачу, — раптом змінила мову Лена.

Катря в цей час захоплено танцювала свій черговий твіст з черговим адоратором, її звинне, здорове тіло, ніби метелик квіткою, бавилось стаккато крові, м'язів і звуків, а коли це нагло урвалося, все довкруги зупинилося і ми з Леною вдалися шукати її і знайшли розчервонілу, захоплену і щасливу в гурті молодих людей, обсотану серпентином з букетом червоних рож і великим червоним бальюном. Побачивши Лену, кинулась до неї, обняла її міцно і радісно викрикнула: — Яка я рада вас знов бачити! Ви чудова! А Павло казав, що ви в Парижі. Ми вас

часто згадуємо. А де ваш чоловік?

Лена, здавалось, була приголомшена, дивилась на Катрю з виразом розгублення... — Він дома. А я вам вдячна... — намагалась вона втримати рівновагу. — Щасливий, що може пускати вас саму. Мене б на таке не хватило, — сміялась гарно й барвисто Катря.

— Він мене знає. Я дуже безпечно сотворіння, — — казала Лена.

— О, я вірю, я вірю... Але, Павле. Маю ідею. Такий чудовий вечір. Але він ось кінчається... А хочеться ще. Їдемо до нас. І з нами Лена.

— Але, шановна пані... — почала Лена з виразним наміром протесту.

— Ніяка пані, ніяка шановна, а ваша кузинка Катря. І нема мови. Їдемо! Запрошуй, Павле, наше товариство... Така нагода. Святкуємо! — перебила, вона Лену дуже резолютним, незаперечним тоном.

Така мова на всіх вплинула, вона мені подобалась також, наш настрій виразно вимагав жертви, баль на правду за годину кінчався, а наше товариство ніколи не звикло розходитись одразу після гімну, ми завжди заїжджали кудись "на каву", а на цей раз ми спонтанно пригадали нашу хату. І це рішило.

Далебі така премудра мудрість долі, що вона зі всіма своїми безконечно різними і незчисленне численними, добрими й недобрими несподіванками могла обдарувати вас одного разу затишною й довірливою домою, у якій зараз за порогом, разом з песиком Міркою, на вас чекатиме запобігливо-ласкава благодать родинного вогнища з чаклунськими прикметами гоїти втому і наснажувати новою силою. Ваша перлинне вибаглива, простора домінія особистого виміру зі свіжими тонами кольорів, стриманими світлами, м'якими килимами, магічними лініями стилю, у якій ви знайдете безліч несподіванок у вигляді кота, картин, меблів, родинного щастя, дитячих горщиків разом з глибиною філософії, зібраної на полицях книгозбірні. Після довгих блукань у просторах безгрунтя атомово-нуклеарної доби, така чарівна точка на твердій землі не може не зайняти центрального місця у кругах нашого зростання.

Пропозиція Катерини їхати до нас після балю не була примхою, її зустріли оваційно, не робило труднощів розшукати наших друзів і по короткому часі валка машин заклопотано виплутувалась з невротичної метушні нижнього міста на пряміші й свобідніші дороги набережжя.

Проміжне, у зривах вітру до кікна сипало дрібним дощем, чорна, як копальня вугілля, ніч була обвішана спалахами барвистих реклям, які з фурією драконів, накидались на все живе, озброєні ковбасками Свіфта, мукою Робін Гуда, бензиною чотирьох рож, напоєм кока-коля і цілою невмолимістю інших приваб епохи, на креслених вогнем на чорному просторі, до якого в глибину тікали мокрі, блискучі полотна асфальту, завантажені колонами стрімкобіжних машин.

Скільки разів і за яких тільки погод я не їхав цією дорогою, яку я знав, як старого букварця, і яка завжди викликала у мене почуття подиву своєю надмірністю поєднання вогню, металю й кольорів і в якому людські істоти розчинялися, ніби сіль у кип'ячому кітлі. І хотілося знати, які саме причини викликали цю симфонію руху, чому біжать мільйони твердих гумових коліс по твердому бетоні, ким і для чого пущені вони бігти по цій упокореній поверхні, під якою загрозово таїться бездонна маса вогненного розчину заліза й базальту. Вражає сила тверді, на якій невтомно здвигаются велетенські споруди будівничого гону маленької людини з її незломною волею, вложеною у циліндри черепів і циліндри моторів.

Ця дорога простяглась стрімко вперед, вона пройде попри залізні гути Гамільтону, крізь висотні мости затоки озера Онтаріо, здовж глибокого корита Ніяґари, пересіче границю, вирветься на простори Стейтів Америки і там далі, побіля Гудзону, з розгону вріжеться в залізо-гранітне тіло Нью Йорку.

Їхати нею, значило бути частиною цього універсу, який з точністю компютора виконував вимоги моєї волі. На цей раз я вів свого потужного "Меркурія" зі спокійною певністю, в ритмі цілоти, мої руки звично тримали керівницю, мої очі зосереджено скеровані впе ред... Минались перехрестя, віядукти, написи, збігались і розбігались лінії дороги, швидкомір показував шістдесят, метромет множив цифри, прожектори заливали сяйвом мокрий асфальт. За мною, цим же темпом, рухались машини моїх друзів і машини взагалі.

Нас їхало поруч троє — Лена між мною і Катрею. Коли виїхали на автошлях Єлисавети, я включив радіо-апарат. Натрапили на концерт — перший номер бемоль — мінору Чайковського, ми сиділи рівно, мовчазно, на нас балеві одяги, ми дивилися у простір.

За двадцять хвилин часу, ми зменшили швидкість, зробили круг, залишили авто-шлях і повернули на лінію дев'ять. Кілька хвилин пізніше, ми спокійно в'їжджали у нашу рівну, довгу, висаджену високими соснами, алею Матіяса. Ще мить і швидкомір нагло спадає, метромет застигає на пів звороті, прожектор різко мі няє напрям і на секунду в його гострому сяйві виринають з темноти, через галуззя безлистих яблунь, знайомі зариси, вугли й лінії мого дому.

Торонто, 1963-66

Постійна адреса: http://ukrlit.org/samchuk_ulas_oleksiiovych/na_tverdii_zemli